

997/
57/4

57/57/4.

STATISZTIKAI KÖZLEMÉNYEK

SZERKESZTI: DR. ILLYEFALVI L. LAJOS

BUDAPEST SZÖVETKEZETEI 1926-BAN

ÍRTA:

DR. IHRIG KÁROLY

57. KÖTET

1929

4. SZÁM

KIADJA: BUDAPEST SZÉKESFŐVÁROS STATISZTIKAI HIVATALA

Ára 5 pengő

Statist. O.

997/57/4.

STATISZTIKAI KÖZLEMÉNYEK

SZERKESZTI: DR. ILLYEFALVI L. LAJOS

BUDAPEST SZÖVETKEZETEI 1926-BAN

ÍRTA:

DR. IHRIG KÁROLY

M. T. AKAD. KÖNYVTÁRA

1919. 3060

TARTALOMJEGYZÉK.

	Oldal
I. Bevezetés	9
II. A szövetkezetstatisztikai felvétel	15
1. A szövetkezetek címjegyzéke	15
2. Az adatfelvétel	17
3. A felvétel eredménye	18
III. Budapest szövetkezeti életének fejlődése	21
1. Az első kísérletek	21
2. A hitelszövetkezetek	25
3. A fogyasztási szövetkezetek	43
4. Az iparos és egyéb szövetkezetek	55
5. Összefoglalás	58
IV. A Budapesten székelő központi és országos szövetkezetek	60
1. Általános megjegyzések	60
2. Fogyasztási szövetkezeti központok	62
a) A »Hangya«	62
b) A Hangya Ipar Részvénytársaság	65
c) A Nagybevásárló és Értékesítő Részvénytársaság	66
3. Központi és országos szövetkezeti hitelintézetek	67
a) Bankok szövetkezetei	67
α) A Pénzügyi Központ	67
β) Záloglevélkibocsátó szövetkezetek	70
b) A szövetkezeti földhitelintézetek	72
c) A hitelszövetkezetek szövetkezete : az Országos Központi Hitelszövetkezet	75
4. Az Iparosok Országos Központi Szövetkezete	80
5. A szövetkezeti beszerzés és értékesítés országos intézményei	84
6. A Falusi Kislakásépítő Szövetkezet	92
7. A szövetkezeti biztosítás országos szervei	93
V. Budapest szövetkezetei	97
1. A szövetkezetek általános jellemzése	97
a) A szövetkezetek száma	97
b) A szövetkezetek alakulási éve	98
c) A szövetkezetek személyi összetétele	101
α) A tagok	101
β) A vezetők	105
d) A szövetkezetek jogi jellege	109
a) A szavatosság	109

	Oldal
β) A szavazatjog	111
γ) Az üzletrész átruházhatósága	112
δ) A tagok hozzájárulása a tőkéhez	113
ε) Az üzletkör	115
ζ) A felesleg	116
2. A fogyasztási szövetkezetek	118
a) Általános jellemzés	118
b) A fogyasztási szövetkezeti hálózat	121
c) A fogyasztási szövetkezetek tőkéje	126
d) A fogyasztási szövetkezetek üzletköre	130
e) A fogyasztási szövetkezetek saját termelése	135
f) A fogyasztási szövetkezetek üzleteredménye	136
g) A fogyasztási szövetkezetek szociális tevékenysége	140
3. A hitelszövetkezetek	141
a) Általános jellemzés	141
b) A hitelszövetkezetek tőkéje	145
c) A hitelszövetkezetek üzletköre	147
α) Passzív üzletek	147
β) Aktiv üzletek	149
d) A hitelszövetkezetek üzleteredménye	155
4. Az iparosok szövetkezetei	158
a) Általános jellemzés	158
b) Az iparösszvetkezetek tőkéje	163
c) Az iparösszvetkezetek üzletköre	166
d) Az iparösszvetkezetek üzleteredménye	169
5. A beszerző és értékesítő szövetkezetek	171
a) Általános jellemzés	171
b) A beszerző és értékesítő szövetkezetek tőkéi, üzletköre és üzleteredményei	175
α) Az állatorvosok szövetkezetei	175
β) A Magyar Szövegírók, Zeneszerzők és Zeneműkiadók Szövetkezete ..	176
γ) Mezőgazdasági szövetkezetek	177
δ) A »Tébe« Kiadóvállalat, mint Szövetkezet	177
ε) Egyéb beszerző és értékesítő szövetkezetek	178
6. A lakásszövetkezetek	178
a) Általános jellemzés	178
b) A lakásszövetkezetek tőkéje	182
c) A lakásszövetkezetek üzletköre és üzleteredménye	185
d) Az otthonszövetkezetek	189
7. Munkások termelőszövetkezetei	191
a) Általános jellemzés	191
b) A munkás-termelőszövetkezetek tőkéje	194
c) A munkás-termelőszövetkezetek üzletköre	196
d) A munkás-termelőszövetkezetek üzleteredményei	198
8. Kereskedői szövetkezetek	200
a) Általános jellemzés	200
b) A kereskedői szövetkezetek tőkéje	202
c) A kereskedői szövetkezetek üzletköre és üzleteredménye	203
9. A segélyző (biztosító) szövetkezetek	204
VI. Összefoglalás	207

Táblázatok jegyzéke.

Budapest szövetkezeti életének fejlődése.

A hitelszövetkezetek :

	Oldal
A budapesti és vidéki hitelszövetkezetek, valamint az egyéb budapesti pénzüintézetek száma, 1880—1924	25
A budapesti és vidéki hitelszövetkezetek, valamint az egyéb budapesti pénzüintézetek fejlődése indexszámokban, 1880—1924	28
A budapesti és vidéki hitelszövetkezetek, valamint az egyéb budapesti hitelintézetek saját tőkéje, 1891—1924	30
A budapesti és vidéki hitelszövetkezetek, valamint az egyéb budapesti hitelintézetek saját tőkéjének fejlődése indexszámokban, 1891—1924	31
A budapesti hitelszövetkezetek fontosabb aktív üzletágai, 1891—1924	34
A budapesti és vidéki hitelszövetkezetek, valamint az egyéb budapesti hitelintézetek takarékbetétei, 1891—1924	35
A budapesti és vidéki hitelszövetkezetek, valamint az egyéb budapesti hitelintézetek takarékbetéteinek fejlődése indexszámokban, 1891—1916	36
A budapesti takarékbetétek megoszlása a hitelintézetek különböző nemei között, az összes budapesti takarékbetétek %-ában, 1891—1924	37
A budapesti és vidéki hitelszövetkezetek, valamint az egyéb budapesti pénzüintézetek kötelezvénykölcsonei, 1891—1924	38
A budapesti és vidéki hitelszövetkezetek, valamint a budapesti egyéb pénzüintézetek kötelezvénykölcsoeneinek fejlődése indexszámokban, 1891—1916 ..	39
A budapesti hitelintézetek kötelezvénykölcsoeneinek megoszlása a hitelintézetek különböző nemeire az összes kötelezvénykölcsonök százalékában, 1908—1924	40
A budapesti és vidéki hitelszövetkezetek száma, tőkéi, takarékbetétei és kötelezvénykölcsonei százalékos megoszlásban, 1880—1924	41

A fogyasztási szövetkezetek :

A budapesti és magyarországi fogyasztási szövetkezetek főbb adatai, 1910—1912	44
A budapesti fogyasztási szövetkezetek által elárúsított cikkek megoszlása azok neme szerint	45
A budapesti nagy fogyasztási szövetkezetek taglétszámának fejlődése, 1893—1925	46
A budapesti nagy fogyasztási szövetkezetek saját tőkéjének fejlődése, 1893—1925	47
A budapesti nagy fogyasztási szövetkezetek forgalmának fejlődése, 1893—1925	49

Az iparos és egyéb szövetkezetek :

Az Iparosok Országos Központi Szövetkezetéhez tartozó budapesti iparos-szövetkezetek fejlődésének főbb adatai, 1920—1925	56
Az Iparosok Országos Központi Szövetkezetéhez tartozó budapesti iparos-szövetkezetek fejlődésének főbb adatai szakmák szerint, 1920—1925	58

A Budapesten székelő központi és országos szövetkezetek :

A »Hangya« Szövetkezet, a Magyar Gazdaszövetség Fogyasztási, Termelő és Értékesítő Szövetkezeteinek Központja fejlődésének főbb adatai, 1898—1925	62
A »Hangya« kötelékébe tartozó fogyasztási szövetkezetek fejlődésének főbb adatai, 1898—1924	63
A főbb árucikkek forgalma a Hangyánál 1926-ban	64
A Hangya Ipar Részvénytársaság termelési eredményei, 1921—1926	65

	Oldal
Az Országos Központi Hitelszövetkezet fejlődésének főbb adatai, 1899—1926	77
Az Országos Központi Hitelszövetkezet kötelékébe tartozó szövetkezetek fejlődésének főbb adatai, 1899—1926	78
Az IOKSz., illetőleg a kötelékébe tartozó szövetkezetek fejlődése, 1920—1926	81
Az Iparosok Országos Központi Szövetkezetének saját tőkéje, 1920—1926 ..	83
A Magyar Mezőgazdák Szövetkezete fejlődésének főbb adatai, 1892—1926 ..	85
A Gazdák Biztosító Szövetkezete fejlődésének főbb adatai, 1901—1926	94

Budapest szövetkezetei.

A szövetkezetek általános jellemzése :

A szövetkezetek az alakulási évek szerint	99
A budapesti szövetkezetek tagjainak megoszlása foglalkozás szerint. 1926	102
A szövetkezetek tagjainak megoszlása foglalkozás szerint százalékokban, 1926	104
A budapesti szövetkezetek igazgatósági tagjainak megoszlása foglalkozás szerint, 1926	105
A budapesti szövetkezetek felügyelőbizottsági tagjainak megoszlása foglalkozás szerint, 1926	107
A budapesti szövetkezetek ügyvezetőinek megoszlása előző foglalkozásuk szerint, 1926	108
A szövetkezetek megoszlása a szavatossági forma szerint	110
A többszörös felelősség mérve a budapesti szövetkezeteknél	110
A szavazatzog a budapesti szövetkezeteknél	111
Az üzletrészek jogi természete a budapesti szövetkezeteknél	112
A belépési díj összege a budapesti szövetkezeteknél	113
Az üzletrészek névértéke a budapesti szövetkezeteknél	114
Az üzletrész befizetésének módjai a budapesti szövetkezeteknél	115
A felesleg felhasználása a budapesti szövetkezeteknél	116
A budapesti szövetkezetek osztalékának mérve	117
A szövetkezetek alapszabályilag korlátolt osztalékának mérve, 1926	117

A fogyasztási szövetkezetek :

A budapesti fogyasztási szövetkezetek tőkéje, 1926	127
A fogyasztási szövetkezetek által eladott árúk értéke, 1926	130
A fogyasztási szövetkezetek feleslege és annak felhasználása, 1926	137
A fogyasztási szövetkezetek személyzete	138

A hitelszövetkezetek :

A budapesti hitelszövetkezetek személyi összetétele, 1926	143
A budapesti hitelszövetkezetek tőkéje, 1926	146
A budapesti hitelszövetkezetek kinnlevő kölcsöneinek megoszlása azok összege szerint, 1926	151
A budapesti hitelszövetkezetek kinnlevő kölcsöneinek megoszlása lejárat és alak szerint, 1926	152
A budapesti hitelszövetkezetek üzleteredménye és annak felhasználása, 1926 ..	156

Az iparosok szövetkezetei :

A budapesti iparosszövetkezetek személyi összetétele, 1926	161
A budapesti iparosszövetkezetek tőkéje, 1926	164
Az IOKSz kötelékébe tartozó budapesti szövetkezetek eladási forgalma, 1926	168
A budapesti iparosszövetkezetek üzleti feleslege, 1926	170

<i>A beszerző és értékesítő szövetkezetek :</i>	Oldal
A budapesti beszerző és értékesítő szövetkezetek személyi összetétele, 1926	174
 <i>A lakásszövetkezetek :</i>	
A budapesti lakásszövetkezetek személyi összetétele, 1926	180
A budapesti lakásszövetkezetek tőkége, 1926	184
A budapesti lakásszövetkezetek lakásai és lakói, 1926	186
A budapesti lakásszövetkezetek bevételei és kiadásai 1926-ban	188
 <i>Munkások termelőség-szövetkezetei :</i>	
A budapesti munkás-termelőség-szövetkezetek személyi összetétele, 1926	193
A budapesti munkás-termelőség-szövetkezetek tőkége, 1926	195
 <i>Kereskedői szövetkezetek :</i>	
A budapesti kereskedői szövetkezetek személyi összetétele, 1926	202
A budapesti kereskedői szövetkezetek tőkége, 1926	202
A budapesti kereskedői szövetkezetek üzleteredménye, 1926	204

I. Bevezetés.

»A fogyasztási szövetkezeti mozgalmat korunk egyik legfontosabb és legáldásosabb jelenségének tartom. Legnagyobb jelentősége nem annyira abban áll, hogy a tömegeknek az élelmiszerek olcsóbb beszerzését teszi lehetővé, mint inkább abban, hogy hivatva van mai kapitalista forgalmi gazdaságunknak egy magasabb szervezett gazdasági rendszerbe való átvezetésénél fontos szerepet játszani. Ma lassanként megtanuljuk belátni, hogy mindaz, amit tervszerű vagy közérdekű közgazdaságnak nevezünk, a szükséglet, illetőleg a fogyasztás egyöntetűvé és állandóvá tételétől, mint előfeltételtől függ. A fogyasztási szövetkezetek legnagyobb történeti hivatása és teljesítménye az, hogy az utóbbi tekintetben a magukét elvégezzék.«¹⁾

Így nyilatkozik Werner *Sombart*, a mai kapitalista gazdasági és társadalmi rendszer élet- és lélektanának legélesebb szemű vizsgálója a fogyasztási szövetkezetekről. Megállapítása teljes joggal kiterjeszthető a szövetkezeti mozgalom egyéb ágaira is és aki e vezető tekintély gazdasági világszemléletét ismeri, tudja, hogy ezen általánosítás ellen ő maga sem tiltakoznék.

Egy innen-onnan százéves fejlődés után a szövetkezeti mozgalom kivívta magának a teljes elismerést úgy a tudományban, mint a közgazdasági élet legkülönbözőbb terein. Jelentősége számszerűen is nagy. Nyugodtan lehet 200.000-re tenni azoknak a különféle szövetkezeteknek számát, melyek a világ különböző részeiben működnek és legalább ötvenmillió fogyasztási és kereseti gazdaságot egyesítenek a gazdálkodásnak szövetkezeti alapon való tervszerűsítése érdekében. De a szövetkezetek igazi fontosságára, arra, amit *Sombart* történelmi hivatásnak nevez, tulajdonképpen csak azóta kezdünk rájönni, mióta a kapitalista gazdasági rendszer végkifejlődésében, melyet kétségkívül ma élünk át, eljutott annak beismeréséhez, hogy racionálisabb elvek alapján kell berendezkednie és a maga korlátlan individualizmusát más, társadalmibb jellegű elvekkel szemben fékeznie kell, ha a teljes csődöt és a szociális forradalom állandóan fenyegető rémét el akarja kerülni.

¹⁾ R. *Schloesser*: Die Konsumgenossenschaft im Urteil führender Zeitgenossen, 36. oldal.

A kartellek épúgy, mint a közületi (állami, községi) gazdálkodás különböző szervezetei ebben a tekintetben társaik a szövetkezeteknek: a szervezett gazdálkodás helyes formáit keresik, józanul és óvatosan, mindig ügyelve a megvalósíthatóság korlátaira. A szövetkezetek, ha talán nem is mérkőzhetnek azzal a gazdasági hatalommal, melyet a kartelleknek oligarchikus szervezetük és tőkeerejük, a municipális üzemeknek pedig közjogi jellegük biztosít, a jövődőt illetőleg emezeknél kétségtelenül nagyobb szerepre vannak hivatva a gazdasági életben. Azáltal, hogy széles körben, sok apró szervvel működnek és a szétszórt, haladás iránt kevésbé fogékony gazdasági egyedeket fogják össze, a tervszerű közgazdaságnak legáltalánosabb, az egyének tömegeit körükbe vonó előkészítő iskolái. Mert az kétségtelen, hogy amint a mai kapitalista versenyzgazdaság az egyének és a társadalom bizonyos lélektani diszpozícióin is alapul, épúgy egy különleges gazdasági karakternek kell kifejlődni a gazdálkodó egyénekből — ilyenek pedig valamennyien vagyunk, ki mint fogyasztó, ki mint termelő — ahhoz, hogy az új, a maitól részben vagy egészen eltérő gazdasági rendszer kialakulhasson.

A szövetkezeti mozgalom jelentőségét az elmondottak szerint élezve ki, minden elfogultságot elkerülünk. Ezzel jár azonban az is, hogy ilyen módon a szövetkezetek kérdése túlnő az abban közvetlenül résztvevők érdeklődésén és legalább ugyanakkora általános érdekkeltésre tarthat számot, mint a kartellek és a municipiális gazdálkodás kérdései. Ez az első igazolása e monográfia megírásának. Azokat a nyomós okokat is könnyű belátni, melyek egy nagyváros szövetkezeti életének különleges vizsgálása mellett szólnak. A szövetkezeti mozgalom egyes ágainak éppen azok a rétegek a hordozói, melyek elsősorban a városok lakói. A fogyasztási és lakásszövetkezetekben a munkás- és tisztviselőelem, a városi hitelszövetkezetekben az iparosság, a munkás-termelőszövetkezetekben a munkásság adja a tagok túlnyomó részét.

Statisztikailag ezt a különböző országokra nézve csak a fogyasztási szövetkezetekre vonatkozólag tudjuk bemutatni, de ez is elég jellemző. A fogyasztási szövetkezetek tagjai közül volt:

	Tisztviselő és szabad szellemi foglalkozású %	Munkás %
Németország	9·52	66·48
Finnország	6·90	32·30
Lettország	28·20	9·80
Lengyelország	12·00	48·00
Dánia	27·00	—
Norvégia	9·40	36·80
Svédország	11·40	54·30

Ha ilyenformán a szövetkezeti mozgalom tanulmányozásához elengedhetetlen azt a különleges városi szempontok szerint vizsgálni, úgy másfelől az említett városi rétegek szociális helyzetéről alkotott kép is csak akkor teljes, ha megismerkedünk szövetkezeteikkel, melyekkel azok gazdaságilag és társadalmilag gyakran annyira össze vannak nőve, hogy szinte osztályéletük szerves kiegészítő részének tekinthetők.

Budapest, mint egyetlen igazi nagyvárosa hazánknak, ebben a tekintetben méltán képviseli az egész országot. A tisztviselő- és munkás-elemnek az összalakosság országos arányát többszörösen meghaladó része él itt és a főváros lakosságának is az országos átlagot jelentékenyen meghaladó része tartozik az említett két foglalkozási ághoz. Budapest szövetkezeti életének vizsgálása tehát egyrészt szorosán a fővárosi lakosság gazdasági és szociális helyzetének rajzához tartozik, másfelől pedig a magyar városi, vagy ami ezzel egyet jelent, a magyar munkás- és tisztviselői szövetkezeti élet helyzetének feldolgozása, egyértelmű az épen említett szövetkezeti mozgalmak magyarországi viszonyainak ismertetésével. Mindkettő elég fontos kérdés ahhoz, hogy külön monografia tárgyát képezze.

A feladat tehát: tanulmányozni, hogy a szövetkezetek milyen szerepet játszanak Budapest közgazdasági életében és ezáltal milyen mértékben vannak segítségére azoknak a rétegeknek, melyekre vonatkozólag szociális feladataik kiterjednek. Így vizsgálva a kérdést, a tanulmány kereteit megszabni tulajdonképpen nem is könnyű, feltéve, hogy az ember nem elégszik meg a puszta külső szempontokkal, tehát egy olyanforma megoldással, mely egyszerűen mindazt, ami Budapesten mint szövetkezet jelenik meg, bizonyos csoportosításban, a vállalatok igazgatósági jelentéseire erősen emlékeztető hangon — rugalmas kifejezésekkel, a sikereket kiemelve, a gyengéket leplezve, kritikától tartózkodva — ismerteti. A szövetkezeti életet bármelyik részében ismertető munkák rendszeren ebbe a hibába esnek, mégpedig nemcsak a Magyarországon megjelentek, hanem a külföldiek is. Az eféle felületes, külső leírások a szövetkezeti vagy gazdasági élet elemistájának valók, akire még újdonságkép hathat tartalmuk, az egyszerű szövetkezeti tag buzgalmának fokozására is alkalmasak, de nem mondanak semmit annak, aki az alapismereteken túl van és arra kíváncsi, hogy a valóságban milyen a szövetkezetek működése és annak eredményei. Erre a kérdésre csak olyan munka tud választ adni, mely a tárgyalást alapvető szempontokon építi fel és ezáltal a szerteágazó szervezet egyes részei között szerves összefüggést tud kimutatni.

Melyek lehetnek a mi szempontjaink? Nyilvánvalólag kettő: egy általános közgazdasági és egy szövetkezeti. Az első, hogy a főváros szövetkezeti életét, mint a főváros közgazdasági életének egyik szerves részét akarjuk felfogni. Ebből először is az következik, hogy az olyan szövetkezetek, melyek nem tekinthetők a főváros gazdasági életében gyökerezőknek, a tulajdon-

képeni feladattal csak lazább kapcsolatban vannak még akkor is, ha Budapesten székelnek és ott vagy még inkább onnan működnek. Ilyenek a szövetkezeti központok, melyek túlnyomólag a vidéken lévő szövetkezetek irányítására hivatottak, valamint egyes oly nagyszövetkezetek, melyek ugyan nem tagszövetkezetek útján, de mégis elsősorban a vidék gazdasági élete érdekében működnek, vagyis országos jellegűek. Teljesen figyelmen kívül mégsem maradhatnak, mert ha ez volna a helyes, Budapest pénzügyi életének tárgyalásánál el kellene hagyni valamennyi nagy bankot is. Ezeket tehát külön kell tárgyalnunk. Azokat a nagyszövetkezeteket azonban, melyek országos jellegűek ugyan, de működésük súlypontja a fővárosra esik (a Köztisztviselők Szövetkezete vagy az Általános Fogyasztási Szövetkezet) ebben a szűkebb értelemben is budapestieknek kell tekintenünk.

Az említett szempontból következik az is, hogy a főváros szövetkezeti életét nem szabad elszigetelten Budapest gazdasági életének egészéből kiszakítva megfigyelni és bemutatni. Azokon az összehasonlításokon kívül, melyek a szövetkezeti és egyéb, tehát nem szövetkezeti gazdasági élet komparatív jelentőségét vannak hivatva bemutatni és melyek lényegileg statisztikai feladatot képeznek, súlyt kell különösen helyezni a szövetkezeti és nem szövetkezeti gazdálkodás egymásközi kapcsolatainak kikutatására. Ennek a kérdésnek jelentősége természetesen abban a mértékben növekszik, amelyben a szövetkezeteké az illető gazdasági szervezet egészében; megoldásának lehetősége viszont attól függ, mily mértékben van a főváros nem szövetkezeti gazdasági élete hasonló szempontok szerint tudományosan feldolgozva.

A szövetkezeti szempont azt jelenti, hogy a szövetkezeti élet tanulmányozásánál ne elégedjünk meg a szövetkezeti formával, hanem iparkodjunk megkeresni a lényegét. A szövetkezet külsőleg mint jogi, pontosabban kereskedelmi jogi személy jelenik meg, amely forma azonban nagyon gyakran egyáltalában nem szövetkezeti működést takar; viszont előfordulhat, hogy gyakorlati megfontolások előnyösebbé teszik a szövetkezeti alak helyett a részvénytársasági forma választását oly működés kifejtésére, mely a legteljesebben és legtisztábban szövetkezeti. Világos, hogy oly munkában, mely a kérdést nem jogi szempontból tárgyalja, a megkülönböztetést csak a lényeg és nem a forma szempontjából lehet tenni; vagyis míg egyfelől el kell ismerni a szövetkezeti élet része gyanánt azt a működést is, mely részvénytársasági formában ugyan, de szövetkezeti szellemben és célokkal történik, addig másfelől a külsőleg szövetkezetként megjelenő alakulatokat bíráló szemmel kell vizsgálni abból a szempontból, hogy valóban szövetkezeti szellemű és célú működést fejtenek-e ki. Természetes, hogy ha a vizsgálat eredménye az utóbbi kérdés tekintetében nemleges, a kritika senmiképp sem jelent etikai ítéletet az illető szövetkezet működése felett, hanem csupán annyit, hogy az nem tekinthető teljes mértékben a szövetkezeti élet egyik

elemének, tehát ott, ahol a szövetkezetek jelentőségét megállapítani törekszünk, nem, vagy nem teljes mértékben jöhet tekintetbe.

Az utóbbinak kiemelése már előre is mentesítsen azokért a bíráló megjegyzésekért, melyek a mondott értelemben egyes helyeken elkerülhetetlenek lesznek. Az elfogulatlan és a maga adott feladatait túl nem lépő kritika a sava-borsa minden olyan tudományos munkának, mely valamely aktuális közgazdasági kérdéshez kapcsolódik.

Nyilvánvaló, hogy az előadottakban körvonalazott munka elsősorban statisztikai feladatot jelent. Valamennyi említett főszempont teljes megvilágítása csak ezen az alapon történhet. Mivel pedig Budapest szövetkezeteire vonatkozólag olyan statisztika, mely kellő részletességgel vizsgálta volna az e munkában érvényesíteni kívánt szempontokat, nem állt rendelkezésre, az első lépés volt a megfelelő anyag összegyűjtése és feldolgozása. Ez utóbbi tekintetben is némileg új ösvényekre tértünk, szemben az egyébként nemzetközi viszonylatban is igen szép multú magyar, nemkülönben a külföldi hivatalos és nem hivatalos szövetkezeti statisztikákkal. Ebből önként adódott annak szükségessége, hogy ezen első, a részletekbe hatolni törekvő és sajátlagosan budapesti — tehát nem országos — szövetkezeti statisztikai felvétel módszeréről és tapasztalatairól beszámolót adjunk.

Természetes azonban, hogy az ilyenfajta elemzés nem állapodhat meg a statisztikánál. Bármennyire áll az, hogy a statisztika a társadalmi és így a gazdasági élet vizsgálatának legmegbízhatóbb módszere, amit bizonyít újabban rohamosan fokozódó alkalmazása is, ezen a téren kizárólagos alapulvétele nem lehet kielégítő. E módszer alapjellegénél fogva, mely a tömegjelenségekre utal elsősorban, megállapításainak súlypontja mindig azon nyugszik, a mi a tömegben a legáltalánosabb: az átlagon. Magában véve az átlag azonban nem teljesen jellemző. Amint a társadalmi mozgalmakban sokszor az adott tömeg alapdiszpozícióival egyenlő jelentőségű komponensek a kiválók, a vezetők, tehát az átlagtól eltérők különleges szociális energiáinak hatásai, úgy a gazdasági élet különböző területeinek leírásánál sem lehet megelégedni a statisztika által nyújtott átlagos képpel, melyben a kedvezőbb egyes esetek csak elrejtve, mint az átlag kialakulásának tényezői jelentkeznek. Különösen hiba volna ez jelen esetben, mikor valamely gazdasági szervezési forma megnyilvánulásaival foglalkozunk, mely többé-kevésbé más alapelvekből indul ki, mint aminők azok, melyeken a mai társadalmi gazdaság túlnyomó részben nyugszik. Abból, hogy valamely szövetkezeti mozgalom átlagos képe hibákat és tökéletlenségeket mutat, nem következik, hogy az illető mozgalomnak valamennyi szövetkezete egytől-egyig szenved ezekben a hibákban és tökéletlenségekben. Ez elég lehet annak megállapítására, hogy az illető mozgalom itt vagy ott hibázott, de nem vezethet annak megállapítására, hogy az ilyen vagy olyan fajta szövetkezetek általában nem váltak be. Sőt ellenkezőleg, ha valamely

általában gyengeségeket eláruló mozgalmon belül akadnak egyes szövetkezetek, melyek minden várakozásnak eleget tettek és minden kritikát kiállanak, ez épen annak a jele, hogy a szövetkezet az illető alkalmazási területen bevált, csak az alkalmazás történt az esetek nagyrészében helytelenül. Az egyesek sikerei kell, hogy biztassák a küzdő többit a bajok forrásainak felkutatására és kiküszöbölésére.

Ez adja meg a magyarázatát annak, hogy a különféle szövetkezeti típusoknál iparkodtunk egyeseket, amelyek viszonyaink közt mintaszerűeknek tekinthetők, külön is bemutatni. E munka célja nem lehet propaganda a szövetkezetek érdekében. Ma nálunk szokatlanul éles harc dul a szövetkezetek körül, aminek oka azonban nem az, hogy vannak, hanem bizonyos — valódi vagy vélt, jogos vagy jogtalan, ezzel ne foglalkozzunk — kedvezmények. Senki sem vonja kétségbe, hogy a szövetkezeti irányzat megjelenése a gazdasági életben a fejlődésnek egyik vívmánya volt, mert hiszen, ha más oldalról is, ha némely érdeket sértve is, ugyanazon célhoz akarja közelebb vinni az emberiséget, mely minden gazdálkodó tevékenységnek végső célja: hogy a rendelkezésre álló anyagiak minél gazdaságosabb kihasználásával minél tökéletesebbre fejlessze a szellemet. Ha és ahol a szövetkezetek és nemszövetkezetek működésükben saját erejükre támaszkodva egyenlő eszközökkel küzdenek, megszűnik a harc és a küzdelem csupán verseny, melynek a közös cél elérésére épen itt kell egészséges hatásúnak lennie.

II. A szövetkezetstatisztikai felvétel.

1. A szövetkezetek címjegyzéke.

Mivel a székesfővárosi statisztikai hivatal eddigelé a szövetkezetekre vonatkozólag adatokat csak szórványosan gyűjtött, az azok felvételére vonatkozó munkálatokat a letelején kellett kezdeni. Az első lépés volt azoknak a szövetkezeteknek jegyzékét összeállítani, melyek az alapul vett időpontban, vagyis 1926 december 31-én fennállottak.

Külön figyelemmel kellett lenni azokra a lényegileg szövetkezeti célokat szolgáló intézményekre, melyek részvénytársasági formában működnek. Etekintetben nagyobb nehézségek nem merültek fel, mert mindössze néhány, a nagy fogyasztási szövetkezetek érdekelttségét képező nagy részvénytársaságról lehetett szó, melyeknek létezése köztudomású. Ha ezeken kívül vannak más, kisebb szövetkezeti részvénytársaságok a főváros területén, azok — bár el kellett őket hanyagolni — nem jelenthettek nagyobb hiányt.

A szövetkezetekével lényegileg teljesen azonos tevékenység folyik néha olyan alakulatokban is, melyek sem szövetkezeti, sem részvénytársasági, sem semmiféle más kereskedelmi társasági formát nem vettek fel. Különböző magán- vagy közjogi jellegű egyesületek gyakran fejtenek ki gazdasági működést tagjaik érdekében. Ilyenek például a háziipari egyesületek vagy az úgynevezett beszerzési csoportok. Valószínű, hogy ilyenek a fővárosban is találhatóak. Azon elvi álláspontunknál fogva, hogy a szövetkezetet ott is elismerjük, ahol csak a tevékenység szövetkezeti, de nem a forma, ezeket is vizsgálódásunk körébe kellett volna vonni. Ez azonban a gyakorlatban kivihetetlen volt.

Ami mármost a szorosabb értelemben vett szövetkezeteket illeti, tehát az első feladat volt megállapítani azt, hogy melyek álltak fenn a jelzett időpontban Budapest székesfőváros közigazgatási értelemben vett területén és így melyeknek kell kérdőívet küldeni. A szövetkezetekről, mint kereskedelmi társaságokról tudvalevőleg a törvényszékek, mint cégbíróóságok jegyzékét vezetnek. Németországban a háború előtt a cégbíróóságok minden egyes bejegyzésről a főbb adatok közlése mellett hivatalból értesí-

tették a szövetkezeti statisztikának akkor félhivatalos szervét, a Preussische Zentralgenossenschaftskasse statisztikai osztályát. Nálunk ez a gyakorlat nem áll fenn, noha a céghivatalok nagyobbarányú megterhelése nélkül bevezethető volna — nem csupán a szövetkezetekre, hanem mindennemű bejegyzésre köteles kereskedelmi társaságokat illetőleg — hogy azok a bejegyzést — nemkülönben a törlést — elrendelő végzés másolatát részben a m. kir. központi statisztikai hivatalnak, részben a területükön levő fővárosi statisztikai hivatalnak megküldjék, melyek ily módon nyilvántarthatnák a statisztikai vizsgálat alá tartozó szövetkezeteket.

Jelen felvételnél is a kiindulási pont a cégjegyzék volt. Teljesen alkalmas e célra az utóbbi azért nem volt, mert tudvalevőleg amennyire lényeges és sürgős szokott lenni a kereskedelmi társaságoknak az, hogy a cégbejegyzés megtörténjék, annyira szükségtelennek tartják, hogy a cég megszűnését bejelentésük. Másfelől a céghivatalnál is azoknak a megszűnéseknek keresztülvétele a jegyzékben, melyekről a hivatal tudomást szerez, mint kevésbé lényeges, csak késedelmesen történik. Hogy az 1927. évi törvénycikk, mely ezen a helyzeten változtatni kíván, mennyi eredményt fog elérni, nem tudjuk, tény az, hogy az 1926 december 31-i állapotra vonatkozólag a mi célunkra a cégjegyzékek által nyert tájékoztatások nem voltak a jelzett szempontból megbízhatók. Az onnan kapott jegyzékek helyességének ellenőrzésére kínáltak ugyan az úgynevezett kompaszok; ezek azonban tisztán magánmunkálatok, melyek sem hivatalos, sem tudományos célokra nem készültek és így ebben a tekintetben még kevésbé voltak alapul vehetők.

Így tehát mindazokat a szövetkezeteket, melyek a céghivataltól kapott jegyzékben szerepeltek, egyelőre el kellett fogadni fennállóknak, vagyis kérdőívet kellett nekik küldeni.

A kérdőívek sorsa azután lehetővé tette a jegyzéknek bizonyos mértékben való helyesbítését. A magyar posta lelkiismeretességét ismerve, nyugodtan feltehetjük, hogy mindazok a szövetkezetek, melyektől a kérdőívek »ismeretlen«, vagy »cég megszűnt« jelzéssel felbontatlanul érkeztek vissza, valóban nem léteznek már. Kevésbé volt biztos azoknak a szövetkezeteknek sorsa, melyeknek a kérdőívet azért nem lehetett kézbesíteni, mert »elköltözött«. Ezekre az esetekre vonatkozólag két megfontolást vettünk alapul: első sorban azt, hogy a posta címváltozás esetén — épúgy, mint hiányos címzés esetén — iparkodik a címet kinyomozni; ha ez nem sikerült, valószínű, hogy a szövetkezet nem áll már fenn. De az is valószínű, hogy ahol a szövetkezet úgy hagyta el a helyiségeit, hogy később még oda érkező postájának kézbesíthetéséről új címének hátrahagyásával sem gondoskodott és hogy a házfelügyelő sem tudja egy-két év múlva, hol van a cég irodája most, ott az »elköltözés« az élő cégek sorából való elköltözést is jelent. Ennek következtében ezeket a szövetkezeteket is fenn nem állóknak tekintettük.

Maradtak tehát azok a szövetkezetek, melyektől vagy kitöltött kérdőív, vagy valami válasz érkezett és azok, melyektől sem kérdőív, sem valamely más életjel nem jött vissza. A fenti megfontolásokat ellenkező irányban alkalmazva, azt kellett feltenni, hogy utóbbiak nem kívántak adatokat szolgáltatni és így ezeket is a fennállókhöz kellett sorolni.

Úgy a fenti, mint a most tárgyalt szempontból bizonyára voltak esetek, hol a következtetés téves volt; de az adott viszonyok közt többet tenni nem lehetett. Így is egy olyan jegyzék készült, mely későbbi felvételeknél sokkal megbízhatóbb kiindulási pontul szolgálhat, mint minő a jelen esetben rendelkezésre állott.

2. Az adatfelvétel.

Magyarországon a hivatalos szövetkezeti statisztikának igen szép multja van. Az illetékesek korán átértették e mozgalom gazdasági és társadalmi jelentőségét és annak statisztikai megfigyelését hivatalos feladatul elfogadták. Az 1893. évi Magyar Statisztikai Évkönyv már 1852-től kezdve kimutatja a magyarországi hitelszövetkezetek számában beállott változásokat. Az akkor még »országos«-nak nevezett M. kir. Statisztikai Hivatal 1874. évi évkönyvében pedig további adatokat is találunk: ¹⁾ a működés megkezdésének évéről, a befizetett részvénytőkéről, a törzsbetétekről, a tartaléktőkéről, a váltótárcáról, az előlegkövetelésekről, mindennemű betéti tartozásokról, a jelzálogkölcsonokról, a pénztári állapotról. Ezek az adatok az 1872. évre vonatkoznak. A csoportosítás népbankok- és önszegélyzőegyletekről szól ugyan, de nyilvánvaló, hogy ezek túlnyomó része lényegileg szövetkezet volt s csak azért nem viselte ezt a nevet, mert az hivatalossá csak a három évvel később meghozott 1875. évi XXXV. törvénycikket képező kereskedelmi törvénnyel vált. Ugyanezen hivatal 1880. évi kiadványa »Magyarország egyletei és társulatai« címmel már az 1878-ban fennállott fogyasztási egyletekről és termelő szövetkezetekről is beszámol, közölve azok tagjainak számát, évi bevételeiket, kiadásait és vagyonuk értékét. 1875-től kezdve a m. kir. központi statisztikai hivatal rendszeresen felveszi a hitelszövetkezetekre vonatkozó adatokat a hitelintézeti statisztika körében.

Statisztikai munkának tekinthető a kereskedelmi miniszter kiadványa 1904-ből, mely az akkor fennállott összes szövetkezetek jegyzékét tartalmazza.

A gabonaraktár, a tej-, a szak- és a fogyasztási szövetkezetekről beszámoló rendszeres statisztika a m. kir. központi statisztikai hivatal részéről 1906-ban vette kezdetét.²⁾

Utóbbi felvételek sajnos a háború alatt megszüntek és felújításukra eddig nem került sor, ellenben a hitelszövetkezeti statisztika ma is a hivatal

¹⁾ 354. oldal.

²⁾ Lásd a M. kir. Központi Statisztikai Hivatal Munkássága (1871—1911.) Magyar Statisztikai Közlemények 36. kötete, 266. oldal.

állandó munkaprogramjába tartozik, melynek keretében a budapesti szövetkezetekre vonatkozó adatok külön tételnek közzé.

Ezen előzmények után bár a fővárosi szövetkezetekre vonatkozó jelen felvételhez gondosan készített minták állottak rendelkezésre, szükségesnek látszott új kérdőíveknek szerkesztése. A jelen felvétel ugyanis valamennyi szövetkezeti fajtára kiterjedt, míg a m. kir. központi statisztikai hivatalé csak a fentebb felsorolt ötre. Emellett utóbbinak mintái nem szentelnek figyelmet mindazoknak a sajátlagos jellemvonásoknak kiderítésére, melyek a szövetkezeti jelleg valóságának megállapítására alkalmasak. Így például a hitelszövetkezeti kérdőív nem tudakolja minden részletében a felesleg felhasználását; ezenkívül a kölcsönök nagyság szerint való csoportosítása is hiányzik, holott mindkettő útbaigazítással szolgálhat az említett szempontból. A »szakszövetkezetekre és szakcsoportokra« vonatkozó kérdőív túlsok üzletágot foglal össze, vagyis a mai differenciálódottabb szövetkezeti viszonyok közt többféle szövetkezetre alkalmazható, miáltal bonyolulttá válik. A fogyasztási szövetkezeti kérdőívnek valamennyivel együtt az a főhibája, hogy a tőkére, valamint a veszteség-nyereségre vonatkozólag nem tesz fel kérdéseket, pedig erre szükség lehet akkor is, ha a kitöltött ívvel később a zárszámadások is beküldetnek, mert hiszen az utóbbiak nem mindig részleteznek eléggé. Meg kell azonban említeni, hogy a szóbanforgó kérdőívminták sok tekintetben részletesebbek a jelen felvételnél használtaknál és igen találó kérdéseket is felvetnek (például, mi az irányadó a tekintetben, hogy a tag hány üzletrészt jegyezzen, vagy a tagok hogyan csoportosulnak az általuk jegyzett üzletrészek száma szerint, vagy a fogyasztási szövetkezetnek van-e dohányárúsítási vagy szeszesitalnak kicsinyben való árusítására engedélye).¹⁾ Bár el kell ismerni, hogy az említett kérdőívek gondnal és hozzáértéssel készültek, mégis célszerűnek látszott némileg módosított ívekkel tenni kísérletet, különösen azért, mert a m. kir. központi statisztikai hivatal felvétele az egész országot felölelte, míg ezúttal csak a fővárosról volt szó.

3. A felvétel eredménye.

A fentemlített módon összeállított és bizonyos fokig megrostált cím-anyag felhasználásával 316 címre küldetett ki kérdőív. És pedig:

Fogyasztási szövetkezeteknek	28
Hitelszövetkezeteknek	63
Iparos szövetkezeteknek	48
Beszerező- és értékesítőszövetkezeteknek	68
Lakásszövetkezeteknek	66
Munkás-termelőszövetkezeteknek	28
Kereskedői szövetkezeteknek	18

¹⁾ Lásd a M. kir. Központi Statisztikai Hivatal Munkássága. 262. oldal.

Ezekben a számokban a központi, illetőleg országos jellegű szövetkezetek nem foglaltatnak benne, mivel azok részére a minták nem feleltek meg és azok más úton kerestettek meg adataik közlésére.

A 316 kérdőívből a posta visszakézbesített 121 darabot; és pedig »megszűnt« jelzéssel 41-et, »ismeretlen« jelzéssel 54-et és »elköltözött« jelzéssel 26-ot. Ennyi szövetkezetet kellett tehát a cégjegyzékben való szereplése ellenére nemlétezőnek tekinteni. Mivel ez a szám bizonyos mértékben rámutat arra, hogy az inflációs alapítási lázban mennyi olyan szövetkezet jött létre, melyek azután hamarosan ismét eltűntek, érdemes ezeket részletezni a szövetkezetek egyes fajai szerint. A kézbesíthetetlenül visszaérkezett üres kérdőívek száma volt:

a fogyasztási szövetkezeteknél	11
« hitelszövetkezeteknél	31
« iparosszövetkezeteknél	22
« beszerző- és értékesítőszövetkezeteknél	13
« lakásszövetkezeteknél	28
« munkás-termelőszövetkezeteknél	8
« kereskedői szövetkezeteknél	8

vagyis azok eléggé aránylagosan oszlanak meg.

A fennmaradó 195 szövetkezetből a kérdőívet kitöltve visszaküldötte 89, vagyis 46%. E számot az egyes szövetkezeti fajokra felbontva, a következő táblázatot kapjuk:

	Fennálló szövetkezetek s z á m a	Válaszoló szövetkezetek	%
Fogyasztási szövetkezet	17	5	30
Hitelszövetkezet	32	17	53
Iparosszövetkezet	26	16	62
Beszerző- és értékesítőszövetkezet ...	41	10	25
Lakás- és otthonoszövetkezet	50	27	54
Munkás-termelőszövetkezet	20	10	50
Kereskedői szövetkezet	10	4	40

A legjobb eredményt tehát az iparos szövetkezetek mutatják. Ennek magyarázata, hogy nagyrészt az Iparosok Országos Központi Szövetkezetének kötelékébe tartoznak, mely az adatgyűjtést igen előzékenyen támogatta. Hasonlót kell mondani az Országos Központi Hitelszövetkezetről, melynek fáradozása azonban a hitelszövetkezetek statisztikai érzékét mutató jelzőszámokban azért nem jut kifejezésre, mert a központ mezőgazdasági jellegű lévén, a budapesti hitelszövetkezetek közül aránylag kevesebb tartozik a kötelékébe. Az átlagosnál jobb a válaszolási arányszám a lakás- és a munkás-termelőszövetkezeteknél és nem lehet elhallgatni, hogy a kérdőívek alapos kitöltésére való törekvés ezeknél tapasztalható leginkább.

Azokat a szövetkezeteket, melyek a határidőn belül nem válaszoltak, még egyszer felszólítottuk, mégis az eredmény, ha mint első felvétel kielégítőnek mondható is, a várakozáson alul marad. Ha egyik-másik szövetkezet nem is nagyobb, mint egy kis-közepes egyéni üzem, legalább egy intelligens vezetőt mindeniknél fel kell tételezni. Annál szomorúbb, hogy ezek közt mégis akadt, aki kárbaveszett fáradságnak fogta fel a válaszadást. Még sajnálatosabb az, hogy azon szövetkezetek közt, melyek adataikat nem küldötték be, igen sok ismertebb és nagyobb szövetkezet van.

A kedvezőtlen eredmény nemcsak az általános statisztikai érzékre vet előnytelen világosságot, hanem a szövetkezeti szellem fokára is. Az igazi szövetkezetek, amelyek tudják, hogy nem izolált vállalkozások, hanem egy nagyobb mozgalomnak egységei, tudják azt is, mit jelent a statisztika és hogy annak megállapításait a mozgalom érdekében gyümölcsöztetni lehet. Ma már épen szövetkezeti oldalról a legtekintélyesebb vezetők is beismerik, hogy a szövetkezeti nevelés terén nálunk nagy mulasztások történtek és a mozgalomnak legjobban sürgetett feladata ma a hiányokat pótolni. Ha ez a munka megindul, annak nyomai mindenesetre meg fognak látszani a legközelebbi statisztikai felvételen is.

III. Budapest szövetkezeti életének fejlődése.

1. Az első kísérletek.

Schwartner szerint¹⁾ már 1807-ben Pestről futnak ki a fő közlekedési utak, sugárszerűen az ország minden része és a szomszédos államok mindenike irányában. Ugyanezen időben válik a város az ország kereskedelmének központjává, ami nyilván összefügg azzal, hogy az országos hivatalok lassankint Pozsonyból Budára kerülnek, mely utóbbi városnak természetes gazdasági kiegészítőjéül kínálkozott már kezdetben a Duna túlsó felén fekvő Pest. Az említett évben még Buda vezet a maga 24.872 lakosával Pestnek 22.477 lakosával szemben. A Napoleon által elrendelt szárazföldi zárlat a keleti kereskedelmet a szárazföldi útvonalra szorította, melynek legrövidebb útja Pesten át vezetett. A pesti kereskedők ezen időben ügynökségeket tartanak a kelet felé vivő úton és gazdagságuknak alapját ez az időszak vetette meg. A szárazföldi zárlat feloldása sem ingathatta meg Pestnek gócponti jellegét, úgyszintén hamarosan kiheverte a város az 1836. évi árvizet is, sőt lakossága éppen ezen idő után kezd rohamosan szaporodni: 1841-től kezdve két évtizeden át évi 6·6%-kal. 1847-ben Fényes Elek a kézművesek számát már 7694-re, a kereskedőkét 2000-re teszi, kikhez járult még 1113 kézműves és 114 kereskedő Budán, mely ebben az időben kezd Pesttel összenőni. Ugyanő már több gyárat említ fel, amelyek közül volt olyan is, mely 400—450 munkással dolgozott. A városnak e gazdasági jelentőségét emelte az 1831-ben megnyitott kereskedelmi csarnok, az 1830-ban meginduló gőzhajózás és az 1846-ban a forgalomnak átadott első vasút: a pest—váci.

A pezsdülő fejlődésnek ebben a korszakában jelentkeznek a tömörülésnek azok az első alakzatai is, melyekben a szövetkezeti összefogás gazdasági cél érdekében fellelhető. Ilyeneknek kell tekinteni azokat az egyesületeket, lényegileg kölcsönös biztosító egyleteket, melyek tagjaiknak betegség és halál esetén való segélyezését tűzik ki célul.²⁾ Ilyenek a Pesti Első Betegsegélyző és Temetkezési Egylet, mely 1836-ban, a Kézműves Polgárok

¹⁾ Lásd Vargha Gyula: A magyar hitelügy és hitelintézetek története, 17 o.

²⁾ Lásd Dr. csepreghi Horváth János: A magyar szövetkezeti intézmény története,

és a Nyomdai Munkások Betegsegélyző és Temetkezési Egylete, mely 1837-ben az egyetemi nyomdában kezdi meg működését. Mintájukra sok hasonló intézmény alakul más szakmák körében és más városokban is.

Már inkább valóságos szövetkezetnek kell tekinteni azt az 1843-ban alakult társaságot, mely céljául azt tűzte ki, hogy »egyfelől a vevőközöniséget izléses és tartós készítésű asztalosmunkákkal lássa el, másfelől kisebb asztalosmestereknek mód nyújtassék készítményeik eladására.« A tagok kötelesek voltak üzletrészeket jegyezni. Az egylet raktárt tartott fenn, melyben csak a tagok készítményei kerültek eladásra; a szövetkezet átvételkor a vételárát kifizette. Kétségtelen, hogy az alakulásban, melynek további sorsát nem ismerjük, a kézműveseknek mindinkább súlyosbodó válsága érezteti hatását, ugyanazok a viszonyok, melyek bizonyára Németországban is foglalkoztatták már ekkor Schultze-Delitzschet, ki aztán 1849-ben létesített szövetkezetével, melyet ugyancsak az asztalosok részére hozott össze szülővárosában, megindítójává vált a kontinens modern szövetkezeti mozgalmának.

Noha ezidőben már Pest és Buda voltak a magyarországi kézműipar központjai, Schultze-Delitzsch példáját mégsem itt, hanem az erdélyi szászok földjén, Besztercén követték először Magyarországon, 1851-ben. A főváros, mint általában a magyarlakta vidékek, ezidőben már az abszolút uralom nyomasztó súlyát érzi gazdaságilag is, lelkileg is, jogilag is. Csak a hatvanas évek elején szüli meg a nemzet újra fellélegző élniakarása szövetkezeti téren is az első alkotásokat. Ismét a biztosítás terén történik az első lépés: 1863-ban megalakul az Első Pesti Leánykihásító Egylet, melynek célja, hogy a család-fők mérsékelt időszakonkénti járulékok által leányaik részére kiházasítás esetére legalább 200 forintot biztosíthassanak. Ugyanezen évben azonban már létrejön az első fogyasztási szövetkezet is, Első Pestbudai Fogyasztási Egylet céggel, négy évvel később pedig az Első Bécsi Konsum Egylet is megnyitja a magyar fővárosban fiókját. E szövetkezetek célját az Első Pestbudai Fogyasztási Egylet alapszabályai szerint az képezte, hogy »tagjainak házi szükségleteire megkívántató cikket jó minőségben, piaci áron alul egyenesen vagy közvetve« beszerezze.¹⁾ Ez a szövetkezet azonban »tagok és hivatalnokok közönye« miatt már egy év múlva megszűnt. Az 1865. év meghozza az első iparösszövetkezetet a Pesti Szabók Anyagbeszerző Társulatában, melynek alapszabályai szerint »a pesti városi szabócéh tagjai társaságba állnak oly célból, hogy egyesített pénzerővel az iparüzletükhöz megkívántató anyagokat első kézből, nagybani vásárlás útján, olcsón és jó minőségben szerezhessék be és a társulati tagokat azokhoz ily módon hozzájuttathassák«. Azonban működését ez a szövetkezet sem kezdte meg.

¹⁾ Horváth i. m. 38. oldal.

Ellenben nem érte ily korai halál az ugyanezen évben megalakult Pesti Népbank, mint Önszegélyző Intézetet; úgyhogy — azt mondhatjuk — az első valódi és életképes szövetkezet Budapesten is hitelszövetkezet volt. Ennek a szövetkezetnek célja »saját tagjainak jutányos pénzkölcsönöket adni és a hitelképesség által feltételezett munkásságot és takarékoságot azoknál öregbíteni.«¹⁾

Méltán tekintik a kiegyezés évét a magyar szövetkezeti mozgalom történetében is határkönek. Eddig az időpontig csak kísérleteket találunk; mert nem tekinthetjük az elszórt erdélyi alakulásokat, különösen a századok közt és a néhány városi önszegélyző egyletet, melyek valóban működtek, a szövetkezeti mozgalom reprezentánsainak.

A kiegyezés gazdasági téren is nagy fellendülést idézett elő. Ez részben az 1867. és 1868-i kiváló terméseknek, részben annak köszönhető²⁾, hogy az államjegyek hirtelen szaporításával nagy pénzbőség keletkezett. Ennek következménye volt, hogy ezen egyetlen évben több bank alakult, mint 1840-től kezdve eddig összesen; ellenben a hitelszövetkezeteken egyelőre nem látszott meg a hatás. Viszont az infláció következményeként hamarosan már 1869-ben kezdődő válság a szövetkezetek alakítását nem akadályozta. Ugyanezt mondhatjuk az 1873. évi sokkal nagyobb válságra. A budapesti hitelszövetkezetek száma ugyanis ezekben az években a következőkép nőtt:

1868	2	hitelszövetkezet
1870	3	«
1874	8	«
1875	11	«

Ezek közé tartozott az Első Magyar Általános Tisztviselő Egylet, mely lényegileg hitelszövetkezeti tevékenységet fejtett ki és csak 1921-ben szűnt meg.

Ezekben az években fordul a mi munkásságunk figyelme is a szövetkezetek felé. A budapesti munkásegylet már 1868-ban tervbe veszi termelőtársulatok szervezését államsegéllyel. Egyelőre azonban csak egy Munkás Fogyasztó és Önszegélyző Egylet alakult meg, melynek tíz év múlva 500 rendes tagja és 173.600 korona vagyona volt.³⁾

Ebben az időben kezdenek az ipartörvény alapján ipartársulatokba tömörülő iparosok is mozgolódni. Első ilyenmű alakulásuk a budapesti szatócsipartársulat kebelében megalakult Segély Hitelegylet.

Mindezek az alakulások sok tekintetben tapogatózások, mert nem volt még meg a szilárd jogi forma, melyben az izmosodó szövetkezeti gondolat testet találhatott volna. Az 1875. évben meghozott és XXXVII. törvény-cikként beiktatott kereskedelmi törvény állapította meg a szövetkezetnek,

¹⁾ Horváth i. m. 43. oldal.

²⁾ Szádeczky-Kardoss Tibor: A magyarországi pénzintézetek fejlődése. 11. oldal.

³⁾ Horváth i. m. 59. oldal.

mint kereskedelmi társaságnak formáját. Ebben az évben a hitelszövetkezeti mozgalom állását Budapesten a következő számok mutatják :

hitelszövetkezetek száma ...	11
azok saját tőkéje.....	1,097.240 pengő forint
azok nyeresége	70.310 « «

A másnemű szövetkezetek állapotáról ebből az évből adataink nincsenek. Ellenben három évvel későbből felvilágosítást nyújt e tekintetben is a m. kir. központi statisztikai hivatal kiadványa.¹⁾ Ennek megállapítása szerint a nagy számú temetkezési és önszegélyző egyleten — tehát biztosító szövetkezet-féléken — kívül a fővárosban mindössze a fentebb említett Munkás Fogyasztó és Önszegélyző szövetkezetet található, melynek ekkor 500 rendes tagja, 86.000 forint bevétele, 85.400 forint kiadása és 16.250 forint egyleti vagyona volt. Horváth szerint²⁾ ekkor már fennállott egy Budapesti Fogyasztási Szövetkezet is, mely polgárokból alakult és rövid virágzás után 1889-ben sikkasztások következtében tönkrement.

Már 1871-ben történt kísérlet egy tisztviselő házépítő szövetkezet létesítésére, de tényleges működésbe csak az 1883-ban alakult Házépítő Tisztviselők Egylete kezdhetett, mely ilyenformán az első lakásszövetkezet a fővárosban. Sőt azt mondhatjuk, hogy egyszersmind a legnagyobb eredményeket felmutató is, mert a Népliget szomszédságában levő tisztviselőtelep ennek köszönheti létét.

Az első iparösszövetkezet, mely az ipartestülettől különálló jogi személyként működni kezdett, a Budapesti Csizmadia Ipartestület Bóráru Szövetkezete 1887-ből. Ez a fővárosi iparszövetkezetek közt — eltekintve a már említett tervtől³⁾ — annyiban is új irányt jelentett, mert nemcsak a hitellel való segélyezést, hanem a szövetkezeti beszerzést és értékesítést is programjába vette.

Ezekkel a tervekkel és alakulásokkal a szövetkezeti mozgalom alapjai mindazon irányokban, melyek a fővárosi lakosságot érdeklik, le voltak fektetve. Itt csak mellékesen említjük meg, hogy hasonló fejlődést mutat ezen időszakban a vidék szövetkezeti élete is, különösen a mezőgazdaságot érdeklő szövetkezetek, elsősorban a falusi hitelszövetkezetek tekintetében. Ekkor már tervezett, járt-kelt és buzdított a nagy vezér, Károlyi Sándor gróf, akinek köszönhető a Pestmegyei Hitelszövetkezetnek 1886-ban történt megalakulása. Bár ez az országos jelentőségű esemény Budapesten történt, bennünket csak távolabbról érdekel, mert hiszen az intézmény rendeltetése nem a főváros lakosságának szervezése volt elsősorban. Ugyancsak mezőgazdasági jellegűek voltak és ezért nem Budapest szorosabb értelemben vett szövetkezeti életének részei az 1862-ben megalakult Magyar Földhitelintézet és az 1879-ben létesített Kisbirtokosok Országos Földhitelintézete.

¹⁾ Magyarország Egyletei és Társulatai 1878-ban. Hivatalos Statisztikai Közlemények 1880.

²⁾ I. m. 104. oldal.

³⁾ Lásd 22. oldal.

2. A hitelszövetkezetek.

Az 1880-as évektől kezdve a fővárosi hitelszövetkezetek fejlődését már a statisztika világánál pontosabban figyelemmel kísérhetjük. Két szempontból indulhatunk el: vizsgálhatjuk a fővárosi hitelszövetkezetek számának és egyéb jellemző adatainak változását elszigetelten és vizsgálhatjuk ugyanezeket a vidéki szövetkezetekével és másnemű fővárosi hitelintézetekkel összehasonlítva.

A budapesti és vidéki hitelszövetkezetek, valamint az egyéb budapesti pénzintézetek száma 1880—1924.¹⁾

Év	Budapesti	Vidéki	Budapesti	
	hitelszövetkezetek		bankok	takarék-pénztárak
	s z á m a			
1880.	20	227	11	4
1885.	26	372	9	3
1891.	30	477	²⁾ 14	5
1892.	28	632	²⁾ 15	7
1893.	31	642	²⁾ 14	7
1894.	29	716	²⁾ 16	10
1895.	32	884	²⁾ 20	10
1896.	37	970	²⁾ 23	10
1897.	41	1.053	²⁾ 23	10
1898.	50	1.136	²⁾ 23	10
1899.	58	1.323	²⁾ 24	10
1900.	68	1.458	²⁾ 23	11
1901.	85	1.776	²⁾ 24	11
1902.	93	1.992	²⁾ 23	11
1903.	115	2.189	²⁾ 29	12
1904.	128	2.334	²⁾ 34	14
1905.	145	2.443	²⁾ 39	14
1906.	160	2.526	²⁾ 54	17
1907.	161	2.632	²⁾ 66	17
1908.	141	2.706	²⁾ 73	16
1909.	131	2.779	²⁾ 74	17
1910.	123	2.818	96	
1911.	111	2.954	117	
1912.	97	3.040	114	
1913.	91	3.072	121	
1914.	99	2.891	114	
1915.	100	2.770	114	
1916.	³⁾ 74	³⁾ 2.867	³⁾ 96	
1921.	192	⁶⁾ 1.389	180	
1922.	185	1.285	192	
1923.	⁵⁾ 98	1.249	⁴⁾ 154	
1924.	⁵⁾ 95	1.160	⁴⁾ 233	

¹⁾ E táblázat, valamint a fejezet többi táblázata a m. kir. Központi Statisztikai Hivatal Évkönyvei alapján állítottatott össze.

²⁾ A földhitelintézetekkel együtt.

³⁾ Csak a mérlegelő hitelintézetek.

⁴⁾ A községi takarékpénztárakkal együtt.

⁵⁾ A külön törvény alapján működő szövetkezetekkel együtt.

⁶⁾ 1921-től kezdve Csonka-Magyarország adatai.

Az első szempontból a hitelszövetkezetek számát illetően a 25. oldalon levő táblázat nyújt képet. 1880 és 1895 közt e tekintetben számottevő változás nincs. 1895-ben rohamos emelkedés kezdődik, mely 1907-ben kulminál. Ezen utóbbi évtized volt a hirhedt koronaszövetkezetek virágzásának korszaka, az az idő, mikor az »m. sz.« (»mint szövetkezet«) rövidítés a cégszöveg mögött többé-kevésbé kompromittáló volt, mert a kisemberek kiszípolozásának gondolatát keltette fel mindenkiben.

Nem lehet ezek mellett az akkoriban nagyszámban burjánzó alakulatok mellett elmenni anélkül, hogy ki ne térjünk rájuk, mert még ma is tanulságos példáját szolgáltatják annak, hogyan lehet az altruizmus köpönyege alatt a legnagyobb uzsorát folytatni.

A kisebb hitelek nyújtásával és a takarékoság előmozdításával foglalkozó szövetkezeteket hívták »korona«-szövetkezeteknek. Mindkét ürügy alatt a legszemérmetlenebb uzsora folyt. A takarékoságot olyképp »mozdították elő«, hogy heti legkevesebb 1 korona befizetésével bárki részletekben jegyezhetett üzletrészeket, melyekre majd osztalékot fog kapni.¹⁾ Azonban először is a heti befizetés elmulasztása miatt késedelmi kamatot kellett fizetni. Ha a tag időközben kénytelen volt felmondani és a befizetést beszüntetni, már befizetett pénzéből stornódíjat vontak le. Az időközi befizetések nem kamatoztak. Viszont még mielőtt teljesen befizette volna is az üzletrészt és így osztalékigénye lett volna, mint tag felelős a jegyzett üzlet rész teljes névértékéig a szövetkezet veszteségeiért.

Azonban joga volt a tagnak már befizetett részletei egyrészét ismét kölcsönvenni. Ezért azonban csak kimondott kamat fejében 8%-ot fizetett. Tehát a saját pénzét legmagasabb kamat mellett használhatta.

A legszokásosabb mód az úgynevezett előleghitelezés volt. A megszorult fél, hogy ilyet kapjon, először többnyire ügynökhöz fordult, aki a szövetkezetnek dolgozott. Az ügynök, ha a kölcsön sikerült, rendszerint a megszavazott összeg 10%-át kapta. Ha a fél már a szövetkezethez eljutott, ez előbb tudakozódási díjat szedett, hogy megtérüljenek az adós és a kezesek vagyoni viszonyaira vonatkozó állítólagos informálódásának költségei. Ha mármint a tagjelölt kezesével együtt jónak találtatott a kért kölcsönre, akkor hozzájuthatott a hitelhez. Hiteljogosultsága azonban szabályszerint csak annak a tagnak volt, aki legalább már 13 hét óta tagja volt a szövetkezetnek és ezen idő alatt a heti egy koronát minden részjegy után befizette. Úgy segítenek tehát a dolgon, hogy a teljes kölcsönösszegből 13 heti befizetést levonnak és így aztán olybá tekintik a kölcsönzőt, mintha már 13 hét óta tag lenne. E 13 hét után azonban késedelmi kamatot kell fizetnie, mert hiszen a fizetéseket nem a rendes időben teljesítette. Természetesen úgy ez a 13 heti befizetés összege, késedelmi kamataival, mint az ügynöknek jutott összeg

¹⁾ Ezt az egész leírást *Buday Barna*: Az uzsorásszövetkezetek című előadásából merítettük (Lásd szövetkezeti törvényhozásunk reformja, Magyar Gazdaszövetség kiadása 1903.)

és a tudakozódási díj beleszámít a kölcsöntökébe, vagyis kamatköteles. Ehhez jönnek még a beiratkozási díj (rendesen részjegyenként 1—1 korona), kezelési költségekre legalább 1%, tartalékalapra legalább 1% és óvadékra rendesen 5%. Így aztán az eredmény rendesen az volt, hogy például 500 koronás kölcsön után a fél 308 koronát kapott kézhez, ami után fizetett évi 40 korona kamatot. Ma ez a 13%-os kamat a »kosztkamat« virágzása és a jelenlegi nyomasztó hitelfeltételek után nem imponál, de egész mást jelentett akkor, amikor a legdrágább tisztességes kölcsön is csak 7—7½% volt.

A kölcsön törlesztése az üzletrészek névértékének befizetésével történt. Csakhogy a kölcsönről váltót kellett kiállítani; ezt minden évnegyedben meg kellett újítani, amikor is nem vették figyelembe az időközi törlesztéseket, hanem mindig az eredeti kölcsönösszegre állították ki azt és az adós ez után fizette a kamatot is. Ehhez jött a váltó illetteke, szintén mindig az eredeti kölcsönösszeg arányában.

Könnyű kiszámítani, mibe került a kölcsön a megszorult kisembereknek. Buday joggal nevezte ezeket a szövetkezeteket »a magánnyereszkedés hatóságilag engedélyezett intézményeinek«.

Mint kereseti alkalom lelkiismeretlen embereknek mindenesetre kiváló intézmény volt az »m. sz.« és nem csoda, hogy oly rohamosan szaporodtak. Pless Mór¹⁾ ugyan, maga is egy fővárosi szövetkezetnek vezetője abban az időben, más körülményekben látja a szövetkezetek szaporodásának okát, azonban az egyik lényeges magyarázatot mindenesetre az elfajzott szövetkezeti irányzatban kell látnunk. Természetesen nem akarjuk azt mondani, hogy egészséges szövetkezeti erők nem működtek volna. Tény azonban az, hogy amikor a közvélemény és főként a bírósági gyakorlat mind erősebben üldözőbe vette az álszövetkezeteket és amint a tisztességes hitellehetőségek is mindjobban megnyitlak a kisemberek számára, — ezek a körülmények 1905 körül kezdtek hatni, — megindul a fővárosi hitelszövetkezetek számának apadása, mely egészen az inflációs viszonyok beálltáig tart.

Amint az inflációs időszak minden téren, többek közt a kamatviszonyok terén is minden eddig tapasztalt mérvet meghaladó anomáliákat produkált, úgy a hitelszövetkezetek számának emelkedésére gyakorolt hatása is felülmúlta az előző időszak eredményeit. 1921 és 1922-ben közel 200 fennálló hitelszövetkezetet mutat ki a statisztika. Hogy a legtöbb alakulás mennyire egészségtelen volt, kitűnik abból, hogy 1923-ban egyszerre a felére olvad le számuk és 1924-ben, mikor a statisztika még mindig 95-öt mutat ki, valószínűleg csak jelentékenyen kevesebb működött a valóságban. Ebben az évben azonban már nemcsak a tisztulási folyamat apasztja számukat, hanem előre veti hullámaint a deflációs időszak depressziója, mely sok egészséges szövetkezetet is tönkretett.

A budapesti hitelszövetkezetek fejlődésének képe sokkal élénkebben emelkedik ki, ha azt egyrészt a vidéki hitelszövetkezetek, másrészt a fővárosi

¹⁾ A fővárosi hitelszövetkezetek szaporodásának kritikai méltatása.

egyéb hitelintézetek fejlődésének háttérébe állítjuk. Ezt a célt szolgálja a 28. oldalon levő táblázat. Az 1898. év e megfigyelésnél mindenestre határvonal. Az Országos Központi Hitelszövetkezetnek ez évben történt megalkotásával a vidéki, főképen mezőgazdasági jellegű szövetkezetek egységes vezetés alá kerültek és ami még fontosabb, úgy üzletviteli tanácsadás, mint tőke tekintetében erős segítőtársat nyertek. Ennek ellenére, mint az adatok mutatják, épen az 1898-ig terjedő időszakban nő sokkal nagyobb mértékben számuk, mint a fővárosiaké. Az egyéb hitelintézetek közül a fővárosban ebben az időszakban csak a takarékpénztárak tartanak a hitelszövetkezetekkel lépést; az 1890—1893. közti évek, úglátszik, ezekre nézve jelentették az alapítási láz időszakát. Ellenben a bankok lassabban szaporodnak.

A budapesti és vidéki hitelszövetkezetek, valamint az egyéb budapesti pénzüzetek fejlődése indexszámokban 1880—1924.

É v	Budapesti	Vidéki	Budapesti	
	hitelszövetkezetek		bankok	takarék-pénztárak
	<i>1880=100</i>			
1880.	100	100	100	100
1885.	130	164	82	75
1891.	150	210	127	125
1892.	140	278	136	175
1893.	155	283	127	175
1894.	145	316	145	250
1895.	160	389	182	250
1896.	185	428	209	250
1897.	205	464	209	250
1898.	250	500	209	250
	<i>1898=100</i>			
1899.	116	116	104	100
1900.	136	128	100	110
1901.	170	156	104	110
1902.	176	175	100	110
1903.	230	192	126	120
1904.	256	205	148	140
1905.	290	215	169	140
1906.	320	222	235	170
1907.	322	232	287	170
1908.	282	238	317	160
1909.	262	245	322	170
1910.	246	248	291	
1911.	222	260	355	
1912.	194	268	346	
1913.	182	270	367	
1914.	198	254	346	
1915.	200	244	346	
	<i>1916—1920 nincs adatunk.</i>			
1921.	384	¹⁾ 122	545	
	<i>1921=100</i>			
1922.	96	92	107	
1923.	56	90	86	
1924.	49	84	130	

¹⁾ 1921-től kezdve Csonka-Magyarország adatai.

1899-től kezdve megváltozik a kép. 1910-ig a főváros hitelszövetkezetei vezetnek; 1907-ben számuk több, mint háromszorosa a kiindulási évének. A vidéki szövetkezetek fejlődése csak 1910-től kezdve ér el a fővárosiakét meghaladó fokot, melynek még az sem árt, hogy 1914-től kezdve az ő szaporodásukban is visszaesés következik be. Az egyéb hitelintézetek tekintetében is megfordul a helyzet; a bankok fejlődésének mérve meghaladja úgy a szövetkezetekét, mint a takarékpénztárakét, mely utóbbiak a szövetkezetek mögött is elmaradnak.

A háború utáni időszak minden rövidsége mellett is tanulságos. A vidéki hitelszövetkezetek jobban bírják a válságos éveket, mint a fővárosiak, aminek mindenesetre a központ támogatása a legfőbb oka. Míg az előbbiek is apadnak számban, addig a bankok és takarékpénztárak együttes száma 1924-ben egyszerre felszökik. Ez volt az az év, melyben a tőzsdéző szenvedély a legféltelenebbül tombolt és hozta létre a bankok és álbankok nagy számát. Ugyanakkor természetesen a szövetkezetek, melyek nem kapcsolódhattak bele ebbe az akkor kizárólagosan kultivált üzletágba, visszaesnek.

A fejlődés tanulmányozása már itt is figyelmeztetésül szolgálhat, hogy a hitelszövetkezetek boldogulásához szinte elengedhetetlen valamely összefoglaló szervbe való tömörülés. A fővárosi hitelszövetkezetek ezt, mióta az »Önállóan Működő Szövetkezetek Országos Köteléke« megszűnt, elmulasztották; a következmény nem maradt el. Ez tanulságul szolgálhat a jövőre nézve is.

Mélyebben belepillanthatunk a fővárosi hitelszövetkezetek és mellettük az egyéb hitelintézetek fejlődésébe, ha saját tőkéit vizsgáljuk ugyanezen időszakban. Ezt a célt szolgálja a 30. oldalon levő táblázat.¹⁾ Amint látjuk, a budapesti hitelszövetkezetek saját tőkéje állandóan növekszik; még akkor is, ha 1898 után eltekintünk az Országos Központi Hitelszövetkezettől. Visszaesés csak 1915-ben van, nyilván a háború következtében. 1916 után már a Pénzügyi Központ, majd pedig 1921-től az Iparosok Országos Központi Szövetkezetének adatai is szerepelnek, ez okozza a hirtelen felduzzadást. A fejlődés ettől eltekintve egyenletesnek tűnik fel. E tekintetben tehát a különféle depressziók és válságok, melyeken a gazdasági élet 1890 és 1914 közt keresztülment (az 1895. évi tőzsdéi krízis az 1893. évi pénzügyi válság nyomában, az 1897. évi pangás, az 1904. évi belpolitikai bonyodalmak, az 1907. évi hitelválság, az 1911. évi balkáni bonyodalom) nem hagytak nyomokat sem a budapesti, sem a vidéki hitelszövetkezeteken.

¹⁾ Alapgondolatunk itt is az, hogy a fővárosi szövetkezeteket elsősorban annyiban vizsgáljuk, amennyiben a főváros gazdasági életének alkotó elemei. Ezért a vidéki hitelszövetkezetekkel való összehasonlításban az Országos Központi Hitelszövetkezeteket és a többi országos intézményt nem tekintjük fővárosi szövetkezetnek. Viszont a budapesti bankok és takarékpénztárakkal való összehasonlításnál az országos szövetkezeteket is figyelembe kell vennünk, mert előbbiek sem kizárólag a főváros gazdasági életének szolgálatában állanak. Ez az oka a következő táblázatok ezen szempontból való részletezésének.

A budapesti és vidéki hitelszövetkezetek, valamint az egyéb budapesti hitelintézetek saját tőkéje 1891—1924.

Év	S a j á t t ő k e a l a k u l á s a				
	a budapesti hitelszövetkezeteknél		a vidéki hitelszövetkezeteknél	a budapesti	
	az OKH-val	az OKH-nélkül		bankoknál	takarék-pénztáraknál
	<i>ezer forintban.</i>				
1891	—	4.287·6	29.995·4	1) 74.566·3	25.627·0
1892	—	4.778·4	31.102·7	1) 78.690·3	25.821·1
1893	—	6.259·6	32.268·6	1) 87.896·5	31.031·0
1894	—	7.227·2	34.137·6	1) 96.218·6	40.079·5
1895	—	8.598·0	36.964·2	1) 118.374·1	46.526·6
1896	—	9.615·9	38.930·0	1) 131.865·7	46.397·1
1897	—	10.612·7	40.800·0	1) 144.207·4	49.917·4
1898		n i n c s a d a t u n k.			
	<i>ezer koronában.</i>				
1899	33.943	30.353	98.459	—	—
1900	36.098	32.292	104.123	—	—
1901	40.825	35.871	112.532	—	—
1902	44.407	39.153	120.247	—	—
1903	48.846	43.365	126.619	—	—
1904	53.382	47.802	136.236	—	—
1905	58.096	52.330	143.579	—	—
1906	63.547	57.432	156.032	—	—
1907	65.069	58.780	165.932	—	—
1908	63.575	58.236	175.628	647.896	—
1909	63.508	56.991	184.835	667.121	—
1910	66.630	59.107	197.910	831.828	—
1911	68.559	61.374	213.632	999.276	—
1912	70.894	63.454	218.831	1,081.302	—
1913	70.857	63.231	221.100	1,088.240	—
1914	71.583	63.926	217.091	1,092.744	—
1915	68.677	60.945	211.581	1,076.837	—
1916	198.471	189.532	206.897	1,142.525	—
1917—1920		n i n c s a d a t u n k.			
1921	461.698	—	189.281	5,539.043	—
1922	481.358	—	301.423	7,748.443	—
	<i>millió koronában.</i>				
1923	3.448	2) 103	2.492	62.571	—
1924	98.965	2) 1.866	43.809	427.287	—

Még jobban szemlélteti a budapesti szövetkezetek fejlődését a 31. oldalon levő táblázat, melyben az indexszámokat állítottuk össze. Az 1898-ig terjedő időszakban a fővárosi szövetkezetek saját tőkéi majdnem kétszer olyan gyorsan növekednek, mint a vidékieké: az elsők 248, az utóbbiak 136-ra. Ez annál feltűnőbb, mert ha talán nem is lehet azt mondani, hogy a vidéken »az intézmény nagyobb multtal bírt«, viszont kétségtelen, hogy »a köztudatba jobban be volt vezetve«³⁾ Laky ennek a jelenségnek az okát

1) Földhitelintézetekkel együtt. — 2) Külön törvény alapján működő hitel-szövetkezetek nélkül. — 3) Laky Dezső: Budapest székesfőváros népességének fejlődése 1900-tól 1920-ig. Első rész. 61. oldal.

a főváros gazdasági viszonyainak a vidékénél kedvezőbb fellendülésében jelöli meg. A fővárosi hitelszövetkezetek mögött fejlődés tekintetében elmaradnak még a budapesti egyéb hitelintézetek is; ennek magyarázatát már aligha lehet a főváros gazdasági viszonyaiban keresni, hanem inkább abban, hogy a szövetkezetek, mint újszerű alkotások üzletrészek formájában sok kistőkét vonzottak magukhoz. Nem szabad figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy az előbb említett, az akkori idők szövetkezeti viszonyaira nem épen hízogó körülmények a szövetkezetekre és köztük bizonyára igen sok álszövetkezetre kedvező konjunkturát jelentettek.

A budapesti és vidéki hitelszövetkezetek, valamint az egyéb budapesti hitelintézetek saját tőkéjének fejlődése indexszámokban. 1891—1924.

Év	Budapesti hitelszövetkezetek		Vidéki hitelszövetkezetek	Budapesti	
	O. K. H.-val	O. K. H. nélkül		bankok	takarék-pénzt.
<i>1897=100</i>					
1892	—	111	104	105	101
1893	—	146	108	118	121
1894	—	169	114	129	156
1895	—	200	123	159	182
1896	—	224	130	177	181
1897	—	248	136	193	195
1898	—	—	—	—	—
<i>1899=100</i>					
1899	100	100	100	nincs adatunk	
1900	106	106	106	«	«
1901	120	118	114	«	«
1902	131	129	122	«	«
1903	144	143	128	«	«
1904	157	158	138	«	«
1905	171	172	146	«	«
1906	187	189	159	«	«
1907	191	194	169	«	«
1908	188	192	178	1908=100	
1909	187	188	188	105	103
1910	196	195	201	113	128
1911	202	202	217	122	154
1912	209	209	222	125	168
1913	209	208	224	126	169
1914	211	210	220	124	169
1915	202	201	215	121	166
1916	585	625	210	118	176

1899 és 1908 közt a vidékiekkel szemben a fővárosi szövetkezetek vezetnek, de már nem oly nagy előnnyel úgyhogy a különbség a fejlődési indexek közt évről-évre csökken. Ami szintén amelltt szól, hogy a különleges fővárosi szövetkezeti konjunktura számukra kedvező volt; ez a konjunktura azonban vidéken az Országos Központi Hitelszövetkezetek ellenőrzése miatt nem érvényesülhetett. Amily mértékben javulnak a hitelviszonyok a fővárosban és amily mértékben törekszik minden tényező

a szövetkezeti uzorát kiirtani, abban a mértékben gyengülnek a fővárosi hitelszövetkezetekre vonatkozó számadatok, úgyhogy 1908-ban a fejlődési index már lesüllyed a vidék színvonalára.¹⁾ 1908-tól kezdve mintegy versenyt fut a főváros és a vidék, hogy aztán az infláció alatt és azt követőleg — ami ugyan nem tűnik ki a táblázatból, de szintén köztudomású — a fővárosi szövetkezetek szinte eltörpüljenek.

A bankokra és takarékpénztárakra vonatkozólag forrásmunkánk csak 1908-tól kezdve nyújt ismét alkalmat az összehasonlításra, épen ezért ezen évtől kezdve is szerkesztettünk indexszámokat valamennyi hitelintézetre vonatkozólag. 1915-ig sem a vidéki, sem a tulajdonképeni budapesti hitelszövetkezetek tőkéjének fejlődése nem éri utól az egyéb hitelintézetekét, melyek e nyolc év alatt szinte megkétszerezik saját tőkéiket. Ha azonban — ami helyesebb — ebben az összehasonlításban az Országos Központi Hitelszövetkezetekre is tekintettel vagyunk, a szövetkezetek tőkéje nagyobb mértékben erősödik. Még inkább áll ez 1916-tól kezdve, a Pénzintézeti Központ alakulása folytán. Mondani sem kell, hogy a különbség a két csoport közt a háború alatt és után a szövetkezetek rovására élesedik ki. Az ok kézenfekvő. Míg a szövetkezetekre nézve a háború úgy az üzletkör, mint közönségüket illetőleg a működési lehetőségek szűkebbre szorulásával járt, addig a bankokra nézve kitűnő kereseti lehetőségek nyíltak, melyeknek eredményei egyrészt a tartalékba kerültek, másrészt — közben szindikátusi nyereségek formáját is öltve — a részvénytőkében kerestek elhelyezést.

Érdekesen világít reá a fejlődésnek itt tárgyalt vonatkozásaira egy-némely adat, melyet Laky idézett munkája nyújt. A hitelintézetek átlagos alaptőkéje volt

	Budapesten		Vidéken	
	bankok, takarékpénztárak és földhitelintézetek	szövetkezetek millió	bankok, takarékpénztárak millió	szövetkezetek millió
1890-ben	5·53	0·23	0·12	0·10
1900-ban	8·07	0·55	0·17	0·06
1910-ben	6·72	0·45	0·25	0·06

ebből kitűnik, hogy míg a vidéken a múlt század végén a hitelszövetkezetek átlagosan alig voltak kisebb intézetek az ottani egyéb pénzügyintézeteknél, addig a fővárosban már ekkor is nagy volt az eltérés, mert a nagybankok a fővárosi átlagot megduzzasztották.

¹⁾ Laky i. művében a 60. oldalon az ellenkező következtetésre jut, hogy t. i. 1900 után már a vidéki szövetkezetek tőkéi fejlődnek jobban. Ő azonban l. csak az alaptőkéket, tehát szövetkezeteknél az üzletrésztőkéket veszi tekintetbe az összehasonlításnál és nyilvánvaló, hogy a fővárosi szövetkezeteknél a többször említett körülmények miatt erősebb volt a tartalékolás, továbbá 2. a budapesti és az összes magyarországi — tehát budapestiekkel egybefoglalt vidéki — hitelszövetkezet adatainak összehasonlításából von le következtetést, ami természetesen módosítja ennek eredményét, mert hiszen az összes szövetkezetre vonatkozó adatokat épen az a körülmény hozza közelebb a budapestiekhez, hogy ez utóbbiak az előbbieken bennfoglaltatnak. Talán nem kell kiemelni, hogy a mi eljárásunk pontosabb, de viszont Lakyé is megengedett ott, ahol a kérdés csak másodrendű vonatkozású, mint épen az ő munkájában.

A budapesti és a vidéki hitelszövetkezetek nagyságára nézve jellemző az alábbi, ugyancsak Laky könyvéből vett táblázat is:

Megnevezés		A szövetkezetek számának %-os megoszlása az üzletrésztőke ill. tartaléktőke nagysága szerint							
		Budapesten				vidéken			
		1894	1899	1904	1909	1894	1899	1904	1909
Üzletrésztőke	Üzletrésztőke nélkül	—	—	—	—	0·1	0·2	—	0·2
	100.000 és ennél kevesebb K.	35·7	41·4	45·8	52·8	81·0	86·3	89·6	89·5
	100.001— 250.000 K-ig	21·4	13·8	22·0	25·2	12·3	8·3	6·4	6·1
	250.001— 500.000 «	14·3	19·0	16·1	10·2	3·8	3·0	2·4	2·3
	500.001— 1.000.000 «	14·3	13·8	6·8	4·7	1·4	1·1	1·0	1·1
	1.000.001— 5.000.000 «	14·3	12·0	7·6	5·5	1·4	1·1	0·6	0·8
Tartaléktőke	5.000.001—10.000.000 «	—	—	1·7	0·8	—	—	—	—
	10.000.001—20.000.000 «	—	—	—	0·8	—	—	—	—
	Tartaléktőke nélkül	10·8	12·1	11·9	14·2	24·9	16·6	10·1	8·5
	100.000 és ennél kevesebb K.	85·6	70·7	78·0	74·0	74·4	82·6	89·5	91·5
	100.001— 250.000 K-ig	—	10·3	7·7	8·6	0·6	0·7	0·4	—
	250.001— 500.000 «	3·6	3·5	0·8	1·6	0·1	0·1	—	—
	500.001— 1.000.000 «	—	1·7	0·8	—	—	—	—	—
	1.000.001— 5.000.000 «	—	1·7	0·8	0·8	—	—	—	—
	5.000.001—10.000.000 «	—	—	—	0·8	—	—	—	—
	10.000.001—20.000.000 «	—	—	—	—	—	—	—	—

Eszerint míg Budapesten a hitelszövetkezeteknek 1894-ben 64·3, 1899-ben 58·6, 1904-ben 54·2 és 1909-ben 47·2%-nak volt 100.000 koronánál nagyobb üzletrésztőkéje, addig a vidéki hitelszövetkezeteknél ugyanezen években csak 19·0, 13·7, 10·4 és 10·5%-nak. Azonban úgy a vidéken, mint a fővárosban fokozatosan nőtt azoknak a hitelszövetkezeteknek az aránya, amelyek üzletrésztőkéje 100.000 koronánál kisebb, ami érthető is volt, tekintve, hogy folytonosan újabb és újabb szövetkezetek alakultak. Azonban a fővárosban egyes hitelszövetkezetek a versenytársak szaporodása ellenére is növelni tudták tőkájüket és a 100.000—250.000 korona üzletrésztőkéjű csoportba emelkedtek: erre mutat, hogy ennek a csoportnak %-os aránya 1909-ben nagyobb, mint 1894-ben volt.

A tartaléktőkére vonatkozólag nagyjából hasonlóké állapíthatók meg, azzal a különbséggel, hogy míg Budapesten állandóan több és több olyan hitelszövetkezet volt, mely tartalékkal egyáltalában nem rendelkezett, addig a vidéken az ilyenek aránya állandóan csökkent. Tekintve azt, hogy ebben az időszakban a fővárosi szövetkezetek közt viszonylag állandóan több volt az új és fiatal, mint a vidékiek közt, ezen a tényen nincs mit csodálkoznunk.

Teljesebb lesz a kép a fővárosi hitelszövetkezetek fejlődéséről, ha megismerkedünk azok üzleti forgalmára vonatkozó adatokkal is. Ezekből a főbb üzletágakra vonatkozókat a 34. oldal táblázata nyújtja úgy, amint

azok a Statisztikai Évkönyvekből összeállíthatók voltak. Mindjárt szembe-
tűnik, hogy mindvégig a kötelezvénykölcson volt a legfőbb üzletág. A jel-
zálogkölcsonök csak 1908-ban kezdtek számottevők lenni, míg a váltótárca
tulajdonképen 1903 óta stagnált.

A budapesti hitelszövetkezetek fontosabb aktív üzletágai. 1891—1924.

É v	Egység	Váltótárca	Jelzálog-	Kötvény-	Értékpapírt)	Lombardkölcson (értékpapírfőle- gek)	Fedezett folyószámlahitelek	Fedezetlen
			kölcson	kölcson				
1891	ezer forint	1.779	—	3.273	107	—	—	—
1895	«	2.838	66	5.989	240	109	—	—
1899	ezer korona	17.351	272	20.900	3.492	220	—	—
1900	«	18.264	277	29.104	3.571	217	—	—
1901	«	27.254	314	35.138	3.707	277	—	—
1902	«	33.613	485	39.586	3.866	240	—	—
1903	«	41.469	442	45.700	4.112	380	—	—
1904	«	42.912	4.964	56.309	4.005	352	—	—
1905	«	47.099	6.237	64.329	4.609	405	—	—
1906	«	50.436	8.426	73.737	6.721	933	—	—
1907	«	46.967	11.156	72.600	8.003	816	—	—
1908	«	36.460	12.606	76.808	7.930	1.343	—	—
1909	«	39.406	14.566	76.799	7.311	638	—	—
1910	«	37.354	17.503	80.072	6.743	571	—	—
1911	«	40.325	21.778	86.761	7.341	3.118	—	—
1912	«	26.426	25.152	90.518	8.302	2.787	—	—
1913	«	35.817	26.030	87.330	7.597	3.445	—	—
1914	«	59.709	25.868	87.773	11.068	3.290	—	—
1915	«	41.457	24.070	80.185	18.343	2.850	—	—
1916	«	19.665	22.887	71.111	85.323	49.104	—	—
1921	«	1,156.544	14.771	52.296	357.197	46.326	771.920	3,640.228
1922	«	5,060.851	18.326	121.747	354.246	42.992	6,764.981	3,002.081
1923	1 ^a) millió korona	51.669	9	2.262	669	34	11.655	69.213
	«	29	0.2	153	33	153	137	128
1924	2 ^a) «	664.886	7	11.145	45.899	70	259.485	424.873
	«	1.090	451	204	132	384	3.173	2.263

Részletesebben kell foglalkoznunk a kötelezvénykölcsonökkel, továbbá a takarékbetétekkel, mivel a hitelszövetkezetek a takarékpénztárak rendelkezését is betöltik.

Az utóbbiakat véve először szemügyre, a 35. oldal táblázatán a buda-
pesti szövetkezeteknél nem egyöntetű fejlődést, hanem bizonyos hullámzást
látunk. Az első visszaesés 1894-ben következik be, mégpedig nemcsak a
budapesti szövetkezeteknél, hanem a takarékpénztáraknál is, a bankok
pedig éppen hogy elérik az előző évi forgalmat, hogy aztán a következő
évben a betétálladék itt is visszaesést mutasson.

1) Az alapok papírjaival együtt.

2) Külön törvény alapján működő hitelszövetkezetek (OKH stb.) is.

A budapesti és vidéki hitelszövetkezetek, valamint az egyéb budapesti hitelintézetek takarékbetétei. 1891—1924.

É v	Budapesti	Vidéki	Budapesti	
	szövetkezetek		bankok	takarékpénztárak
	takarékbetéteinek álladéka			
<i>az év elején ezer forintban</i>				
1891.	699·1	26.156·4	20.214·5	116.010·8
1892.	883·7	29.448·3	24.074·9	121.923·6
1893.	1.005·7	28.898·6 ¹⁾	24.202·3	124.751·8
1894.	824·7	30.400·0 ¹⁾	24.464·5	119.436·8
1895.	856·1	31.484·8 ¹⁾	22.866·3	130.445·4
1896.	1.154·6	31.835·1 ¹⁾	26.854·1	136.682·4
1897.	1.317·3	31.953·6 ¹⁾	29.635·7	147.399·5
<i>az évvégi álladék szerint ezer koronában</i>				
1898.	²⁾ 4.109	70.102 ¹⁾	80.608	326.298
1899.	4.096	71.404 ¹⁾	72.305	323.673
1900.	4.167	76.275 ¹⁾	78.171	330.124
1901.	4.542	83.934 ¹⁾	79.416	345.229
1902.	5.154	96.728 ¹⁾	73.732	346.835
1903.	7.133	111.003 ¹⁾	70.506	345.848
1904.	8.657	128.004 ¹⁾	73.999	349.488
1905.	11.611	140.434 ¹⁾	98.134	361.519
1906.	14.721	153.400 ¹⁾	120.454	371.986
1907.	12.171	172.693 ¹⁾	152.248	372.846
1908.	10.705	179.490 ¹⁾	183.975	385.038
1909.	11.492	100.640 ¹⁾	204.407	410.579
1910.	12.970	109.167		675.290
1911.	14.045	231.358		754.451
1912.	10.630	229.501		774.919
1913.	10.545	229.037		856.923
1914.	8.792	214.886		773.014
1915.	8.787	254.122		911.147
1916.	9.143	339.024		1,279.543
1917—1920.		n i n c s	a d a t u n k	
1921.	23.249	647.575		4,109.675
1922.	59.192	1,153.670		5,523.437
<i>millió koronában</i>				
1923.	2.144	147.572		325.954
1924.	2.111	137.208		343.026

¹⁾ A földhitelintézetekkel együtt.

²⁾ Végig az O. K. H.-val együtt, mert a takarékbetétek szempontjából az nem központnak, hanem fővárosi szövetkezetnek tekintendő.]

Az 1894. év kedvező tőzsdei konjunktúrája más elhelyeződést teremtett a megtakarított tőkék számára. A fővárosban a kisemberek, úgylátszik, már akkor is hajlamosak voltak a könnyű, sőt könnyelmű pénzkereset lehetőségei iránt. Az 1895. évi tőzsdei deroutból nekik is meg kellett szerezniök keserű tapasztalataikat, ami a hitelszövetkezeteknél is észlelhető, mert bár csekély mértékben, de ismét emelkednek a betétek. Hogy sajátlagosan fővárosi okok játszanak erősen közre a betétállomány visszaesésében, kitűnik abból is, hogy ugyanezen idő alatt a vidéki szövetkezeteknél a takarékbetétek szaporodnak, ha nem is valami nagy mértékben. Néhány évi kedvező fejlődés után, 1899-ben ismét csökkenést figyelhetünk meg valamennyi budapesti pénzintézetnél. A század végének válsága tükröződik itt vissza, mely elsősorban az ipart sujtotta és ezért a vidéki hitelszövetkezetek betétállományának alakulásán nem is hagyott nyomot. Az 1907-tel igen lassan meginduló visszafejlődésben már a fővárosi hitelszövetkezeti mozgalom általános hanyatlásának tünetét kell látnunk, mert ugyanakkor a vidéki hitelszövetkezetek és a budapesti egyéb intézetek betétei tovább emelkednek.

**A budapesti és vidéki hitelszövetkezetek, valamint az egyéb budapesti hitelintézetek takarékbetéteinek fejlődése indexszámokban.
1891—1916.**

É v	Budapesti	Vidéki	Budapesti	
	hitelszövetkezetek		bankok	takarék- pénztárak
			<i>1891 = 100</i>	
1892	126	113	119	105
1893	144	110	120	108
1894	118	116	121	103
1895	122	120	113	112
1896	165	121	133	118
1897	188	122	146	127
1898	212	135	182	135
			<i>1898 = 100</i>	
1899	100	102	90	99
1900	101	108	97	101
1901	111	120	98	106
1902	125	138	91	107
1903	174	158	87	106
1904	211	183	92	107
1905	282	200	122	111
1906	358	219	149	114
1907	296	246	189	114
1908	261	256	228	118
1909	280	143	254	126
1910	316	156	166	
1911	342	330	185	
1912	259	327	190	
1913	257	327	211	
1914	214	306	190	
1915	214	362	224	
1916	222	484	314	

A fővárosi szövetkezetek fejlődésének viszonylagos ütemét a 36. oldal táblázatán figyelhetjük meg. Amíg a fővárosi hitelszövetkezetek virágzása tart, 1906-ig, a többi csoportból egyik sem tud fejlődésükkel lépést tartani. Ebben az évben kezdenek felnyomulni a vidéki hitelszövetkezetek és 1912-ben már a most tárgyalt szempontból is igazolva van, hogy egészségesebb alapokon nyugszanak. A nem szövetkezeti jellegű hitelintézetek azonban csak 1915-ben érik el a viszonylagos fejlődésnek ugyanazt a fázisát, akkor, amikor a szövetkezeteknél az általános háborús nehézségek ezen a téren is jelentkeznek.

Azonban a hitelszövetkezetek szerepe a takarékbetétgyűjtés terén a fővárosban sohasem volt valami jelentékeny, mint ezt az alábbi táblázat mutatja :

A budapesti takarékbetétek megoszlása a hitelintézetek különböző nemei között az összes budapesti takarékbetétek %-ában 1891-1924.

É v	B u d a p e s t i		
	hitelszövet- kezetek	bankok	takarék- pénztárak
1891.....	0·5	14·8	84·7
1892.....	0·6	16·4	83·0
1893.....	0·7	16·1	83·2
1894.....	0·6	16·9	82·5
1895.....	0·6	14·8	84·6
1896.....	0·7	16·3	83·0
1897.....	0·7	16·6	82·7
1898.....	1·0	19·6	79·4
1899.....	1·0	18·1	80·9
1900.....	1·0	19·0	80·0
1901.....	1·1	18·5	80·4
1902.....	1·2	17·3	81·5
1903.....	1·7	16·6	81·7
1904.....	2·0	17·1	80·9
1905.....	2·4	20·8	76·8
1906.....	2·9	23·7	73·4
1907.....	2·3	28·3	69·4
1908.....	1·9	31·7	66·4
1909.....	1·8	32·6	65·6
1910.....	1·9	98·1	
1911.....	1·8	98·2	
1912.....	1·3	98·7	
1913.....	1·2	98·8	
1914.....	1·1	98·9	
1915.....	0·9	99·1	
1916.....	0·7	99·3	
1917—1920.....		nincs adatunk	
1921.....	0·6	99·4	
1922.....	1·1	98·9	
1923.....	0·7	99·3	
1924.....	0·6	99·4	

Az összes budapesti betéteknek csak 0·5—2·9%-át tette ki a hitelszövetkezetek állománya. Vidéken egészen más volt a helyzet. Itt ugyanis a betétek a hitelintézetek különböző neveire a következőképen oszlottak meg:

	Szövetkezetek	Bankok	Takarékpénztárak
	%	%	%
1891.....	6·6	17·6	75·8
1895.....	6·2	20·4	73·4
1900.....	5·8	24·1	70·1
1905.....	7·7	26·7	65·6
1910.....	7·2	92·8	
1913.....	7·7	92·3	

Tehát szerepük nemcsak sokkal jelentékenyebb, hanem állandóan emelkedik is.

Ami a hitelszövetkezetek legfontosabb üzletágát, a kötelezvénykölcsönöket illeti, ezeknek fejlődését a következő táblázat mutatja:

A budapesti és vidéki hitelszövetkezetek, valamint az egyéb budapesti pénzüzetek kötelezvénykölcsönei. 1891—1924.

É v	Budapesti hitelszövetkezetek		Vidéki hitelszövetkezetek	Budapesti	
	külön törvényen alapuló hitelszövetkezetekkel	külön törvényen alapuló hitelszövetkezetek nélkül		bankok	takarékpénztárak
<i>ezer forintban</i>					
1891.....	3.273·0		25.368·5	—	—
1892.....	3.721·5		25.826·2	—	—
1893.....	4.681·5		22.825·3	—	324·3
1894.....	5.189·8		26.560·0	—	288·4
1895.....	5.988·6		29.543·9	—	557·7
1896.....	5.942·6		30.728·7	—	661·6
1897.....	7.238·1		32.339·2	2.979·9	677·1
1898—1907.....			nincs adatunk		
<i>ezer koronában</i>					
1908.....	76.808	35.996	199.525	21.412	
1909.....	76.799	35.149	213.028	31.701	
1910.....	80.072	35.918	230.591	39.232	
1911.....	86.761	37.317	251.258	45.366	
1912.....	90.518	36.313	267.054	47.908	
1913.....	87.330	36.409	259.268	35.501	
1914.....	87.773	35.611	255.654	37.729	
1915.....	80.185	33.770	218.051	41.439	
1916.....	71.111	34.473	179.526	41.131	
1917—1920.....			nincs adatunk		
1921.....	52.296	23.500	106.340	75.326	
1922.....	121.747	28.606	824.042	14.795	
<i>millió koronában</i>					
1923.....	2.414	152	1.936	1.777	
1924.....	13.185	2.040	29.852	9.161	

**A budapesti és vidéki hitelszövetkezetek, valamint a budapesti egyéb
pénzüstézetek kötelezvénykölcsonéinek fejlődése indexszámokban
1891—1916.**

É v	Budapesti hitel- szövetkezetek		Vidéki hitel- szövet- kezetek	Budapesti	
	külön törvényen alapuló hitelszövet- kezetekkel	külön törvényen alapuló hitel- szövetke- tek nélkül		bankok	takarék- pénztárak
			<i>1891 = 100</i>		
1892.....	—	114	102	—	—
1893.....	—	143	90	—	—
1894.....	—	159	105	—	—
1895.....	—	183	116	—	—
1896.....	—	181	121	—	—
1897.....	—	221	127	—	—
1898—1907.....			nincs adatunk		
			<i>1908 = 100</i>		
1909.....	100	97	107	148	
1910.....	104	100	116	183	
1911.....	113	103	126	212	
1912.....	118	101	134	224	
1913.....	114	101	130	166	
1914.....	114	99	128	176	
1915.....	104	94	109	193	
1916.....	92	96	90	192	

1897-ig tehát a fővárosi hitelszövetkezetek által kihelyezett kötelezvénykölcsonök fejlődése erősebb ütemben halad, mint a vidékieké, 1908-tól kezdve azonban az ellenkező áll akkor is, ha nem különítjük el az Országos Központi Hitelszövetkezet által folyósított kölcsonöket; még inkább, ha utóbbiakat figyelmen kívül hagyjuk. A budapesti nemszövetkezeti hitelintézetek e tekintetben még a vidéki hitelszövetkezeteket is meghaladják, bár az 1912-es év náluk is a kedvezőtlenebb irányba való fordulást jelenti. Valamennyi csoportnál észlelni lehet a háborút közvetlenül megelőző évek gazdasági depresszióját. (L. a 40. oldal táblázatát.)

Tehát 1908 óta állandóan mintegy felét folyósítják az összes budapesti kötelezvénykölcsonöknek a hitelszövetkezetek. Ebből kitűnik, hogy ezen legegyszerűbb, valóban a kisembereknek való kölcsonnyújtási mód a szövetkezeteknek nagyon megfelel és azok e hivatásukat be is töltötték. Mindenesetre meglepő az, hogy a váltóleszámtól és folyószámlahitel terén alig játszottak valamelyes szerepet; pedig a városi jellegű hitelszövetkezeteknél, tekintettel arra, hogy tagjaik rendszerint iparosok, kereskedők, ezek az üzletágak rendszerint elég jelentékenyek. Úgy látszik, a háborúelőtti budapesti iparosok és a hitelszövetkezetek tagjai közt legnagyobb számban szereplő egyéb existenciák akkor még nem igen barátkoztak meg ezekkel a hitelformákkal.

A budapesti hitelintézetek kötelezvénykölcsoineinek megoszlása a hitelintézetek különböző nemeire, az összes kötelezvénykölcson százalékában 1908—1924.

Megnevezés	Hitel- szövetkezetek	Bankok és takarékpénz- tárak	Hitel- szövetkezetek	Bankok és takarékpénz- tárak
	OKH-val		OKH nélkül	
1908	78·2	21·8	62·7	37·3
1909	70·8	29·2	52·5	47·5
1910	67·1	32·9	47·8	52·2
1911	65·7	34·3	45·1	54·9
1912	65·4	34·6	43·1	56·9
1913	71·1	28·9	50·6	49·4
1914	70·0	30·0	48·6	51·4
1915	66·0	34·0	44·9	55·1
1916	63·4	36·6	45·6	54·4
1917—20				
1921	41·0	59·0	23·7	76·3
1922	89·2	10·8	65·9	34·1
1923	57·6	42·4	7·9	92·1
1924	59·0	41·0	18·2	81·8

Még nagyobb a hitelszövetkezetek szerepe a kötelezvénykölcsonokban, ha az összehasonlításnál az Országos Központi Hitelszövetkezet által szövetkezeteinek nyújtott kötelezvénykölcsonokat is figyelembe vesszük.

A hitelszövetkezetek a kötelezvénykölcsonok terén a vidéken váltak legnagyobb jelentőségűekké. Itt ugyanis a kötelezvénykölcsonok egyrészt a szövetkezetek, másrészt az egyéb hitelintézetek közt százalékosan a következőképp oszlottak meg:

	Szövetkezetek	Bankok	Takarékpénztárak
1891.....	61·1	6·9	32·0
1895.....	57·8	9·4	32·8
1897.....	57·3	10·7	32·0
1908.....	76·0	24·0	
1913.....	77·0	23·0	

Arra, hogy a budapesti hitelszövetkezeteknek a magyar hitelszövetkezeti mozgalom egészében való jelentőségét megítélhessük, módot nyújt a 41. oldalon levő táblázat. Ebből mindenekelőtt kitűnik, hogy kivéve a takarékbetéteket, 1891 és 1898 közt — amely időszak, mint tudjuk, a takarékpénztárak fejlődésének leglendületesebb időszaka volt — minden tekintetben számarányukat meghaladó szerepet játszottak, tehát általában erősebbek voltak a budapestiek. Feltűnően kiemelkedik tőkeerőségük, amennyiben rájuk esett az egész magyarországi hitelszövetkezeti tőkének $\frac{1}{5}$, sőt időnként $\frac{1}{4}$ része. A szövetkezeti takarékbetétgyűjtés terén nem tudtak ilyen jelentőségre szert tenni, ellenben a kötelezvénykölcsonok nyújtása terén többet tettek, mint számarányuk megkívánt volna. Az utóbbi tekintetben ugyan épen 1897 és 1908 közt nincs adatunk, de ettől eltekintve minden

egyéb szempontból az épen említett időben volt a budapesti szövetkezetek viszonylagos jelentősége a legnagyobb. Ez egy újabb oldalról világítja meg, hogy ez az időszak volt fejlődésüknek virágkora. Az 1908-ban kezdődő hanyatlás korszakában saját tőkék szempontjából aránylag tartják pozíciójukat, ellenben ami a takarékbetéteket és a kötelezvénykölcsönöket illeti, korábbi jelentőségüknek felére, illetőleg kétharmadára süllyednek. Ebből talán ezen üzletágak elhanyagolására és másoknak erősebb felkarolására lehet következtetni, ami azt jelentené, hogy eredeti hivatásuktól eltérve, bankszerű működésre törekedtek. 1923-tól kezdve azonban szerepük minden tekintetben eltörpül.

A budapesti és vidéki hitelszövetkezetek száma, tőkái, takarékbetétei és kötelezvénykölcsönei százalékos megoszlásban. 1880—1924.

Év	A budapesti hitelszövetkezetek				A vidéki hitelszövetkezetek			
	száma	saját tőkái	takarék-betétei	kötelez-vény-kölcsö-nei	száma	saját tőkái	takarék-betétei	kötelez-vény-kölcsö-nei
1880.....	8·1	—	—	—	91·9	—	—	—
1885.....	6·5	—	—	—	93·5	—	—	—
1891.....	5·9	12·5	2·6	11·5	94·1	87·5	97·4	88·5
1892.....	4·2	13·3	2·9	12·6	95·8	86·7	97·1	87·4
1893.....	4·6	16·2	3·4	17·0	95·4	83·8	96·6	83·0
1894.....	3·9	17·5	2·6	16·3	96·1	82·5	97·4	83·7
1895.....	3·5	18·9	2·6	16·9	96·5	81·1	97·4	83·1
1896.....	3·5	19·8	3·5	16·2	96·5	80·2	96·5	83·8
1897.....	3·7	20·6	4·0	18·3	96·3	79·4	96·0	81·7
1898.....	4·2	—	5·5	—	95·8	—	94·5	—
1899.....	4·2	¹⁾ 23·5	²⁾ 5·4	—	95·8	76·5	94·6	—
1900.....	4·5	23·7	5·2	—	95·5	76·3	94·8	—
1901.....	4·6	24·2	5·1	—	95·4	75·8	94·9	—
1902.....	4·5	25·2	5·1	—	95·5	74·8	94·9	—
1903.....	5·0	25·5	6·0	—	95·0	74·5	94·0	—
1904.....	5·2	26·0	6·3	—	94·8	74·0	93·7	—
1905.....	5·6	26·7	7·6	—	94·4	73·3	92·4	—
1906.....	6·0	26·9	8·8	—	94·0	73·1	91·2	—
1907.....	5·8	26·2	6·6	—	94·2	73·8	93·4	—
1908.....	5·0	24·9	5·6	15·3	95·0	75·1	94·4	84·7
1909.....	4·5	23·6	10·2	14·1	95·5	76·4	89·8	85·9
1910.....	4·2	23·0	10·6	13·5	95·8	77·0	89·4	86·5
1911.....	3·6	22·3	5·7	12·9	96·4	77·7	94·3	87·1
1912.....	3·1	22·5	4·4	12·0	96·9	77·5	95·6	88·0
1913.....	2·9	22·2	4·4	12·3	97·1	77·8	95·6	87·7
1914.....	3·3	22·7	3·9	12·2	96·7	77·3	96·1	87·8
1915.....	3·5	22·4	3·3	13·4	96·5	77·6	96·7	86·6
1916.....	—	47·8	2·6	16·1	—	52·2	97·4	83·9
1917—1920.....			n i n c s a d a t u n k					
1921.....	12·1	—	3·5	18·1	87·9	—	96·5	81·9
1922.....	12·6	—	4·9	3·4	87·4	—	95·1	96·6
1923.....	7·3	3·6	1·4	7·3	92·7	96·4	98·6	92·7
1924.....	7·6	4·3	1·5	6·4	92·4	95·7	98·5	93·6

¹⁾ 1899-től kezdve a külön törvény alapján működő hitelszövetkezetek nélkül.

²⁾ A külön törvény alapján működő hitelszövetkezetekkel együtt.

A teljesség kedvéért közöljük még alább a budapesti hitelszövetkezetek üzleti feleslegére vonatkozó adatokat is.

	Nyereség			Nyereség	
	összesen 1000 frt	saját tőke %-ában		összesen 1000 K	saját tőke %-ában
1874.....	59·9	—	1909.....	3.182·0	5·0
1875.....	70·3	—	1910.....	3.322·0	5·0
1880.....	68·8	—	1911.....	3.565·0	5·2
1885.....	160·8	—	1912.....	3.753·0	5·3
1890.....	—	—	1913.....	3.797·0	5·3
1895.....	524·0	6·1	1914.....	3.631·0	5·1
	1000 K		1915.....	3.510·0	5·1
1899.....	862·5	5·1	1916.....	4.955·0	2·5
1900.....	1.915·0	5·3	1921.....	11.949·0	2·8
1901.....	2.225·0	5·5	1922.....	68.367·0	14·2
1902.....	2.501·0	5·6			
1903.....	2.748·0	5·6		millió korona	
1904.....	3.022·0	5·6			
1905.....	3.228·0	5·6	1923.....	{ 479·0 ¹⁾	14·3 ¹⁾
1906.....	3.568·0	5·6		{ 56·1	54·4
1907.....	2.783·0	4·3			
1908.....	3.060·0	4·8	1924.....	{ 22.098·0 ¹⁾	22·7 ¹⁾
				{ 324·9	17·4

A nyereség százaléka vonatkozó számoknak nem szabad nagy jelentőséget tulajdonítani, ha az ember tudja, hogy a nyereség kimutatása szinte teljesen önkényesen történhetik. Azonban nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a hitelszövetkezetek nyereségének százaléka épen 1899 és 1906 közt, vagyis e többször kiemelt időszakban a legnagyobb, eltekintve természetesen az infláció éveitől.

Szigeti az infláció hatását a szövetkezetekre a következőképen foglalja össze: »A magyar hitelszövetkezetek működésében már a háború előtt teljes pangás állott be«, — amit azonban valószínűleg csak a budapestiekre ért.—»Az elrendelt és hosszú ideig fenntartott moratórium a személyi hitelezést lehetetlenné tette. A katonai felmentéseknél a szövetkezetek igényeire alig voltak tekintettel, így a legtöbb szövetkezet tisztviselő nélkül maradt és már emiatt is kénytelen volt működését teljesen beszüntetni. Az inflációs korszak kibocsátási és egyéb konjunkturális üzleteinek nagyobbarányú folytatására a legtöbb esetben a szövetkezeti forma nem volt alkalmas, ezért a háború lezajlása után a szövetkezetek egy jó része nem kezdte meg újra működését. Bízva az idők jobbrafordulásában nem oszlott ugyan formálisan fel, de helyiségét kiújírtette, közgyűléseket nem tartott és kölcsönöket nem nyújtott. Különösen Budapesten sok volt a cégjegyzék szerint fennálló, de működést ki nem fejtő, nem mérlegelt hitelszövetkezet. A budapesti cégbíróságnál nyilvántartott szövetkezeteknek nem sokkal több,

¹⁾ A külön törvény alapján működő hitelszövetkezetek nyeresége.

mint $\frac{1}{4}$ része készítette el a törvényben előírt számadásokat . . . Az Országos Központi Hitelszövetkezet kötelékébe tartozó szövetkezeteknél azonban az anyagi viszonyok leromlását nem követte az adminisztráció teljes felbomlása, mint igen gyakran a köteléken kívül álló intézeteknél, mert ebben a tekintetben a központi szervezet állandóan támogató és ellenőrző szerepet töltött be.¹⁾

És valóban, tény az, hogy az 1924. évvel meginduló általános gazdasági és pénzügyi szanálásra a főváros közgazdasági szervezetének valamennyi része közt talán Budapest hitelszövetkezeti élete szorul reá leginkább.

3. A fogyasztási szövetkezetek.

Noha a fogyasztási szövetkezetek elsősorban a városi lakosság zömét kitevő munkás- és tisztviselőelem megélhetését vannak hivatva megkönnyíteni, a tapasztalat szerint a mozgalomnak a legnehezebb a nagyvárosokat meghódítania. Londonban is csak a legutóbbi években vezetett a mozgalom eredményre és Budapesten is már erősen virágzott a hitelszövetkezeti élet, mikor a fogyasztási szövetkezeti szervezkedés terén még alig történt valami. A Magyar Államvasutak Alkalmazottainak Szövetkezete ugyan már 1883 óta működött, mégpedig szép eredménnyel, úgyhogy az első tíz év alatt 682.727 forintra tudta emelni forgalmát. Azonban egy zárt karnak szervezete lévén, propagatív hatása egyelőre nem mutatkozott. Rövidéletű fogyasztási szövetkezetek keletkeztek ugyan, de egy-két évi fennállás után rendszerint el is tűntek, hozzánemértő vagy csalárd vezetéssel többnyire egész sereg embert megkárosítva és a kiábrándítás révén a mozgalom terjedésének nem csekély gátakat emelve.

1893-ban jött létre a második maradandó fogyasztási szövetkezet a fővárosban, a Magyar Köztisztviselők Fogyasztási, Termelő és Értékesítő Szövetkezete. Most már két hasonló célú alakulás lévén, melyek mindegyike szép eredményeket mutatott fel, lehet ezen a téren is mozgalomról beszélni. Azonban az állandó bukások még mindig sok embert visszatartottak a csatlakozástól. Nagyon kedvezőtlen hatást váltott ki az 1885-ben alakított Keresztény Fogyasztási és Önsegélyező Szövetkezetnek 1891-ben beálló válságos helyzete, mely a pereknek — s köztük büntetőknek is — egész özönét vonta maga után.

A viszonyokra talán semmi sem olyan jellemző, mint az, hogy a kereskedelemügyi magy. kir. miniszter által kiadott »A magyar Szent Korona országában fennálló szövetkezetek jegyzéke« szerint Budapesten 1904-ben nyilvántartott 11 fogyasztási szövetkezet közül hat felszámolás alatt, vagy csődben volt. A többi öt közül az egyik a Hangya volt, mely 1898-ban alakult,

¹⁾ Dr. Szigeti Gyula: Budapest hitelintézetei az infláció alatt. Városi Szemle 1927. 599. oldal.

de a főváros fogyasztásban szerepet alig játszott, annál kevésbé, mert akkor még az itteni köteléki szövetkezete nem is állott fenn. Egy másik, hasonlóképen országos központi fogyasztási szövetkezet volt a Keresztény Szövetkezetek Központja, mint szövetkezet, mely ekkor még javában virágzott, de néhány év múlva kénytelen volt felszámolni és szövetkezeteit a Hangyának átadni.

Ezek szerint tulajdonképeni budapesti szövetkezet még 1904-ben is csak három működött, melyek közül kettő a már említett tisztviselői szövetkezet volt.

Hivatalos és rendszeres statisztikai felvétel ezen a téren csak 1910-ben kezdődik, mely 1915-ig tart, de Budapestre vonatkozólag elkülönített adatokat csak az első három évre tudott rendelkezésünkre bocsátani, melyeket az alábbi táblázatban közlünk:

A budapesti és magyarországi fogyasztási szövetkezetek főbb adatai 1910—1912.

Megnevezés	A szövetkezetek	Tagok	Üzletrészek	Az üzletrészek összes befizetett értéke	Az elárúsított cikkek értéke	A tagok árútartozása az év végén
	s z á m a			k o r o n á b a n		
1910 { Magyarország ..	1.582	307.392	673.117	10,075.225	99,196.603	8,759.558
1910 { Budapest	8	36.892	50.254	2,605.004	29,941.440	3,816.982
1911 { Magyarország ..	1.673	317.716	700.813	8,808.262	88,613.803	5,982.893
1911 { Budapest	5	38.516	50.187	877.849	11,945.557	918.885
1912 { Magyarország ..	1.803	337.801	764.263	9,783.127	100,915.030	6,605.333
1912 { Budapest	4	42.854	54.330	960.759	14,614.839	1,075.332

Tehát 1910-ig a működő szövetkezetek száma 8-ra emelkedett, igaz, hogy a következő évben leesik 5-re, az azután következőben pedig 4-re. Ezen a ponton azonban fel kell vetnünk a kérdést, hogy vajjon melyik szövetkezetet hagyta figyelmen kívül a hivatalos statisztika, mert egészen bizonyosan működött akkor a következő öt: MÁV Alkalmazottak, Köztisztviselők, Hangya, Általános Fogyasztási és »Háztartás« Szövetkezet.

A táblázat a budapestieknek az országos eredményekkel való összehasonlítását is lehetővé teszi — sajnos, csak három évre — és így kitűnik, hogy már akkor több mint tíz százaléka a tagoknak itt lakott. A taglétszám növekvése is kedvezőbbnek látszik, mint a vidéki szövetkezeteknél, ellenben az üzletrésztőke emelkedése nem tart lépést a tagok számának növekedésével. Még kedvezőtlenebb a kép, amit a forgalomra vonatkozó adatok mutatnak: noha a tagok száma 1910 és 1912 közt mintegy 20%-kal nőtt, a forgalom mintegy 50%-kal csökkent.

A m. kir. központi statisztikai hivatal kimutatása 1911 és 1912-ről beszámol a forgalomnak árúnemek szerinti megoszlásáról is. Érdeemes ezeket az adatokat bemutatni, egyrészt, mert azóta ilyen felvétel — kivéve a miénket, mely azonban nem mindenben kielégítő — nem történt, másrészt, mert képet ad a háború előtti Budapest fogyasztási szövetkezeteinek működéséről.

A budapesti fogyasztási szövetkezetek által elárúsított cikkek megoszlása azok neme szerint.

	1911		1912	
	ezer korona	%	ezer korona	%
Fűszerárúk	8.286	40.45	9.593	38.77
Bor és sör	1.267	6.20	1.812	7.30
Egyéb szeszesital	1.273	6.21	1.223	4.95
Hús	1.339	6.53	1.510	6.10
Tej és tejtermék.....	1.660	8.10	2.305	9.30
Sütemény	308	1.50	334	1.35
Tüzelő- és világítóanyag	1.081	5.28	1.303	5.25
Ruházati cikk	584	2.85	809	3.26
Lábbeli	108	0.53	87	0.35
Egyéb	3.560	17.38	4.711	19.10
<i>Gazdasági cikkek :</i>				
Mező- és szőlőgazdasági eszközök és gépek	194	0.95	117	0.47
Vetőmagvak.....	141	0.69	173	0.70
Kenőolaj	41	0.43	45	0.41
Műtrágya	21		27	
Zsák és ponyva	27		29	
Szőlőgazdasági anyagok	149	0.72	483	1.96
Egyéb	446	2.18	179	0.73
Összesen	20.485	100.00	24.740	100.00

Ezekben az adatokban a Hangya által szövetkezeteinek eladott cikkek értéke is bennfoglaltatik — a gazdasági cikkek minden bizonynal kizárólag ezek közé tartoznak — és így következtetéseinkben óvatosaknak kell lennünk. Húst, tej, tejterméket és süteményt azonban kizárólag a budapesti detailszövetkezetek adhattak el; ennek ellenére az első kettő a legnagyobb aránnyal szerepel a fűszerárúk után.

Gyakorlatilag a fővárosi szövetkezetek élete az alábbi táblázatokban foglalt öt nagy szövetkezet keretében folyt le a háborút megelőzőleg és azért ezeknek igazgatósági jelentéseiből összegyűjtött adatok pótolhatják a hiányzó hivatalos felvételt a fenti éveket megelőző és követő időkre.

A tagmozgalom következőképpen alakult :

A budapesti nagy fogyasztási szövetkezetek taglétszámának fejlődése 1893—1925.

É v	Tagok száma ezrekben					
	Magyar Köz- tisztviselők Fogyasztási Szövetkezet	MÁV. Alkal- mazottainak Fogyasztási Szövetkezet	Általános Fogyasztási Szövetkezet	Háztartás Fogyasztási Szövetkezet	Pannonia Keresztény Fogyasztási Szövetkezet	Összesen
1893.....	1.7	6.4	—	—	—	8.1
1895.....	1.9	8.1	—	—	—	10.0
1900.....	2.1	12.4	—	—	—	14.5
1901.....	2.3	12.5	—	—	—	14.8
1902.....	2.6	12.5	—	—	—	15.1
1903.....	2.8	13.4	—	—	—	16.2
1904.....	3.0	14.0	0.8	—	—	17.8
1905.....	3.2	14.1	1.3	0.5	—	19.1
1906.....	3.5	14.6	1.9	1.1	—	21.1
1907.....	4.0	15.2	3.9	1.7	—	24.8
1908.....	4.3	15.3	5.4	3.1	—	28.1
1909.....	4.4	15.8	6.3	3.7	—	30.2
1910.....	4.7	16.0	9.2	3.5	—	33.4
1911.....	5.1	16.6	12.3	3.6	—	37.6
1912.....	5.6	17.4	16.3	3.6	—	42.9
1913.....	5.9	18.4	22.4	3.7	—	50.4
1914.....	6.3	19.8	25.9	4.0	—	56.0
1915.....	6.5	—	31.3	7.1	—	—
1916.....	7.8	48.8	47.2	11.6	—	115.4
1917.....	8.1	58.2	57.7	16.6	—	140.6
1918.....	—	63.5	85.3	23.8	—	—
1919.....	12.0	65.5	151.5	33.6	—	262.6
1920.....	14.2	68.0	156.7	35.6	70.1	344.6
1921.....	20.0	70.2	144.5	36.8	11.1	282.6
1922.....	27.5	71.1	147.6	37.4	16.6	300.2
1923.....	30.8	72.0	105.8	38.0	18.2	264.8
1924.....	31.1	11.5	110.8	36.9	20.4	210.7
1925.....	31.8	11.7	111.2	37.7	21.2	213.6

A munkásság szövetkezete toborozta legtöbb eredménnyel híveit. 1918 után azonban tagjainak szaporodása már nem természetes, mert annak, hogy a tagok száma szinte megkétszereződött az volt az oka, hogy a kommunista uralom kizárólagos ellátó szervnek tette meg és mindenki iparkodott tagjai közé kerülni. Igen lassan fejlődik a Háztartás, mely tulajdonképpen csak a háború alatt vesz lendületet. Az 1914-gyel kezdődő, a háztartásokra is igen küzdelmes évek kiváló propagálói voltak a szövetkezeteknek, melyek iparkodtak, amíg lehetett, mérsékelni az áremelkedést. A kormány ezen törekvésüket méltányolta, szívesen vonta be a különféle akciókba a szövetkezeteket és egyébként is, ahol lehetett, támogatta működésüket. Ez valamennyi szövetkezet taglétszámának alakulásán meglátszik.

1919-től kezdve a számok teljesen megbízhatatlanok, mert a szövetkezetek egyszerűen vezették a régi állományokat az újak hozzáadásával, holott például Magyar Államvasúti Alkalmazottak Szövetkezete és részben

a Köztisztviselők Szövetkezete is akkor már sok tagot veszített az ország megcsonkításával; hogy mennyit, mutatja az 1924-i létszám, mely egy újabb állományfelvétel eredménye. Ha nem is ilyen mértékben, de jelentékenyen meg fog csappanni a létszám a többi szövetkezetnél is, ha a tagjegyzékeket a valóságos helyzetnek megfelelően kiigazítják.

A szövetkezetek tagjainak teljes létszámára vonatkozó adatokat tehát csak 1918-ig használjuk fel következtetésre.

A szövetkezetek saját tőkéje a következőképp fejlődött:

A budapesti nagy fogyasztási szövetkezetek saját tőkéjének fejlődése. 1893—1925.

É. v	Magyar Köz-	Máv. Alkal-	Általános	Háztartás	Pannónia	Összesen	Fejlődési index		
	tisztviselők Fogyasztási Szövetkezete								mazottainak Fogyasztási Szövetkezete
	e z e r p e n g ő								
1893.....	41·7	96·5	—	—	—	138·2	1893 = 100		
1895.....	65·3	124·7	—	—	—	190·0	138		
1900.....	202·2	631·0	—	—	—	833·2	600		
1901.....	240·0	674·0	—	—	—	914·0	660		
1902.....	273·0	752·5	—	—	—	1.025·5	745		
1903.....	296·7	840·7	—	—	—	1.137·4	825		
1904.....	313·9	862·2	—	—	—	1.176·1	855		
1905.....	336·5	843·9	12·4	—	—	1.192·8	865		
1906.....	361·2	718·1	20·0	40·9	—	1.140·2	828		
1907.....	399·9	685·9	—	50·3	—	—	—		
1908.....	458·9	849·3	102·1	123·4	—	1.533·7	1.110		
1909.....	550·4	645·5	155·7	151·8	—	1.503·4	1.090		
1910.....	661·1	709·5	221·5	—	—	—	—		
1911.....	763·3	777·5	315·3	191·4	—	2.047·5	1.490		
1912.....	865·3	757·9	596·6	240·0	—	2.459·8	1.780		
1913.....	969·7	983·7	821·2	258·0	—	3.032·6	2.210		
1914.....	995·0	1.220·0	915·0	293·0	—	3.423·0	2.400	1914 = 100	
1915.....	785·0	—	882·0	416·0	—	—	—		
1916.....	680·0	908·0	1.065·0	470·0	—	3.123·0	2.280	91	
1917.....	670·0	1.185·0	1.031·0	500·0	—	3.386·0	2.380	99	
1918.....	—	—	1.230·0	—	—	—	—		
1919.....	65·9	106·0	300·0	105·0	—	576·9	420	17	
1920.....	44·1	—	110·0	44·8	23·8	—	—		
1921.....	108·8	53·9	88·5	42·0	21·0	314·2	228	9	
1922.....	142·0	21·3	45·0	32·8	35·0	276·1	200	8	
1923.....	52·7	4·8	42·5	21·4	25·6	147·0	107	4	
1924.....	177·0	11·9	87·0	74·3	37·2	387·4	280	11	
1925.....	1.025·0	63·5	1.066·2	273·0	73·0	2.500·7	1.830	104	

1912-ig a Konzum, így nevezik röviden a MÁV fogyasztási szövetkezetét, a legtökeerősebb szövetkezet. Ekkor megközelíti a Köztisztviselőké, 1914-ben pedig az Általános Fogyasztási Szövetkezet, mely hamarosan el is hagyja azt. 1914-ig valamennyi szövetkezet tőkéje gyarapodik, de már a harmadik háborús esztendő végén kitűnik, hogy a szövetkezetek saját tőkéi sem tartottak lépést a pénz értékcsökkenésével, kivéve a MÁV szövetkezetet és az Általános Fogyasztási Szövetkezetet, melyeknek 1917-ben

sikerült az előző évi visszaesés dacára tőkéküket az utolsó békeévet meghaladó összegre felfokozni, amit csak úgy magyarázhatunk, hogy újonnan belépő tagjaiknál ragaszkodtak megfelelő üzletrészjegyzéshez. 1919-ig azonban ezen szövetkezetek is elvesztették tőkékük túlnyomó részét.

Valamennyi szövetkezetet együttvéve állandó növekvést tapasztalunk, mely a fejlődési index szerint 1914-ben elérte az 1893-i állapot 26-szorosát. Tekintve azt, hogy a taglétszám ugyanezen idő alatt csak hétszeresére nőtt, vagyis a tőkegyarapodás majdnem négyszeresen meghaladta a taglétszám növekvésének mértékét, megállapíthatjuk, hogy a fogyasztási szövetkezetek tőkebeli erősödése teljesen kielégítő volt, annál is inkább, mert a 49. oldalon levő táblázat szerint 1914-ben az 1893-inak csak kilencszeresét kitevő forgalmat kellett lebonyolítani.

Egészen más a kép a háború alatt és méginkább azután. A szanalást megelőző évben a tőke csak 30%-kal több, mint 30 évvel azelőtt és csupán 4%-a az 1914. évinek. A tagok száma ebben az évben 33-szorosa az 1893-i létszámnak és az 1914. évinek 4,4-szerese; még ha azt az egészen valószínűtlen túlzott esetet tesszük is fel, hogy a már említett oknál fogva az 1923-ban kimutatott létszámnak csak a fele volt valóban tag, akkor is szembetűnő a tőke és taglétszám fejlődésének minden mértéket meghaladó divergenciája. 1923-ban a forgalom indexe 1120, ha azt 1893-ra és 131, ha azt 1914-re vonatkoztatjuk. Ez a körülmény fokozza az előbbi megállapítás érvényét. Míg a tőke sorvadt, az ellátandó feladatok nőttek. Igaz, hogy 1925 végén ez a szakadék már nem ilyen nagy: az 1830-as tőkeindexszel 2600-as forgalomindex áll szemben. De ne feledjük, hogy az 1925 év végén kimutatott tőke a felértékelés útján állott elő, vagyis erre a célra a titkos tartalékok, tehát a ki nem mutatott tőke jelentékeny része felhasználódott, míg 1914-ig az addig gyűjtött titkos tartalékok a tőkében természetesen nem szerepelnek. Ugyanaz a mérlegszerű összeg 1914-ben a szövetkezetekre nézve nagyobb tőkeerőt jelent, mint 1924 után; mégis, 1914-ben az 1893 évinek csak kilencszeresét kitevő forgalmat kellett ellátni egy körülbelül az 1925. évvel egyenlő összegű tőkével, mely utóbbira viszont a tizenhétszeres forgalom terhei nehezednek. Itt látszik a háború hatása a szövetkezeti mozgalomra. A mai nehézségek egyik legsúlyosabb oka minden bizonnyal ebben a körülményben rejlik.

Az eladási forgalom fejlődését mutatja a túloldali táblázat:¹⁾

¹⁾ Az óriási valutáris ingadozásokra vonatkozó összegek átszámítása aranyértékre természetesen minden esetben problematikus értékű eredményeket adhat csak. Valamennyire mégis tájékoztat és lehetővé teszi a helyzetnek a háborúelőtti és az infláció megszűnt utáni viszonyokkal való összehasonlítását. A valósághoz iparkodtunk közeledni azáltal, hogy a tőkére vonatkozó összegek átszámításánál, mivel itt egy nap — a mindenkori december 31-e — helyzetét mutatják az adatok, a papírkoronának az év utolsó hónapja szerinti átlagos aranyértékét, a forgalomnál ellenben, minthogy ez megoszlott az egész évre, az illető év szerinti átlagos aranyértéket vettük alapul. Az átszámítási kulcsot Budapest Székesfőváros Statisztikai és Közigazgatási Évkönyvéből (1927) vettük.

A budapesti nagy fogyasztási szövetkezetek forgalmának fejlődése. 1893—1925.

Év	Magyar Köztisztviselők Fogyasztási Szövetkezete	MAV Alkalmazottainak Fogyasztási Szövetkezete	Általános Fogyasztási Szövetkezet	Háztartás Fogyasztási Szövetkezet	Pannónia Keresztény Fogyasztási Szövetkezet	Összean	Összes forgalom fejlődése 1893=100
	e z e r p e n g ő						
1893.	773·0	1.591·0	—	—	—	2.364·0	100
1894.	857·9	1.730·8	—	—	—	2.588·7	109
1895.	847·1	1.976·4	—	—	—	2.823·5	119
1896.	1.096·5	2.429·5	—	—	—	3.526·0	149
1897.	1.440·5	2.848·9	—	—	—	4.289·4	181
1898.	1.709·3	3.182·0	—	—	—	4.891·3	206
1899.	2.074·7	2.864·0	—	—	—	4.938·7	208
1900.	2.236·0	2.700·5	—	—	—	4.936·5	210
1901.	2.492·2	2.714·5	—	—	—	5.206·7	218
1902.	2.687·5	2.639·1	—	—	—	5.326·6	226
1903.	2.848·8	2.612·3	—	—	—	5.461·1	264
1904.	2.978·5	2.805·8	—	—	—	5.784·3	245
1905.	3.127·3	2.838·9	164·5	93·0	—	6.223·7	263
1906.	3.311·0	3.074·5	161·3	432·2	—	6.979·0	285
1907.	4.030·3	3.415·3	212·9	1.072·9	—	8.731·4	372
1908.	4.472·0	3.579·5	252·6	1.634·3	—	9.938·4	424
1909.	4.676·3	3.827·0	614·9	1.741·5	—	10.859·7	470
1910.	4.923·8	4.343·0	1.144·8	1.967·0	—	12.378·6	523
1911.	5.643·8	4.756·5	1.580·3	2.010·3	—	13.990·9	590
1912.	6.682·0	5.643·8	2.601·5	2.219·0	—	17.146·3	725
1913.	7.082·9	5.651·3	3.526·0	2.279·0	—	18.539·2	795
1914.	7.150·0	6.120·0	4.180·0	2.600·0	—	20.050·0	850
1915.	7.150·0	8.470·0	4.500·0	3.330·0	—	23.450·0	999
1916.	7.400·0	11.700·0	8.200·0	4.580·0	—	31.880·0	1.350
1917.	6.380·0	15.760·0	11.360·0	6.300·0	—	39.800·0	1.680
1918.	9.500·0	22.100·0	53.300·0	11.500·0	—	96.400·0	4.080
1919.	6.342·0	5.596·0	6.312·0	5.600·0	—	23.850·0	1.001
1920.	3.800·0	2.450·0	12.000·0	5.700·0	1.470·0	25.420·0	1.080
1921.	5.800·0	1.810·0	6.960·0	3.780·0	1.080·0	19.430·0	820
1922.	7.050·0	1.216·0	7.480·0	3.660·0	2.528·0	21.934·0	930
1923.	9.180·0	1.513·0	9.380·0	4.590·0	1.754·0	26.417·0	1.120
1924.	21.000·0	3.526·0	15.920·0	8.620·0	4.466·0	53.532·0	2.270
1925.	23.800·0	4.960·0	19.430·0	11.000·0	2.417·0	61.607·0	2.610

Mindenekelőtt ki kell emelni, hogy e szövetkezetek közül háromnak: a Magyar Államvasúti Alkalmazottakénak, a Köztisztviselőkének és az Általános Fogyasztási Szövetkezetnek vidéken, illetőleg ezeknek, valamint a Háztartásnak a környéken is vannak fiókjai és az azoknál, a vidéki lakosság részére eladott cikkek értéke a fenti számokban bennfoglaltatik. Tehát nem az egész forgalom esett a fővárosra. Minthogy csupán a fővárosra vonatkozó elkülönített adatok nem állnak rendelkezésünkre, mellőznünk kell a szövetkezeti forgalomnak az egész fővárosi kicsinybeni árúforgalomhoz való viszonyára vonatkozó számításokat.

1893-ig csak a Magyar Államvasúti Alkalmazottak Szövetkezete állott fenn; a Köztisztviselők Fogyasztási Szövetkezetének ebben az

évben történt megalakulásával lehet beszélni mozgalomról a szó szorosabb értelmében. Tíz évig vezet a régi szövetkezet az új előtt, ettől kezdve azonban az előbbi a második helyre szorul. Érdekes, hogy a két új szövetkezetnek: az Általánosnak és a Háztartásnak megjelenése 1905-ben nem vont el a fennálló kettőtől forgalmat, amiből úgy látszik, hogy a két új szövetkezet tagjait, illetőleg vásárlóit — mert hiszen a szövetkezetek akkor is kiszolgáltak nemtagokat is — más rétegekből vette. A két fiatal szövetkezet közül a Háztartás emelkedik gyorsabban ami nyilvánvalólag a központ: a Hangya támogatásával magyarázható. 1912-ben nyomul fel a munkások szövetkezete a harmadik helyre, melyet aztán meg is tart 1918-ig; amikor első helyre lendül, a szovjeturalom említett ellátási politikájának következményeképp. Feltűnő a Magyar Államvasúti Alkalmazottak Szövetkezetének hirtelen megerősödése a háború alatt, amikor három évig a legnagyobb forgalmat bonyolítja le valamennyi közt. Itt ismét nem belső körülmények játszottak közre, hanem tekintettel arra a rendkívüli hadiérdekre, mely az államvasutak kifogástalan működéséhez fűződött, a kormány mindent elkövetett, hogy az alkalmazottak az ellátási nehézségeket minél kevésbé érezzék és részükre a szövetkezeteken keresztül különféle olyan beszerzéseket tett lehetővé, amihez egyébként csak nehezebben vagy kisebb mennyiségben lehetett hozzájutni.

A kommün bukása után egyszerre visszaesik az Általános Fogyasztási Szövetkezet, s vele együtt a többi is. A csökkenést azonban részben az akkori hosszú ideig leszorítva tartott áraknak kell tulajdonítani. Nagy arányokban bontakozik ki a Köztisztviselők Fogyasztási Szövetkezetének forgalma, azonban ismét külső okból kifolyólag. A köztisztviselők természetbeni ellátásának lebonyolítása hatalmas vásárlótömegeket utal forgalmának körébe. 1925-ben a munkások szövetkezete ismét a második helyen állt, ellenben a vasutasoké az utolsóelőtti helyre szorult.

A 22 éves fejlődés eredménye — a táblázat utolsó oszlopának tanúsága szerint — a kezdet huszonötszörösének megfelelő forgalom. A főváros lakossága ezen idő alatt nem egészen kétszeresére szaporodott. Ha a szövetkezetek által kimutatott árúforgalom egy jelentékeny részét az időközben vidéken létesített fiókok javára kell is írni, akkor is nagy haladás ez a főváros szempontjából is, mely azt mutatja, hogy a mozgalomnak erős gyökerei vannak, melyeket az utolsó évtized súlyos viszonyai sem tudtak elvágni.

Fenti táblázatunknak az előzővel való összehasonlítása rámutat az inflációs idők egyik súlyos következményekkel járó hatására, amelynek ilymértékben való bekövetkezése körül a szövetkezeteket is terheli némi mulasztás. A saját tőke aranyértéke 1923-ig rohamosan sülyed; ugyanekkor a forgalom emelkedő irányzatot mutat; 1925-ben a huszonhatszoros forgalmat csak tizennyolcszoros saját tőkével kell ellátni. Itt tehát kétség-

telenül szakadék támadt a tökeerő és a teljesítendő feladatok közt, mely a nagy konjunktura alatt kevésbé tűnt fel, de amelynek kikerülhetetlenül jelentkeznie kellett akkor, mikor bekövetkeztek a normális viszonyok, mikor megint hitelezni kellett a vásárlóknak, mikor a vásárlók már nem futottak az eladó után, mikor a Jegyintézet bőségszaruja megszűnt ontani a valorizálatlan hiteleket. Bármily csekély volt is a fizetőképesség épen azoknál az embereknél, kik a szövetkezetekben vásároltak, mégis lehetséges lett volna — sokkal inkább, mint ma — ragaszkodni ahhoz, hogy akinek a szövetkezet elad, annak tagnak kell lennie és üzletrészt befizetnie. Ez esetben kevesebb volna ma a gond a szövetkezeteknél a saját tőke elégtelensége miatt.

A fogyasztási szövetkezetek történetében külön tárgyalást kíván azoknak állami árúelosztó szervként való felhasználása. Erre kétszer került sor: a tanácskormány alatt és a nagy infláció idején.

A proletárdiktatúrának, a magángazdálkodás kiküszöbölésére irányuló törekvésekhez híven, egyik első teendője volt a kicsinyben való kereskedelem megszüntetése és az árúelosztásnak a tanácsállam kezelésébe való juttatása. Erre a célra kész szervezetként a legalkalmasabbnak látszottak a fogyasztási szövetkezetek. Formai különállásukat egyelőre nem szüntette meg a tanácskormány, de valamennyihez politikai megbízottat rendelt ki, akinek révén teljesen irányítása alá vonta azok működését. A szovjetdiktatúrát a megbízottak különbözőképen hajtották végre aszerint, hogy milyennek látszott a szövetkezetnek és vezetőségének megbízhatósága a szovjet szempontjából. Károkat azonban egyképen okozott a szakszerűtlen és tisztára politikai motívumokkal irányított vezetés és bár az egyes szövetkezetek ellenállása azzal szemben különböző volt, nagy tetszéssel ez az intézkedés sehol sem találkozott. Jellemző, hogy néhány heti kísérletezés után még a Hangyánál is, melyet pedig a tanácskormány ellenforradalmi szervezetnek tartott, az adminisztráció élére visszahelyezték a korábbi vezérigazgatót, aki azonban természetesen továbbra is a politikai megbízottnak maradt alávétve.

A tanácsuralom terve az volt, hogy a magánkereskedéseket fokozatosan beszűnteti és az egész árúellátást a szövetkezetekre bízza. A fővárosban erre a célra elsősorban az Általános Fogyasztási Szövetkezetet szemelte ki. Ez — saját jelentése szerint — 138 üzletet vett át, leltár alapján; ezeknek túlnyomó részét a diktatura bukása után visszabocsátotta a tulajdonos rendelkezésére, akit anyagilag természetesen kárpótolta. Emellett azonban úgy ez a szövetkezet, mint a többi, új fiókokat nyitott a kommun alatt, hogy a hatóság által reárárt feladatoknak valamennyire eleget tudjon tenni.

Az Általános Fogyasztási Szövetkezetnek a tanácskormánnyal létesített megállapodása jellemzi, hogy a szovjetkormány miképpen képzelte el kezdetben

viszonyát a szövetkezetekkel. E megállapodás alapján ugyanis a tanácskormány a következő határozatot hozta :

1. A tanácskormány biztosítja a szövetkezet további függetlenségét.
2. Kötelezi a szövetkezetet a népgazdasági tanács által kijelölt üzletek átvételére és üzembentartására.
3. Följogosítja, hogy üzemeit fenntartsa, azokat fejlessze és új üzemeket létesíthessen.
4. Kötelezi magát a szövetkezet esetleges veszteségeinek fedezésére.
5. Az összes szövetkezeteket és berendezési csoportokat állami pénzügyi felügyelet alá helyezi.
6. Bizalmi embereket delegál az igazgatóságba.¹⁾

De hamarosan felmerülnek a tervek, hogy a szövetkezetek autonómiáját meg kell szüntetni és azokat teljesen államosítani kell. Ez ellen még nagyobb az ellenállás a szövetkezetek részéről, mely azonban inkább csak passzivitás formájában nyilvánulhatott meg és abban állott, hogy az államosítást előkészítő rendeletek végrehajtásával a szövetkezetek szándékosan késlekedtek. A tervnek teljes kivitelét megakadályozta a tanácskormány bukása. Míg azonban fennállott, az üzletek bezárása és a szövetkezeti elosztóhelyek szaporítása — kénytelen-kelletlen — tovább tartott. A fogyasztóközönség természetesen áramlott a szövetkezetek felé, ennek a következménye a taglétszámnak hirtelen felszökkenése, mégpedig nem csupán az Általános Fogyasztási Szövetkezetnél, hanem, ha nem is ily mértékben, a többinél is. Természetes, hogy az általános árúhiányon a szövetkezetek sem tudtak segíteni. Másfelől azonban lehetetlenné volt téve számukra az árút visszatartani, aminek következtében a proletárdiktatúra megszűnése üres raktárral találta őket. Hogy ez a pénznek folytonos értékcsökkenése miatt nagy veszteséget jelentett számukra, az természetes.

Azonban nem ez volt az egyetlen veszteség. A politikai megbízottak első teendője volt mindenütt a fizetéseket felemelni, tekintet nélkül a szövetkezet teherviselőképességére. A Hangyánál például ennek következtében a személyi kiadások egyszerre a korábinak a háromszorosára szöktek fel. Ehhez járult, hogy a politikai ellenőrzés miatt a szövetkezetek kénytelenek voltak a legszigorúbban alkalmazkodni a kékpénz elfogadását tilalmazó renDELETEH. Az Általános Fogyasztási Szövetkezetet ezen a címen 5,763.880 K veszteség érte a fehérpénz devalvációjakor.

A szovjeturalom hamarosan bekövetkezett bukása megakadályozta, hogy szövetkezeti programját végrehajtsa. Ebben a tekintetben is, mint általában, az orosz minta nyomán haladt. Akkor még az orosz szovjet is azt hitte, hogy egyszerűen a szövetkezetek államosításával és munkakörüknek kiterjesztésével egy csapásra megvalósíthatja az árúforgalom

¹⁾ Lásd Húsz esztendő. Az Általános Fogyasztási Szövetkezet 20 éves fennállásának története. 82. oldal.

szervezésének teljesen az állam kezébe való vételét. Ott több idő állt rendelkezésre, hogy ezt a tervet megvalósítsák, egyszersmind azonban ahhoz is, hogy a következményeket illetőleg tapasztalatokra tegyenek szert. Az áruforgalom és a lakosság ellátása semmivel sem vált tökéletesebbé, viszont a szövetkezetek rohamos sorvadásnak indultak. Ezek a körülmények a szovjetet is szövetkezeti politikájának revideálására készítették. Nálunk ez az uralom szerencsére túl rövid ideig tartott, hogy fogyasztási szövetkezeteink alapjait megingathatta volna és így a veszteségeket, melyeket a kísérletezés következtében szenvedtek, hamarosan kiheverték.

A háborút követő forradalmak lezajlása után az államháztartás rendes menetének helyreállítása szempontjából a legnagyobb feladatot a közalkalmazottak illetményeiből eredő teher elviselése képezte. Az illetményeknek a pénz leromlott értékével legalább bizonyos fokig való aránybahozatala elkerülhetetlen volt. Ez az állami kiadások rendkívüli mértékben való emelkedését vonta maga után és a fedezet nem lehetett más, mint államjegyek kibocsátása. Minél nagyobb mértékben fokozódott az infláció, annál inkább, sőt fokozott arányban állott be a természetes következmény: az árak emelkedése. A pénzügyi politika tehát abból indult ki, hogy ha az állami alkalmazottak fizetése útján kevesebb fizetési eszköz kerül forgalomba, ez valamennyire mérséklőleg fog hatni az inflációra és az árak emelkedésére.

Ez volt a döntő szempont, mikor az 1919-i minisztertanács elhatározta, hogy a közalkalmazottak illetményeinek egy részét elsősorban élelmiszerekben, de más szükségleti cikkekben is, tehát természetben fogja kiadni. Hozzájárult az is, hogy az inflációs időszak első éveiben még javában virágzott az áruúzsora legkülönbözőbb formája, mely a pénzromlás által indokolt áraknál magasabbakat hozott felszínre a fogyasztó vásárlásainál és mely ellen az amúgy is gyengén fizetett állami alkalmazottakat meg kellett védeni. Ez csak úgy volt lehetséges, hogy azoknak a legfontosabb cikkekkel való ellátását az állam vette kezébe. Később, mikor a devalváció menete oly gyors lett, hogy a hónap elején kiadott fizetés a hónap végén már csak egy részét tette ki eredeti értékének, a természetben való ellátás rendeltetése az volt, hogy ez ellen legalább részben megvédje az alkalmazottakat.

A természetbeni ellátás eredetileg csak lisztre, burgonyára, zsírra és tűzifára terjedt ki, később azonban sóra, szénre, ruhára és cipőre is. Eleinte csak a fővárosban lakó alkalmazottak vonattak a természetbeni ellátás körébe, később a vidékiek is.

1920-ig a szétosztás a háború idejéből fennmaradt beszerzési csoportok útján történt; ebben az évben azonban valamennyi közalkalmazott részére való lebonyolításával a Magyar Köztisztviselők Szövetkezetét bízták meg.

Erre vonatkozólag az állam megbízásából a Pénzügyi Központ kötötte meg a szerződést a szövetkezettel.

Ennek értelmében a szövetkezet 200 millió korona kamatmentes kölcsönben részesül. Ha ez az összeg a célra nem elegendő, a szövetkezetnek külön további előlegeket folyósít az említett pénzügyi központ. Viszont a szövetkezet mindazokat az összegeket, melyek a közalkalmazottaktól a cikkekért befolyóznak, havonként utólag a külön előlegszámla törlesztésére befizeti. Mivel a közalkalmazottak lényegesen olcsóbb áron kapták a cikkeket, mint amibe azok a szövetkezetnek kerültek, az állam az ellátásra ráfizetett; a ráfizetési összeget a Pénzügyi Központ ugyancsak havonta utólag az előlegszámlán a szövetkezet javára írta.

A kedvezményes árút terhelő költségeket az állam viselte, úgyszintén az általános költségeknek a kedvezményes ellátás és a tulajdonképeni szövetkezeti árúforgalom aránya szerint kiszámított részét. Ezenkívül a szövetkezetet illette jutalék címén eleinte a beszerzési ár 3%-a, később 1%-a, mely utóbbi $\frac{3}{4}\%$ -ra csökkent akkor, ha a beszerzés a havi átlagárnál 10%-kal drágábban és $\frac{1}{4}\%$ -kal emelkedett, ha a beszerzés ugyanannyival olcsóbban történt. Az állam különböző olyan kikötést is tett, melyek biztosították az ellenőrzését és beleszólását a szövetkezet ügyeibe. Fenntartotta magának, hogy annyi üzletrészt jegyezessen, amennyi állandó többségét biztosítja, hogy az elnököt és alelnököt a pénzügyminiszter jelöli ki és az igazgatósági tagok többségét is az ő kijelölése alapján kell beválasztani, stb.

A szövetkezetnek 1920-ban 14.000 tagja volt. A kedvezményes ellátás azt jelentette, hogy mintegy 750.000 fő közt kellett kilogrammokra és deka-grammokra kimérve elosztani a cikkeket. 1922-ben, mikor az akció tetőpontját érte el, szétosztásra került például 74.000 q zsír, 740.000 q liszt, 78.000 q cukor, 690.000 q burgonya, 29.000 q bab, 162.000 csomag ruha, 247.000 pár cipő, 16.000 vagon fa és 14.000 vagon szén a kisebb cikkeken kívül. El lehet képzelni, micsoda óriási feladat volt ehhez a forgalomhoz máról-holnapra az adminisztratív és szétosztó szervezetet megteremteni. A szövetkezet részben más, a háború alatt keletkezett tisztviselői fogyasztási szövetkezeteket kapcsolt be, részben közvetlen elosztó szervezetet létesített. Mindez különösen eleinte nem működött kifogástalanul, de a tapasztalatok felhasználásával a beszerző közönség kiszolgálása állandóan javult. A szövetkezet jelentése szerint »a panaszok száma sohasem haladta meg az igényjogosultak számának $\frac{1}{2}\%$ -ét, ami igazán rekordszámba megy, még akkor is, ha csak minden 20-ik ember, aki nem volt megelégedve, tett panaszt, mert akkor is a panaszszázalék csak 1%-ot tesz ki.«¹⁾

¹⁾ Lásd az egész akció részletesebb leírását a következő kiadványban: »Jelentés a Magyar Köztisztviselők Fogyasztási Termelő és Értékesítő Szövetkezete működéséről 1920 szeptember hó 20-tól 1924 december hó 31-ig. Írta Schnetzer Ferenc. Budapest, Pátria 1925«.

A kedvezményes ellátás megszűnése után az illetékes kormányzervek elismerésüket fejezték ki a szövetkezetnek. Maguk az érdekeltek, az ellátandók is, ma már talán több megértéssel, mint akkor, gondolnak vissza a sok zökkenőre, amiben részük volt, különösen ha figyelembe veszik, hogy azoknak nagy részét az akkori általános beszerzési és szállítási viszonyok idézték elő. Végeredményben a szövetkezet az óriási feladatot megoldotta és ez a tény, bár az állam kétségtelenül mindenben iparkodott eme működését megkönnyíteni, nagy teljesítmény volt részéről. Ha nem is tekinthető működésének ez a része a tulajdonképeni, az önkéntes tömörülésen és önerőn alapuló szövetkezeti tevékenységhez tartozónak, annyit mindenesetre igazol, hogy megfelelő szervezéssel és tőkeerővel ily óriási tömegű fogyasztót egyesítő szervezet is el tudja végezni dolgát.

A budapesti szövetkezetek fejlődése szempontjából az akciónak nem csupán az a jelentősége, hogy általa a Magyar Köztisztviselők Fogyasztási Szövetkezete az ország első intézményei sorába lépett. Az ilymódon ellátottak tekintélyes része megismerte a fogyasztó érdekében működő áruszétosztó szervezetek előnyeit és ezáltal a fogyasztási szövetkezet eszméjének híve lett. Az a körülmény, hogy a szövetkezet taglétszáma 1920 óta állandóan nő és az akkori 14.000-ról felemelkedett 1927 végéig közel 40.000-re, a propagatív hatás mellett bizonyít. A szövetkezeti mozgalom szempontjából sajnálni kell, hogy a tőkeínségből eredő nehézségek miatt e hatás nem tudott teljes mértékben érvényesülni.

Mindamellet a fővárosban a fogyasztási szövetkezetek állapota 1925-ben sokkal kedvezőbb, mint a hitelszövetkezeteké. Ezt főleg két körülményre lehet visszavezetni. Egyrészt arra, hogy az infláció alatt is ugyanazt a szövetkezeti működést tudták folytatni, melyre alakultak, míg a szövetkezeti hitelformák lehetetlenek voltak ugyanekkor. Másrészt arra, hogy ha szenvedtek is óriási veszteségeket, tőkájüket mégis jobban tudták átmenteni, mert az árúban és részben ingatlanokban volt elhelyezve, tehát bizonyos fokig valorizálódott. Hogy emellett életképességük mily mértékben maradt meg vagy fejlődött, azt a következő évek fogják eldönteni.

4. Az iparos- és egyéb szövetkezetek.

A többi szövetkezet fejlődéséről adatok híján, sajnos, nem tudunk ilyen összefüggő képet rajzolni. Még abból az időszakból sincsenek a fővárosra nézve elkülönített adatok, mikor a Központi Statisztikai Hivatal munkaköre az úgynevezett »Szakszövetkezetek« statisztikai megfigyelésére is kiterjedt.

A főváros gazdasági viszonyainál fogva elsősorban az iparosok beszerző és értékesítő szövetkezetei érdekelnének bennünket, annál is inkább, mert ez a foglalkozási ág volt az, melynél a szövetkezeti gondolat először talált otthonra a fővárosban. Az 1904. évi összeírás Budapesten 3 anyagbeszerző,

3 értékesítő, 19 »közös üzlet-« (tehát valószínűleg értékesítő) és egy közös »raktár- és hitel-« szövetkezetet mutat ki; valószínű, hogy ezek mind ipari szövetkezetek voltak, azonban nem tudjuk, hogy mennyi működött valóban.

Akkoriban az ipari szövetkezeteknek külön központjuk még nem volt, egy részük az Országos Központi Hitelszövetkezethez csatlakozott, más részük köteleken kívül állott. Az említett központ jelentései nem emlékeznek meg külön az iparösszvetkezetekről és így ezekből sem tudunk meg róluk részleteket. Abból a körülményből, hogy az Országos Központi Hitelszövetkezetet az iparösszvetkezetek finanszírozásával kapcsolatban jelentékeny veszteségek érték, — épen ez volt az egyik oka annak, hogy azok részére 1919-ben külön központ létesült — feltételezhetjük, hogy akkoriban a fővárosi iparösszvetkezetek közt is sok lehetett, melyeknek helyzete nem volt kielégítő.

Adataink az Iparosok Országos Központi Szövetkezetének felállítása óta vannak, de csak azokról a szövetkezetekről, melyek ehhez csatlakoztak.

Az Iparosok Országos Központi Szövetkezetéhez tartozó budapesti iparösszvetkezetek fejlődésének főbb adatai. 1920—1925.

É v	Szövetkezetek	Tagok	Saját tőke	A szövetkezetek útján beszerzett cikkek értéke	A szövetkezetek útján értékesített cikkek értéke	A tagok műhelyeiben alkalmazott munkások száma
	s z á m a		e z e r	p e n g	ö	
1920.	13	3.350	460	1.783	785	5.059
1921.	16	3.754	490	909	591	4.227
1922.	18	3.996	40	1.325	486	3.986
1923.	22	4.230	32	813	980	1.919
1924.	19	3.851	122	1.122	716	1.126
1925.	18	12.386	261	1.582	2.809	13.883

A kép az infláció időszakát mutatja. A szövetkezetek számára vonatkozó adatok nem jellemzik az iparösszvetkezetek számának fejlődését általában, mert hiszen nem minden új szövetkezet csatlakozott a központhoz — bár nem valószínű, hogy ezen idő alatt ilyen kívülálló szövetkezetek alakultak volna, sőt a központ nem is minden csatlakozni kívánót vett fel, tekintettel arra, hogy anyagi erői nem voltak elegendők az összes igények kielégítésére. Hasonló eljárást követtek az egyes szövetkezetek az iparosok tekintetében is ugyanezen okból; ez magyarázza meg, hogy a tagok száma sem mutat számottevő emelkedést, csupán 1925-ben, mikor a létszám hirtelen felszökkenését a Cipészek és Csizmadiák Beszerző és Termelő Szövetkezetének kereken nyolcezer taggal való csatlakozása okozza.¹⁾

¹⁾ Azóta ez a szövetkezet is felszámolásba jutott.

Pedig, ha valahol, úgy ezen a téren volt szükség mielőbbi segítségre. Az Iparosok Országos Központi Szövetkezetének 1920. évi jelentése az iparosok helyzetét a következőképp jellemzi: »nemcsak... javíthatatlanul heverték a gépek, de ott, ahol a műhelyberendezés üzemképessége megmaradt, hiányzott az üzemhez a szükséges hajtóerő, hiányzott a feldolgozandó anyag és a munkaerő, mert általánosan tapasztalható volt a forradalmak nyomán járó munkakedv hiánya; végül pedig hiányzott a tőke is, mert — értékét mondhatni teljesen elvesztett — pénzünk tőkének nevezhető nem volt«.

Hogy az iparösszvetkezetek ezeken a bajokon alig tudtak segíteni és ennek következtében fejlődést sem mutattak, annak magyarázata elsősorban a múltban maguknál a szövetkezeteknél is a tőke hiánya. Hiszen még 1920-ban is, mikor pedig tőkéjük a legtöbbet ért, körülbelül 130 pengő állott egy-egy tagnak átlagosan rendelkezésére; és az évek folyamán ez a csekély összeg úgyszólván semmivé zsugorodott össze. Igaz, hogy ezzel szemben a központot, mint látni fogjuk, az állam mind jobban és jobban igyekezett ellátni, ami által a szövetkezetek akcióképessége is némileg tágult, de ez nem közömbösíthette teljesen azt a véleményt, hogy a szövetkezetek maguk sem rendelkeztek elegendő vitalitással. Ebből megérthető, hogy úgy a beszerzési, mint az értékesítési tevékenység, amennyire azt az adatokból össze lehet állítani, végeredményben hanyatlást mutat. Hogy azonban mindezen körülmény előidézésében nem csupán a szövetkezeteknek — egyébként az általános gazdasági viszonyokból folyó — helyzete, hanem magának a kézműiparnak rendkívül nehéz és állandóan rosszabbodó viszonyai is szerepelnek indokképpen, bizonyítja az a körülmény, hogy a szövetkezeti tagok műhelyeiben foglalkoztatott munkások száma hatalmas arányban csökkent, elsősorban annak következtében, hogy maguknak a tagoknak sem volt munkájuk. Az 1925. évben itt is tapasztalható felszökése e számnak nem túlságosan biztató, mert a Cipészek és Csizmadiák Szövetkezetének felvétele a pénzügyminiszter külön pénzbeli támogatásával és épen azért történt, hogy e nagy létszámú szövetkezet bukása elkerülhető legyen.

A teljesség kedvéért összeállítottuk az iparösszvetkezeteknek ugyan-ezen tárgyalat időszakára vonatkozó jellemző adatait szakmánként is, az 58. oldal táblázatán. Határozott tendenciát bizony egyik szakmánál sem lehet találni, különösen olyat nem, mely biztató ígéret volna. Legfeljebb a szabóipari szövetkezetek taglétszámának és beszerzési forgalmának állandó emelkedése tűnik fel. A bőripari szövetkezetek beszerzési forgalmának hirtelen emelkedése a már ismert okra vezethető vissza. A többi szakma inkább visszafejlődést mutat.

Az egyéb szövetkezetekről a multra vonatkozó egyetlen statisztikai forrásmunkánkból csak annyit állapíthatunk meg, hogy 1904-ben 14 biztosító szövetkezet és 11 egyéb különböző szövetkezet működött.

Az Iparosok Országos Központi Szövetkezetéhez tartozó budapesti iparösszvetkezetek fejlődésének főbb adatai szakmák szerint. 1920—1925.

Megnevezés	Fa-	Építő-	Bőr-	Szabó-	Vegyes-
	ipari szövetkezetek				
a) Szövetkezetek száma :					
1920.....	6	—	1	2	4
1921.....	6	1	1	2	6
1922.....	6	1	2	3	6
1923.....	6	3	2	3	8
1924.....	6	4	2	2	5
1925.....	6	4	1	2	5
b) Tagok száma :					
1920.....	847	—	331	1.262	910
1921.....	1.030	57	355	1.357	955
1922.....	1.033	56	363	1.593	951
1923.....	1.043	78	368	1.753	988
1924.....	1.102	87	361	1.793	508
1925.....	1.038	74	8.814	1.842	618
c) Beszerzett cikkek értéke (1000 P) :					
1920.....	¹⁾ 815	—	¹⁾ 70	¹⁾ 336	¹⁾ 562
1921.....	¹⁾ 319	—	¹⁾ 96	¹⁾ 86	¹⁾ 408
1922.....	¹⁾ 359	—	¹⁾ 96	¹⁾ 455	¹⁾ 415
1923.....	¹⁾ 180	—	¹⁾ 21	¹⁾ 362	¹⁾ 250
1924.....	¹⁾ 182	25	¹⁾ 111	¹⁾ 440	¹⁾ 364
1925.....	¹⁾ 320	¹⁾ 29	¹⁾ 720	¹⁾ 367	¹⁾ 146
d) Értékesített cikkek értéke (1000 P) :					
1920.....	²⁾ 739	—	—	¹⁾ 1	²⁾ 45
1921.....	²⁾ 420	—	²⁾ 1	—	²⁾ 170
1922.....	²⁾ 412	—	²⁾ 5	²⁾ 61	²⁾ 8
1923.....	²⁾ 858	—	²⁾ 3	²⁾ 107	²⁾ 12
1924.....	²⁾ 680	²⁾ 1	—	²⁾ 24	²⁾ 11
1925.....	²⁾ 1.055	—	³⁾ 993	³⁾ 613	³⁾ 148

5. Összefoglalás.

A budapesti szövetkezeti élet multjára vonatkozó vizsgálataink eredményét összefoglalva a leghatározottabban kidomborodik az a megállapítás, hogy eltekintve a mult század elejétől, mikor a hitelszövetkezetek virágzó fejlődést mutattak, tulajdonképpen csak a fogyasztók szövetkezeti szervezkedésének van talaja a fővárosban. Hogy ez utóbbiak vezetnek, azt érthetővé teszi a nagyváros gazdasági jellege és népességének összetétele, mely a

¹⁾ Az évi jelentésben, mint az IOKSZ-tól és idegenektől vett árúk kimutatott értéke.

²⁾ Az évi jelentésben, mint az IOKSZ-nak és idegeneknek eladott árúk kimutatott értéke.

³⁾ Az eladásra került beraktározott és bizományi árú értéke.

fogyasztó elemeknek nagy tömegeit összpontosítja. Hogy egyéb szövetkezeti fajták oly kevés eredményt mutatnak fel, annak különleges okai voltak. A hitelszövetkezeteknél ez az ok kétségkívül a központ hiánya, eltekintve attól a néhánytól, melyek újabban az Országos Központi Hitelszövetkezet kötelékében jöttek létre. Központi hitelellátó szerv nélkül ezek a szövetkezetek másutt sem boldogulnak. Figyelembe kell venni azt is, hogy az iparosok hitelszükségletének szövetkezeti kielégítése részben az úgynevezett »szakipari« szövetkezetek útján történik és történt a múltban is, miáltal a tiszta hitelszövetkezetek elől a működési tér részben elvonatott. Az iparoszövetkezetek beszerzési és értékesítési tevékenysége terén tapasztalható stagnálás magyarázatát abban kell keresni, hogy ezek az üzletágak általában a nehezebben megoldható feladatok közé tartoznak, szakszerű vezetést és a tagok részéről köteleességtudást, kitartást, hűséget és megértést tételeznek fel. Úgy látszik, ezek az erények — legalább is ami a múltat illeti — iparosságunkban még nem fejlődtek ki eléggé. A munkásszövetkezetek a külföldön is csak ott tudtak eredményt felmutatni, ahol valamely külső támogatást élveztek az állam, a fogyasztási szövetkezetek, vagy a munkásmozgalom részéről; nálunk ezek egyike sem vette azokat pártfogásába.

Adatok híján semmit sem tudunk mondani a budapesti lakásszövetkezetek multjáról. Amennyire a jelenlegi helyzetből visszafelé következtetni lehet, ezen a téren jelentkezett hajlandóság az érdekelt rétegek részéről és a fejlődésnek egyéb feltételei is megvoltak. Hiányzott azonban valami, amire a külföldön is rá vannak utalva ezek a szövetkezetek: az olcsó kölcsönök a közttestületek részéről. A bérházakba fektetett tőke közismert csekély kamatozása miatt kölcsönből csak akkor lehet altruista célokkal építeni, ha a kamat a szokásosnál jelentékenyen kedvezőbb; mert az természetes, hogy munkásoknak, tisztviselőknek csak ritkán van megtakarított pénzük, amivel a kellő tőkét üzletrész alakjában le tudnák jegyezni. Nálunk a közttestületek rendelkezésére aránylag kevés olyan alap állott, melynél az elhelyezés biztossága lett volna az első és a kamat magassága a második szempont és amelyek hosszú időre leköthetők lettek volna. A lakásszövetkezetek tehát nem tudtak oly módon olcsó pénzhez jutni, mint Angliát és Amerikát kivéve mindenütt; itt azonban a tisztviselők és munkásság anyagi viszonyai egészen mások és így a kétségkívül szunnyadó tendenciáknak lehetetlen volt kibontakozniok.

Kétségtelen, hogy azt, ami szövetkezeti téren az elmondottak ellenére is egészséges volt, túlnyomórészt elsodorták a gazdasági válság évei. A fogyasztási szövetkezeteket kivéve szinte minden téren előlről kellett kezdeni 1924-ben a munkát. A következő fejezetek fogják bemutatni, hogy e tekintetben mit sikerült eddig elérni.

IV. A Budapesten székelő központi és országos szövetkezetek.

1. Általános megjegyzések.

Ennek a munkának a céljánál fogva a vizsgálódásokat elsősorban azokra a szövetkezetekre kell irányítani, amelyek működésének súlypontja a fővárosra esik. Itt van azonban sok olyan szövetkezetnek is a székhelye, melyek túlnyomóan vidéken működő szervezeteknek központjai. Ezek a következők:

Fructus, a Gyümölcsértékesítő és Szeszfőző Szövetkezetek Központja,
Hangya Szövetkezet, a Magyar Gazdaszövetség Fogyasztási, Termelő és Értékesítő Szövetkezeteinek Központja,
Hangya Ipar R.-T.¹⁾
Iparosok Országos Központi Szövetkezete,
Magyar Kölcsönös Állatbiztosító Társaság, mint Szövetkezet,
Országos Központi Hitelszövetkezet,
Országos Magyar Tejszövetkezeti Központ.

Vagyis valamennyi magyar szövetkezeti központ. Ezeken kívül a fővárosban székel sok olyan egyes szövetkezet, mely nem a főváros, hanem elsősorban a vidék gazdasági életének szolgálatában áll. Ezek a következők:

Apis Állattenyésztő és Értékesítő Szövetkezet,
Falusi Kislakásépítő Szövetkezet,
Futura, a Magyar Szövetkezeti Központok Árúforgalmi Részvénytársasága,¹⁾
Földhitelintézetek Országos Szövetsége,
Gazdák Biztosító Szövetkezete,
Kisbirtokosok Országos Földhitelintézete,

¹⁾ Már említettük, hogy a részvénytársasági forma dacára is elismerjük a szövetkezetet ott, ahol a cél és szervezet lényegében véve szövetkezeti.

Komlótermelő és Értékesítő Szövetkezet,
Magyar Földhitelintézet,
Magyar Mezőgazdák Szövetkezete,
Mezőgazdasági Termelők Egyesült Szövetkezete,
Vitézek Mezőgazdasági Szövetkezete.

Ezek tehát mind mezőgazdasági jellegűek, ami külön is indokolja elkülönítésüket a többi fővárosi szövetkezettől.

Végül vannak olyan szövetkezetek a fővárosban, melyek alapján véve nem tiszta szövetkezeti célt szolgálnak, hanem a bankok részére vagy a bankok által létesített szövetkezeti formájú egyesületek bizonyos üzletek vagy egyéb tevékenység — ellenőrzés — közös intézésére. Ide tartoznak :

Magyar Jelzálogintézetek Szövetkezete,
Magyar Pénzintézetek Záloglevélkibocsátó Szövetkezete,
Magyar Pénzügyi Szindikátus,
Pénzintézeti Központ.

Bár a felsorolt intézmények nem esnek az említett szempont alá, helytelen volna őket Budapest szövetkezeti életének jellemzésénél teljesen figyelmen kívül hagyni. Hiszen akkor Budapest pénzintézeteinek ismertetésénél is alig egy-két kisebb bank tárgyalására kellene szorítkozni, hisz alig van köztük olyan, mely nem az egész ország gazdasági életének érdekeit szolgálja. És amint a bankok ennek ellenére szerves részei Budapest gazdasági életének azért, mert a magyar pénzügyi élet túlnyomóan ide van összpontosítva, ugyanúgy az országos jellegű szövetkezetek a központokat is ideértve, beletartoznak a fővárosnak, mint a »nagybani gazdálkodás« egyetlen magyar színterének — a nagy pénzügyi piacnak, a nagykereskedelemnek — életébe, mert rendeltetésük épen az, hogy köteléki szövetkezeteiket vagy tagjaikat ebbe az életbe szövetkezeti alapon bekapcsolják. Tárgyalásuk természetesen nem terjedhet ki arra, hogy egész, a vidék gazdasági életébe beleszövődött szervezetüket ismertesse, hanem lehetőleg azt a szempontot kell követnie, mely megmutatja, mit jelent a főváros gazdasági életére a tény, hogy ezek az intézmények itt székelnek és hogy általuk a vidék gazdasági élete eggyel több szállal van a fővároséhoz kötve.

Ezeknek a szövetkezeteknek, különösen a központoknak ismertetése egyszerre mind a magyar szövetkezeti élet egészének strukturáját is bemutatja, melyhez Budapestének is többé-kevésbé illeszkednie kell. Ezért helyes, ha foglalkozunk ezekkel is — mindig szem előtt tartva az említett szempontot — mégpedig mielőtt a tulajdonképeni budapesti szövetkezetek ismertetésére rátérnénk.

2. Fogyasztási szövetkezeti központok.

a) A »Hangya«.

A nagy budapesti fogyasztási szövetkezetek közül hármat és néhány vidéki, munkásjellegű fogyasztási szövetkezetet kivéve, valamennyi magyarországi fogyasztási szövetkezet a Hangya kötelékébe tartozik. Ezek a szövetkezetek a budapesti Háztartás és egy-két vidéki városi szövetkezettől eltekintve, falusi, tehát mezőgazdasági jellegűek, mintegy 838.000 tagot jelentenek, vagyis majdnem ugyanannyi háztartást; bár ezek szükségleteiknek csak egy részét szerzik be a maguk helyi szövetkezeténél és a szövetkezetek is csak mintegy felét az általuk eladott cikkeknek a központnál, mégis a Hangya kétségtelenül hatalmas forgalmat vonz a fővárosba. Ennek a forgalomnak, valamint általában a jellemző adatoknak alakulásáról a Hangya 30 éves fejlődése során képet ad az alanti és a 63. oldal táblázata.

A »Hangya« Szövetkezet, a Magyar Gazdaszövetség Fogyasztási, Termelő és Értékesítő Szövetkezeteinek Központja fejlődésének főbb adatai 1898—1925.¹⁾

É v	Üzletrész- tőke	Eladási forgalom	Ellenőrzési költségek	Alkal- mazottak száma
	e z e r p e n g ő			
1898	18.560	57.370	—	2
1899	35.844	536.893	1.614	9
1900	83.172	1,421.520	6.081	17
1901	99.644	2,362.755	25.312	25
1902	111.244	3,373.402	36.182	39
1903	147.204	5,455.707	54.856	70
1904	739.848	7,797.211	81.708	113
1905	779.404	8,827.317	89.388	125
1906	821.048	11,142.952	12.660	166
1907	1,567.276	14,598.428	104.771	193
1908	1,581.080	15,883.257	124.071	250
1909	1,648.476	18,895.502	141.602	305
1910	2,042.760	22,059.046	191.558	316
1911	2,266.176	27,616.250	267.038	385
1912	2,465.696	32,506.828	402.217	458
1913	2,557.684	35,204.186	457.933	512
1914	2,622.338	34,366.607	500.651	587
1915	2,068.256	43,092.439	328.868	652
1916	1,939.592	41,481.264	337.031	748
1917	3,517.714	46,324.547	416.573	768
1918	5,747.392	63,938.759	754.400	725
1919	891.547	26,685.991	268.174	836
1920	1,339.607	33,543.131	143.297	1.289
1921	2,082.390	25,813.920	76.535	1.261
1922	1,584.170	27,665.704	127.092	1.471
1923	5,202.833	47,286.108	252.505	1.359
1924	2,343.925	50,051.622	306.102	1.295
1925	4,014.287	62,696.207	257.570	1.020

¹⁾ A Hangya kimutatásai alapján.

A »Hangya« kötelékébe tartozó fogyasztási szövetkezetek fejlődésének főbb adatai 1898—1924.¹⁾

É v	A tagok	Szövetkezetek	A szövetkezetek üzletrésztökéje	A szövetkezetek útján beszerzett cikkek értéke
	s z á m a		1000 pengő	
1898	12.540	29	325·5	997·9
1899	18.622	70	487·8	2.019·1
1900	22.533	122	844·5	3.249·4
1901	30.564	171	1.218·0	5.035·8
1902	42.238	246	1.345·2	7.007·5
1903	64.293	383	1.730·2	10.48·7
1904	87.996	485	2.480·5	17.808·3
1905	99.972	570	2.817·9	20.408·5
1906	110.420	676	—	24.869·7
1907	128.123	798	3.275·5	31.891·8
1908	136.459	842	3.969·6	37.190·0
1909	148.271	910	4.151·8	40.254·2
1910	156.563	992	4.429·5	44.331·6
1911	167.989	1.093	4.808·6	55.467·7
1912	182.344	1.195	5.419·3	61.978·4
1913	189.742	1.251	5.853·4	63.259·3
1914	190.555	1.276	5.467·4	66.827·9
1915	228.403	1.307	4.897·5	72.096·9
1916	292.062	1.386	4.792·3	77.294·0
1917	467.077	1.707	8.906·3	91.039·6
1918	658.267	2.140	9.635·3	124.927·0
1919	454.208	1.007	1.652·0	49.755·7
1920	766.972	1.777	1.589·5	60.728·6
1921	795.137	1.911	1.260·0	56.612·6
1922	852.851	1.969	933·2	50.606·4
1923	866.052	1.962	2.456·8	66.338·6
1924	870.549	1.951	1.151·9	94.481·6
1925	860.353	1.937	1.553·9	114.194·3
1926	838.380	1.805	5.627·6	116.561·7

A Hangya annak idején Károlyi Sándor kezdeményezésére és a Magyar Gazdaszövetség égisze alatt jött létre. Szervezetében kifejezésre jut az akkoriban szükségesnek mutatkozó úgynevezett alapítványi rendszer, mely abban áll, hogy a központoknak nem csupán a szövetkezetek tagjai, hanem egyes személyek is, kik a szövetkezeti ügy pártolása céljából szintén jegyeznek üzletrészeket, anélkül, hogy a szövetkezet működéséből az osztalékon felül valami előnyre tartanak számot. Ennek fejében a tagszövetkezetek többszörös felelősségével szemben csak az általuk jegyzett úgynevezett alapítványi üzletrészek erejéig felelősek.

A Hangyánál ezek az üzletrészek 100 pengő névértékűek, míg a szövetkezetek által jegyzett és a névérték ötszöröséig terjedő felelősséget megállapító üzletrészek névértéke 10 pengő. A szövetkezetek belépésekor a központ megállapítja, hogy mennyi üzletrészt tartozik az illető szövetkezet lejegyezni. A jelenlegi viszonyok közt, mikor maguk a helyi szövetkezetek is tőkehiánnyal küzdenek, e tekintetben a központ alig számíthat rájuk nagyobb mértékben. E helyett jelentékenyen megerősítette tőkét az állam üzletrészejegyzése, melynek összgeről adatunk nincs.

¹⁾ A Hangya kimutatásai alapján.

Ilyenformán a Hangya az 1926. évi mérlegében tőkeviszonyairól eléggé kedvező képet mutat ki és a saját tőke az összes üzemi tőkének 29·3%-át jelenti. A saját tőkének 29%-a tartalékból és egyéb alapokból áll, ami ugyan szövetkezethnél nem túlságosan kedvező arány, de figyelembe véve az elmúlt évek tőkepusztulását, érthető. Az intézménynek Budapesten levő ingatlanai-ban a felértékelés ellenére is mindenesetre maradtak jelentékeny ki nem mutatott tartalékok. A forgalomhoz viszonyítva a saját tőke annak 15%-a.

A Hangya a hozzátartozó szövetkezeteknek minden tekintetben központja, tehát nemcsak árúval látja el azokat, hanem egyébként is irányítja működésüket. Ennek alapja az, hogy csak olyan szövetkezetet vesz fel, mely a központ irányításának magát alapszabályilag aláveti. A beleszólás kiterjed az ügyvitelre, könyvelésre; a központ képviselteti magát az igazgatóság és felügyelőbizottság ülésein; joga van a szövetkezet ügyvezetőjét saját elhatározásából elmozdítani. Az irányítás leghatályosabb módja az ellenőrzés, vagyis a szövetkezetek ügy- és könyvvitelének időnként — évenként legalább egyszer — való ellenőrzése a központ kiküldöttei útján. Ebből a központra mindenesetre jelentékeny teher hárul, mint azt a táblázat is mutatja. Azoknak a szövetkezeteknek azonban, melyek árúszükségletüknek bizonyos részénél kevesebbet szereznek be a központnál, hozzá kell járulniok az ellenőrzési költségekhez.

Budapest közigazgatási élete szempontjából a Hangya legfontosabb tevékenysége a szövetkezeteknek árúval való ellátása. E tekintetben kénytelen a nagykereskedelem általános szokásaihoz alkalmazkodva árúhitelt is nyújtani. Mérlegében ezen a címen (szövetkezetek tartozásai és egyéb adósok) 12,735.552 pengő szerepel, ami legrosszabb esetben, ha tudniillik az »egyéb adósokat« minimális összegben vesszük is fel, az egész forgalomnak — melyről feltételezhetjük, hogy túlnyomólag a szövetkezetek ellátásából állott elő — 19%-a.

A főbb árucikkek szerint a forgalom a következőképpen oszlott meg:

A főbb árucikkek forgalma a Hangyánál 1926-ban.¹⁾

Megnevezés	1000 pengő
Fűszer- és gyarmatárúk	10.300
Cukor	10.070
Só	3.560
Szappan (mosó)	873
Gyufa	1.340
Vegyészeti és festékárúk	4.710
Bor	1.650
Szesz, szeszesimalok és ecet	5.320
Őrlemények	2.800
Kefe- és seprőárúk	355
Magvak, mezőgazdasági cikkek	2.210
Vasárúk	3.980
Üveg- és porcellánárúk	700
Mezőgazdasági gépek és felszerelések	464
Cipő- és bőrárúk	952
Kézmű- és konfekcióárúk	2.100
Rövid-, kötött- és díszműárúk	3.490
Papírárúk és könyvek	1.960
Vegyés	4.970
Összesen	61.804

¹⁾ A Hangya kimutatása szerint.

A cikkek túlnyomó része ipari eredetű, ami érthető, tekintve azt, hogy a vidéki szövetkezetek tagjai nagyobbrészt őstermelők, kiknek nem élelmiszerekre, hanem fűszerre és iparcikkekre van szükségük. Számszerűleg még hozzávetőleges becslést sem állíthatunk fel arra vonatkozólag, hogy ez a forgalom mekkora részét jelenti a főváros kereskedelmének, mert utóbbinak nagyságát illetőleg csak a cikkek mennyisége — és nem értéke — szerint vannak adatok. Azt sem tudjuk, mennyi a Hangya által forgalomba hozott árumennyiségből a közvetlen külföldi behozatal. Meg kell tehát elégednünk a forgalom teljes összegének beállításával: a közel 62 millió pengő mindenképen tekintélyes összeg.

Budapest kereskedelmében a Hangya nemcsak mint vevő, hanem, mint eladó is szerepet játszik saját gyártmányainak forgalombahozatalával. Saját termelése céljából külön részvénytársaságot szervezett, mely túlnyomó részben a szövetkezet érdekeltsége és a Hangyához tartozó szövetkezetek ellátására van hivatva. Ezért a főváros szövetkezeti intézményei sorában a Hangya Ipar-Részvénytársaságról is meg kell emlékeznünk.

b) A Hangya Ipar-Részvénytársaság.

A külföldi fogyasztási szövetkezetek mintájára a Hangya is kezdettől fogva törekedett arra, hogy a gyártási haszon megtakarítása céljából lehetőleg minél többet maga gyártson azokból a cikkekből, melyeket szövetkezetei nála szereznek be. Saját termelését ma az 1916-ban létesített részvénytársaság látja el. A társaság részvényei az értéktőzsdére is be vannak ugyan vezetve, de azok túlnyomó részét az anyaintézet tartja tárcájában. Az alap-tőke 1926-ban 2,400.000 pengő volt, a tartalékok és alapok pedig együttesen 932.000 pengőt tettek ki.

Az alábbi táblázat mutatja, hogy mely cikkekre terjed ki elsősorban a részvénytársaság tevékenysége.

A Hangya Ipar-Részvénytársaság termelési eredményei. 1921—1926.

Megnevezés	1921	1922	1923	1924	1925	1926
	a) A termelés értéke ezer pengőben					
Bor	108	85	31	77	66	211
Egyéb szeszésital	1.220	1.510	962	2.400	3.800	3.618
Vegyészeti cikkek	166	215	178	380	472	554
Szappan	298	581	651	682	932	1.244
Gyufa	166	320	757	778	1.750	1.554
Kefearú	163	166	140	277	346	398
Mustár	29	27	—	4	7	12
Seprő	50	54	130	—	—	—
Círokgyártmányok	—	—	248	—	—	—
Egyéb	200	61	—	—	—	—
Összesen	2.400	3.019	3.097	4.598	7.373	7.591

A Hangya Ipar-Részvénytársaság termelési eredményei. 1921—1926. (Vége.)

Megnevezés	1921	1922	1923	1924	1925	1926
	b) Az egész termelés százalékban.					
Bor	4·5	2·8	1·0	1·7	0·9	2·8
Egyéb szeszesital	50·8	50·1	31·1	52·2	51·6	47·6
Vegyszeti cikkek	6·9	7·1	5·7	8·3	6·4	7·3
Szappan	12·4	19·2	21·0	14·8	12·6	16·4
Gyufa	6·9	10·6	24·5	16·9	23·7	20·5
Kefeárú	6·8	5·5	4·5	6·0	4·7	5·2
Mustár	1·2	0·9	—	0·1	0·1	0·2
Seprő	2·1	1·8	4·2	—	—	—
Círokgyártmány	—	—	8·0	—	—	—
Egyéb	8·4	2·0	—	—	—	—
Összesen	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0

Tehát a részvénytársaság állandó fejlődést mutat, ami — tekintetbe véve, hogy épen az itt feltüntetett időszakban a Hangya-szövetkezetek forgalma nem növekedett ilyen arányban — arra enged következtetni, hogy ennél a fogyasztási szövetkezeti szervezetenél fokozódó mértékben sikerül a tagok ellátásához szükséges cikkek saját üzemben termelni. Hogy a Hangya Ipar-Részvénytársaság csakugyan az anyaszövetkezet részére termel elsősorban, kiténik abból, hogy a Hangya-központ a fenti összes termelésből 1926-ban 6,745.449 pengő értékűt vett át, ami a termelés 89%-ának felel meg.

Elteltekintve a bortól, mely állandóan a forgalomnak mintegy felét teszi ki, de tulajdonképpen nem gyártmány, a szappan és a gyufa a fő gyártási cikkek. Ezek az anyagok külföldön is nagy szerepet játszanak a szövetkezetek saját termelésében, mert jó tömegcikkek, melyekben nagy választékot nem kell gyártani.

Mint munkaadó a Hangya Ipar 550 alkalmazott foglalkoztatását jelenti, akikből 450 munkás.

A Hangya útján a Háztartás Fogyasztási Szövetkezet is egyik nagy átvevője a részvénytársaság termelvényeinek, úgyhogy a részvénytársaság ezen a réven is szorosan bekapcsolódik a fővárosi szövetkezeti életbe.

c) A Nagybevásárló és Értékesítő Részvénytársaság

az Általános Fogyasztási Szövetkezet érdekeltségéhez tartozik és az a feladata, hogy a munkások fogyasztási szövetkezeteinek beszerzési központja legyen. Forgalma 1926-ban 160.000 P volt és 12 vidéki szövetkezet (18 fiókkal) tartozott hozzá. Tisztán a nagybani bevásárlással foglalkozik, tehát nem azon egyéb teendőkkel is, melyeket a Hangya a maga szövetkezeti részére végez.

3. Központi és országos szövetkezeti hitelintézetek.

a) Bankok szövetkezetei.

A szövetkezetnek jogi formája a részvénytársaságinál sokkal alkalmasabb olyan alakulások részére, melyek ugyan nem folytatnak a szoros, vagy közfelfogás szerinti értelmében szövetkezeti működést, de többé-kevésbé közérdekű jelleggel bírnak és ezért a belépés vagy kilépés szabadságát, vagyis a tagjaikra háramolható előnyök igénybevételét nyitva akarják hagyni olyanok számára is, kiknek erre csak az alakulás után van szükségük. A meghatározott és csak közgyűlési határozattal felemelhető alaptőkéjű részvénytársaság erre kevésbé nyújt módot. A szövetkezetnek ezen több rugalmasságot engedő formája mellett a szóbanforgó esetekben más oldalról előnyt jelent a szövetkezeti forma: a tagok megválogatásának szigorúbb szabályozása tekintetében, mely lehetővé teszi, hogy csak azt veszik fel, akit az igazgatóság elfogad; a részvény, még akkor is, ha forgatható — és nem bemutatóra szól — a vállalat ügyeire befolyást gyakorolni jogosultak ilyen megválogatását nem engedi meg.

Ez az oka annak, hogy Budapesten is találunk néhány olyan alakulást, melyben a bankok szövetkezeti formában — a kereskedelmi törvény szövetkezeti definíciója szerint szólva — a maguk »keresetének vagy gazdálkodásának közös üzletvitel mellett való előmozdítását« tűzik ki célul. E szövetkezeteknek, melyek mint ilyenek vannak bevezetve a cégjegyzékbe is, szövetkezeti jellegét annál inkább el kell ismernünk, mert működésük épügy kiegészítője a tagbankok valamely üzletágának, mint a falusi, mondjuk, tejszövetkezeté a tag tehenészetének. Nem változtathat ezen a felfogáson az sem, hogy ezek a szövetkezetek bizonyos különleges helyzeteknek köszönhetik létezésüket és ennél fogva külön törvényeken alapulnak, akár abban az értelemben, hogy az illető törvény adta létrejöttükhöz a jogi alapot, akár abban, hogy valamely törvény által biztosított előjogok kihasználása az illető törvényben szabályozott különleges szövetkezeti formához van kötve.

A fővárosnak ebbe a csoportba tartozó szövetkezeti intézményei annyira különböző természetűek, hogy szükséges azokat külön-külön ismertetni.

«) A Pénzintézeti Központ.

Az 1916. évi XIV. törvénycikk értelmében alakult. A törvény célja az volt, hogy »a pénzintézetek egy kellő tekintéllyel bíró és megfelelő tőkeerő felett rendelkező önkormányzati szervvel bírnak, amelynek feladata oda-
hatni, hogy tagjai tőkeerejükkel arányban álló működést fejtsenek ki, a körzetük körébe eső gazdasági érdekek kielégítésével foglalkozzanak és ezeket az érdekeket minél tökéletesebb mérvben és módon elégít-
hessék ki.«¹⁾

¹⁾ Lásd Országgyűlési irományok, melléklet az 1145. számhoz.

Elsősorban tehát a pénzüintézetek ellenőrzése az intézmény célja. Az évenkénti revízióknak a törvény alapján alá van vetve minden olyan a P. K. tagjai sorába tartozó pénzüintézet, melynek saját tőkéje a hárommillió pengőt meg nem haladja, továbbá az ennél nagyobb tőkével rendelkező intézetnek a székhelyen kívül lévő fiókjai. Megkeresésre azonban az intézet más pénzüintézetek felülvizsgálását is elvállalhatja. A revízió gyakorlatilag épen olyan messzemenő betekintés az illető intézet ügyeibe, mint például egy hitel-szövetkezethetnél a központ ellenőrzése, mert kiterjed a könyvek, a belső ügykezelés, az üzletvitel és a zárszámadások felülvizsgálatára. Ezeknek hatályosságát biztosítja, hogy a Pénzüintézeti Központ »elrendelheti« az észrevételeknek az illető intézet záros határidőn belül összehívandó közgyűlése elé való terjesztését. Úgy, hogy a Pénzüintézeti Központot bátran jellemezhetjük úgy is, mint a nem szövetkezeti pénzüintézeteknek ellenőri kötelékét, mely azonban nem egyesületi, hanem szövetkezeti formát vett fel. Ezen működési köre annyiban nincs csak a kisebb intézetekre korlátozva, mert 1. a fentemlített tőkehatárt a pénzügyminiszter el is törölheti és ezzel az összes pénzüintézeteket a Pénzüintézeti Központ ellenőrzése alá helyezheti — ha a gyakorlatban nem is valószínű, hogy ezt meg fogja tenni —, 2. minden olyan esetben, mikor a törvényszék a részvényesek kívánságára valamely pénzüintézet ügykezelésének felülvizsgálását rendeli el, azt a Pénzüintézeti Központ hajtja végre.

Az intézménynek a részvénytársasági alapon működő pénzüintézeteken kívül községi és városi takarékpénztárak, továbbá oly különálló — kötelékébe nem tartozó — szövetkezetek lehetnek tagjai, melyek banküzlettel foglalkoznak, tehát például az OKH és tagjai, lehetnek végül a külön törvény alapján álló pénzüintézetek — tehát a következőkben említendő földhitelintézetek — az alapítványi pénztárak és az államkincstár is. Kötelezettség a belépésre nincs; de a törvény bizonyos üzletágakat és előjogokat a tagoknak tartott fenn, aminek következtében jobb pénzüintézet nem működhet a Pénzüintézeti Központon kívül. Nevezetesen betétkönyvekre befizetést elfogadni, állami, törvényhatósági, községi, gyámhatósági és más közpénzeket elhelyezni csak tagintézetnél lehet. Csak ilyenek kezességét fogadja el közhatalóság és csak ilyen által kibocsátott papírok bírnak pupilláris óvadékképességgel. Ezekon kívül azonban bármely — tehát akár nem-tag — pénzüintézetnek az intézet hozzájárulását kell kérnie ahhoz, hogy székhelyén kívül képviselőséget vagy fiókot állíthasson, székhelyét áthelyezhesse, alaptőkéjét felemelhesse.

Az intézetnek a tagintézetek érdekében folytatott tevékenysége nem merül ki a felülvizsgálattal. Tagjainak olyankor, mikor a rendes hitelforrások nem kielégítők, hitelt adhat: az utóbbi években erre a tevékenységére sokszor volt nagy szükség. Közreműködik bajbajutott pénzüintézetek, esetleg egyéb vállalatok szanalásában és felszámolásában, mely közreműködés gyakorlatilag a felszámolás teljes végrehajtást jelenti.

Mindezek után a Pénzügyintézeti Központ valóban úgy állhat előttünk, mint a bankoknak központi intézménye, mely nagyjából ugyanazokat a feladatokat van hivatva részükre ellátni, mint egy hitel-
szövetkezeti központ a maga szövetkezetei részére. Természetesen viszonyának másnak kell lennie tagjaihoz, különösen a nagyobb tőkével bírókhoz, mint a szövetkezetek esetében a központé; de lényegileg a Pénzügyintézeti Központ is ellenőriz, irányít és hitellel lát el. Ezáltal, mint a budapesti- és természetesen vidéki pénzügyintézetek szövetkezete, a főváros gazdasági életébe mélyen belenyúló szerepe van, melyet a gyakorlatban oda tudott fejleszteni, hogy ma a pénzügyi piacnak egyik irányítója és a magyar hiteléletnek egyik legtekintélyesebb tényezője.

Pénzügyintézeti Központ különféle állami bank- és hitelüzletek lebonyolítója is, azt mondhatjuk, az állam legmozgékonyabb bankárja. Jogosítva van mindenféle állami hitelműveletet ellátni, rendezni az osztálysorsjátékot és a közszolgálati alkalmazottaknak kölcsönöket nyújt. E legutóbbi tevékenysége igen közel áll a hitelszövetkezetekéhez és a fővárosi tisztviselő-réteg gazdasági helyzetét közelről érinti, ennél fogva annak nagyságát néhány számmal jellemeznünk kell.

	A tisztviselői kölcsönökkel kapcsolatos	
	adósok száma	hitelezett összeg pengő
1920 végén.....	1.957	199.000
1921 «	4.379	258.000
1922 «	5.722	1,590.000
1923 «	10.865	1,520.000
1924 «	31.843	5.365.000
1925 «	48.472	9,575.000
1926 «	51.162	10,696.000

Úgy ezen állami hitelműveletek, valamint általában az intézetnek a magyar pénzügyintézeti életre gyakorolt rendkívüli befolyása szükségessé teszik, hogy vezetésébe az állam kellő súllyal beleszólhasson. Indokolt ez annál is inkább, mert a tőkének túlnyomó része állami pénz; a tagok 479.665 pengős érdekeltsége mellett az államkinctár által lejegyzett üzletrészek értéke 1926-ban 20,000.000 pengő. Az állam befolyását biztosítja, hogy minden körülmények közt kétharmadannyi szavazatra jogosult, mint a tagoknak az illető közgyűlésre igazolt szavazatai; jelenleg azonban, mikor az állam tulajdonképpen feltétlen többséggel bírna, ez a szabályozás inkább az ő befolyásának megszorítását és a tagok autonom tevékenységének lehetőbbé tételét jelenti. Az igazgatóságban az államot, nevezetesen az egyes miniszteriumokat huszonnégy helyből 11 illeti meg; de a pénzügyminiszter kiküldöttjének, bizonyos eseteket kivéve, felfüggesztő hatályú óvási joga van. Ezenkívül az elnököt az államfő nevezi ki és a vezérigazgató megválasztását a pénzügyminiszter hagyja jóvá.

Ami az intézet szövetkezeti jellegét illeti, jellemző, hogy 1. tevékenységének túlnyomó részét csak tagjaival való összeköttetésben folytathatja, 2. a tagok szavazatjoga bizonyos határon — 2500 szavazaton — túl nem emelkedik, ha az üzletrészek száma növekedik, 3. a felesleg részben a tartalékalapba kerül, részben osztalékképen szétosztatik, de utóbbinak nagysága korlátozva van 6%-ra.

Tagjai közé tartozott 1926. végén :

10,000.000 pengőt meghaladó saját tőkével	13	budapesti
3,000.000 « « « «	6	«
3,000.000 pengőnél kisebb saját tőkével	44	«
3,000.000 « « « «	536	vidéki

pénzintézet. Tehát valamennyi nagyobb budapesti intézet tagja a Pénzintézeti Központnak.

Tevékenységről fogalmat adhatnak a következő, — az 1926. évi jelentésből vett — adatok: az intézet ezen évben 911 felülvizsgálatot végzett, 196 esetben döntött alaptőkefelemelés ügyében, 4939 esetben szolgáltat információval, 37 fióknyitási kérelmet tárgyalt, 13 felszámolást vállalt el. Tagjai részére 30·4 millió pengő váltóhitelt, tagjai útján pedig meghatározott célú rendkívüli hitelt nyújtott 1·75 millió pengő értékben; a kettő együttvéve az összes tárca 67·6%-át alkotja. Az összes tárcából a budapesti tagoknak jutott 41·4%. A váltóhitelen kívül a budapesti pénzintézetek még 5,000.000 pengő összegű rövidlejáratú, úgynevezett »napipénztartozás« hitelt, a budapesti intézetek vidéki fiókjai pedig 2,500.000 pengő clearinghitelt élveztek.

Ezekből kitűnik, hogy a bankoknak ez a szövetkezete — elsősorban a felsorolt címeken nyújtott 31 millió hitellel — tagjainak »gazdálkodásában és keresetében« jelentős szerepet játszott.

β) Záloglevélkibocsátó szövetkezetek.

Ezek közül legkorábban és pedig 1920-ban a *Magyar Pénzügyi Szindikátus* alakult meg, mint alkalmi egyesülés, vagyis szindikátus. Célja ekkor a kies bevándorlók érdekében fenntartott pénzváltási szolgálat volt, melyhez később csatlakozott az a megbízás, hogy az 1921. évi XV. törvénycikk alapján beszolgáltatót vagyonváltásgrészcsevényeket az állam nevében kezelje és értékesítse. Az 1922. évi XVII. törvénycikkben foglalt költségvetési törvény 17. §-a felhatalmazta a pénzügyminisztert, hogy »az építkezések előmozdítása érdekében a Magyar Pénzügyi Szindikátus által a jelen törvény értelmében alakítandó szövetkezetet jelzálogkötvények kibocsátásával bízta meg.«

Ezek szerint a szövetkezet állami kezdeményezésre jött létre és elsősorban az állam bizonyos pénzügyi műveleteit bonyolítja le; mint az alapszabály mondja: a szövetkezet a »tagok közcélú gazdálkodásának közös üzletkezelés mellett való előmozdítására alakul.« A szövetkezeti öncélúság nincsen meg teljes mértékben, mert a tagok közös érdekének szolgálata csak a közcélokon belül foglalhat helyet. Természetes azonban, hogy a szindikátus tagjait képező pénzügyintézetek részére az állami és más közcélú pénzügyi műveletek lebonyolítása is több-kevesebb haszonnal jár. Abban, hogy ezen haszonnak elérése csak a szövetkezeti tömörülés révén volt lehetséges, mert csak így juthattak az illető állami megbízáshoz, ha némileg elhalványulva is, de megtaláljuk a szövetkezeti alap gondolatot.

A Szindikátus tagjai a következők: A Hangya Szövetkezet, a Kisbirtokosok Országos Földhitelintézete, a Magyar Általános Hitelbank, a Magyar Földhitelintézet, a Magyar Földhitelintézetek Országos Szövetsége, a Magyar Leszámloló és Pénzváltó Bank, az Országos Központi Hitelszövetkezet, a Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület, a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank és a Pénzügyintézeti Központ, tehát három nagybank és néhány altruista intézmény. Mindezek egyenként legalább 2500 pengő értékű üzletrészt jegyeztek; szavazatjog azonban az üzletrészre való tekintet nélkül minden tagot csak egy illet meg. Ennyiben is kifejezésre jut a szövetkezeti jelleg, bár másfelől az üzleti felesleg részben osztalék formájában kerül szétosztásra, — mely azonban 5%-nál több nem lehet, — részben a tartalékba kerül, tehát teljesen a tőkeérdekeltség növedékét képezi.

A szövetkezet 1926 évi mérlege szerint alaptőkéje és tőketartaléka összesen 131.015 pengőt tesz ki. Ebben az évben, amennyire az a mérlegből kiténik, tisztán az 1922. évi XVII. törvénycikkben alapuló kötvénykölcsonnökkal foglalkozott; ezen a címen a mérlegben 125.398 pengő követelése szerepel.

Az 1925. évi XV. törvénycikk értelmében a »fennálló jogszabályok szerint záloglevelek kibocsátására jogosult intézeteken felül (1876 : XXXVI.) a pénzügyminiszter engedélyével zálogleveleket bocsáthat ki hitel- és pénzügyintézetekből mint tagokból alakított szövetkezet is... Ebben az esetben a szövetkezeti üzletrészek alkotják a záloglevelek külön biztosítására rendelt alapot.«

A törvényjavaslat indokolása szerint »egységes típus-(ú záloglevél) megalkotásával, ha az elsőrangú befektetési papírként teljes biztosítékokkal felruházható, kétségkívül inkább lehet a külföldön a bizalmat zálogleveleink iránt helyreállítani, mintha minden egyes intézet külön-külön igyekszik saját kibocsátványait a külföldi piacokon elhelyezni. Ez a gondolat vezetett arra, hogy igyekezzünk a záloglevélkibocsátással foglalkozott, vagy a jövőben foglalkozni kívánó intézeteket az egységes típusú záloglevél kibocsátása végett tömöríteni.« Minthogy a törvény az ily módon létrejövő szövetkezetnek különféle kedvezményeket biztosít zálogleveleinek befektetésül való

felhasználása, azok illetékmentessége és a kölcsönkövetelések érvényesítése tekintetében, maguknak a pénzügyintézeteknek is alkalmasabb volt a jelzálog-üzletek folytatására szövetkezetbe összeállni.

Két ilyen szövetkezet jött létre: a *Magyar Pénzügyintézetek Záloglevélkibocsátó Szövetkezete* és a *Magyar Jelzálogintézetek Szövetkezete*. Mindkettő célja és konstrukciója lényegében véve azonos, tehát elegendő lesz a régebben, 1926 március óta működő Pénzügyintézetek Záloglevélkibocsátó Szövetkezetét ismertetni, annál is inkább, mert a Magyar Jelzálogintézetek Szövetkezete csak 1927-ben alakult meg.

A szövetkezet csak kivételesen nyújt maga kölcsönt, rendszeren a tagjai által nyújtott és azok készfizető kezessége mellett a szövetkezetre engedélyezett kölcsönök alapján bocsát ki zálogleveleket. Sem gazdasági, sem ipari hitelek folyósításával az intézet nem foglalkozhat. Megalakulásának és működésének alapja tulajdonképpen az European Mortgage and Investment Corporation bostoni céggel záloglevelek átvételére vonatkozólag kötött megállapodás, mely az alapszabályok kiegészítő részét képezi. Ennek alapján a szövetkezet 1926 végéig 5,600.000 értékű záloglevelet helyezett el az említett cég útján. A pénzügyminisztertől nyert felhatalmazás 15,000.000 dollár kibocsátására szól. Üzletrésztőkéje 1,000.000 pengő.

Minden tagot annyi szavazat illet, ahány üzletrésze van és a nyereségnek a kötelező tartalékolást meghaladó része felett a közgyűlés határoz. A szövetkezeti jelleg itt tehát még halványabb, mint a Pénzügyi Szindikátusnál. A szövetkezet mellett a pénzügyminiszter által kinevezett kormánybiztos működik, ki a záloglevélkötvényeket is aláírja.

Mindenesetre érdekes lesz a szövetkezeti mozgalom későbbi tanulmányozója számára, hogy volt egy időszak, amikor a bankok is elismerték magukra nézve a szövetkezeti forma előnyeit.

b) A szövetkezeti földhitelintézetek.

Három ilyen van: a Magyar Földhitelintézet, a Kisbirtokosok Országos Földhitelintézete és a Magyar Földhitelintézetek Országos Szövetsége. Az utóbbi összetételénél fogva tulajdonképpen szövetkezetek szövetkezete, tehát a következő csoportban is helyet foglalhatna, azonban tevékenységének tárgyánál fogva inkább itt kell azt tárgyalni.

A két első helyen említett intézet tulajdonképpen az első magyar szövetkezetek közé tartozik. A Magyar Földhitelintézet 1862-ben alakult és az 1871. évi XXXIV. törvénycikkkel nyerte különleges jogi helyzetét, a Kisbirtokosok Országos Földhitelintézetét pedig az 1879. évi XXXIX. törvénycikk hívta életre. Mindkettő tisztán földhitelek nyújtásával foglalkozik és így a főváros gazdasági életébe csak közvetve kapcsolódik bele, amennyiben a főváros hitelélete központja és irányítója az egész országnak.

Bennünket tehát nem annyira üzleti működésük, mint inkább az kell, hogy érdekeljen, miképen nyilvánul meg a szövetkezeti jelleg a két intézet szerkezetében, melyek közül az egyik ma is igen előkelő tényező a főváros pénzügyi életében, a másik pedig, bár pillanatnyilag még mindig szenved a gazdasági válság következményeit, a múltban hasonló tekintélyű intézet volt és a rávonatkozó újabb tervek szerint akcióképességét hamarosan vissza fogja nyerni.

A két intézet közt szervezetileg is nagy a hasonlóság, ami nem véletlen, mert hiszen a kisbirtokosokét épen a Magyar Földhitelintézet bevált mintájára alkották meg, azért, hogy a kisebb gazdaságok részére hasonló hitelekkel folyosítson, minőket a nagyobbaknak a Magyar Földhitelintézet nyújt.

Mindkettőnél a szövetkezeti jelleg elsősorban abban domborodik ki, hogy a legfőbb intézésben, vagyis a közgyűlési jogok gyakorlásában igen jelentékeny részük van azoknak, kiknek hitelszükségletét az intézet fedezi, tehát az adósoknak, anélkül, hogy tőkeérdekeltséget kellene vállalniok, tehát üzletrésszel kellene bírniok; az »egy tag, egy szavazat« szövetkezeti elve tehát egészen extrém módon valósul meg; még üzletrész sem kell ahhoz, hogy valaki tag legyen és szavazatjogot gyakoroljon, hanem maga az a tény, hogy valaki a szövetkezetet mint kölcsönvevő igénybevette, biztosítja beleszólását a kölcsönadó intézet ügyeibe. Vagyis érvényesül az a szövetkezeti felfogás, hogy nem a tőke, hanem az igénybevétel, a szövetkezettel való forgalom a szövetkezet működésének valódi alapja, a szövetkezet irányításában való részvétel jogalapja és nagy mértékben megközelítették a hitelszövetkezeti konstrukciónak azt az ideálját, hogy a tagok mint adósok, egyszersmind saját maguk hitelezői is.

A tagoknak egy külön csoportját alkotják az alapító tagok, akik »az intézet biztossága megszilárdítására« — mint a Magyar Földhitelintézet alapszabályai modják — annak idején az első tőkét, mely lényegileg tartaléktőke szerepére volt hivatva, lejegyezték. A Kisbirtokosok Földhitelintézeténél az állam is az egyik — a legfőbb — alapító, minek ellenében a vezetőség megválasztásában döntő befolyása van és az intézetet kormánybiztos útján ellenőrzi. Mindkét intézet már az alakuláskor készített tervei szerint az eredeti alapítványoknak átlag 90%-át visszafizette, ami azonban az alapítók jogait nem korlátozza. Az alapítói üzletrészek legfeljebb 5% osztalékot élveznek.

Az alapítói külön jogok gyakorlása a Magyar Földhitelintézetnél úgynevezett alapítói gyűlésen, a Kisbirtokosok Földhitelintézeténél a többi taggal együtt a rendes közgyűlésen történik, de mindkét esetben a szavazatjog korlátozott és nem igazodik az alapítói érdekelttség arányához, sőt a Magyar Földhitelintézetnél ettől teljesen függetlenül egy-egy, tehát a személyhez fűződik. A Kisbirtokosok Földhitelintézeténél az alapítói külön jogok csak a plurális szavazatjog lehetőségében állnak, — amennyiben az általuk jegyzett üzletrész bizonyos skála fokozatait meghaladja, — de, mint

említettük, a szavazatok száma ez esetben is korlátozva van felfelé, ellenben a Magyar Földhitelintézetnél az alapítók külön ülésükben jelölnek három egyént az elnöki állásra és ugyanott választanak tizennyolc tagot az összesen 36 tagból álló »felügyelő bizottságba«, mely tulajdonképen igazgatósági funkciókat is gyakorol.

Ezek szerint a legnagyobb hatásköre a közgyűlésnek van, melyen az adósok is szavazhatnak, mégpedig a Magyar Földhitelintézetnél a nagyobb adósok közvetlenül, a kisebbek meghatalmazottak útján, a Kisbirtokosok Földhitelintézeténél — minthogy itt csak kisebb adósok vannak — valamennyien meghatalmazott útján. Vajjon pillanatnyilag az alapító vagy az adós tagok volnának-e többségben egy olyan közgyűlésen, melyen valamennyi tag megjelent, nem tudjuk, de tekintve azt, hogy normális viszonyok mellett mindkét intézetnél a kihelyezések összege, tehát az adósok száma állandóan nő, be kell következnie egy időpontnak, mikor az irányítás az adós tagok kezébe megy át és ezzel a szövetkezeti jelleg teljes mértékben érvényesül.

A szövetkezeti felelősség tipikus módja, az egyetemleges és korlátlan felelősség csak a Magyar Földhitelintézetnél érvényesül, ahol a záloglevelek biztosításáról »nemcsak az alapítványi összegek és a lekötött földbirtok, hanem az összes egyesületi tagok egymásérti jótállása is kezeskedik«, ami gyakorlatilag egy úgynevezett »kölcsonös jótállási alap« képzése útján érvényesül. A Kisbirtokosok Földhitelintézeténél ez a szolidaritás nincsen kimondva.

Abból, hogy az üzletfél egyszersmind tag is, következik, hogy az intézetek tulajdonképeni, rendeltetésszerű üzleteiket csak tagokkal bonyolítják le, ami igen lényeges szövetkezeti követelmény. Természetesen mellékes vagy kiegészítő jellegű tevékenységük — betétek, valuta, záloglevéleladás stb. — más megítélés alá esik. Mindkettőnek üzletköre szorosan körül van határolva. Lényegileg mindkettőnek a hosszúlejáratú jelzálogos vagy záloglevelés földkölcsonök nyújtása a célja, emellett a Magyar Földhitelintézet »amennyire pénzbeli ereje engedi« váltó- és lombardhiteleket is engedélyezhet, a Kisbirtokosok Földhitelintézetének pedig módja van »nyereségkeresés kizárásával« az utóbb említett mobil üzletágakon kívül birtokpolitikai vagy mezőgazdasági termelési célú akciókban is résztvennie. A tartalékalapok gyümölcsöztetésére külön határozmányok vannak mindkét intézet alapszabályaiban és e tekintetben némileg bankszerű tevékenységre is alkalom nyílik.

A teljes altruizmust biztosítja, hogy a nyereségnek az alapítói üzletrészek korlátozott osztalékának kifizetése után megmaradó hányada részben a tartalékok erősítésére, részben közcélokra fordítandó.

A harmadik földhitelintézet, a rendszerint röviden Altruista Banknak nevezett Magyar Földhitelintézetek Országos Szövetsége, mely az 1911. évi XV. törvénycikk alapján jött létre, az előbbiektől eltérő szervezetű, mert

tulajdonképpen a három nagy mezőgazdasági hitelintézetnek: a Magyar Földhitelintézetnek, a Kisbirtokosok Országos Földhitelintézetének és az Országos Központi Hitelszövetkezetnek az állam részvételével alakított szövetkezete elsősorban birtokpolitikai műveletek lebonyolítására, másodsorban földkölcsönök nyújtására. Itt tehát csak alapítótagok vannak, kiknek mindenikét — minden üzletrész után — egy-egy szavazat illet meg a közgyűlésen, kivéve az államot, melynek nem lehet több szavazata, mint a többi, az illető közgyűlésen igazolt szavazat együttvéve. Az állam befolyása a vezetőség személyeinek megválasztásában itt is döntő. Az üzletrészek osztaléka legfeljebb 4% lehet, a felesleg egyébként hasonló módon oszlik meg, mint az előbbi két intézetnél. Az alapszabály itt is hangsúlyozza a »nyerészkedés kizárását.«

Mezőgazdasági célokat szolgáló jellegénél fogva mindhárom intézet működésének súlypontja a fővároson kívül fekszik. Itt tehát elég lesz nagyságukra legjellemzőbb adatokat 1926-ra vonatkozólag közölni:

	Saját tőke	Takarék- és folyószámlabetétek	Nyújtott kölcsönök
álladéka pengőben 1926. XII. 31.			
Magyar Földhitelintézet	1,547.109·64	3,494.193·81	47,090.808·29
Kisbirtokosok Országos Földhitelintézete ..	1,014.846—	342.846·81	2,555.792·97
Magyar Földhitelintézetek Orsz. Szövetsége .	1,703.900·83	6,555.425·79	3,830.168—
Összesen	4,265.856·47	10,392.466·41	53,476.769·26

c) *A hitelszövetkezetek szövetkezete: az Országos Központi Hitelszövetkezet.*

Az 1898. évi XXIII. törvénycikk, mely az Országos Központi Hitelszövetkezet felállításáról intézkedik, azt eredetileg a hitelszövetkezeti mozgalom szervező, pénzellátó, ellenőrző és irányító szervének szánta. Hivatása elsősorban a mezőgazdasági hitelszövetkezetek ügyeinek intézése volt, de hamarosan kötelékébe léptek ipari hitel-, sőt termelési szövetkezetek is. Ezen utóbbiak másnemű természetű nem tudott kellőképpen beleilleszkedni az intézmény működésének alapelveibe, aminek következménye volt azok túlnyomó részének kiválasztása és az 1920-ban felállított Iparosok Országos Központi Szövetkezetében való elhelyezkedése.

Ugyanezen időtől kezdve azonban az OKH munkaköre jelentékenyen kibővült, különösen az 1920. évi XXX. törvénycikk következtében és ma e nagy szövetkezet működése a következőkre terjed ki:

a) a mezőgazdasági hitelszövetkezetek alakítása, irányítása, ellenőrzése és azok hitelforgalmának összpontosítása;

b) mindennemű köteléken kívül álló hitelszövetkezet ellenőrzése;

c) a kisebb gazdaságok érdekében tett állami mezőgazdasági hitelakciók lebonyolítása ;

d) közreműködés a földreform lebonyolításában ;

e) közreműködés a mezőgazdasági szövetkezeti beszerzésben ;

f) közreműködés a mezőgazdasági szövetkezeti értékesítésben, részben falusi hitelszövetkezeteknek az értékesítésbe való beszerzése, részben nagy országos értékesítő szövetkezetek finanszírozása útján ;

g) nem mezőgazdasági állami hitelakciók (dohánykisarúsok stb.) lebonyolítása ;

h) nem kötelékébe tartozó szövetkezetek részére nyújtott állami hitelek lebonyolítása ;

i) a földmunkásszövetkezeti mozgalom szervezése, irányítása, ellenőrzése és hitellel való ellátása ;

k) általában a szövetkezeti mozgalom előbbrevitele és irányítása kongresszusok útján.

Ilyenformán az intézmény ma már nem egyszerűen a hitelszövetkezeti mozgalom központja, hanem szövetkezeti bankféle, melynek emellett nagy szerep jut altruista jellegű állami hitelakciókban is. Mindenképen, szervezeténél, tevékenységénél és tőkeerejénél fogva egyaránt a magyar szövetkezeti mozgalom vezető intézménye.

Talapzatát mégis a hozzátartozó hitelszövetkezetek alkotják, mert elsősorban ezek vannak gondjaira bízva. 1147 falusi hitelszövetkezet tartozik kötelékébe 456.000 taggal és 6 körzeti hitelszövetkezet 2337 taggal. Utóbbiak az ország egy-egy nagyobb részére terjesztik ki működésüket és az a feladatuk, hogy az elsősorban kisemberek hitelellátásának szolgálatában álló falusi szövetkezetek mellett a közép- és nagybirtok igényeinek kielégítéséről gondoskodjanak. Ez az összesen 1153 szövetkezetből, 458.000 tagból álló és az ország 3472 községéből 2657-be elágazó szervezet 9,798.847 pengő üzletrésztőkét, 14.298.843 pengő betétállományt és 60,716.321 pengő kihelyezett kölcsönt képvisel az 1926 évi adatok szerint. Tehát olyan pénzügyi erőt, mely a legnagyobb magyar bankokéval vetekszik.

A szövetkezet saját pénzügyi erejének és legfontosabb üzletágának, a szövetkezeti hitelösszpontosításnak fejlődését a 77. és 78. oldalon levő táblázat mutatja. Az 1926. évi mérlegszámla szerint az üzemi tőke (passzívák összege) 65,265.869 pengő, melyből 12,775.651 pengő (19·6%) üzletrésztőke, 447.885 pengő (7%) tőketartalék, 1,210.543 pengő (1·5%) takarékbetét, 39,908.828 pengő (61%) folyószámlabetét. Az üzletrésztőke túlnyomó része (93·5%) alapítványi üzletrész, melyből ismét túlnyomó rész (11,660.000 pengő, az üzemi tőke 92·6%) az állam jegyzése. Mint a fejlődési táblázaton megfigyelhető, a szövetkezeti eredetű üzletrésztőke, bár az alapítványit sohasem érte el, nem mindig volt ilyen kedvezőtlen arányú, ez azonban nemcsak Magyarországon van így, hanem mindenütt, ahol hasonló intézmények működnek és többek közt az ismert Preussische Zentralgenossenschaftskasse-nél is.

Az Országos Központi Hitelszövetkezet kötelei kébe tartozó szövetkezetek fejlődésének főbb adatai 1899—1926.¹⁾

Megnevezés	Szövetkezetek	Működési körébe vont községek	Tagok	Üzletrészek	Üzletrészek	Üzletrészek	Takarékbetét-állomány	Tartalékalap	Kínyezések	
										é r t é k e p e n g ö b e n
1899.	712	2.124	141.623	278.356	17.155.329	6.417.803	685.444	—	—	
1900.	964	2.907	193.605	383.576	23.172.481	9.027.552	921.727	—	—	
1901.	1.287	4.238	253.702	529.064	29.931.602	12.050.522	1.386.896	—	—	
1902.	1.511	5.096	317.854	617.922	35.412.205	17.257.705	1.903.841	—	—	
1903.	1.653	5.446	366.721	700.273	39.487.251	24.581.508	2.650.296	—	—	
1904.	1.742	5.708	407.030	767.952	43.438.403	35.518.458	3.349.589	—	—	
1905.	1.814	5.867	453.929	839.718	47.900.426	42.695.423	4.022.059	—	—	
1906.	1.956	6.189	498.379	908.014	52.523.099	54.724.589	4.919.815	—	—	
1907.	2.041	6.387	525.972	963.079	55.650.053	65.066.546	5.895.688	—	—	
1908.	2.096	6.416	551.514	1.011.640	58.744.606	73.285.842	6.932.160	—	—	
1909.	2.206	6.521	579.079	1.062.903	60.467.204	86.473.789	8.164.544	—	—	
1910.	2.270	6.790	613.863	1.129.253	66.560.169	104.297.978	9.416.474	—	—	
1911.	2.336	7.481	640.159	1.183.316	70.359.052	123.817.646	11.383.811	—	—	
1912.	2.412	7.777	665.333	1.243.791	73.325.011	138.483.004	13.172.264	—	323.901.283	
1913.	2.425	7.761	693.194	1.222.906	72.327.029	138.653.947	14.693.595	—	304.697.927	
1914.	2.462	7.761	684.896	1.253.638	66.933.071	115.171.251	13.629.658	—	207.291.597	
1915.	2.441	7.356	661.232	1.231.497	50.606.115	113.133.794	12.087.761	—	134.210.463	
1916.	2.435	7.388	644.744	1.215.914	37.846.308	116.612.912	11.966.315	—	118.933.433	
1917.	2.430	7.147	635.375	1.178.736	33.038.219	142.487.171	11.451.522	—	—	
<i>Trianon után.</i>										
1919.	1.026	2.376	296.674	1.014.939	1.730.184	12.735.327	544.731	4.888.036	—	
1920.	919	2.107	271.249	690.317	545.882	4.866.517	149.624	2.859.233	—	
1921.	984	2.201	296.363	1.009.258	561.917	5.118.324	170.369	3.603.352	—	
1922.	1.065	2.259	338.251	2.293.251	388.600	2.731.754	93.502	2.921.825	—	
1923.	1.109	2.204	389.485	31.877.200	423.400	377.382	48.848	1.452.799	—	
1924.	1.136	2.492	394.307	483.847.810	3.676.657	1.669.000	23.985	14.236.019	—	
1925.	1.143	2.592	414.013	822.509.499	7.039.381	7.951.786	321.081	43.218.694	—	
1926.	1.153	2.657	372.483	1.054.776	10.969.078	16.381.868	1.829.459	60.088.876	—	

¹⁾ Az év végén.

²⁾ A tagok számának csökkenése átmeneti; a pengőértékű üzletrészek összevonásából származik.

³⁾ Az üzletrészek darabszámának csökkenése a pengőértékre való áttérés folytán történt jegyzett üzletrészek összevonásából származott.

Az OKH tőkéjének elsősorban az a rendeltetése, hogy az intézet hálózata útján azt a kisemberek hiteligényeinek kielégítésére szétossza. 1926-ban a szövetkezeteknél 37,659.172 pengőt helyezett ki, tehát üzemi tőkéjének mintegy 58%-át. A tőke többi részét egyéb feladatainak ellátására használta fel.

A falusi gazdáknak nem a váltó, hanem a kötelezvény a legmegfelelőbb hitelforma. A táblázat szerint hosszú időn át az OKH is egyenlő arányban nyújtott kötelezvény- és váltóhitelt tagjainak. Ma azonban az előbbi jóval kevesebb; ezt az eltérést a hagyományos hitelszövetkezeti politikától a viszonyok tették szükségessé. Egyébként a központ kétféle módon látja el szövetkezeteit hitellel: van az úgynevezett rendes hitel, mely arányban áll a szövetkezet üzletrésztőkéjével, ennek kihelyezése felett a helyi szövetkezet igazgatósága dönt; emellett van azonban egy rendkívüli hitel, mikor a szövetkezet igazgatósága a tag hiteligénylését felterjeszti a központhoz és az utóbbi engedélyezi is azt a tag részére, a szövetkezet rendes hitelének keretén kívül, de a szövetkezet kezessége mellett.

Az intézet főképen a rövid- és közepeslejáratú (személyi és üzemi) hitel ellátásával foglalkozik, de újabban fokozódó mértékben veszi ki részét a hosszabblejáratú földhitelek nyújtásából, mely célra kötvénykibocsátási joga van. Az utóbbi években közvetlenül a külfölddel is felvette az összeköttetést.

Szövetkezeteken kívüli mezőgazdasági hitelakciói főképen az állattenyésztés javítására és az elemi károktól sujtott gazdák segélyezésére irányulnak.

Az értékesítés terén csaka gyűjtést végzi szövetkezetei útján, az elhelyezés tekintetében a Futura működésébe kapcsolódik. 56 szövetkezete vett részt ebben a munkában, mintegy 500 községre kiterjedő működési körrel, 438.299 q terményforgalommal.

A szövetkezeti földbérleteknek az OKH felügyelete alatt álló szervei a hitelszövetkezetek kebelében alakult földbérlőcsoportok. 1926-ban 61 ilyen csoport 42.306 katasztrális hold területet juttatott 7045 bérlőtagnak.

Az OKH Földmunkásszövetkezeti Osztályához 10 szövetkezet tartozik, melyek közül egy budapesti. A munkák felvállalásánál többnyire az OKH a szerződő fél, aki a kivitelt a szövetkezetre bizza.

A szövetkezeti ügy általános előmozdítására irányuló működés főképen a kongresszusok útján történik, melyek a magyar szövetkezeti mozgalomnak évről-évre eseményei.

A kiterjedt munkakör hatalmas szervezetet igényel és az intézet mint munkaadó sem marad el a fővárosi nagy pénzintézetek mögött. Tekintettel működésének közérdekű voltára és a kezelésére bízott nagyszámú állami pénzekre, a szövetkezet messzemenő állami felügyelet alatt áll, mely mellett ma a szövetkezeti önirányítás külsőleg ugyan nem látszik szenvedni,

de adandó esetben alulmaradhatna. Ez egy okkal több, hogy az intézmény a szövetkezeti eredetű saját tőke erőteljes fokozására irányuló törekvéseit nagy eréllyel iparkodják keresztülvinni.

A szövetkezet altruista jellegét legjobban jellemzi a felesleg felhasználásának szabályozása, mely az 1898. évi XXVII. törvénycikk 55. és az 1920. évi XXX. törvénycikk 20. §-ában foglaltatik: »A központi hitel-szövetkezet tiszta nyereségéből elsősorban tíz (10) százalék a tartalékalapra, további tíz (10) százalék a kötvények külön biztosítási alapjára, a fennmaradó összeg az alapítványi üzletrészek osztalékára és ennek fedezése után a szövetkezeti üzletrészek osztalékára fordítandók. A maradék 30 százalékát a falu művelődésének és jólétének előmozdítására irányuló célokra kell fordítani; a maradék többi részét pedig a közgyűlés rendelkezéséhez képest kell tartalékba helyezni.«

Az OKH működésének az a része, mely azt a főváros különleges gazdasági életével hozza kapcsolatba, jelentéktelen a többihez képest. 14 hitel-, egy ipari és egy földmunkásszövetkezete van a fővárosban, továbbá kötelékébe tartozik az ugyancsak Budapesten székelő Mezőgazdasági Termelők Egyesült Szövetkezete is. Ezenkívül tulajdonképpen csak a dohánykísárosok részére folyósított hitelek révén érdeklí működése a főváros lakosságát. Természetes azonban, hogy mint az ország egyik legnagyobb hitelintézete, a budapesti pénzüpiacnak is jelentős tényezője.

4. Az Iparosok Országos Központi Szövetkezete.

A szövetkezet rendeltetése, hogy legyen egy az egész iparosság javát szolgáló intézmény, mely alkalmas a kis- és középműhelyek üzemképességének biztosítására; mégpedig különösen oly módon, hogy a műhelyeknek anyaggal, géppel és szerszámmal, valamint hitellel való ellátása, továbbá azok termelvényeinek értékesítése céljából szövetkezeteket szervezzen, irányítson, ellenőrizzen és főként áruhitellel ellásson.

A szövetkezetnek tehát körülbelül az a hely van szánva a kisiparosság gazdasági életében, minőt az Országos Központi Hitelszövetkezet a kisgazdák részére tölt be. Az 1924. évi XVIII. törvénycikk, mely az IOKSZ-nak törvényes alapot adott, különféle előjogok és kedvezmények nyújtásával, ha nem is oly messzemenőleg, iparkodott is azt hasonló helyzetbe hozni. Úgy adó-, mint illetékek tekintetében kedvezményeket élvez és működési köre is széles:

- a) a kötelékébe tartozó szövetkezetek irányítása,
- b) a kötelékébe nem tartozó ipari anyagbeszerző, termelő és értékesítő szövetkezetek ellenőrzése,
- c) általában a kézmű-, kis- és középipar gazdasági érdekeinek felkarolása,
- d) iparfejlesztésben való közreműködés.

Az IOKSz, illetőleg a kötelékébe tartozó szövetkezetek fejlődése. 1920—1926.

Megnevezés	Faipari árucsarnok-	Faipartermelő-	Bőripari anyagbeszerző-	Bőripari termelő-	Szabóipari	Háziipari	Vegyesipari	Köteléken kívül álló	Összesen
	szövetkezet								
1920.									
Szövetkezetek száma	15	1	9	3	6	4	14	10	62
Tagok száma	1.687	20	1.094	262	1.455	399	1.865	—	6.782
Befizetett üzletrészek értéke	26.411	2.385	8.428	26.575	7.949	152	18.563	—	90.463
Tartalékalap	3.465	153	1.181	5.678	3.432	227	1.849	—	15.985
Más tartalékalapok együtt	5.789	199	643	10.242	1.884	54	1.357	—	20.168
Központtól igénybevett hitel	105.988	20.268	107.684	98.308	8.210	1.803	31.492	3.862	377.615
Tagoktól vásárolt árúk	191.857	—	91.635	—	—	20.200	—	—	303.692
IOKSz-tól vásárolt árúk	208.982	—	246.289	99.189	22.519	—	74.733	—	651.712
Idegenektől vásárolt árúk	472.701	—	233.491	70.482	256.473	—	501.391	—	1.534.538
Tagoknak eladott árúk	288.269	—	354.333	46.438	304.330	18.565	511.205	—	1.523.140
IOKSz-nak eladott árúk	64.132	25.371	—	—	1.245	—	8.003	—	98.751
Idegeneknek eladott árúk	880.836	36.188	97.540	227.577	1.350	742	49.604	—	1.293.837
Saját árütermelés értéke	339.342	61.559	—	268.107	160.213	917	—	—	830.138
1921.									
Szövetkezetek száma	15	1	9	3	7	4	17	—	56
Tagok száma	1.862	20	1.212	238	1.591	445	2.296	—	7.664
Befizetett üzletrészek értéke	28.982	1.972	7.591	34.656	9.733	249	22.689	—	105.872
Tartalékalap	9.307	162	8.184	8.182	4.322	821	3.001	—	28.979
Más tartalékalapok együtt	10.636	168	1.096	7.279	954	407	1.013	—	21.553
Központtól igénybevett hitel	172.440	8.405	124.818	288.267	27.686	19.301	98.304	—	739.221
Tagoktól vásárolt árúk	55.684	6.413	42.450	—	—	25.135	51.445	—	181.127
IOKSz-tól vásárolt árúk	15.230	—	169.308	829.019	11.899	—	43.923	—	1.069.379
Idegenektől vásárolt árúk	360.547	—	240.348	87.042	90.992	—	623.259	—	1.402.188
Tagoknak eladott árúk	371.325	—	255.966	—	86.850	—	747.897	—	1.462.038
IOKSz-nak eladott árúk	20.805	—	58.278	78.254	—	25.886	1.495	—	184.718
Idegeneknek eladott árúk	510.517	—	122.908	157.079	8.077	2.283	85.312	—	886.176
1922.									
Szövetkezetek száma	15	—	3	6	4	16	—	6	64
Tagok száma	1.817	1.335	234	1.733	526	2.510	—	—	8.155
Befizetett üzletrészek értéke	10.428	5.165	16.987	9.035	144	8.041	—	—	49.800
Tartalékalap	12.626	728	2.966	1.894	283	1.818	—	—	20.315
Más tartalékalapok együtt	3.804	3.831	2.119	7.535	169	1.472	—	—	18.930
Központtól igénybevett hitel	—	6.546	14.419	1.344	11	10.247	194	534	33.295
Tagoktól vásárolt árúk	196.155	32.943	—	—	35.635	—	—	—	264.733
IOKSz-tól vásárolt árúk	2.579	127.485	473.560	42.576	—	90.478	—	—	736.678
Idegenektől vásárolt árúk	426.298	370.264	118.390	435.771	—	513.499	—	—	1.864.222
Tagoknak eladott árúk	335.209	229.444	—	76.850	—	592.901	—	—	1.234.404
IOKSz-nak eladott árúk	17.378	64.886	—	—	34.066	—	—	—	116.330
Idegeneknek eladott árúk	550.274	119.045	465.517	69.800	3.010	22.129	—	—	1.229.775

Az IOKSz, illetőleg a kötelékébe tartozó szövetkezetek fejlődése. 1920—1926. (Vége.)

Megnevezés	Faipari	Építőipari	Bőripari anyagbeszerző-	Bőripari termelő-	Házipari	Szabóipari	Vegyesipari	Összesen		
	szövetkezet									
1923.										
Szövetkezetek száma	14	7	14	3	6	8	15	67		
Tagok száma	1.859	847	1.631	193	1.317	1.939	1.969	9.755		
Befizetett üzletrészek értéke	19.568	5.400	10.007	11.572	2.482	4.554	2.395	55.978		
Tartalékalapok összesen	2.698	302	3.119	861	2.876	1.388	22.062	33.306		
Központtól igénybevett hitel	8.253	739	20.155	—	1.801	—	5.509	36.457		
Tagoktól vásárolt árúk	54.185	—	20.008	—	17.285	—	5	91.483		
IOKSz-tól vásárolt árúk	331	5.098	47.380	349.593	11.715	4.052	12.160	430.329		
Idegenektől vásárolt árúk	220.592	52.727	234.238	132.765	7.730	387.130	363.706	1,398.888		
Tagoknak eladott árúk	224.312	42.247	233.924	21.956	22.178	296.456	401.916	1,242.989		
IOKSz-nak eladott árúk	4.962	—	705	246.888	31.706	69.198	—	353.459		
Idegeneknek eladott árúk	980.809	13.008	51.098	198.680	—	57.414	26.804	1,327.813		
1924.										
Szövetkezetek száma	14	7	15	3	5	6	10	60		
Tagok száma	1.855	698	1.691	221	746	1.985	1.635	8.831		
Befizetett üzletrészek értéke	65.474	39.907	15.350	37.126	3.900	20.961	8.217	190.935		
Tartalékalapok összesen	18.949	2.236	7.731	6.839	1.869	5.015	2.880	45.519		
Központtól igénybevett hitel	246.544	18.189	99.368	338.722	13.971	1.448	58.955	777.197		
Tagoktól vásárolt árúk	84.195	12.862	67.879	—	57.971	—	—	222.907		
IOKSz-tól vásárolt árúk	178	55.577	210.313	510.017	20.995	10.193	89.958	897.231		
Idegenektől vásárolt árúk	218.712	87.552	475.926	358.209	—	501.837	503.187	2,145.423		
Tagoknak eladott árúk	229.420	74.194	406.010	14.537	16.555	443.130	576.456	1,760.302		
IOKSz-nak eladott árúk	37.564	6.639	—	—	61.904	3.202	—	109.309		
Idegeneknek eladott árúk	873.157	51.002	4.010	1,268.213	2.948	175.645	91.346	2,466.321		
1925.										
Szövetkezetek száma	15	7	17	4	4	4	10	61		
Tagok száma	1.823	723	1.476	9.014	693	1.947	1.638	17.314		
Jegyzett üzletrészek értéke	165.353	2,535.658	30.844	40.780	1.421	50.273	15.700	2,840.029		
Tartalékalapok összesen	40.388	595.680	15.971	38.497	3.474	9.401	9.074	712.485		
Központtól igénybevett hitel	555.852	46.283	432.745	1,081.179	14.833	5.233	163.032	2,299.157		
Tagoktól vásárolt árúk	59.087	—	—	—	—	—	—	59.087		
IOKSz-tól vásárolt árúk	2.397	2.400	549.430	1,003.656	29.247	21.092	132.827	1,741.049		
Idegenektől vásárolt árúk	350.518	158.185	285.114	214.176	801	405.048	313.134	1,726.976		
Eladási forgalom értéke	510.459	326.132	837.765	2,021.262	96.784	544.542	493.465	4,830.409		
Megnevezés	Faipari	Építőipari	Bőripari anyagbeszerző-	Bőripari termelő-	Házipari	Szabóipari	Vegyesipari	Falusi kiskasszépítő-	Felszámoló	Összesen
	szövetkezet									
1926.										
Szövetkezetek száma	15	8	15	4	5	3	8	1	12	71
Tagok száma	1.590	688	10.170	220	726	1.900	1.328	34	1.056	17.712
Befiz. üzletr. értéke	309.375	119.789	37.266	82.126	15.516	85.666	15.645	2,478.399	3.615	3,147.397
Tartalékalapok össz.	123.345	28.788	20.303	224.387	9.476	24.719	7.369	609.921	7.139	1,055.447
Közpntól igénybev. hitel	1,267.274	584.022	990.266	1,225.307	54.761	25.010	371.903	—	48.627	4,567.170
Tagoktól vás. árúk	16.294	—	—	—	—	—	—	—	—	16.294
IOKSz-tól vás. árúk	57.079	—	1,283.309	1,001.962	21.169	47.705	114.543	—	—	2,525.767
Idegenektől vásárolt árúk	722.219	156.619	222.262	186.170	17.981	510.855	136.091	478.923	—	2,431.120
Eladási forg. értéke	2,553.068	196.606	1,687.516	1,773.125	59.035	870.591	616.367	425.549	—	8,181.857

A szövetkezetnek nincs teljesen az a monopol helyzete iparosszövetkezetek alakítása tekintetében, mint az OKH-nak a hitelszövetkezeti élet terén, gyakorlatilag azonban nem igen fog tőle függetlenül szövetkezet alakulni, mert különféle kedvezményeket csak a kötelékébe tartozók élveznek. Viszont ezekre nézve a törvény ugyanolyan messzemenő befolyást biztosít a központnak, mint az OKH-nak a maga szövetkezeteire.

Az IOKSZ fejlődését az előző két oldal táblázata mutatja. 1926-ban tehát 63 szövetkezet tartozik hozzá, melyekből 16 budapesti. Összes szövetkezetei 1926-ban 16.646 iparost egyesítenek.

Maga a szövetkezet a következő tőkével bírt fejlődése óta :

Az Iparosok Országos Központi Szövetkezetének saját tőkéje
1920—1926.

É v	Beizetett üzlet- részek	Tartalékok és alapok	Összesen
	é r t é k e		
	p e n g ő b e n		
1920	66.427	47.523	113.950
1921	160.146	45.022	205.168
1922	55.126	167.818	222.944
1923	11.706	48.049	59.755
1924	1,698.916	24.097	1,723.013
1925	1,764.085	67.855	1,831.940
1926	3,363.858	817.561	4,181.419

A fejlődés eszerint kielégítő, azonban, mint az OKH-nál, itt is a tőke túlnyomó részét az állam adja. A pénzügyminiszter 3,360.000 pengő, a kereskedelmi miniszter 240 pengő üzletrészejegyzéssel van érdekelve. A tagok üzletrészeire csupán 3618 pengő marad, ami az egész saját tőkének 0·11%-a.

Az összes passzívák 9,649.582 pengőt tesznek ki, tehát ennyi üzemi tőkével dolgozott a szövetkezet 1926-ban. Eszerint a saját tőke az üzemi tőkének 34·9%-a.

Az államkincstár az általa jegyzett üzletrészekért csak a névértékig felelős, ellenben a tagok — a szövetkezetek — annak ötszöröséig. Érdekesége az IOKSZ szervezetének, hogy ennek a szavatosságnak fejében a tagot az üzletrész névértékén felüli befizetésre is fel lehet hívni. Ez az úgynevezett szavatossági tőke, mely — eltérőleg a szokástól, mely szerint a tag a szavatosság alapján csak akkor tartozik fizetni, ha törvényes úton (csőd, felszámolás) meg van állapítva, hogy a szövetkezet kötelezettségeinek nem tud eleget tenni, — behívható a szövetkezet fennállása alatt is, ha azt nagyobb veszteségek érték. A valóságban a behívás eddig még nem fordult elő, valószínűleg azért, mert a szavatosságra kötelezett rendes tagok üzletrészejegyzéseinek ötszöröse sem bírna jelentőséggel az egyéb eredetű tőkék mellett.

Átmenetileg a szövetkezetnek feladata a kisipari hitelakció lebonyolítása is, melynek során kereken $2\frac{1}{2}$ millió pengőt helyezett ki. Tulajdonképpen azonban a szövetkezeti részére való beszerzés és azok tagjaitól eredő termelvények értékesítése áll működésének középpontjában. Az egyes osztályok forgalma 1926-ban a következő volt :

bőripari szakosztály	2,670.000	pengő
textilkereskedelmi osztály	662.0000	«
textilközszállítási osztály	242.000	«
háziipari osztály	367.000	«
faipari osztály	230.000	«
építőipari osztály.....	1,199.900	«
kisipari hitelre folyósított kölcsönök .	708.000	«
exportosztály	138.900	«

E forgalomban beszerzés és értékesítés együtt vannak kimutatva.

A szövetkezet a fővárosban detailüzleteket is tart fenn (textilárú, fonott bútor), ezenkívül építőipari szakosztálya is vállal építési munkákat, melyeknek kivételét aztán szövetkezeteire bizza.

5. A szövetkezeti beszerzés és értékesítés országos intézményei.

Mindezen szövetkezeti fajtáknak, melyek alább majd egyenkint sorra kerülnek, tulajdonképpen nem a főváros, hanem a vidék a talaja, mert egytől-egyig mezőgazdasági jellegűek. Ipari beszerző és értékesítő szövetkezetnek csak az IOKSZ-ot lehet tekinteni, melyről már volt szó. Minthogy azonban úgy a beszerzésnek, mint az értékesítésnek két oldala van : a beszerzést a tagok részére szükséges cikkek vétele, az értékesítést a tagok termelvényeinek eladása egészíti ki és mindez nagykereskedelmi tevékenység a szövetkezet részéről, önként adódik, hogy ezek a szövetkezetek működésük utóbbi vonatkozásaival a főváros gazdasági : nagykereskedelmi életébe is beleszólnak.

Hogy ez a szerepük viszonylagosan mekkora, számszerűleg kifejezni nem lehet. Az egyes szövetkezetek különböző eredményeket mutathatnak fel és ehhez képest egyik jobban, másik kevésbé versenytársa a kereskedelemnek, de együttvéve a mezőgazdaság minden ágazatára kiterjedő működési körükkel annyit mindenestre jelentenek, hogy általuk a szövetkezeti áruforgalom a mezőgazdasági kereskedelem minden részére kiterjed. Ez indokolja, hogy akkor, mikor a szövetkezeteknek a főváros gazdasági életében való jelentőségéről van szó, velük is kell foglalkozni.

A közös mezőgazdasági jelleg mellett is e szövetkezetek szervezete annyira különböző, hogy egyenként kell azokat tárgyalni.

A Magyar Mezőgazdák Szövetkezete fejlődésének főbb adatai. 1892—1926.

Év	Üzletrésztöke		Tartalékalap		Nyugdíjalap		Tagok vásárlási visszatérítése		Rendészemélyzeti költségek		Bevételek		Különfélé gabona és vetőgabona		Különfélé gazdasági és kerti magvak		Abraktakarmány	
	pengő	f	pengő	f	pengő	f	pengő	f	pengő	f	pengő	f	pengő	f	pengő	f	pengő	f
1892	201.162	79	23.255	81	1.395	34	—	—	16.187	67	—	—	437.653	51	105.389	81	1.250.015	81
1893	242.325	58	27.906	97	3.720	93	—	—	40.826	06	—	—	1.299.491	32	184.711	65	1.394.344	47
1894	308.604	65	69.767	44	7.003	48	—	—	59.379	32	—	—	2.243.520	30	342.342	20	1.850.316	36
1895	364.186	04	93.023	25	10.842	04	—	—	67.539	69	—	—	2.334.501	83	345.000	41	1.41.680	33
1896	389.767	44	116.279	06	10.842	04	—	—	74.554	09	—	—	2.636.916	37	296.854	60	808.828	88
1897/1898	445.581	39	162.790	69	17.603	83	22.858	21	113.849	88	—	—	3.923.470	46	658.939	48	1.013.970	91
1898/1899	477.906	97	186.046	51	16.843	72	16.843	72	78.966	86	—	—	3.965.370	25	515.184	58	1.069.373	74
1899/1900	498.139	53	209.302	32	29.542	39	26.744	18	88.306	53	—	—	4.713.949	12	662.753	39	1.379.056	20
1900/1901	515.813	95	215.116	27	46.511	62	26.744	18	102.179	62	—	—	3.518.855	68	871.018	54	1.262.064	81
1901/1902	533.255	81	232.558	13	84.073	52	25.813	95	114.636	46	—	—	3.149.539	76	535.277	91	2.255.885	45
1902/1903	561.395	34	244.186	04	120.204	43	35.116	28	133.474	73	—	—	3.149.539	76	1.193.468	95	1.648.064	40
1903/1904	594.651	16	255.813	95	165.184	84	35.116	28	133.474	73	—	—	3.149.539	76	1.193.468	95	1.648.064	40
1904/1905	632.790	69	267.441	86	212.392	02	39.534	88	156.325	27	—	—	4.428.022	32	2.148.368	—	2.255.885	45
1905/1906	827.209	30	279.069	76	259.653	04	61.858	23	187.545	63	—	—	6.894.907	69	1.734.752	86	1.022.099	55
1906/1907	882.093	02	290.697	57	313.484	05	69.368	37	199.476	70	—	—	5.022.031	31	1.468.043	48	1.457.682	86
1907/1908	933.953	48	302.325	58	374.782	09	69.195	43	204.139	58	—	—	7.317.999	18	2.499.488	11	2.553.538	94
1908/1909	973.720	93	313.953	48	435.383	34	78.862	32	224.069	44	—	—	8.000.704	63	2.674.841	80	1.415.912	45
1909/1910	1.003.023	25	325.581	39	499.915	11	85.186	65	238.479	81	—	—	6.641.193	32	2.707.221	88	1.465.399	62
1910/1911	1.031.627	90	337.209	30	567.605	32	82.301	—	274.475	90	—	—	7.966.454	86	3.122.975	22	2.062.116	24
1911/1912	1.069.302	32	348.837	20	668.322	86	82.301	—	328.392	02	—	—	13.017.079	90	2.863.788	54	1.959.123	34
1912/1913	1.076.279	06	360.463	12	892.794	36	506.725	79	345.976	31	—	—	17.08.612	92	3.116.881	54	1.423.391	25
1913/1914	1.283.232	88	372.093	02	892.794	36	506.725	79	345.976	31	—	—	17.08.612	92	3.116.881	54	1.423.391	25
1914/1915	1.429.534	88	343.434	34	888.393	48	413.250	72	346.269	76	—	—	21.106.260	71	2.997.639	95	669.371	25
1915/1916	1.435.968	99	310.077	51	918.097	24	405.865	36	273.110	93	—	—	21.106.260	71	2.997.639	95	669.371	25
1916/1917	1.434.942	52	459.770	11	807.899	17	424.967	65	273.110	93	—	—	21.106.260	71	2.997.639	95	669.371	25
1917/1918	2.061.041	66	807.291	66	1.288.449	32	424.967	65	273.110	93	—	—	21.106.260	71	2.997.639	95	669.371	25
1918/1919	1.408.282	82	774.410	77	1.288.449	32	424.967	65	273.110	93	—	—	21.106.260	71	2.997.639	95	669.371	25
1919/1920	355.104	65	135.043	88	169.590	93	64.380	16	348.166	08	—	—	14.605.912	19	3.352.163	07	374.614	49
1920/1921	166.104	33	75.043	88	115.034	59	54.454	36	212.256	04	—	—	16.378.949	20	5.210.461	64	—	—
1921/1922	223.740	16	94.133	46	115.034	59	54.454	36	212.256	04	—	—	21.844.784	11	1.151.756	65	—	—
1922/1923	131.622	12	49.721	55	65.418	12	84.047	73	75.757	64	—	—	3.378.502	48	4.361.072	19	—	—
1923/1924	178.746	92	60.431	65	65.418	12	84.047	73	75.757	64	—	—	3.378.502	48	4.361.072	19	—	—
1924/1925	125.215	52	74.900	52	26.096	25	55.111	48	95.844	08	—	—	3.962.153	50	1.283.962	57	—	—
1925/1926	1.418.823	38	600.487	25	232.082	62	41.010	62	299.302	69	—	—	7.245.329	87	1.061.423	93	—	—
1926 VII. 1.—XII. 31-ig	40.344	60	600.487	25	61.146	08	3.529	33	150.237	97	—	—	2.902.358	95	2.277.865	24	763.205	75
											—	—	2.902.358	95	2.277.865	24	226.879	48
											—	—	2.902.358	95	2.277.865	24	68.409	68
											—	—	2.902.358	95	2.277.865	24	104.860	16
											—	—	2.902.358	95	2.277.865	24	153.774	59
											—	—	2.902.358	95	2.277.865	24	113.043	20

A Magyar Mezőgazdák Szövetkezete. Egyike a legrégebb magyar szövetkezeteknek, mert már 1891-ben alakult. Az előző két oldalon közölt táblázatból kivehető fejlődése során hatalmas intézménnyé nőtt. Az eredeti elgondolás szerint az ország különböző részeiben felállított beszerző és értékesítő szövetkezetek központja lett volna, de ma egységes országos szövetkezet, melynek vidéken csak kirendeltségei vannak. Szövetkezeti jellegét az osztaléknak (5%) és a szavazatjognak korlátolt volta, valamint az juttatja kifejezésre, hogy a feleslegből tekintélyes visszatérítést fizet.

Tőkeviszonyait a következő adatok jellemzik :

Üzletrésztőke	1,461.160 pengő
Tartaléktőke	898.306 «
Egyéb alapok.....	296.950 «
	<hr/>
Összes saját tőke ...	2,656.416 pengő
Takarék- és folyószámlabetétek	1,939.974 «
Árútartozások és különféle számlák ..	2,499.060 «
Egyéb tartozások	3,592.269 «
	<hr/>
Összes üzemi tőke...	10,687.719 pengő

Vagyis a saját tőke az összes tőkének 24·8%-át, a betétek pedig 18·2%-át képezik ; a szövetkezeti eredetű (a tagoktól való és a szövetkezet által képezett) tőke együttvéve tehát 43%, ami egyike a legkedvezőbb viszonyoknak, mely magyar szövetkezeteknél egyáltalában található. A szövetkezet ama kevés hasonló intézményhez tartozik, mely állami kölcsönnel nem dolgozik, legfeljebb átmenetileg, bizonyos »akciók«-ra szokott ilyent igénybe venni. A tartalékolás arányát kifejező szám, tudniillik a tartalék aránya a saját tőkéhez is kielégítő : 61·3%.

A szövetkezet üzletköre tulajdonképen az egész mezőgazdasági kereskedelmet felöleli, beleértve az ingatlanforgalmat és az áruforgalommal kapcsolatos hitelnyújtást is (termelési előlegek, hízalási előlegek, zöldhitel, a tagok részéről beszerzett cikkek árának hitelezése). A beszerzés körében műtrágya, szén, olajárúk, vetőmagvak, szőlészeti cikkek, tenyészállatok, az értékesítésében gabonafélék, sertéshízalás és bor emelkednek ki. A szövetkezet nem-tagoknak is rendelkezésére áll ; hogy forgalmából mennyi esett az utóbbiakra, nem állapítható meg, de 5751 tagja, melyek közt 466 uradalom és gazdaság van, magában véve is jelentékeny vásárló és eladó közönseget jelent. Feleslegéből (166.152 pengő) 74.584 pengőt (a felesleg 45%, az üzletrésztőke 5%-a) osztalékkul, 45.784 pengőt (a felesleg 27·5%-a) tartalékolásra, 34.000 pengőt (20·3%) visszatérítésként, 1831 pengőt (1·1%) közcélokra használt fel.

Működési körének általánosságánál fogva legközelebb áll hozzá a *Mezőgazdasági Termelők Egyesült Szövetkezete*, mely azonban csak értékesítő szövetkezet és emellett a nagyszövetkezetek közül a legújabban alakult. Ezen a néven tulajdonképpen csak 1927 óta működik, az 1925-ben alakult három országos értékesítő szövetkezetnek : az Alföld Gyümölcs- és Zöldség-értékesítő, a Makói Hagyma- és Terményértékesítő és a Burgonyatermelők Értékesítő Szövetkezetének egyesülése után. Tőkéje 1,000.000 pengő, melynek nagyobb része az állam, illetőleg az OKH jegyzése.

Programjába nemcsak az értékesítés és az ezzel kapcsolatos hitelezés tartozik, hanem a mezőgazdasági termelés minőségi fokozása is. A múlt évi drágaság alkalmat szolgáltatott a szövetkezetnek arra a kísérletre, hogy közvetlen összeköttetést létesítsen a fogyasztók és a termelők szövetkezetei közt ; közös intézőbizottság létesült, melyben az egyesült szövetkezeteken kívül minden fogyasztási szövetkezet részt vesz és mely arra törekszik, hogy a kereslet és kínálat összehangolása útján a piac egyenletesebb ellátását és az árak stabilitását előmozdítsa. Ilyenfajta, a két szövetkezeti ágazat közvetlen összekapcsolására irányuló törekvések ma a szövetkezeti mozgalom egyik főproblémáját képezik világszerte és csak sajnálhatjuk, hogy ennek az itthoni kísérletnek eredményeiről közelebbit nem tudunk.

Csonka üzleti évében a szövetkezet 3690 vagon burgonyát, 719 vagon hagymát és 25 vagon gyümölcsöt, illetve zöldséget és 3670 hl sűrített mustot forgalmazott. A kivitel főként hagymából volt nagy. A szövetkezet a csonka évet 64.000 pengő felesleggel zárta le és ennek nagyobb felét az üzletrészek osztalékára használta fel. Visszatérítést az értékesített cikkek mennyisége arányában a tagok nem kaptak és ilyent az alapszabályok értelmében nem is fizethet a szövetkezet, ami — tekintettel működésének céljára — egészen szokatlan, mert az értékesítő szövetkezeteknél ez az a szoros kapocs, mely a szövetkezetet valóban a tagok gazdaságának kiegészítőjévé teszi, attól eltekintve, hogy visszatérítés nélkül a tagok előtt sem lehet világos a különbség a kereskedelem és a szövetkezet útján történő értékesítés közt.

A szövetkezet saját tőkéje 1927 végén 985.303 pengő volt, ehhez járult 1,728.140 pengő kölcsöntőke.

A gabonafélék tekintetében hasonló feladata van a *Futura Részvénytársaságnak*, melynek cégében is kifejezésre jut, hogy a magyar szövetkezeti központok áruforgalmi részvénytársasága. A Hangya és az OKH alapították, hogy a szövetkezeti hálózat értékesítő működésének összefoglaló szerve legyen. Ma már tőkéje túlnyomólag az államtól való. Szintén nemcsak értékesít, hanem előleghiteleket is nyújt. Saját vidéki hálózatát erősen leépítette és az a kísérlete, hogy a fogyasztási szövetkezeteket használja fel a szövetkezeti értékesítés árugyűjtő szerveként, nem sok sikerrel járt. Saját szervezete mellett főként hitelszövetkezetekkel dolgozik, elsősorban gabonában,

takarmányfélékben, gyapjúban, tollban. A korábbi években az állami gabona-vásárlásokat és gabonaexportot bonyolította le. Működéséről szóló beszámolóiban feladatának ma már főként azt jelöli meg, hogy a piacon való jelenlétével a gazdaközönség javára árkiegyenlítő hatást gyakoroljon.

Különleges célja van a *Komlótermelő és Értékesítő Szövetkezetnek*, mely szintén tagja az OKH-nak. Üzletköre nem terjed túl azon, mit cége kifejez. 683.320 pengő tőkével dolgozik, melyből 556.000 pengő állami kölcsöntőke, de ezenkívül az üzletrésztőke nagy része is az állam, illetőleg az OKH jegyzése. Csak 1926-ban alakulván, egyelőre arra törekedett, hogy a komlótermelésnek az erre alkalmas földek gazdáit megnyerje.

Hasonlókép a szervezés stádiumában volt 1926-ban az *Apis Állattenyésztő és Értékesítő Szövetkezet*, mely elsősorban sertéseknek a fővárosban vagy külföldön szövetkezeti úton való értékesítését tűzte ki ki célul. Túlnyomólag bankkölcsönből eredő tőkéje van, mellyel 1927 végéig mintegy 20.000 darab sertést juttatott a bizományosok megkerülésével piacra.

Az eddig említett szövetkezetek egységes jogi személyek, tehát köteléki szövetkezeteik nincsenek. Ezzel szemben köteléki jellegű szövetkezeti értékesítő szervezet az Országos Magyar Tejszövetkezeti Központ és a Fructus, a Gyümölcsértékesítő és Szeszfőző szövetkezetek központja.

Az *Országos Magyar Tejszövetkezeti Központ* szintén az állam kezdeményezésére alakult és az állam anyagi támogatásán nyugvó intézmény, melynek feladata volt elsősorban a háború alatt tönkrement, egykor igen eleven tejszövetkezeti életet újjászervezni. E feladatának a központ a jelek szerint eddigelé sikerrel felelt meg, amennyiben kötelékébe

1923-ban	10
1924-ben	16
1925-ben	32
1926-ban	54
1927-ben	73

tejszövetkezet tartozott. A szervezésen kívül a központ hivatása a már megalakult szövetkezetek irányítása, ellenőrzése és tevékenységüknek összefoglalása, vagyis a központi értékesítés és részben a beszerzésnek ellátása is. Értékesítésre az országban működő új szövetkezetek 61%-a kötött megállapodást a központtal. Ezek tejtermelése 1926-ban naponta 25.000 liter vagyis évente 7,500.000 liter, 1,500.000 pengő értékkel. A központon kívüli értékesítő szövetkezetek forgalma 1926-ban valamivel több, mint kétszerese volt az előbbi mennyiségnek. Azonban 1927-ben már a központ és szövetkezetei által forgalmazott tej mennyisége meghaladja a napi 100.000 litert; ebből a központi üzem forgalma napi 40.000 liter. A fejlődés tehát igen biztató.

A szövetkezetek inkább tejszállítók, a tejnek feldolgozása a vidéki központi telepeken — ilyen van 8 — illetve a budapesti központban történik. Elve az, hogy ha lehet, a tejet feldolgozatlanul értékesítsék s csak a felesleget dolgozzák fel. Mint ez külföldön is gyakori, a tejszövetkezetek és különösen a központ nem csupán a tej és tejtermékekkel, hanem tojásértékesítéssel is foglalkozik; vajjon ezen a téren ért-e el számottevő eredményeket, nem tudjuk.

A központ — e tekintetben már a külföldi szokásoktól eltérően — kicsinyben is árúsít tejet a fővárosban. Erre a célra 64 saját kezelésben levő fiókot tart fenn, szállítója kórházaknak, klinikáknak és ezenkívül mintegy 1000 fűszerest, péket stb. — a Köztisztviselők Fogyasztási Szövetkezetéhez tartozó fiókokat is — bekapcsolt elosztó szervezetébe.

A Fővárosi Statisztikai Évkönyv szerint a fővárosban 1926-ban beérkezett tejmenyiség kerekszámban 95,000.000 litert tett ki; az Országos Magyar Tejszövetkezeti Központ napi 40.000 literes forgalma — mely azonban 1927-es adat — egy évben kereken 14 és $\frac{1}{2}$ milliót litert tesz ki. Bár a két szám különböző évből való, arra mégis alkalmas, hogy hozzávetőleges képet nyújtson a szövetkezeti tej jelentőségéről a főváros fogyasztóközönségének ellátásában.

A Központ beszámolójában 553.000 pengő üzletrésztőkét, semmi tartalékot — működésének ötödik évében! — továbbá 1,392.000 pengő bankkölcsonót és 223.000 pengő egyéb tartozást jelent. Az üzletrésztökének túlnyomó része állami jegyzésből ered, bár a tagszövetkezetek is kötelesek tagjaik birtokában levő minden 100 darab tehén után egydarab 2 pengős üzletrészt jegyezni. Ez mindenesetre szerény igény a központ részéről, mely, mint maga írja egy jelentésében, 100.000—120.000 pengős telepeket létesít körzetenként; ilyenformán kilátás van rá, hogy még soká nem fog pénzügyileg a saját lábára állni. Ugyanaz a Központ által kiadott közlemény egyébként beszámol arról is, hogy 1925-ben a kormány részére megvette 600.000 aranykoronáért, tehát mintegy 700.000 pengőért az Egyesített Tejipari Rt. telepét; mivel ez az összeg meghaladja az összes kimutatott saját tőkét, a tartozások közt pedig állami tartozás nem szerepel, nyilvánvaló, hogy ezt az összeget szubvencióképen kellett a szövetkezetnek kapnia.

A Központnak egyébként alapító tagjai is vannak; ezek között jelentékeny érdekltsége van a Köztisztviselők Fogyasztási Szövetkezetének. Ismét egy esete a fogyasztói és termelői szövetkezetek együttműködésének. A tagok felelőssége az üzletrészig terjed; az osztalék ugyan 6%-ra van korlátozva, de az ezen, valamint 10% tartalékolandó részen fennmaradó résszel a közgyűlés szabadon rendelkezik; tehát visszatérítési kötelezettség a tejbeküldő szövetkezetek részére nincsen.

A *Fructus*, a Gyümölcserértékesítő- és Szeszfőző Szövetkezetek Központja mint Szövetkezet a maga nemében egyedül álló Magyarországon, sőt a külföldön is. Magyarországon annyiban, mert az egyetlen tisztán szakkötelé, tehát bizonyos irányú szövetkezeteknek olyan egyesülése, melynek nem üzleti összefoglalás, csupán a szervezés, irányítás és ellenőrzés a feladata; a külföldön pedig azért nem találjuk mását, mert ott az ilyen célú alakulatok egyesületi formában jönnek létre. Vagyis e szövetkezet — jogilag — kereskedelmi társaság kereskedelmi tevékenység nélkül.

Ez a helyzet a legutóbbi idők fejlődésének folyamánya csak, mert eredetileg a *Fructus* beszerző és értékesítő központ is volt, ezenkívül tőkével is ellátta szövetkezeteit; utóbbi feladatait azonban az 1926 folyamán alakult Országos Gyümölcsszeszforgalmi Részvénytársaság vette át.

A *Fructus* osztozik az eddig ismertetett beszerző és értékesítő-szövetkezeti központok azon szinte kivétel nélkül közös vonásában, hogy állami kezdeményezésre jött létre és hogy pénzügyi erejének főforrása az állam támogatása volt. Meg kell jegyezni, hogy ugyanez áll az Országos Gyümölcsszeszforgalmi Részvénytársaságra is. Sőt a *Fructus* volt az első szövetkezeti központ, melyben először jelentkezett az azóta — 1917 óta — mind általánosabbá váló, az 1920. évi XXX. törvénycikkkel a hitel-szövetkezetekre, az 1923. évi XVI. törvénycikkkel a munkavállaló szövetkezetekre teljes mértékben, az 1924. évi XVIII. törvénycikkkel pedig az iparösszvetkezetekre közvetett úton érvényesített kényszerközpontosítás elve, vagyis, hogy szövetkezetek csak a megfelelő központ tagjaiként alakulhatnak és működhetnek. A szeszértékesítés terén a kormányzat még ennél is tovább ment egy lépéssel: a 25.516/1926. számú pénzügyminiszteri rendelet az összes központi szeszfőzőket — tehát a nem szövetkezetiakat is — a *Fructus* tagjai közé utalta.

Ilyenformán a *Fructus* kötelékébe 124 szövetkezeten kívül 24 községi, 12 részvénytársasági és 27 magán központi szeszfőző tartozik. A kötelékbe tartozó összes központi szeszfőzők az 1926/27. üzletévben 434.789 hektoliterfok törkölyt, 88.697 hektoliterfok seprő-, 305.349 hektoliterfok szilva-, 10.809 hektoliterfok barack- és cseresznye-, 101.402 hektoliterfok vegyes gyümölcspálinkát és 34.567 hektoliterfok borpárlatot termeltek ki. Az összes termelés tehát 975.613 hektoliterfok gyümölcspálinka. Ez az ország egész gyümölcspálinkatermelésének 37·3%-a.

A szövetkezet túlnyomólag alapítványi üzletrészekből álló — vagyis állami jegyzésű — üzletrésztökeje 189.062 pengő; tartalékai jelentéktelenek. Kiadásait főként tagjainak költség hozzájárulásaiból fedezi, mely azok előző évi forgalmának 1%-a az üzletév január másodikának árai szerint. Ezen a címen a központ 1926/27-ben 83.355 pengőt vett be. Ezidőszerint a központi személyzeten kívül 2 ellenőre működik, akik ez évben 197 központi szeszfőzőt látogattak meg, némelyiket több ízben is.

1926-ban még fennállott a *Vitézek Mezőgazdasági Szövetkezete*, mely azonban ma már felszámolásban van. Rendeltetése lett volna, hogy a vitézi telkek birtokosainak központi beszerzését és értékesítést intézze. Nagyobb jelentőségre nem tudott emelkedni, ami annál érthetőbb, mert a vitézi telek adományozását a szövetkezetbe való belépésnek és annak kötelező igénybevételének feltételével lehetett volna egybekötni, ami nemcsak a szövetkezet részére biztosította volna a forgalmat, de a szilárd alapokon nyugvó szövetkezeti beszerzés és értékesítés érdekes és — megfelelő üzleti vezetés mellett — a tagok részére feltétlenül haszonnal járó kísérlete lehetett volna.

6. A Falusi Kislakásépítő Szövetkezet.

Célja, hogy a földreformeljárás során házhelyhez juttatottak közül — a közalkalmazottakat kivéve — azokat, kik legjobban rászorulnak, hosszabb vagy rövidebb lejáratú és kedvező feltételű építési anyaghitel nyújtása által támogassa. Tevékenysége elsősorban a falu népét tartja szem előtt, a vidéki városokra csak másodsorban kerül sor.

A Faksz pénzkölcsönt egyáltalában nem ad. Az anyaghitel azonban nem azt jelenti, hogy az építkező csakis a Faksztól kaphat anyagot; beszerezheti azt a Faksszal szerződéses viszonyban álló cégek, vagy a Faksz telepei bármelyikénél, sőt másutt is, ha az utóbbi esetben igazolni tudja, hogy itt a beszerzés kedvezőbb. A Faksz mindig az anyagot eladó cégnek fizet, a tag pénzt nem kap kézhez. Ez még a kölcsönnek arra a részére is áll, melyet a munkadíjakra és fuvarozási költségekre vesz fel a tag; ezt is azoknak fizeti ki a Faksz, kik az illető munkát elvégezték.

A cél nyilvánvalólag az, hogy a hitel tisztán a házépítésre használtassék fel. A kölcsön fedezetét az 1927. évi XIX. törvénycikk nyújtja, mely szerint az dologi jogként terheli a házhelyként kiosztott és esetleg telekkönyvileg még a régi tulajdonos nevében álló telket, valamint a rajta épült házat.

A hitel háromféle lehet :

1500 pengőig terjedő és legkésőbb 20 év alatt visszafizetendő

640 « « « « 3 « « «

400 « « « « 1 « « «

A kamat mindeniknél évi 4%.

A szövetkezet tehát tulajdonképen a házhelyigénylők építési anyagbeszerző és hitelszövetkezete. Az önsegély azonban egyelőre egész halványan jelentkezik; kötelező ugyan az üzletrész mindenik kölcsönigénylőre, de ennek névértéke csak két pengő. Ilyenformán a tőkének túlnyomó része állami pénzből kell hogy álljon :

a földművelésügyi miniszter jegyzése ..	2,350.000 P
penzügyminiszter jegyzése	60.000 «
O. K. H. jegyzése	30.000 «
I. O. K. SZ. jegyzése	30.000 «
30 más tag jegyzése	1.856 «
Üzletrésztőke	2,471.856 P
Tőketartalék	608.022 «

1926-ban a szövetkezet tulajdonképeni tevékenységet nem igen tudott kifejteni, különböző okokból. Főként az anyagszétosztó szervezet kiépítése adott a szövetkezetnek munkát; végeredményben 28 telepe van az ország minden részén, melyek az év folyamán 367.035 pengő értékű anyagot szolgáltatott ki, 57.321 pengő értékű anyagot értékesítettek központilag. Ez utóbbi a régebbi Falusi Kislakásépítő Akciótól megmaradt anyag értékesítését jelenti.

A telepeken mindössze 597 vásárló jelentkezett, ebből 492 kapott hitelt, összesen 115.581 pengő összegben; az évvégi hitelkүнlevőség 63.655 pengőt tett ki.

Közvetlenül építkezésbe kapcsolódó tevékenységet fejtett ki a szövetkezet a Kőrös áradásakor elpusztult vidékeken, ahol a népjóléti minisztérium megbízásából 282 házat épített fel.

A szövetkezet igen hasznos és nemes hivatása ellenére is azt kell mondanunk, hogy ma még tulajdonképen állami szerv, az önállóság teljes hiányával. Az alapszabály ugyan bizonyos önállósulásra gondol, mert csak az első három évre kinevezett igazgatósági tagok közt tart fenn helyeket az üzletrésztjegyző miniszterek és központok megbízottainak. Vajjon a tagok valódi szövetkezeti érdeklődése mennyire fog fokozódni, különösen mennyire lesz képes a szövetkezet tőkét az építkezők hozzájárulásával növelni és tevékenységének súlyát a közös beszerzésre helyezni — mert ez volna az igazi szövetkezeti fejlődés —, a jövő kérdése.

Egyébként a szövetkezet az IOKSZ kötelékébe tartozik és annak ellenőrzése alatt áll.

7. A szövetkezeti biztosítás országos szervei.

Ezek is teljesen agrárjellegűek. Közülük gazdasági életünkben elfoglalt jelentőségével kiemelkedik a *Gazdák Biztosító Szövetkezete*. A legnagyobb magyar szövetkezeti intézmények egyike, melynek fejlődésére vonatkozó adatokat épen ezért alább közöljük:

A Gazdák Biztosító Szövetkezete fejlődésének főbb adatai. 1901—1926.

Év	D i j b e v é t e l						Összes tartalék	Alapítke
	tűz-	jég-	betűrés és lopás elleni	baleset- és szavatossági	élet-	összesen		
	b i z t o s í t á s b a n							
p e n g ő								
1901.....	211.322	272.879	—	—	—	484.201	43.745	1,939.628
1902.....	342.056	493.653	—	—	—	835.709	191.219	1,939.674
1903.....	453.272	542.610	—	—	90.997	1,086.879	314.806	2,174.419
1904.....	808.537	556.057	—	—	92.275	1,456.869	514.722	2,184.000
1905.....	875.734	611.025	—	—	148.712	1,635.471	679.778	2,271.209
1906.....	1,087.415	588.979	—	—	228.878	1,905.272	884.495	2,291.093
1907.....	1,553.044	639.245	—	—	276.187	2,468.476	1,113.301	2,301.279
1908.....	2,157.123	760.879	—	—	331.633	3,249.635	1,460.192	2,302.442
1909.....	2,790.262	991.360	—	—	403.752	4,185.374	2,199.778	2,304.302
1910.....	3,562.615	1,382.265	—	—	472.660	5,417.540	2,741.848	2,303.907
1911.....	4,261.826	1,400.358	—	—	600.810	6,262.994	3,223.111	2,893.930
1912.....	5,379.209	1,623.058	—	—	784.093	7,786.360	3,904.188	2,939.512
1913.....	5,797.292	1,551.667	—	—	898.879	8,247.838	4,473.140	2,939.488
1914.....	5,369.596	1,490.540	6.163	—	1,004.051	7,870.350	4,494.261	2,576.525
1915.....	4,299.541	1,726.509	11.528	—	844.981	6,882.559	4,403.491	1,977.163
1916.....	3,803.239	1,558.536	13.812	8.970	705.745	6,090.302	3,838.596	1,465.747
1917.....	3,561.206	1,331.383	41.384	19.652	780.577	5,734.202	4,806.551	1,772.458
1918.....	4,649.552	1,791.105	185.715	32.278	1,174.246	7,832.896	3,914.489	858.896
1919.....	1,317.157	170.692	89.151	8.758	255.254	1,841.012	496.157	86.121
1920.....	565.467	142.320	102.187	4.221	109.572	923.767	279.965	29.309
1921.....	744.120	192.673	82.574	5.956	176.052	1,201.375	382.721	22.618
1922.....	819.518	258.560	51.956	7.499	120.142	1,257.675	259.648	6.690
1923.....	884.853	224.917	44.925	9.048	32.051	1,195.794	149.143	596
1924.....	1,616.635	727.828	74.582	18.364	75.713	2,513.122	4,196.167	259
1925.....	3,702.411	1,187.843	202.925	71.421	181.011	5,345.611	1,628.631	314.007
1926.....	3,543.025	1,122.432	258.042	154.966	544.827	5,623.292	1,798.943	315.316

Működése kiterjed a biztosításnak valamennyi ágára. Az alapszabály szerint »ezen szövetkezet egy oly önszegélyző társulat, melynek feladata, hogy tagjait minden nyereszkedési cél kizárásával a kölcsönösség alapján a biztosítás különböző ágainak jótételében részesítse«.

Tőkéje részben állami hozzájárulásból, részben alapítói és rendes üzlet-részek jegyzéséből keletkezett. Az eredeti állami jegyzés idők folyamán visszafizettetett, azonban legújában a szövetkezet ismét nagyobb összegű támogatást kapott az államtól.

Szövetkezeti jellege legfőképpen abban jut kifejezésre, hogy a biztosítottak is tagjaivá lesznek. Ennek következtében szavazati joggal bírnak a közgyűlésen és igényük van a felesleg egy részére. Szavazatukat a biztosítottaknak a kerületi választmányok által egybehívott gyűlésein választott meghatalmazottak gyakorolják, mégpedig minden meghatalmazott egyet-egyét. Mivel a kerületi választmányok szervezését az alapszabály az igazgatóság hatáskörének tartja fenn, a tagok befolyása a szövetkezet ügyeibe erősen az igazgatóság ellenőrzésének van alávetve.

A feleslegből való részesedést a tag nem készpénzben kapja, hanem azt a következő évi biztosítási díjába tudják be, illetőleg életbiztosítás esetén a biztosítási összeg vagy a járadék összegét emeli annak biztosítási díjként való felhasználása.

Viszont a tagság kötelezettséggel is jár, melyben egyszersmind a biztosítás kölcsönössége is kifejezésre jut: nevezetesen a tagok a szövetkezet kötelezettségeiért általában az évi biztosítási díj mégegyszeres összegéig terjedő szavatossággal tartoznak. Ennyiben helyzetük kedvezőtlenebb az üzletrészes tagokénál, akik csak üzletrészeik erejéig felelősek.

A szövetkezet altruisztikus jellege kifejezésre jut különböző kedvezményekben is, melyeket a biztosítottaknak nyújt. Mindezeknél a biztosítás népszerűsítése és a kistermelőkre minél nagyobb mértékben való kiterjesztése vezet. Legszociálisabb működése az úgynevezett népbiztosítás és a testületi biztosítás; előbbi a kisemberek, utóbbi főként a köztisztviselők részére teszi lehetővé az orvosi vizsgálat nélküli életbiztosítást, melynek során a biztosítottak temetkezési, önállósítási és kiházasítási segélyekhez juthatnak. Ezenkívül kedvezményeket nyújt a kárbiztosítás díjában, ha a biztosított érték bizonyos, határon alul marad, a tartamengedmény terén továbbá azáltal, hogy bizonyos, csak egyévi tartamra szokásos biztosításokat több évre is megköt és így itt is lehetővé teszi a tartamengedményt.

A szövetkezet szorosan együttműködik a gazdatársadalmi érdekképviseletekkel, ami lehetővé tette, hogy kilépjen a biztosítók kartelljéből.

Tőkéje a következő:

Üzletrésztőke	314.484 P
Biztonsági tartalék	516.160 «
Egyéb tartalékok	242.212 «
Díjtartalékok	876.812 «
Függőkárak tartaléka	159.013 «
Nyugdíjalap	5.678 «
Egyéb tartozások (idegen tőke)	2,315.426 «
Összesen	4,429.785 P

A különböző biztosítási ágak jelentőségét mutatják a díjbevételek:

Tűzbiztosítási díjak	3,562.000 P
Betörés elleni díjak	104.560 «
Árúhiány elleni díjak	152.800 «
Baleset elleni díjak	59.680 «
Szavatosság elleni díjak	43.680 «
Automobil elleni díjak	51.600 «
Jégkárbiztosítási díjak	1,135.440 «
Élet- és járadékbiztosítási díjak	555.760 «
Összesen	5,665.520 P

A kifizetett kártérítési összegek voltak :

Tűzbiztosításra	1,535.440 P
Betöréses károkra	42.400 «
Árúhiánykárokra	157.040 «
Balesetkárokra	15.080 «
Szavatossági károkra	2.560 «
Automobilkárokra	8.320 «
Jéggárokra	404.400 «
Életjáradék és haláleset címén	42.800 «
Összesen	2,208.040 P

Az elemi biztosítás a fő üzletkör. A kifizetett kárösszegek a díjaknak valamivel több, mint 39%-át tették ki; ennek ellenére, amennyire a zárszámadásból megállapítható, a feleslegből díjvisszatérítés a tagoknak ez évben nem jutott.

A *Magyar Kölcsonös Állatbiztosító Társaság, mint Szövetkezet* egyike azoknak a szövetkezeti intézményeknek, melyek a háborús idők és azok utóhatása következtében legjobban szenvednek. Feladata volt ugyanis a helyi állatbiztosító szövetkezetek szervezése és azok részéről a viszontbiztosítás átvétele. A háború előtt több száz ilyen helyi szövetkezet tartozott kötelékébe, melyeknek száma részben az ország megcsonkítása, részben a szövetkezetek működésének szünetelése következtében lepadt annyira, hogy a konszolidáció kezdetekor alig 20—30 működött. Számuk ma sem sokkal több, mert a központ újjászervezésüket kénytelen évről-évre elhalasztani, ami annál nagyobb baj, mert az állatbiztosítás par excellence olyan szövetkezeti működés, amelynek gazdaságos keresztülvitelében a helyi ellenőrzésnek és a helyi szolidaritásnak igen nagy jelentősége van.

Maga a szövetkezet közvetlenül is köthet biztosításokat az állatbiztosítás valamennyi ágában. Egyelőre azonban igen szűk keretek közt működik, mint ez kitűnik abból, hogy mindössze 10.000 pengő üzletrésztőkéje, 24.627 pengő különféle tartalékja és alapja, továbbá 26.348 pengő idegen tőkéje van. Üzletmenete sem volt kedvező 1926-ban, a kártérítési összegek (15.865 pengő), a díjaknak (29.860 pengő) 59·35%-át érték el. Ilyenformán az év 2019 pengő veszteséggel zárult.

A szövetkezet szervezete hasonló a Gazdák Biztosító Szövetkezetéhez, itt is minden biztosított egyszersmind tag is és szavazatjog, valamint díjvisszatérítés illeti meg.

V. Budapest szövetkezetei.

E munka céljából következik, hogy a legnagyobb figyelem azokat a szövetkezeteket illeti, melyek közvetlenül és túlnyomó részben a fővárosi lakosság valamely rétegének gazdasági érdekeit szolgálják. Ezekkel kell lehetőleg több vonatkozásban megismerkedni, hogy minél élesebb világításban tűnjék ki azoknak szövetkezeti mivolta és gazdasági jelentősége.

E két utóbb említett szempontnak kell döntőnek lenni tehát a következő fejtegetéseknél is. Az első feladat azt vizsgálni, hogy a különféle szövetkezetek minő jogi vonásokat mutatnak, milyen életkorúak, milyen személyi összetételűek. Tehát általános jellemvonásokról van szó, melyeket legjobban úgy lehet megismerni, ha az összes szövetkezeti fajtákat áttekintőleg egyszerre tárgyaljuk.

A másik feladat megállapítani, hogy mit jelentenek a szövetkezetek Budapest gazdasági életében. Itt a figyelem elsősorban tőkéjükre, üzletkörükre és ennek nagyságára irányul. Az ismertetés jobban megközelíti célját, ha a szövetkezetek különböző fajait egyenként veszi sorra.

1. A szövetkezetek általános jellemzése.

a) A szövetkezetek száma.

Az 1926. évre vonatkozó beérkezett kérdőívek szerint a fővárosban összesen 89 szövetkezetről számolhatunk be részletesebben. Ezek a következőképp oszlanak meg:

Fogyasztási szövetkezet	5, vagyis	a létszám	5·6%-a
Hitelszövetkezet	17	« « «	19·1%-a
Iparosszövetkezet	16	« « «	18·0%-a
Beszerző és ért. szöv. . .	10	« « «	11·2%-a
Lakás- és otthon-szöv. . .	27	« « «	30·4%-a
Munkás- termelőszöv. . .	10	« « «	11·2%-a
Kereskedői szövetkezet .	4	« « «	4·5%-a

Mivel azonban, mint kifejtettük, nem csupán azok a szövetkezetek tekinthetők fennállóknak, melyek a kérdőívet kitöltötték, szükséges a külön-

böző fajokra való megoszlást azokra való figyelemmel is vizsgálni, melyek nem válaszoltak, de minden valószínűség szerint fennállanak. Eszerint volna Budapesten 195 szövetkezet és pedig:

Fogyasztási	17, vagyis	8·7%
Hitel.....	32	« 16·4%
Iparos	26	« 13·3%
Beszerző és értékesítő	40	« 20·5%
Lakás- és otthon.....	50	« 25·7%
Munkás-termelő	20	« 10·3%
Kereskedői	10	« 5·1%

Bármelyik felsorolást vesszük is alapul, kitűnik, hogy aránylag legtöbb a lakásszövetkezet. Az utóbbi kimutatásban szereplő feltűnően sok beszerző- és értékesítőszövetkezet címén egy sereg az infláció ideje alatt létrejött, végeredményben nyereszkesedési célú alakulást sejtethetünk, amit az is megerősít, hogy ebből a csoportból jött vissza aránylag a legkevesebb kitöltött kérdőív.

Mindenesetre közel 200 szövetkezet elég szép számot jelent a nem egészen egymilliós városban és csak sajnálhatjuk, hogy mindössze mintegy feléről tudjuk megállapítani, milyen működést folytatnak és mennyire egészségesek.

b) A szövetkezetek alakulási éve.

A történeti visszapillantásban láttuk, hogy a hitelszövetkezetek Budapesten 1907-ig éltek virágkorukat. Kereken 20 év múlva már csak öt olyan hitelszövetkezetről számolnak be adataink, mely ebből az időből való (lásd a 99. oldal táblázatát) Ezekon kívül a négy nagy fogyasztási szövetkezet, két iparos, egy beszerző és értékesítő szövetkezet, két lakásszövetkezet és egy munkás termelőszövetkezet alakult a ma fennállók közül ebben az időben.

Az 1907. évet elfogadhatjuk a budapesti szövetkezeti mozgalom fejlődésében az egyik határköül. A mai szövetkezetek közül eszerint összesen 15 áll fenn ezen idő, tehát 20 év óta. Ez nem egészen 17%, amiből következik, hogy a mai fővárosi szövetkezetek aránylag igen fiatalok és ez épen nem kedvező tünet.

A következő határkö a háború kezdete, mely a gazdasági viszonyokat nagymértékben kilendítette természetes helyzetükből. Az 1914-et megelőző hét esztendőből 19 szövetkezet van, ami az összes szövetkezeteknek 21·4%-a. Ebben az időben különösen lakásszövetkezetek alakultak nagy számmal. Az előbbi időszakkal együtt tehát a fővárosi szövetkezeteknek mindössze 38·2%-a háborúelőtti eredetű, ami másfelől azt jelenti, hogy azoknak 61·8%-a a háború és azt követő idők nem természetes gazdasági viszonyai közepette

alakult. És pedig a ma fennállók közül 1915 és 1919 — a háború kezdete és annak gazdasági és társadalmi szempontból vett vége — közt alakult 6, ebből kettő lakásszövetkezet, vagyis 6·7%; tehát még mindig nem értük el a ma fennálló szövetkezetek felét. Azoknak nagyobb fele az inflációs időszak szülőtte: 1920 után alakult 45 szövetkezet, az összesnek 50·6%-a.

A szövetkezetek az alakulási évek szerint.

Alapítási éve	a) Abszolút számokban							Összesen	b) Százalékokban								
	Fogyasztási	Hitel-	Iparos-	Beszerező-és értékesítő-	Lakás-	Otthon-	Munkás-termelő-		Kereskedő-	Fogyasztási	Hitel-	Iparos-	Beszerező-és értékesítő-	Lakás-	Otthon-	Munkás-termelő-	Kereskedő-
	szövetkezetek								szövetkezetek								
1879	—	1	—	—	—	—	—	1	—	5·88	—	—	—	—	—	—	
1883	1	—	—	—	—	—	—	1	20·00	—	—	—	—	—	—		
1887	—	1	—	—	—	—	—	1	—	5·88	—	—	—	—	—		
1892	1	—	—	—	—	—	—	1	20·00	—	—	—	—	—	—		
1896	—	—	1	—	—	—	—	1	—	—	6·25	—	—	—	—		
1900	—	1	1	—	—	—	—	2	—	5·88	6·25	—	—	—	—		
1901	—	1	—	—	—	—	—	1	—	5·88	—	—	—	—	—		
1904	1	—	—	—	—	—	—	1	20·00	—	—	—	—	—	—		
1905	1	—	—	—	—	1	—	2	20·00	—	—	—	—	10·00	—		
1907	—	1	—	1	2	—	—	4	—	5·88	—	10·00	8·00	—	—		
1908	—	—	—	—	2	—	—	2	—	—	—	—	8·00	—	—		
1909	—	—	1	1	1	—	—	3	—	—	6·25	10·00	4·00	—	—		
1910	—	1	1	—	4	—	—	6	—	5·88	6·25	—	16·00	—	—		
1911	—	1	—	1	2	—	1	5	—	5·88	—	10·00	8·00	—	10·00		
1912	—	1	—	—	1	—	—	2	—	5·88	—	—	4·00	—	—		
1914	—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	50·00	—		
1916	—	1	—	—	—	—	—	1	—	5·88	—	—	—	—	—		
1917	—	—	—	—	1	—	—	1	—	—	—	—	4·00	—	—		
1918	—	—	—	—	1	—	1	2	—	—	—	—	4·00	—	10·00		
1919	—	—	1	—	—	—	1	2	—	—	6·25	—	—	—	25·00		
1920	1	—	4	1	—	—	2	8	20·00	—	25·00	10·00	—	—	20·00		
1921	—	1	—	—	—	—	1	3	—	5·88	—	—	—	—	10·00		
1922	—	2	1	2	—	—	—	5	—	11·76	6·25	20·00	—	—	—		
1923	—	3	1	1	—	—	—	5	—	17·68	6·25	10·00	—	—	—		
1924	—	2	—	2	—	—	2	6	—	11·76	—	20·00	—	—	20·00		
1925	—	—	1	—	4	—	—	5	—	—	6·25	—	16·00	—	—		
1926	—	—	3	1	5	—	1	12	—	—	18·75	10·00	20·00	—	10·00		
1927	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	10·00		
Ismeretlen	—	—	1	—	2	1	—	4	—	—	6·25	—	8·00	50·00	—		

Annak, hogy a szövetkezetek — sokszor hibájukon kívül — annyi bajjal küzdenek és hogy a róluk készült statisztika is oly kevés örvendetes eredményről tud beszámolni, egyik legfőbb magyarázata mindenesetre itt van. A szövetkezetek egyrészt fiatalok, de ami még nagyobb baj, nagyrészt épen olyan időben jöttek létre és élték meg a tapasztalatszerzés gyermekéveit, amelyek mindenre alkalmasak voltak, csak erre nem.

Nem csupán a vállalkozás és pénzkeresés tekintetében szédítőnek ígérkező konjunktúra volt olyan tényező, mely sok indokolatlan

alapításhoz vezetett minden, tehát szövetkezeti téren is. A legsúlyosabb következményeknek azonban éppen itt kellett jelentkezniök, hiszen a romló pénz mellett egyelőre nagyszerűen és könnyen ment minden és a keserű ébredés csak akkor következett be, mikor a gazdasági élet hullámváza lefelé kezdte vinni a fiatal vállalatokat. Hogy ebben az időben sok végkép elmerült, az köztudomású.

De hatott azokban az időkben még egy jelszó is, mely különös módon épen a szövetkezetek alakítását vitte át a legnagyobb könnyelműség területére. Különböző okokból bizonyos kereskedelemellenes hangulat kerekedett felül bizonyos rétegekben és csodálatos módon azt a feltétlen hitet terjesztette el, hogy mindazokon a bajokon, amiket a kereskedelemnek tulajdonítottak, a szövetkezetekkel azonnal segíteni lehet és — ami még csodálatosabb, — hogy a szövetkezet valami roppant egyszerű dolog, melynek megalakítása és vezetése senmi különösebb tapasztalatot nem kíván. Az infláció első éveiben szövetkezeti téren feltétlenül erős alapítási láz dúlt, mely csak azért nem állítható a 30 év-előtti mellé, mert míg az nem épen szolid motívumokon alapult, ez az újabb nemesebb szándékokkal indult. De a szándék nem akadályozhatta meg a sok sikertelenséget és azt, hogy ebből egyesekre, a hívőkre érzékeny kár ne háruljon.

Végül azért is egészségtelen volt ez az időszak, mert soha még annyira nem csüggték mindenféle vállalkozás szemei az állam segítő kezén, mint akkor. Ezt a betegséget kétségtelenül az állami papírpénzgazdálkodás inflációt előidéző hatása oltotta be, de a kifejlődés oda vezetett, hogy a vállalatok és köztük, sajnos, nem utolsó sorban a szövetkezetek, nem elégedtek meg a valorizálatlan hitelek nyújtotta önkéntelen államsegéllyel, hanem közvetlenül is kívánták azt a legkülönbözőbb formában. Ha közülük kevés kapta is azt meg, a felfogás megmaradt és még ma is gyakran találkozhatni valamilyen fantasztikus céllal alakuló, vagy csak alakulni kívánó kis szövetkezettel azzal a feltétlen reménnyel, hogy az állam adja vagy előlegezi majd a tőkét.

Hogy azoknak a szövetkezeteknek, melyek ezekben az években alakultak — a fővárosi szövetkezeteknek több, mint fele —, a különböző oldalról jövő rossz nevelés következményei ellen még ma is küzdeniök kell fennmaradásuk és egészséges fejlődésük érdekében, az kétségtelen. Igaz, hogy viszont a jelen évek épen ellenkezőleg, jó edzőiskolák és remélünk kell, hogy azok a szövetkezetek, amelyek a kritikus időket kibírták, annál inkább meg fognak idővel erősödni.

Az alakulási évre vonatkozó részletes adatokat a táblázatok mutatják. Ugyanezek az imént felállított időszakok szerint csoportosítva — amely csoportosítás mindenestre szemléltetőbb, mint a szokásos sématisus öt- vagy tízevenkinti összefoglalás — a következő képet adják:

M e g n e v e z é s	A l a k u l t							
	1907 előtt		1908—1914		1915—1919		1920 után	
	absz. szám-ban	%	absz. szám-ban	%	absz. szám-ban	%	absz. szám-ban	%
Fogyasztási szövetkezet	4	80·0	—	—	—	—	1	20·0
Hitelszövetkezet	5	29·5	3	17·6	1	5·9	8	47·0
Iparosszövetkezet	2	12·5	2	12·5	1	6·7	10	62·5
Beszerző és értékesítő szövetkezet....	1	10·0	2	20·0	—	—	7	70·0
Lakás- és otthon-szövetkezet	2	7·1	11	41·0	2	7·1	9	33·0
Munkás-termelőszövetkezet	1	10·0	1	10·0	1	10·0	7	70·0
Kereskedői szövetkezet	—	—	—	—	1	25·0	3	75·0
Összesen	15	16·8	19	21·4	6	6·7	45 ¹⁾	50·6

A legtöbb az új szövetkezet a beszerző-értékesítő, a munkás-termelő és a kereskedői közt; a legrégebb és legkipróbáltabb alapon a fogyasztási szövetkezetek nyugszanak. Főképp a lakásszövetkezetek közül alakult sok a gazdaságilag legegészségesebb időben.

c) A szövetkezetek személyi összetétele.

α) A t a g o k.

Ha a fővárosi szövetkezetek tagjainak foglalkozás szerint való megoszlását vizsgáljuk, kénytelenek vagyunk becslésekbe bocsátkozni. A fogyasztási szövetkezetek közül néhány nem tudott tagjairól foglalkozási statisztikát adni, holott épen ezeknek van a legtöbb tagjuk. Emellett azoknak is, melyek e tekintetben bocsátottak adatokat rendelkezésre, vidéki fiókjai is vannak és nemcsak a foglalkozási statisztikát, de még a tagok összes létszámát sem közölték a fővárosi elosztóhelyek körzeteire elkülönítve.

Ennek a két hiánynak becslés alapján való kiküszöbölésére kínálkoztak bizonyos támpontok és az alábbi táblázatban a fogyasztási szövetkezetekre vonatkozó adatokat e becslés alapján állítottuk be. Ha így a következtetések többé-kevésbé ingatag alapon nyugszanak is, mégis többet nyújtanak, mintha ezektől az adatoktól eltekintettünk volna; a végkövetkeztetések helyességének így is sok valószínűsége van.

¹⁾ A hiányzó 4·5% alakulási évét a szövetkezetek nem jelentették.

A tagok foglalkozási megoszlását abszolút számokban az alábbi táblázat nyújtja.

A budapesti szervezetek tagjainak megoszlása foglalkozás szerint 1926.

Megnevezés	Szervezetek		Ebből		Az egyéni tagok megoszlása foglalkozás szerint								
	száma	Tagok	jogi személy	nő	Közalkalmazott	Magánalkalmazott	Értelemiség és szabadfoglalkozás	Önálló		Iparos Kereskedő	Ipari munkás	Mezőgazdaságban alkalmazott	Egyéb és ismeretlen foglalkozású
								iparos	kereskedő				
Fogyasztási szöv.	5	125.000	20	—	67.000	11.000	3.000	1.000	—	4.000	19.000	—	19.980
Hítelszöv.	17	33.830	56	4.898	26.122	2.919	128	322	18	288	5	3.492	477
Iparosöv.	16	3.378	14	102	3	13	10	3.327	—	6	—	—	5
Besz. és ért. szöv.	10	3.495	53	151	511	194	2.280	72	97	40	4	36	190
Lakásöv.	25	633	6	149	361	89	56	14	16	—	6	3	82
Othonsöv.	2	1.872	—	259	12	586	259	198	509	72	42	—	3
Munkás- termel. szöv.	10	1.105	20	33	—	10	53	18	6	—	—	993	—
Kereskedői szöv.	4	1.192	4	148	—	—	38	8	1.117	—	—	—	21
Összesen	89	170.505	173	5.740	94.009	14.811	5.829	6.722	—	4.463	23.524	196	20.778

Tehát 170.000 szervezetileg szervezett tagot mutat ki statisztikánk. Ebből a számból azonban mindenesetre le kell ütni valamit az úgynevezett kettős tagság címén, de még többet azon fogyasztási szervezetek tagok miatt, akik már csak névleg szerepelnek a tagjegyzékben, azon szervezeteknél, melyek ez utóbbit még nem rendezték a nyugalmasabb gazdasági viszonyok bekövetkezte óta. Hogy ezeken a címeken pontosan mennyi esik el, nem tudhatjuk — 20—30.000 mindenesetre lesz — és azért a továbbiakban kénytelenek vagyunk a kimutatott számot alapul venni.

Az összes tagok szervezetek fajtánként a következőképen oszlanak meg :

Fogyasztási szervezetek	73·3%
Hítelszervezetek	19·8%
Iparos szervezetek	2·0%
Besz. és értékesítő szervezetek	2·0%
Lakás- és otthon-szervezetek	1·5%
Munkás-termelő szervezetek	0·7%
Kereskedői szervezetek	0·7%

A megoszlás arányai megfelelnek a szokásosnak, legfeljebb az a feltűnő, hogy egyenlő arányban fordulnak elő a munkás és a kereskedői szervezetek, tehát mintegy a két véglet tagjai; ennek magyarázata, hogy mindkettő, de különösen a munkás-termelő szervezetek mozgalom még gyermekkorát éli.

Találunk a tagok közt aránylag nagyszámú jogi személyt: szám szerint 173-at. Az egyes szervezetek fajok szerint különböző, hogy mik ezek

a jogi személyek. A hitelszövetkezeteknél többnyire azok a különféle intézmények, melyeknél a tagok alkalmazva vannak; az iparösszvetkezetnél valamely iparösszervezet, többnyire az, mely talán a szövetkezetet kezdeményezte is; a beszerző- és értékesítőszövetkezeteknél a jogi személy tagok aránylagos nagy számának különleges okai vannak; a munkás-termelőszövetkezeteknél a testületi tagok természetesen túlnyomóan a szakszervezetek.

A táblázat 5742 női tagot mutat ki a fogyasztási szövetkezetek nélkül, mely utóbbiak erre a kérdésre nem adtak választ, pedig itt lett volna legérdekesebb tudni, mennyire érdeklődnek a háziasszonyok a mozgalom iránt. Azonban, ha el is tekintünk a fogyasztási szövetkezetektől, a nők aránya akkor is erős: 5742 jut 45.000 tagra, ami 12·7%. Ez az átlagos arány, melyet különösen a lakásszövetkezetek haladnak meg, ahol a nők a tagok 22·95%-át adják, tehát majdnem negyedét. A vagyonkával rendelkező özvegyek és hasonlóak azok, akik szívesen fektetik pénzüket »öröklakásba«. Elég nagy számmal szerepelnek nők a hitelszövetkezeteknél 14·5%, aminek az a magyarázata, hogy a budapesti hitelszövetkezetek túlnyomóan valamely intézmény tisztviselőiből vagy munkásaiból alakulnak és így a tisztviselő- és munkásnők takarékosabb része az első csatlakozók között szokott lenni. Feltűnő, hogy a kereskedői szövetkezetek tagjai között is 12·41% a nő.

Ha mármost az egyéni tagok foglalkozás szerinti százalékos megoszlását nézzük, (104. oldal) akkor elsősorban a közalkalmazottak nagy száma emelkedik ki a táblázatból. Az összes tagoknak több mint fele: 55% közalkalmazott. Ennek előidézője nemcsak az, hogy a fogyasztási szövetkezetekben oly nagy számmal szerepelnek, hanem az is, hogy a hitelszövetkezetekben arányszámuk még sokkal nagyobb. Az utánuk következő hely a sorrendben a munkásokat illeti meg 13·6%-al, természetesen a fogyasztási szövetkezetekben való részvételük révén, mert hiszen termelőszövetkezeteik csekély taglétszámuknál fogva alig befolyásolják az arányszámokat. Harmadik helyen a magánalkalmazottak állnak 8·6%-al, főleg a lakás- és otthon-szövetkezetekben való részvételük folytán. A többi foglalkozási ág aránya nem számottevő.

Az egyes szövetkezeti ágakat külön-külön vizsgálva, a fogyasztásiaknál rá kell mutatni arra, hogy itt sok tag csak becslésszerűleg lett a foglalkozási csoportokban elhelyezve és ennek a következménye, hogy oly sok az »ismeretlen« foglalkozású. Legtöbb feltétlenül a közalkalmazott: 54·8% és a munkás: 15·2%. Teljesen tisztviselői jellegűnek kell mondanunk a hitelszövetkezeteket, ahol az említett foglalkozási ághoz tartozók arányszáma 77·2%. De sok a magánalkalmazott is tagjaik közt: 8·63%, ellenben nagyon kevés azok száma, akik érdekét a városi hitelszövetkezetek rendszeren szolgálni szokták: az önálló iparos, kereskedő és hasonlóak. A munkások 10·6%-os részesedését a Ganz-gyári hitelszövetkezet okozza. A beszerző- és értékesítőszövetkezeteknél feltűnik az értelmiségi szabadfoglalkozású tagok nagy aránya:

64·98%. Ennek magyarázata, mint látni fogjuk, a két állatorvosi szövetkezetben rejlik. A lakásszövetkezeteknél ismét a közalkalmazottak vannak többségben (56·25%), akik a magánalkalmazottakkal (13·56%) együtt az összes tagoknak majdnem háromnegyedét adják. Az otthoniszövetkezetek, úgylátszik, főképp kereskedőket vonzottak. A munkás-termelőség-szövetkezeteknél természetesen a munkásoké a többség 65·61%-kal, a kereskedőknél pedig 89·43%-kal a kereskedőké. Teljesen homogén az iparosszövetkezetek tagjainak foglalkozási megoszlása.

A szövetkezeteknek fajok szerint való áttekintéséből is kiténik, hogy azokból háromnál és pedig a legszámtöbbeknél a tisztviselőelem van többségben. Ebből megállapíthatjuk, hogy a fővárosi szövetkezeti mozgalom igazi talaja a tisztviselőréteg.

Hogy a tagstatisztikák a szövetkezeteknél gyökeres revízióra szorulanának, mutatja az is, hogy például Budapest székesfőváros 1927. évi Statisztikai Évkönyve kereken 71.500 keresőt mutat ki a közalkalmazottak és szabad-szellemiek foglalkozásában, ezzel szemben a szövetkezeti tagok közt 94.000 a közalkalmazott. A magyarázat részben a többes tagság, részben az lehet, hogy sok eltartottként kimutatott egyén is tagja valamely szövetkezetnek és hogy sok Budapesten működő olyan tisztviselő, ki a környéken lakik és így a fővárosi népességi statisztikában nem szerepel, egy itteni szövetkezetnek a tagja.

Annyi azonban így is bizonyos, hogy a fővárosban lakó közalkalmazottak túlnyomó része szövetkezeti tag valahol és így erről az oldalról is igazolást nyer az, hogy tulajdonképpen ez a réteg a mozgalom igazi hordozója.

A tagok foglalkozás szerint való részletes megoszlását százalékokban a következő táblázat adja.

A szövetkezetek tagjainak megoszlása foglalkozás szerint százalékokban. 1926.

Megnevezés	Jogi személyek száma	Az egyéni tagok közül										Összesen	
		foglalkozás szerint											
		nőtagok száma	közalkalmazottak	magánalkalmazottak	értelmiség és szabadtisztak	önálló iparos	önálló kereskedő	iparossegéd	kereskedősegéd	ipari munkás	mezőgazdasági foglalkozások		egyéb
s z á z a l é k b a n													
Fogyasztási szöv.	0·02	—	53·60	8·80	2·40	0·80	—	3·20	15·20	—	—	15·98	100·00
Hitelszöv.	0·17	14·48	77·22	8·63	0·38	0·95	0·05	0·85	0·01	10·32	0·01	1·41	100·00
Iparosszöv.	0·41	3·02	0·09	0·38	0·30	98·49	—	0·18	—	—	—	0·15	100·00
Beszerező- és értékesítőszöv.	1·52	4·32	14·62	5·55	65·24	2·06	2·78	1·14	0·11	1·03	5·44	0·51	100·00
Lakásszöv.	0·95	23·54	57·03	14·06	8·85	2·21	2·53	—	0·95	0·47	—	12·95	100·00
Otthoniszöv.	—	13·84	0·64	31·30	13·84	10·58	27·19	3·85	2·24	—	0·16	10·20	100·00
Munkás-, termelőség-szöv.	1·81	2·99	—	0·90	5·25	1·63	0·54	—	—	89·87	—	—	100·00
Kereskedőszöv.	0·33	12·42	—	—	3·19	0·67	93·71	—	—	—	—	2·10	100·00
Összesen	0·10	3·37	55·13	8·69	3·42	3·94	—	2·62	13·80	0·11	12·19	100·00	

β) A vezetők.

Ha tájékozódni akarunk, hogy a társadalomnak melyik osztálya foglalkozik legtöbbet a szövetkezeti mozgalommal, nem elég a tagok összetételét vizsgálni, hanem szükséges azt is látni, hogy honnan kerülnek ki a szövetkezetek vezetői. A tagok és a vezetők foglalkozás szerinti megoszlása még nagyjából sem fedi egymást. Éppen mivel a szövetkezetek többnyire kisemberek egyesülései, rá vannak utalva olyanok segítségére, kik több tudással és tapasztalattal bírnak, mint a tagok többsége. A vezetői munka a szövetkezetekben gyakran igen kevés anyagi haszonnal jár és ha azt látjuk, hogy egyes foglalkozási ágak ennek ellenére aránylag nagy számmal szerepelnek a szövetkezetek vezetőségében, akkor arra is következtethetünk, hogy az illető rétegek szociális érzéke erősen fejlett.

Emellett azonban a vezetőségben rendszerint azok szerepelnek, akik a szövetkezet létrejöttét kezdeményezték. Különösen áll ez arra, aki a szövetkezet ügyeinek valóságos és állandó intézője, tehát a vezető tisztviselőre, aki esetleg csak csekély tiszteletdíjat élvező önkéntes munkása az ügynek. A szövetkezeti vezetők foglalkozási statisztikája tehát arra is rávilágíthat, hogy melyik foglalkozási ágból indult ki a legtöbb kezdeményezés.

Oly aránylag szűk vizsgálódási körnél, minőt a főváros szövetkezetei adnak, az e tekintetben tehető megállapításokat bizonyos óvatossággal kell fogadni, de azért nem felesleges erre rávilágítani.

A budapesti szövetkezetek igazgatósági tagjainak megoszlása foglalkozás szerint. 1926.

Megnevezés	Az igazgatóság tagjainak száma	Az igazgatóság tagjai közül						
		közalkalmazott	magánalkalmazott	értelmiség és szabad fogl.	önálló iparos	önálló keresk.	munkás és segéd	egyéb
		<i>Abszolút számokban.</i>						
Fogyasztási szövetkezet	84	56	21	2	—	—	2	3
Hitelszövetkezet	176	64	70	7	10		18	7
Iparosszövetkezet	95	1	4	2	83		—	5
Beszerező és értékesítő szövetkezet.	71	16	16	28	—		5	6
Lakásszövetkezet	113	66	18	10	2		—	17
Otthonoszövetkezet	11	5	1	3	—	1	—	1
Munkás-termelőszövetkezet	56	—	6	4	—	—	46	—
Kereskedői szövetkezet	32	—	—	—	8	21	—	3
Összesen	638	208	136	56	125		71	42

A budapesti szövetkezetek igazgatósági tagjainak megoszlása foglalkozás szerint. 1926.
(Vége.)

Megnevezés	Az igazgatóság tagjainak száma	Az igazgatóság tagjai közül						
		közalkal- mazott	magánalkal- mazott	értelmiség és szabadfogl.	önálló iparos	önálló keresk.	munkás és segéd	egyéb
		<i>Százalékokban.</i>						
Fogyasztási szövetkezet	100	66·6	25·0	2·4	—	—	2·4	3·6
Hitel-szövetkezet	100	36·3	39·8	4·0	5·7		10·2	4·0
Iparosszövetkezet	100	1·0	4·2	2·1	87·4	—	—	5·3
Beszerező- és értékesítő szövetk. ..	100	22·5	22·5	39·4	—	—	7·1	8·5
Lakásszövetkezet	100	58·4	15·9	8·9	1·8		—	15·0
Otthon-szövetkezet	100	45·5	9·1	27·2	—	9·1	—	9·1
Munkás-termelőszövetkezet	100	—	10·7	7·1	—	—	82·2	—
Kereskedői szövetkezet	100	—	—	—	25·0	65·6	—	9·4
Összesen ...	100	32·6	21·3	8·8	19·6		11·1	6·6

Egy-egy szövetkezetre átlagosan hat igazgatósági tag esik, ami elég nagy szám, magyarázható azonban azzal, hogy a négy fogyasztási szövetkezet hatalmas intézmény, melynek legfőbb irányító szervének sok tagból kell állania, hogy a tagok különböző csoportjainak képviselői benne helyet találjanak és ezek az átlagot magasra emelik. Azonban a hitel-szövetkezetek is átlagosan nagy létszámú igazgatósággal működnek, ami már kevésbé indokolt.

Az összes szövetkezeteket együttevén, az igazgatósági tagok közt a legtöbb a köztisztviselő, azután pedig a magántisztviselő és iparos. A magántisztviselők jelentékeny arányszámát az magyarázza, hogy ebben a csoportban vannak az ügyvezetők, akik rendszerint tagjai az igazgatóságnak.

Itt is szembevetjük, hogy a fogyasztási, a hitel- és a lakásszövetkezeti mozgalmat elsősorban a köztisztviselők mondhatják a magukénak; de mindháromnál erősen képviselték a magántisztviselők és ezek közt elsősorban az egyes szövetkezetek alkalmazott igazgatói. Igen homogén az iparos-, a munkás-termelő- és a kereskedői szövetkezetek igazgatósága: majdnem tisztán iparosokból, illetőleg munkásokból, illetőleg kereskedőkből áll. Az értelmiségi szabad foglalkozásúak nagy arányszámát a beszerző- és értékesítőszövetkezeteknél az magyarázza, hogy ezek közt három állatorvosi és egy gyógyszerészeti szövetkezet van, amelyeknek igazgatósága az illető foglalkozási ág tagjaiból áll és az arányszámot erősen ide összpontosítja

Hasonló táblázatokat állíthatunk össze a felügyelőbizottságra nézve.

A budapesti szövetkezetek felügyelőbizottsági tagjainak megoszlása foglalkozás szerint 1926.

Megnevezés	Felügyelő bizottság tagjainak száma	A felügyelőbizottság tagjai közül						
		közalkalmazott	magán-alkalmazott	értelmiség és szab. fogl.	önálló iparos	önálló keresk.	munkás	egyéb
<i>Abszolút számokban</i>								
Fogyasztási szövetkezet	33	13	10	1	—	—	3	6
Hitelszövetkezet	80	27	34	4	7		8	—
Iparosszövetkezet	60	2	6	5	47	—	—	—
Beszerző és értékesítő szövetk. ...	40	7	5	18	—	—	6	4
Lakásszövetkezet	91	49	15	14	5		—	8
Otthonoszövetkezet	6	1	1	2	—	2	—	—
Munkás-termelőszövetkezet	43	—	2	6	1		34	—
Kereskedői szövetkezet	20	—	5	—	—	15	—	—
Összesen ...	373	99	78	50	77		51	18
<i>Százalékban</i>								
Fogyasztási szövetkezet	100	39·4	30·3	3·0	—	—	9·1	18 ²
Hitelszövetkezet	100	33·8	42·5	5·0	8·7		10·0	—
Iparosszövetkezet	100	3·3	10·0	8·3	78·4	—	—	—
Beszerző és értékesítő szövetkezet	100	17·5	12·5	45·0	—	—	15·0	10·0
Lakásszövetkezet	100	53·8	16·5	15·4	5·5		—	8·8
Otthonoszövetkezet	100	16·7	16·7	33·3	—	33·3	—	—
Munkás-termelőszövetkezet	100	—	4·7	14·0	2·3		79·0	—
Kereskedői szövetkezet	100	—	25·0	—	—	75·0	—	—
Összesen ...	100	26·5	20·9	13·4	20·7		13·7	4·8

Az átlagos szám itt kevesebb: 4, ami megfelelő, mert a törvény szerint is három felügyelőbizottsági tag a minimum. A köztisztviselők arányszáma kisebb, amit az magyaráz, hogy a felügyelőbizottságban mindig jó, ha van egy-két, a könyvvitelben otthonos egyén. Ezért vannak különösen a fogyasztási szövetkezetek felügyelőbizottságaiban az igazgatóságokhoz képest annyival kevesebben. Az iparos-, kereskedői és munkás-termelőszövetkezetek felügyelőbizottságaiban hasonlóképpen túlsúlyban vannak a megfelelő foglalkozások, mint ezt az igazgatóságnál láthattuk. A beszerző és értékesítő szövetkezetek felügyelőbizottságára nézve ugyanaz áll, mint az igazgatóságokra vonatkozólag.

A budapesti szövetkezetek ügyvezetőinek megoszlása előző foglalkozásuk szerint 1926.

Megnevezés	Ügyvezetők összesen	Ezek közül előző foglalkozása volt						
		közalkal- mazott	magán- alkalm.	értelmiség és szab. foglalk.	önálló iparos	önálló keresk.	munkás	egyéb
<i>Abszolút számokban.</i>								
Fogyasztási szövetkezet	4	2	2	—	—	—	—	—
Hitelszövetkezet	11	2	6	1	1	—	1	—
Iparosszövetkezet	10	1	3	—	6	—	—	—
Beszerező és értékesítő szövetkezet	4	2	1	—	—	—	1	—
Lakásszövetkezet	8	7	1	—	—	—	—	—
Otthonszövetkezet	1	—	1	—	—	—	—	—
Munkás-termelőszövetkezet	6	—	1	1	—	—	2	2
Kereskedői szövetkezet	3	—	2	—	—	1	—	—
Összesen ...	47	14	17	2	7	1	4	2
<i>Százalékban.</i>								
Fogyasztási szövetkezet	100	50·0	50·0	—	—	—	—	—
Hitelszövetkezet	100	18·2	54·5	9·1	9·1	—	9·1	—
Iparos szövetkezet	100	10·0	30·0	—	60·0	—	—	—
Beszerező és értékesítő szövetk. ...	100	50·0	25·0	—	—	—	25·0	—
Lakásszövetkezet	100	87·5	12·5	—	—	—	—	—
Otthonszövetkezet	100	—	100	—	—	—	—	—
Munkás-termelőszövetkezet	100	—	16·7	16·7	—	—	33·3	33·3
Kereskedői szövetkezet	100	—	66·7	—	—	33·3	—	—
Összesen ...	100	29·8	36·2	4·3	14·9	2·1	8·5	4·2

Sajnálatos, hogy erre a kérdésre csak a szövetkezetek fele adott választ. Ezt részben az magyarázza, hogy tulajdonképeni ügyvezető nincs is minden szövetkezetnél, hanem az igazgatóság valamely tagja látja el a teendőket; természetesen ilyen esetekben is meg lehetett volna adni az azelőtti, illetőleg — mikor a szövetkezet vezetése csak mellékfoglalkozást képez, — a főfoglalkozást.

Nem lephet meg, hogy itt a magántisztviselők vezetnek. A régebbi és nagyobb szövetkezeteknél az igazgató a szövetkezet tisztviselői közül került az intézet élére. Az új szövetkezetek, amennyiben valóságos hivatalnok igazgatójuk van, ezt rendszerint valamely másik vállalat tisztviselői sorából vették. Végül az is emeli az arányszámot, hogy a hitelszövetkezetek közt sok van olyan, mely valamely vállalat alkalmazottai köréből alakult és ilyenkor természetesen az ügyvezető is azok közül való. Az iparosszövetkezetek ügyvezetőiket is legszívesebben a mesterek közül választják. Feltűnő, hogy négy beszerző- és értékesítő szövetkezet

közül kettőnek vezetője köztisztviselőből lett azzá, ami semmiesetre sem egészséges tünet. Ellenben a lakásszövetkezeteknél való nagy arányuk alig okozhat bajt, mert itt az ügyvitel sokkal kevesebb kereskedői tapasztalatot és rátermettséget kíván. A munkás-termelőszövetkezetek is szeretik vezetőiket a maguk sorából választani.

A vezetőségre vonatkozó foglalkozási statisztika egyetlen biztos és általános tanulsága, hogy a köztisztviselők ebben a tekintetben is valamennyi foglalkozási ág közül a legnagyobb érdeklődést mutatják a szövetkezetek iránt.

d) *A szövetkezetek jogi jellege.*

A jogi forma, mint ezt többször kiemeltük, nem feltétlenül szükséges ahhoz, hogy valamilyen társas vállalkozást szövetkezetnek tekintsünk-e vagy sem. Valódi szövetkezeti működést lehet részvénytársasági formában folytatni, amint viszont szövetkezeti formába lehet öltöztetni a tisztán kapitalista vállalkozást is — az utóbbi mindenestre gyakrabban fordul elő, mint az előbbi, — mégis abból, hogy a törvények keretein belül a szövetkezetek hogyan szabályozzák a maguk és tagjaik közti jogviszonyt az alapszabályokban, sokat lehet következtetni épen a szövetkezeti jelleg valóságát illetőleg. Bizonyos megkötések az alapszabályokban azt jelentik, hogy a szövetkezet valóban az akar lenni, viszont ezeknek hiánya e tekintetben legalább is kétségeket támaszthat.

A következőkben a főváros szövetkezeteit ebből a szempontból kell vizsgálat alá vonni.

α) *A szavatosság.*

A részvénytársaság legjellemzőbb vonása, hogy minden részvényes csak részvényének értékéig felel a társaság adósságaiért. Őt nagyobb baj nem érheti, mint hogy részvénye értéktelenné válik. Ezzel szemben a szövetkezetnél lehetséges, hogy a tag a társaság adósságaiért nem csupán üzletrésze értékével felel, hanem ha a szövetkezet vagyona nem fedezi az adósságokat, akkor őt további befizetésekre lehet kötelezni, abban a mértékben, amint azt az alapszabályok megállapítják. Ennek a magyarázata az, hogy a szövetkezet azért alakul, hogy tagjai igénybe is vegyék, ha tehát az üzletmenet rossz, bizonyos fokig annak is tulajdonítható, hogy a tagok nem támogatták azt eléggé, tehát valami felelősséggel is tartoznak. Ezenkívül a szövetkezeteknél rendszerint csekély saját tőke hitelfedezeti alkalmassága kiszélesedik azáltal, hogy a hitelezőnek nemcsak a szövetkezet vagyona áll rendelkezésére fedezetül, hanem szükség esetén a tagok utánfizetése is.

Ez a lényege a szövetkezeti szavatosságnak. A magyar törvény szerint lehetséges ugyan az is, hogy a szövetkezeti tag, mint a részvényes, csak az üzletrész erejéig felel, de lehetséges az ezen túlmenő felelősség is, de jure egészen a teljes vagyon erejéig, — amikor korlátlan szavatosságról beszélünk, — a gyakorlatban azonban többnyire csak az üzletrész névértékének bizonyos többszöröséig terjed az ki; ez a korlátolt, többszörös szavatosság.

A fővárosi szövetkezeteknél e tekintetben a helyzet a következő.

A szövetkezetek megoszlása a szavatossági forma szerint.

	A f e l e l ő s s é g		t ö b b s z ö r ö s	
	egyszeres eset	%	eset	%
Fogyasztási szövetkezetek	5	100·0	—	—
Hitelszövetkezetek	7	41·0	10	59·0
Iparosszövetkezetek	2	12·5	14	87·5
Beszerző és értékesítő szövetkezet	9	90·0	1	10·0
Lakásszövetkezetek	24	96·0	1	4·0
Otthonoszövetkezet	2	100·0	—	—
Munkás-termelőszövetkezetek	8	80·0	2	20·0
Kereskedői szövetkezetek	2	50·0	2	50·0
Összesen	59	66·5	30	33·5

A szövetkezetek kétharmadrésznél csak egyszeres felelősség van. Itt látszik a kereskedelmi törvény liberális szövetkezeti jogának következménye. Hogy ez mennyire nem alkalmas fejlődő szövetkezeti mozgalom alapjául, mutatja, hogy azoknál a budapesti szövetkezeteknél, melyeknek legnagyobb része a két nagy központ: az Országos Központi Hitelszövetkezet és az Iparosok Országos Központi Szövetkezet kötelékébe tartozik, túlnyomó a többszörös felelősség, amit különben az ezekre a központokra és a kötelekükbe tartozó szövetkezetekre vonatkozó törvények kötelezővé is tesznek. A fogyasztási és az otthon szövetkezetektől eltekintve — melyek kis számuk miatt figyelmen kívül maradnak — az egyszeres felelősség legnagyobb aránya a beszerző és értékesítő szövetkezeteknél tapasztalható.

A többszörös felelősség mértékét is érdemes megfigyelni.

A többszörös felelősség mérve a budapesti szövetkezeteknél.

Megnevezés	Az üzletrész tulajdonosának felelőssége							
	az üzletrész névértékének			korlátlan	az üzletrész névértékének			korlátlan
	kétszerese	négyszerese	öttszöröse		kétszerese	négyszerese	öttszöröse	
	abszolút számokban				százalékban			
Hitelszövetkezet	—	3	7	—	—	30·0	70·0	—
Iparosszövetkezet	12	1	—	1	85·6	7·2	—	7·2
Beszerző- és értékesítőszövetk.	1	—	—	—	100·0	—	—	—
Munkás-termelőszövetkezet	—	—	2	—	—	—	100·0	—
Kereskedői szövetkezet	—	—	2	—	—	—	100·0	—
Összesen ¹⁾	13	4	¹⁾ 11	1	45·0	13·8	37·9	3·5

¹⁾ Egy szövetkezet csak annyit jelentett, hogy «többszörös».

Kiemelkedik a kétszeres felelősség az iparösszvetkezetek és az ötszörös a hitelszövetkezetek alapszabályaiban. Az utóbbi szavatosság a szabályszerű a Országos Központi Hitelszövetkezet kötelékébe tartozó szövetkezeteknél és mivel ugyanez a helyzet a Hangya szövetkezeteknél, az ötszörös felelősséget a tipikus magyar szavatossági rendszernek szokták mondani. Egészen szokatlan a korlátlan felelősség, amint azt egy iparösszvetkezet elfogadta. Magyarországon nem ismerjük ennek még egy esetét.

β) A szavazatjog.

Szigorúan véve a szövetkezetnél, mivel nem tőkés társulás, a szavazatjognak teljesen függetlennek kellene lennie a tag üzletrészeinek számától, tehát minden tagot csak egynek kellene megilletnie. Magyarországon azonban ez ritkán fordul elő, mert a szövetkezetek rá vannak utalva sokszor egyeseknek nagyobb üzletrészjegyzésére, hogy ily módon saját tőkéjüket növeljék; viszont ezek többnyire nagyobb érdekeltségüknek megfelelő nagyobb befolyást is kívánnak a szövetkezet ügyeibe. Ilyenformán nálunk a szokásos az, hogy a szavazatjog arányos az üzletrészek számával. Előfordul, hogy — teljesen a részvénytársaság mintájára — a szavazatjognak az üzletrészállományhoz való ez az igazodása korlátlan, tehát minden üzletrész egy-egy szavazatot ad. Gyakoribb azonban az a közbelső megoldás, hogy egy bizonyos határig a szavazatjog üzletrészenként illeti meg a tagot, de egy bizonyos számú szavazatnál többet egy tag sem gyakorolhat.

A fővárosi szövetkezetek helyzetét ebben a tekintetben a következő táblázat mutatja be:

A szavazatjog a budapesti szövetkezeteknél.

	A k o r l á t l a n		k o r l á t o l t		e g y t a g — e g y s z a v a z a t	
	absz.	%	absz.	%	absz.	%
Fogyasztási szövetkezet	3	6·0	1	20·0	1	20·0
Hitelszövetkezetek ..	5	29·4	12	70·6	—	—
Iparösszvetkezetek .	3	18·8	13	81·2	—	—
Beszerző és értékesítő szövetkezetek.	6	60·0	4	40·0	—	—
Lakásszövetkezetek	17	68·0	8	32·0	—	—
Otthonszövetkezetek	—	—	2	100·0	—	—
Munkás-termelő szöv.	1	10·0	1	10·0	8	80·0
Kereskedői-szövetkez.	2	50·0	2	50·0	—	—
Összesen	37	41·6	43	48·2	9	10·2

A szavazatjognak tisztán szövetkezeti formája fordul elő legritkábban és pedig kizárólag a munkásság szövetkezeteinél, mivel a munkás-termelő szövetkezeteken kívül csak egy fogyasztási szövetkezet, még pedig az Általános Fogyasztási Szövetkezet iktatta ezt az elvet alapszabályaiba. Leggyakrabban a kompromisszumos szavazatjog fordul elő, melynél

az egy-egy tag által gyakorolható szavazatok száma korlátozva van. Ismét a hitel- és az iparösszvetkezetek azok, melyek ennek a formának a túlsúlyt adják, épen azért, mert a két központnak, melyhez tartoznak, ez a hivatalos politikája. Mindamellet a korlátlan szavazatjog alig valamivel kevesebb esetben fordul elő, mint a korlátolt, s különösen a lakás-, valamint a beszerző és értékesítő szövetkezeteknél gyakori.

γ) Az üzletrész átruházhatósága.

A szövetkezeti üzletrészt azért nem lehet oly szabadon átruházni, mint a részvényt, mert a szövetkezetnek a tagra nemcsak mint a tőkét szolgáltató egyénre van szüksége, mint a részvénytársaságnak a részvényesre, hanem mint nála bevásárló fogyasztóra, mint betéteit ott elhelyező tőkésre, mint cikkeit vagy munkaerejét ott értékesítő egyénre is. Tehát a szövetkezetnek szüksége van a tag gazdaságára, hogy az az illető funkciót, melyre a szövetkezet alakult, a szövetkezet közbenjöttével végezze el. Ennélfogva a szövetkezet megválogatja a maga tagjait és rendszerint nem elégedhet meg azzal, hogy egyszerűen az üzletrész átruházása hozza létre a tagsági minőséget, anélkül, hogy a tagok összességét képviselő igazgatóságnak bele-szólása lenne, elfogadja-e az illetőt tagul vagy sem.

A tiszta szövetkezeti elv az, hogy aki ki akar válnia szövetkezetből, mondja fel üzletrészt, amihez való jogát a törvény biztosítja; ha más akar a helyébe lépni, az annak rendje és módja szerint kérje a felvételt. Egyszerűbb eljárás, de lényegében véve ugyanazzal az eredménnyel jár, ha az igazgatóság engedélye szükséges ahhoz, hogy átruházással valaki a kilépni kívánó tag helyébe léphessen. Mivel azonban a kereskedelmi törvény nem zárja ki azt, hogy az alapszabály az üzletrészt ugyanolyan áthozható papírnak nyilvánítsa, minő a részvény, ezzel a lehetőséggel élni szoktak olyan szövetkezetek, melyek nem szigorúan szövetkezeti szellemű működésre akarnak berendezkedni.

A fővárosban e tekintetben a helyzet a következő:

Az üzletrészek jogi természete a budapesti szövetkezeteknél.

	A z ü z l e t r é s z					
	átruházható szabadon		csak igazgatósági engedéllyel ruházható át		nem ruházható át	
	absz.	%	absz.	%	absz.	%
Fogyasztási szövetkez.	2	40·0	1	20·0	2	40·0
Hitel-szövetkezetek . . .	12	70·6	5	29·4	—	—
Iparösszvetkezetek . .	8	50·0	8	50·0	—	—
Beszerzőszövetkezetek	4	40·0	1	10·0	5	50·0
Lakásszövetkezetek . .	25	100·0	—	—	—	—
Otthon-szövetkezetek .	—	—	—	—	2	100·0
Munkás-termelőszöv. .	1	10·0	3	30·0	6	60·0
Kereskedői szöv.	1	25·0	1	25·0	2	50·0
Összesen	53	59·6	19	21·3	17	19·1

A kép nem teljesen megbízható. A hitelszövetkezetek nagy része az Országos Központi Hitelszövetkezet kötelékébe tartozik, melynek mintaalapszabályai szerint az üzletrészt csak az igazgatóság engedélyével ruházható át. Ennek ellenére ezeknél a szövetkezeteknél a szabad átruháztatás látszik túlnyomónak, ami csak úgy magyarázható, hogy nem adtak pontos választ. De ha ezt figyelembe vesszük is, valamennyi szövetkezet nagyobb felénél akkor is az említett rendelkezés lesz a szokásos. Az iparosszövetkezeteknél már inkább látszik a központ befolyása, mely szintén ragaszkodik szövetkezteinél az igazgatóság engedélyéhez. Valószínű, hogy az átruházás kizárása sem fordul elő annyiszor, mint a kimutatásból, nyilván a kérdőív nem eléggé pontos kitöltése miatt látszik. De így lehet és teljesen érthető ez az otthon szövetkezeteknél, melyeknél a tagok mintegy közös háztartásba kerülnek és így érthető, ha a maguk körét szigorúan körülhatárolni iparkodnak. Hasonló az eset, ha nem is ily mértékben, a lakásszövetkezeteknél és ezért annál inkább meglepő, hogy a szabad átruházást valamennyinél megengedik az alapszabályok.

d) A tagok hozzájárulása a tőkéhez.

A szövetkezetek tőkeerejének vizsgálata azon részbe tartozik, melyben egyenként kerülnek azok tárgyalásra. Itt kell azonban áttekintőleg vizsgálni, hogy a szövetkezet tőkeképzéséhez való hozzájárulás milyen terhet jelent a tagra nézve. És pedig nem abból a szempontból, hogy mennyivel vannak a tagok érdekelve a különböző szövetkezeteknél, — aminek mértéke az egy-egy tagra eső üzletrésztőke átlagos nagysága, — hanem hogy mennyit jelent, ha a tag minimális kötelezettségének e tekintetben eleget tesz, vagyis belépési díjat fizet és egy üzletrészt vásárol.

Ebből a szempontból van némi érdekessége annak, ha a belépési díj magasságát és az üzletrészek névértékét vizsgáljuk.

A belépési díj összege a budapesti szövetkezeteknél.

Megnevezés	Fogyasztási										Fogyasztási																							
	Hitel-		Iparos-		Beszerzési és értékesítő-		Lakás- és otthon- munkás- termelő-		Kereskedői		Összes		Hitel-		Iparos-		Beszerzési és értékesítő-		Lakás- és otthon- munkás- termelő-		Kereskedői		Összes											
szövetkezetek a belépési díj nagysága szerint																																		
abszolút számokban												százalékokban																						
20— 50 f	2	5	5	3	—	3	—	18	40·0	29·5	31·3	30·0	—	30·0	—	20·2	20— 50 f	2	5	5	3	—	3	—	18	40·0	29·5	31·3	30·0	—	30·0	—	20·2	
51—100 e	1	6	3	1	—	—	—	13	20·0	35·3	18·8	10·0	—	20·0	—	14·5	51—100 e	1	6	3	1	—	—	—	13	20·0	35·3	18·8	10·0	—	20·0	—	14·5	
2 P-ig	—	1	3	2	2	2	—	10	—	5·9	18·8	20·0	8·0	20·0	—	11·2	2 P-ig	—	1	3	2	2	2	—	10	—	5·9	18·8	20·0	8·0	20·0	—	11·2	
5 e	1	—	—	1	1	1	2	5	20·0	—	—	20·0	4·0	10·0	—	6·8	5 e	1	—	—	1	1	1	2	5	20·0	—	—	20·0	4·0	10·0	—	6·8	
10 e	—	—	1	—	—	—	—	3	—	—	6·2	—	10·0	—	2·2	10 e	—	—	1	—	—	—	—	3	—	—	6·2	—	10·0	—	2·2			
32 e	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1·1	32 e	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	25·0	1·1	
200 e	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	1·1	200 e	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	25·0	1·1
Üzl.-részenként 1 P-ig	—	1	4	—	1	—	—	6	—	5·9	25·0	—	4·0	—	7·6	Üzl.-részenként 1 P-ig	—	1	4	—	1	—	—	6	—	5·9	25·0	—	4·0	—	—	—	7·6	
2 e	—	2	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	2·2	2 e	—	2	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	2·2	
5 e	—	—	—	—	1	—	—	1	—	—	—	—	4·0	—	1·1	5 e	—	—	—	—	1	—	—	1	—	—	—	—	4·0	—	—	—	1·1	
Üzletrészek 10%-a	1	—	—	—	—	—	—	1	20·0	—	—	—	—	—	1·1	Üzletrészek 10%-a	1	—	—	—	—	—	—	1	20·0	—	—	—	—	—	—	—	1·1	
2%-a	—	—	—	—	1	—	—	1	—	—	—	—	4·0	—	1·1	2%-a	—	—	—	—	1	—	—	1	—	—	—	—	4·0	—	—	—	1·1	
Ismeretlen	—	2	—	3	21	1	—	27	—	11·8	—	30·0	76·0	10·0	—	30·3	Ismeretlen	—	2	—	3	21	1	—	27	—	11·8	—	30·0	76·0	10·0	—	—	30·3

Feltűnően sok szövetkezet nem válaszolt a kérdésre, egészen érthetetlen okból. Az összes szövetkezetek 13·1%-ánál a belépési díj — a részvénytársaságok alapítási díjának mintájára — a jegyzett üzletrészek számának arányában van megszabva. Nincs kizárva, hogy ezt néhány olyan szövetkezet is követi, mely a kérdésre nem válaszolt kifejezetten. Általában, a belépési díj 2 pengőn alul marad; hatvankét válaszoló szövetkezet közül nagyvenkettőnél. A kimutatás tanúsága szerint általában magasabbnak látszik a lakásszövetkezeteknél; csakhogy itt a túlnyomó rész adós maradt a válasszal. A kereskedői szövetkezeteknél a legmagasabb a belépési díj s különösen az egyiknél, ahol 200 pengő. Az utóbbi szövetkezet gyárak értékesítési szervezete, valószínűnek látszik, hogy inkább kartell-tendenciákat szolgál, ami megmagyarázza a díj magas voltát.

Az üzletrészek névértéke a budapesti szövetkezeteknél.

Megnevezés	Az üzletrészek névértékének megoszlása															
	abszolút számokban							százalékokban								
	1	2	5	10	20	50	100	1	2	5	10	20	50	100		
	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
	p e n g ő															
Fogyasztási szövetkezet . . .	—	2	—	2	1	—	—	—	—	40·0	—	40·0	20·0	—	—	
Hitelszövetkezet	—	3	1	5	3	4	—	1	—	17·6	5·9	29·5	17·6	23·6	5·9	
Iparosszövetkezet	—	2	2	10	—	1	—	—	—	12·5	12·5	62·5	—	6·2	6·2	
Besz. és értékesítő szövetkezet .	2	4	1	2	—	1	—	—	20·0	40·0	10·0	20·0	—	10·0	—	
Lakásszövetkezet	—	—	1	1	3	4	11	4	—	—	4·2	4·2	12·5	16·7	46·0	
Otthonos szövetkezet	—	2	—	—	—	—	—	—	100·0	—	—	—	—	—	—	
Munkás termelési szövetkezet . .	—	2	—	2	2	2	2	—	20·0	—	20·0	20·0	20·0	20·0	—	
Kereskedői szövetkezetek	—	—	—	—	2	—	1	—	—	—	—	—	50·0	25·0	25·0	
Összesen	2	15	5	22	9	14	14	7	1·3	17·0	5·7	26·1	9·2	15·9	15·9	7·9

Az üzletrészeknél a csoportok közül az 5—10 pengős típus a leggyakoribb (26·1%), azonban mégis ritkább, mint ha az utolsó három csoportot: a 20 pengőn felülieket összefoglaljuk (39·7%). Ennek az a magyarázata, hogy az adatot szolgáltató szövetkezetek közt sok a lakásszövetkezet, melyek az utóbbi években alakultak és mivel építkezni akartak, érdemleges hozzájárulást kívántak a tagoktól. Azonban az iparos- és hitelszövetkezeteknél is találunk egy-egy olyat, melynél az üzletrész névértéke 100 pengő, ami különösen hitelszövetkezeteknél szokatlan. A kettőszáz pengős üzletrész ugyanannál a szövetkezetnél fordul elő, melynél a belépési díj is magas. A legalacsonyabbak az üzletrészek a hitelszövetkezeteknél. A munkás-termelőszövetkezeteknél abból, hogy 60%-nak 20 pengő felett van az üzletrésze, látszik a törekvés, hogy lehetőleg saját tőkére tegyenek szert; ha ez, tekintettel tagjaiknak: munkásoknak szegénységére, talán nem is sikerül, amellyel bizonyít, hogy tudatában vannak szövetkezetük természetének, mely a

nyersanyag és berendezés beszerzésére nagyobb tőkét kíván, mint amilyen például egy hitel- vagy fogyasztási szövetkezetnél szükséges.

A tag szempontjából az is fontos, hogy egyszerre kell-e befizetni az üzletrészt belépéskor, vagy pedig ez részletekben is történhet, esetleg úgy, hogy fizetni csak egy részt kell, a többi az osztalékból és a visszatérítésből törlesztődik. E tekintetben a helyzet a következő:

Az üzletrész befizetésének módjai a budapesti szövetkezeteknél.

	A z ü z l e t r é s z befizethető részletekben, illetőleg az osztalékból stb. törleszthető		egyszerre fizetendő be- belépéskor	
	absz.	%	absz.	%
Fogyasztási szövetkezetek	5	100·0	—	—
Hitelszövetkezetek	15	88·2	2	11·8
Iparosszövetkezetek	12	75·0	4	25·0
Beszerző és értékesítő szövetkezetek	4	40·0	6	60·0
Lakásszövetkezetek	5	20·9	19	79·1
Otthonszövetkezetek	1	50·0	1	50·0
Munkás-termelőszövetkezetek	9	90·0	1	10·0
Kereskedői szövetkezetek	3	75·0	1	25·0
Összesen	54	69·5	34	30·5

A szövetkezetek nagyobb részénél, 69·5%-nál tehát lehetséges a részletekben való befizetés. A fogyasztási és a munkás termelőszövetkezetek a legmegértőbbek ebben a tekintetben, míg a lakásszövetkezetek aránylag szűkkeblűek, ugyanabból az okból, melyet az imént említettünk.

ε) A z ü z l e t k ö r .

Szövetkezeti szempontból jellemző az is, hogy köthet-e a szövetkezet nem tagokkal is üzleteket. Tudvalevő, hogy ez a kérdés a szövetkezetek és a kereskedelem közti vitákban ma nálunk is előtérben áll. A jogi helyzet szempontjából a szövetkezeteknek az a szabadsága, hogy mást is, mint tagot kiszolgálhatnak, nem kétséges. A gyakorlatban legfontosabb a kérdés a fogyasztási és a hitelszövetkezeteknél.

Az említett két szövetkezeti ágazatnál a helyzet az, hogy az üzletkörnek kiterjesztése nem tagokra az alapszabályok szerint meg van engedve

a fogyasztási szövetkezeteknél 5 közül 4-nél
a hitelszövetkezeteknél 17 « 0-nál.

A lakásszövetkezetek természetesen csak tagjaiknak adnak lakást. A munkás-termelőszövetkezeteknél a kérdést úgy kell fogalmazni, foglalkoztathatnak-e mást is, mint tagjaikat. Erről ezek tárgyalásánál lesz szó.

ζ) A felesleg.

A szövetkezeti elvek és a gyakorlati élet kívánalmainak összehangolásából a szövetkezetek üzleti feleslegének szétosztására nézve a következő felosztási sorrendet szokták a leghelyesebbnek tartani: erős tartalékolás, mérsékelt és alapszabályilag korlátozott osztalék fizetése, egy az osztaléknál nagyobb, de nem túlzottan magas visszatérítés — amely szövetkezeti fajtánál ez egyáltalában szokásos —, azután általános szövetkezeti, jótékonyági és kulturális célok támogatása és végül ismét tartalékolás. Minél nagyobb része a feleslegnek jut az osztalékra, annál inkább kapitalisztikus a szövetkezet jellege; minél kevesebb jut a tartalékba, annál kevésbé alapozza meg a szövetkezet tőkeerejét a jövőre számára, — mert hiszen a változó és felmondható üzlet-résztőkével szemben a tartaléktőke itt az egyetlen biztos saját tőke. Viszont minél több kerül a nyereségből visszatérítés formájában a taghoz, annál valószínűbb a szövetkezeti szellemre való törekvés, de az olyan mértékű visszatérítés, mely felülmúlja az általános kiskereskedelmi nyereség kalkulálása alapján elérhető mértéket, azt a gyanút keltheti, hogy elérése erőltetett módon vagy nem szolid üzletmenettel történt, tehát nem kedvező jel.

Ebből a szempontból érdekel bennünket itt, hogy mi történt a budapesti szövetkezetek üzleti feleslegével. Az alábbi táblázat adja a százalékszámokat; az abszolút összegnek itt nincs semmi fontosságuk.

A felesleg felhasználása a budapesti szövetkezeteknél.

	A feleslegből felhasználtatott				
	osztalékra	tartalékra	visszatérítésre	közcélokra	egyéb célra
	a felesleg %-ában				
Fogyasztási szövetkezetek	7.3	3.4	71.8	2.0	15.5
Hítelszövetkezetek	42.5	47.5	—	3.9	6.1
Iparosszövetkezetek	36.5	34.5	2.6	—	26.4

A beszerző és értékesítő szövetkezetekre vonatkozólag nem érdemes a kérdést vizsgálni, annyira hiányos adatokat szolgáltatottak. A lakásszövetkezeteknél csak kivételes, hogy felesleg van. A munkás-termelőszövetkezeteknél pedig a vizsgálat alá vont üzletévben több volt a veszteség. Ezért szorítkozunk a felsorolt három szövetkezeti ágra. A fogyasztási szövetkezetek minden egyéb célt háttérbe szorítottak a visszatérítés mellett. A hitelszövetkezetek fordították a felesleg legnagyobb részét a tartalékolásra és osztalék fizetésére. Az iparosszövetkezeteknél szokatlanul nagy az »egyéb« célra való felhasználás; ez alatt tantiémekeket, de különösen a következő üzletévre való átvitelt kell sejtenuünk.

A szövetkezetek kritikai méltatásánál különösen az osztalékot szokták vizsgálni, a már jelzett okból: abból, hogy mi jut a tőkének, arra lehet következtetni, hogy mennyire inkább a tőke, mint a tagok gazdálkodásának érdekeit van a szövetkezet hivatva szolgálni.

A magyar törvényhozás általában semmiféle megszorítást nem tesz abban a tekintetben, hogy a szövetkezetek mennyi osztalékot fizetnek az üzlet-részek után, de jelentősége van a kérdésnek bizonyos adózási kedvezmények szempontjából. Béke idején rendszerint 5 vagy 6% volt a maximum, azonban az inflációs idők rendkívüli kamatviszonyai közt ezt a határt is szükséges volt felemelni és az 1923 : XXXIII. t.-c. lehetővé teszi annak a törvény- vagy alapszabályszerű osztalék kétszeres kulcsa szerint való kifizetését anélkül, hogy emiatt adóztatási szempontból hátrány származna az illető szövetkezetre.

Az első kérdés azonban a szövetkezetről a jelen szempontból, hogy alapszabályaiban egyáltalában szabott-e határt az osztalék magasságának.

A budapesti szövetkezetek osztalékának mérvé.

	A z o s z t a l é k					
	korlátolt		korlátlan		ismeretlen	
	absz.	%	absz.	%	absz.	%
Fogyasztási szövetkezet	4	80·0	1	20·0	—	—
Hitelszövetkezet	12	70·6	5	29·4	—	—
Iparosszövetkezet	14	87·5	—	—	2	12·5
Beszerező és értékesítő szövetkezet..	8	80·0	2	20·0	—	—
Lakásszövetkezet	17	68·0	8	32·0	—	—
Otthonoszövetkezet	1	50·0	1	50·0	—	—
Munkás-termelőszövetkezet	10	100·0	—	—	—	—
Kereskedői szövetkezet	3	75·0	1	25·0	—	—
Összesen	69	77·0	18	20·8	2	2·2

A túlyomó eset tehát, hogy az osztalék korlátozva van. A legáltalánosabban természetesen a munkások termelő szövetkezeteinél, de alig ritkábban az iparosszövetkezeteknél. A korlátolt osztalék a lakásszövetkezeteknél fordul elő aránylag legritkábban; ha valóban úgy van, hogy ezek alapszabályaiban nem szabtak határt az osztalék %-ának, ez csak nagy felesleg reményében történhetett, ami nyilvánvaló tévedés, mert éppen ezeknél a szövetkezeteknél nem szokott felesleg lenni, miután rendszerint annyit vesznek be lakók járuléka címén a tagoktól, mint lakóktól, amennyi karbantartási költségük volt.

Ami már most a korlátozott osztalék mérvét illeti, a helyzet a következő:

A szövetkezetek alapszabályilag korlátolt osztalékának mérvé 1926.

Megnevezés	Osztalékot nem fizet					Osztalékot nem fizet				
	4	5	6	8-10	25	4	5	6	8-10	25
	százalék osztalékot fizet maximálisan					százalék osztalékot fizet maximálisan				
	abszolút számokban					százalékban				
Fogyasztási szövetkezet	1	—	2	1	—	25·0	—	50·0	25·0	—
Hitelszövetkezet	—	—	6	4	2	—	—	50·0	33·3	16·7
Iparosszövetkezet	—	—	14	—	—	—	—	100·0	—	—
Beszerező- és értékesítőszövetk. ...	1	—	5	2	—	12·5	—	62·5	25·0	—
Lakásszövetkezet	8	—	1	2	6	47·0	—	5·9	11·8	35·3
Otthonoszövetkezet	—	—	1	—	—	—	—	100·0	—	—
Munkás-termelőszövetkezet	—	1	6	—	2	1	10·0	60·0	—	20·0
Kereskedői szövetkezet	—	—	3	—	—	—	—	100·0	—	—
Összesen ...	10	1	38	9	10	1	14·5	1·4	55·2	13·0
									14·5	1·4

Az 5%-os osztalék a leggyakoribb —, ezt különben Magyarországra általában lehet mondani. Azoknak az eseteknek gyakoriságát, hol osztalék nincs, valamint azokét, hol az osztalék meghaladja a 6%-ot, tulajdonképpen a lakásszövetkezetek okozzák. Feltűnő, hogy épen egy munkásszövetkezet az, mely a legmagasabb: 25%-os osztalékot állapította meg.

2. A fogyasztási szövetkezetek.

a) Általános jellemzés.

Statisztikánk a fővárosban — eltekintve a Hangyától — 5 fogyasztási szövetkezetről tud beszámolni, azonban ennél több működik. Biztos tudomásunk van többek közt a Kéve Ruházati Áruház Szövetkezet, az Evangélikusok Gazdasági Szövetkezete és a Polgárok Gazdasági Szövetkezete fennállásáról. Ezek közül kettő különleges típust képvisel és annál sajnálatosabb, hogy adatok hiányában nem tudunk abba a képbe, melyet a főváros szövetkezeti mozgalmáról összeállítottunk, róluk is egy két vonást belefoglalni.

A képnek legszembeötlőbb vonása, hogy a szövetkezetek nem specializálódtak üzletkör szerint, kivéve a Kévé, mely csak ruházati cikket tart. A többiek a legkülönbözőbb szükségletek fedezésére alkalmas cikkekkel iparkodnak ellátni tagjaikat s mint ilyenek — tekintettel arra is, hogy nagy intézmények — a kereskedelemben áruháznak nevezett típusnak felelnek meg. Másfelől azonban az úgynevezett »chain store«-okkal is hasonlóságot mutatnak annál fogva, hogy valamennyi nagyszámú fiókot (elosztóhelyet) tart fenn. A kicsinyben való vásárlásnak ez a kétirányú összefoglalása a szövetkezeteknél előbb következett be, mint a kereskedelemben, ahol csak az utóbbi időben ölt nagyobb arányokat, még pedig egyelőre csak a külföldön, ahol egyes országokban a kiskereskedelem helyzetére époly nyomást gyakorol, mint a milyen miatt a szövetkezetekre panaszkodik az. Magyarországon és a fővárosban is a kicsinyben való eladásnak egy kéz részéről történő szervezése a kereskedelemben még távolról sem ért el olyan fokot, mint azt a nagy fővárosi fogyasztási szövetkezetek egyike-másika mutatja, úgy hogy azok e tekintetben az áruelosztás legmodernebb típusát képviselik.

Egyik különleges vonása a budapesti fogyasztási szövetkezeti mozgalomnak külföldi nagyvárosokkal szemben a nagyszövetkezeteknek aránylag nagy száma. Sehol nem találunk négy különálló szövetkezetet, többnyire legfeljebb kettő működik, rendszerint egy a tisztviselők részére és egy másik, mely inkább munkásjellegű. Ezzel szemben Budapesten a tisztviselő elem három szövetkezetben tömörült: a Köztisztviselőkében, a Máv. Alkalmazottakéban és a Háztartásban,

mert ha az utóbbinak cégében ez nem is jut kifejezésre, túlnyomólag mégis azokra támaszkodik, mint vásárlókra. Velük szemben áll az Általános Fogyasztási Szövetkezet, mint kifejezetten munkásszövetkezet, bár aránylag sok tisztviselő tagja van, igaz, hogy inkább a környéken. Az a körülmény, hogy ugyanazon társadalmi réteg érdekében több szövetkezet működik, egyrészt hátrányos, mert az árúelosztás költségei kétségkívül kisebbek volnának egy továbbmenő integráció mellett, viszont a szövetkezeti versenytársak jelenléte feltétlenül egészséges hatást kell, hogy gyakoroljon.

A szövetkezeteknek valamely társadalmi rétegre való támaszkodás iránti hajlandóságát mutatja egyébként az is, hogy a főiskolai hallgatóknak külön szövetkezetük van a Centrumban és külön tömörültek egyesek a felekezeti összetartozandóság alapján az Evangélikusok Szövetkezetében.

Semmiképen sem lehet azonban mondani, hogy ez a különváltság a szövetkezetek üzleti és szociális politikáján mélyebb nyomokat hagyta. A munkásság szövetkezete természetesen külön utakon megy, amin azonban, tekintve tagjainak összetételét, csodálkozni nem lehet. Olyan küzdelemről azonban a két különböző világnézet alapjára helyezkedett szövetkezetek közt, hogy a szövetkezeti semlegesség veszélyeztetettségéről lehetne beszélni, szó sincs.

Nincs nagy különbség e szövetkezetek közt a fogyasztási szövetkezetek üzletviteli elvei tekintetében, tehát az úgynevezett rochdalei elvek szempontjából sem. Mindenekelőtt valamennyi, amelyet tárgyalásunk körébe vonhatunk, maga tart raktárt, tehát nem az úgynevezett rabattrendszer alapján áll, melynek lényege, hogy a szövetkezet nem közvetlen eladó, hanem kereskedőkkel létesít megállapodásokat, hogy ezek a szövetkezet tagjainak a bevásárlásból százalékos kedvezményt nyújtsanak. A Polgárok Gazdasági Szövetkezete, — amennyire hirdetéseiből megállapítható — inkább az utóbbi alapra helyezkedett; hogy milyen eredménnyel, nem tudjuk, különben az alakulás még nincs is egy éves. A Köztisztviselők Szövetkezete egyes cikkek és szolgáltatások — orvos, stb. — tekintetében szintén bevezette a rabatt-rendszert, de nála is ez egészen kivételes.

Közös vonásuk a főváros fogyasztási szövetkezeteinek, hogy a piaci ár szerint adnak el, tehát nem alacsonyabban annál és az előnyt a tag részére a megbízható minőségben és a bevásárlások összegével aránylagos utólagos visszatérítésben ígérik. Ez orthodox rochdalei elvtől való eltérések előfordulnak ugyan, de többnyire alig nagyobb százalékkal, mint aminő különbségeket a kiskereskedők árai közt lehet találni. Ellenben az Általános Fogyasztási Szövetkezet kivételével valamennyi szövetkezet eltér a szigorú rochdalei elvtől abban, hogy hitelben is ad el. Tisztviselőknél, kik havonta kapják fizetésüket, erre inkább szükség is van, mint munkásoknál, kik hetenkint kapják a bért, tehát jövedelmük, ha csekélyebb is, egyenletesebben oszlik meg.

Csak egy szövetkezet van, melynél a tagnak nyújtható bevásárlási hitel nincs korlátozva; egyiknél a határ a tag egy havi jövedelme, kettőnél 200 pengő, tehát körülbelül ugyancsak az átlagos tag egy havi jövedelme. Azonban így is tekintélyes a hitel, mellyel a fogyasztáson iparkodnak segíteni. A fogyasztási szövetkezetek 1926. évi mérlege szerint ezen a címen mutatkozó künnlevőség kitett két szövetkezetnél — a harmadik nem szolgáltatott adatot — 7,165.049 pengőt, mihez hozzá adhatunk még egy szövetkezettől, melytől idevonatkozólag csak 1927-re rendelkezünk adattal, 25.000 pengőt és az előbb említett adatot nem szolgáltató szövetkezet számlájára a mérlegből következtethetőleg 50.000 pengőt, úgy, hogy mintegy 7,250.000 pengő hitel jutott e négy szövetkezet tagjainak. Ez egy tagra átlagosan 64 pengőt jelent, tehát e szövetkezetek forgalmának mintegy 17%-a hitelben való eladásokkal bonyolódik le.

Az egyik szövetkezet kimutatása arra is rávilágít, hogy mily cikkek vásárlásánál veszik a tagok a hitelt főképen igénybe. Az évvégi künnlevőségből itt esett:

fűszerárúkra	70·9 ^o / _o
ruházati cikkekre	16·6 ^o / _o
tüzelőanyagokra	7·4 ^o / _o
bútorárúkra	5·1 ^o / _o

A bútor és ruházat arányszáma jóval nagyobb, mint amekkorával azok a forgalomban szerepelnek, tehát főképp ezeknél a cikkeknel veszik igénybe a hitelt a tagok, ami érthető; ezeknél a cikkeknel a hitelbe való vásárlás külföldön a mintaszerű angol szövetkezeteknél is szokásos. A hitelezett összeg a forgalomnak

ruházati cikkeknel.....	80 ^o / _o -a
tüzelőszernél	41·5 ^o / _o -a,

amiből kitűnik, hogy a ruházati cikkeket a tagok túlnyomólag részletfizetésre veszik a szövetkezetnél. A hitelezés ideje különbözik a cikkek szerint: fűszerárúknál egy hó, ruházati cikkeknel és bútorfélénel 12 hó, edény- és üvegárúknál három hó, könyveknél 3—12 hó.

Természetesen a fenti fogyasztási hitel nem jutott teljes összegében a fővárosi lakosságnak, mert az egyik szövetkezetnek vidéki fiókjai is vannak.

Azt, hogy a szövetkezetek egynek kivételével nem tagoknak is adnak el, már említettük.

Általános jellemzésükhöz tartozik még propagandájuk módszereinek ismertetése. A legtermészetesebb volna, hogy iparkodnak munkájukba belevonni a háziasszonyokat, kik a fogyasztás nagyrészének irányítói. A haladó külföldi fogyasztási szövetkezeti mozgalmakban erre mindenütt a legnagyobb figyelmet fordítják, még pedig nemcsak azáltal, hogy a propaganda

fősúlyát a nők meggyőzésére helyezik és erre különféle szervezeteket létesítenek, hanem úgy is, hogy őket a szervezeteki munkába bekapcsolják, panaszukat meghallgatják, tanácsaikat kikérik és őket az igazgatásba bevonják. A fogyasztókkal való közvetlen összeköttetés enélkül nem teljes. E tekintetben a fővárosi szervezetek közül csak a munkásoké van a korszerű színvonalon, mely a nők beszerzésére fokozódó gondot fordít, ellenben a többinél egyelőre ily irányban még törekvést sem látunk.

A propaganda főszköze a sajtó. A MÁV Alkalmazottak Szövetkezetét, a Konzumot kivéve, mindhárom nagy szövetkezetnek megvan a maga lapja. Az egyik lap hetenként, a másik kéthetenként, a harmadik havonként jelenik meg. Az összes példányszám 71.000, ami jóval kevesebb, mint a tagok száma, vagyis úgy látszik, lapok nem járnak általában tagsági illetményképen.

Egyik szövetkezet az utóbbi időben kezdi meghonosítani a körzeti előadó összejöveteleket a tagok részére, amikor nem csupán szövetkezeti előadások, hanem egyéb a tagokat szórakoztató számok is sorra kerülnek. E kísérlet annak a jele, hogy a főváros szövetkezetei is kezdik belátni, hogy a tagokkal való érintkezés mindazon módjainak, melyeket külföldön már régén alkalmaznak, csakugyan van hatása az üzleti eredményekre is.

b) A fogyasztási szövetkezeti hálózat.

Az adatokat szolgáltató fogyasztási szövetkezetek 1926 végén 175.341 tagot mutatnak ki.¹⁾ És pedig :²⁾

Általános	61.367
Centrum	6.121
Háztartás	59.465
Konzum.....	11.706
Köztisztviselők	36.682

Már utaltunk rá, hogy sok a csak papíron szereplő tag ezek közt. De akármilyen nagy százalékot ütünk is le ezen a címen, valamint azért, mert ezek közt nem Budapesten lakó tagok is vannak, kétségtelen, hogy a lakosság jelentékeny része érdekelve van bennük.

A Centrumot kivéve, valamennyi oly nagy taglétszámmal bír, hogy azoknak a szövetkezet ügyeibe a közgyűlés útján befolyjni szinte lehetetlen. Az 1923. évi XXVI. törvénycikk épen erre való tekintettel tette lehetővé,

¹⁾ E számban a Centrum szövetkezetnek 1927. évvégi tagállománya szerepel, de tekintettel annak aránylag csekély voltára, nagyobb hibát nem okozhat.

²⁾ A fogyasztási szövetkezeteknél azért mellőzzük a személyi összetételre vonatkozó részletes táblázat közlését, mert az adatok hiányos bevallása miatt nagyrészt becslésen alapulna.

hogy a tízezernél nagyobb taglétszámú szövetkezetek a közgyűlési jogokat alapszabályilag a tagok által körzetenként választott kiküldöttek gyűlésére ruházhatják át. Ily módon tehát az igazgatóság, mint a szövetkezeti kormány és a tagok ősgyűlése közé egy quasi parlamentet lehet iktatni.

A törvénynek ezzel a felhatalmazásával csak az Általános Fogyasztási Szövetkezet élt, noha a taglétszám több más fogyasztási szövetkezetnél is indokolttá tenné annak igénybevételeit. Az Általános Fogyasztási Szövetkezetnél az ugyanegy közigazgatási kerületben levő fiókokban bevásárlásra jogosult tagok küldöttválasztói körzetet képeznek. A küldöttek összes száma 30, akiket a körzetek tagjaik száma arányában választanak meg, mindig az igazgatóságtól kiküldött elnök vezetése mellett. A küldöttek megbízatása egy évre szól. A küldöttközgyűlés gyakorolja mindazon jogokat, melyek a törvény vagy az alapszabály szerint a közgyűlést illetik.

Egészen bizonyos, hogy a tagok érdeklődése és ellenőrzése sokkal hatásosabb az ilyen szervezet mellett, ahol a sok ezerből kiválasztott néhány száz tag mégis csak elmegy és figyelmével is jelen van a közgyűlésen, ha másért nem, azért mert érzi, hogy ezzel tartozik azoknak, akik odaküldték. Enélkül a nagyszövetkezetek közgyűlése többnyire alig különbözik a részvénytársaságokétól, amelyekről tudvalevőleg egy kiváló bankvezér mondotta egyszer, hogy ha öt percnél tovább tartanak, már baj van. A szövetkezeti közgyűléseknek más céljaik is vannak, mint a részvénytársaságiaknak és ezeknek a több tízezernyi taggal bíró szövetkezetek csak úgy felelhetnek meg, ha a kapcsolatot a tag és szövetkezet közt lehetővé teszik.

Az Általános Fogyasztási Szövetkezet egyébként is sok gondot fordít a tagokkal való kapcsolat kiépítésére. Nevezetesen úgynevezett üzletkerületi bizottságokat szervez, »melyeknek célja, hogy a szövetkezetnek az ő üzletkerületükbe eső fiókjában a szövetkezet tagjai és vezetősége között állandó kapcsolatot teremtsenek, az esetleg felmerülő ellentéteket kiküszöböljék és a fiókok körül mindazon szervezési munkákat és üzletkörüli teendőket elvégezzék, amelyek az üzlet fejlesztése, a tagok és szövetkezet érdekei és az üzleti rend szempontjából szükségesek és amelyekre az igazgatóság megbízást ad.« A bizottságok üzletkerületenként — vagyis egy-egy fűszerelosztóhoz tartozó körzetenként — alakulnak három-három tagból. Utóbbiak közt — igen helyesen — aránylag sok a nő. Hasonló szervezet előkészítőiül lehet tekinteni a Háztartás Szövetkezetnek már említett körzeti gyűléseit.

A tagoknak fiókonként való csoportosítása annál szükségesebb volna valamennyi szövetkezetnél, mert tulajdonképpen ezekben bonyolódik le a szövetkezetnek az áruelosztó tevékenysége. Éppen ezért kellene a tagok szervezésében a fiókka! való kapcsolatra nagyobb súlyt helyezni és lehetővé tenni, hogy a fiók működésében közvetlenül érdekeltek, tudniillik az ott vásárló tagok, annak külön irányításába és ellenőrzésébe befolyhassanak.

Az árúelosztóhálózat megoszlásáról teljes képet adni nem lehet, mert nem minden szövetkezet szolgáltatott fiókonként adatokat. Pontosan csak a fiókok eloszlását tudjuk, mely a következő:

I. kerület	{	Általános	1 fiók
		Háztartás	6 «
		Köztisztviselők	14 «
		Összesen	21 fiók
II. «	{	Általános	1 fiók
		Háztartás	3 «
		Konsum	1 «
		Köztisztviselők	7 «
Összesen	12 fiók		
III. «	{	Általános	3 fiók
		Háztartás	2 «
		Köztisztviselők	1 «
		Összesen	6 fiók
IV. «	{	Háztartás	1 fiók
		Köztisztviselők	4 «
		Összesen	5 fiók
		V. «	{
Konsum	1 «		
Köztisztviselők	1 «		
Összesen	5 fiók		
VI. «	{	Általános	6 fiók
		Konsum	2 «
		Köztisztviselők	4 «
		Összesen	12 fiók
VII. «	{	Általános	8 fiók
		Háztartás	2 «
		Konsum	2 «
		Köztisztviselők	4 «
Összesen	16 fiók		
VIII. «	{	Általános	4 fiók
		Háztartás	4 «
		Konsum	1 «
		Köztisztviselők	2 «
Összesen	11 fiók		

IX.	•	Általános	6 fiók
		Háztartás	6 «
		Konzum	4 «
		Köztisztviselők	4 «
		Összesen	20 fiók
X.	•	Általános	2 fiók
		Háztarás	6 «
		Konzum	4 «
		Köztisztviselők	4 «
		Összesen	16 fiók

Összesen tehát — a Centrum nem részletezett 6 fiókját hozzávéve — 130 elosztóhely van a fővárosban, melyekből 82 fűszer-, 42 hús- és hentesárú, 5 ruházati, 6 fa- és szén-, 1 bútorelosztó és 6 (Centrum) különböző.¹

A kerületek részesedése Budapest összes lakosságában 1925-ben volt (százalékokban) :

I. kerület	10·6
II. «	5·3
III. «	5·8
IV. «	2·7
V. «	7·6
VI. «	17·0
VII. «	18·8
VIII. «	15·2
IX. «	10·2
X. «	6·8

A legtöbb fiók az I., IX., VII. és X. kerületekben van. Tehát a hálózat nem símul a lakosság megoszlásához. Azonban megállapítható, hogy alkalmazkodik azoknak a foglalkozási ágaknak területi eloszlásához, melyek a fogyasztási szövetkezetekre elsősorban rá vannak szorulva. Egészen pontosan természetesen ezt nem lehet állítani, mert hiszen az egyes kerületek nincsenek elfalazva egymástól és így valamely munkásoktól vagy tisztviselőktől lakott vidék fiókja lehet a szomszédos kerület közeleső utcájában. De megállapítható, hogy a Belvárosban van a legkevesebb fiók és ezek is a tisztviselő szövetkezetekéi. A Lipótváros külső részeinek munkáslakossága megkapta a maga fiókját, ellenben tisztviselőszövetkezeti elosztó tulajdonképpen nincs, — a Köztisztviselőké tüzelőszereosztó, — amit magyaráz az, hogy a középosztály ott inkább a tisztviselőknél sokkal fizetőképesebb, tehát a szövetkezetre nem szoruló közönségből áll. Az I. kerület sok fiókjának oka a házak aránylagos szétszórtsága. A IX. és X. kerületek, mint főképpen munkás- és tisztviselőkerületek vezetnek a fiókok számában is.

A tagok eloszlására kerületenként csak az Általános és a Háztartás szövetkezettől vannak adataink; esett az

I. kerületre	2050 tag
II. «	2030 «
III. «	2505 «
IV. «	1143 «
V. «	1640 «
VI. «	3504 «
VII. «	7599 «
VIII. «	7234 «
IX. «	8794 «
X. «	4430 «

Az első kerületet kivéve a tagok megoszlása nagyjából megfelel a fiókokénak: a IX. és VII. kerületben van a legtöbb, de sok van a VIII-ban is.

Az eladási forgalmat a fenti két szövetkezeten kívül a Konzum is közölte fiókonként; mindhárom szövetkezet forgalmának kerületenkénti megoszlása a következő:

I. kerület	1,210.797 pengő
II. «	1,170.239 «
III. «	817.765 «
IV. «	284.000 «
V. «	643.984 «
VI. «	1,114.113 «
VII. «	1,621.570 «
VIII. «	1,662.086 «
IX. «	1,541.321 «
X. «	1,376.200 «

Itt már, a Belvárostól eltekintve, nincsenek oly jelentékeny különbségek a kerületek közt. Óbudát illetőleg talán az az ok szerepel, hogy lakosságában sok a gazdálkodó és a házak mellett sok a kiskert, tehát nem kell mindent annyira a konyhára bevásárolni, mint a belső területeken. Látszik a megoszlásból az is, hogy az I. kerületben levő tagok aránylag vásárlóképesek, mert a taglétszámhoz képest aránylag nagy forgalmuk volt itt a fiókoknak; ebből is kitűnik, hogy a tagok ott főképp tisztviselők. Ez áll a II. kerületre is. A VII., VIII. és IX. kerületek taglétszámuk nagyságánál fogva vezetnek, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy a vasutasok is, tehát a Konzum tagjai is főként a X. és VII. kerületekben laknak.

Annak a természetes követelménynek tehát, hogy a szövetkezetek lehetőleg közel menjenek a fogyasztóhoz, a fővárosi szövetkezetek nagyjából megfeleltek. Csak két szövetkezet: az Általános és a Háztartás adataiból

következtethetünk, hogy átlagosan mennyi tag esik egy-egy fiókra. Az átlag az Általánosnál 700, a Háztartásnál 550 tag. Ez inkább soknak, mint kevésnek mondható, különösen, ha tekintetbe vesszük, hogy mindenik fiókra sok nem-tag vásárló is esik. Az Általános, a Háztartás és a Konzum adatai szerint egy-egy fiók átlagos forgalmára 246.000 pengőt lehet számítani. Figyelembe véve, hogy a Székesfőváros Statisztikai Hivatalának kimutatásai szerint mindössze 28 fűszer- és gyarmatárú kereskedő, — kik közt valószínűleg a nagykereskedők is bennfoglaltatnak, — 3 csemegekereskedő, de egyetlenegy szatócs sem ért el 240.000 pengő forgalmat, kitűnik, hogy mennyire az összpontosított kicsinybeni eladás szervei a szövetkezetek. Ugyanaz a fővárosi statisztika egyébként 1785 szatócsot mutat ki. Ha a 102. oldalon becslés segítségével megállapított fogyasztási szövetkezeti összesített taglétszámból, 125.000-ből biztonság kedvéért levonunk 25.000-et a vidéki tagok és további 25.000-et a csak papíron szereplő tagok címén, azt mondhatjuk, hogy 75.000 családot szolgálnak ki a szövetkezetek. E megállapítás azt jelenti, hogy a főváros kerekén 960.000 lakosából szűken számítva — családonként 3 személyt — 225.000 fogyasztót látnak el a szövetkezetek ugyanazokkal a cikkekkel, melyeket a szatócsok adnak el és így ahhoz az arányhoz jutunk, hogy 82 szövetkezeti fűszerárúelosztó látja el a főváros lakosságának 23·4%-át, míg 1785 szatócs a másik 76·6%-ot. A kétféle, szövetkezeti és nem szövetkezeti elosztóhelyek összes száma 1867 és abból 4·4% a szövetkezeti, ellenben az általuk kiszolgált lakosság az összes lakosságnak egynegyede.

Tagadhatatlan, hogy ezekben a számokban sok a becslésszerű elem; de a szövetkezetekre vonatkozó felállítást még messze lefelé lehet szűkíteni és még mindig nagy marad az aránytalanság a szövetkezeti elosztóhelyek és az általuk ellátott lakosság száma közt. Még mindig meg fog állni, hogy a szövetkezeteknek sikerült a javaknak kicsinyben való elosztását nagymértékben összpontosítani. Ebből pedig az következik, hogy a jószágelosztás költségeiben jelentékeny megtakarításokat kell tudniok elérni szemben a kiskereskedelemmel, ha e kedvező helyzetüknek megfelelően tudják szervezni belső adminisztrációjukat és irányítani üzleti politikájukat.

c) A fogyasztási szövetkezetek tőkéje.

Mint a szövetkezetek fejlődésének vizsgálatánál kitűnt, a fogyasztási szövetkezetek forgalmának és tőkéjének egymáshoz való viszonyában az inflációs gazdálkodás következtében nagy eltolódás állott be, úgy hogy ma aránylag kevesebb tőkével kell a nagyobb forgalmat lebonyolítaniok. Ez nemcsak a budapesti, hanem általában a magyar szövetkezeteknek egyik legnagyobb és a vezető szövetkezeti emberek által is elismert mai problémája.

A fővárosi fogyasztási szövetkezetek tőkeviszonyait a következő táblázat mutatja:

A budapesti fogyasztási szövetkezetek tőkéje 1926.

Sorszám	A szövetkezet megnevezése	Üzletrészes-	Tartalék-	Összes saját-	Kölcsön-	Árú-tartozás	Egyéb tartozás	Összes üzemtőke
		t ö k e						
		p e n g ő						
1.	Általános	925.000	227.025	1,152.025	3,751.205	80.013	4,983.243	
2.	»Centrum«	50.766	3.930	54.696	289.000	3.201	346.897	
3.	Háztartás	118.722	81.972	200.694	1,068.689	106.147	1,727.921	
4.	Köztisztviselők ...	637.044	911.422	1,548.466	5,808.640	430.157	7,787.263	
5.	Konzum	38.695	34.946	73.641	636.652	71.419	781.712	
	Összesen ...	1,770.227	1,259.295	3,029.522	11,906.577	690.937	15,627.036	

A legnagyobb üzemi tőkével a Köztisztviselők Szövetkezete dolgozik és ezt követi az Általános. A valóságos tőkeerőt azonban jobban mutatja, ha azt nézzük, hogy minő feladatot kell mindenik szövetkezetnél a tőkének ellátnia, vagyis hogy mennyi jut a tőkéből egy-egy tagra és hogy milyen arányban áll a tőke a forgalommal.

Egy-egy tagra esett az üzemi tőkéből:

Általános	81·2 pengő
Centrum	56·7 «
Háztartás	29·1 «
Konzum	66·8 «
Köztisztviselők	212·3 «

Így a Köztisztviselők tőkeereje még jobban kiemelkedik. Az üzemi tőke volt a forgalom %-ában:

Általános	28·2 %
Háztartás	13·8 «
Konzum	17·1 «
Köztisztviselők	30·2 «

Itt is a Köztisztviselők vezetnek.

A szövetkezeteknek tőkebeli megalapozottságát azonban jobban mutatják viszonyaik saját tőkéjük szempontjából. Valamennyi szövetkezetnél együttvéve a saját tőke 19·4%-a az üzemi tőkének. Egyenként pedig:

Általános	23·1%
Centrum	15·8 «
Háztartás	11·6 «
Konzum	9·4 «
Köztisztviselők	19·9 «

Ebben a tekintetben az Általánosnál a legkedvezőbb a helyzet. A forgalomhoz viszonyítva saját tőke az

Általános	6·5%
Centrum	6·2 «
Háztartás	1·6 «
Konzum	1·6 «
Köztisztviselők	6·0 «

Az általában nem kielégítő arányok közt a Háztartásé és a Konzumé különösen kedvezőtlennek látszik. A Háztartásnál enyhíti a helyzetet az, hogy a Hangya kötelékébe tartozván, túlnyomó részben nem idegen hitelezőktől nyeri a kölcsönöket.

Ami a szövetkezeteknél annyira fontos tartalékok viszonyát a saját tőkéhez illeti, a következőt látjuk:

Általános	19·7%
Centrum	7·2 «
Háztartás	40·8 «
Konzum	47·5 «
Köztisztviselők	58·9 «

E tekintetben a helyzet általában kielégítőbbnek látszik; a Centrumnak, mely az inflációs időkben alakult, nem igen lehetett alkalma erősebb tartalék gyűjtésére.

Érdekes következtetésekhez lehet jutni, ha megvizsgáljuk, hogy a tagok mennyi üzletrészt jegyeztek. Egy-egy tagra esett átlagosan

	a jegyzett üzletrészekből	a befizetett
Általános	1·0	0·43
Centrum	4·1	3·5
Háztartás	3·2	0·7
Konzum	3·5	3·5
Köztisztviselők	6·8	6·8

A két legutóbb említett szövetkezetnél nincs be nem fizetett üzletrész. Ellenkező a helyzet az Általánosnál, ahol úgy látszik, átlagban véve csak minden második tag fizette be az üzletrészeit, vagy pedig mindenik csak a felét. A Háztartásnál szívesebben jegyeznek a tagok üzletrészt, mint az Általánosnál — mint ezt az adatok mutatják —, de szintén nem sietnek azt

befizetni. Tekintve az üzletrészek aránylag alacsony névértékét, a szövetkezetek különben sem kívánnak nagyobb áldozatokat, illetőleg befektetést tagjaiktól. Igen helyes, ha arra, törekszenek hogy legalább ezeket a csekély összegeket minél előbb teljesen befizessék a tagok. Lehetséges azonban, hogy a kedvezőtlen képet a felértékelésre kell visszavezetni, melynek során töredéküzletrészek támadtak és ez utóbbiak is a teljesen be nem fizetettek között szerepelnek. Ez esetben is kívánatos a szövetkezetek érdekében, hogy a tagok azokat minél előbb befizessék, mert nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy a fogyasztási szövetkezetek helyzetének javulásához az első feltétel a saját tőke minél gyorsabban és minél nagyobb mértékben bekövetkező megerősítése.

A magyarországi fogyasztási szövetkezetek közvetlenül nem gyűjtenek takarékbetéteket, pedig külföldön ez egyik legmegbízhatóbb tőkeforrásuk, úgy hogy egyes kötelékeknél az üzemi tőkének 60—70%-a ilyen eredetű. Közvetett úton azonban a legtöbb jut takarékbetétekből eredő tőkéhez, tudniillik részben úgy, hogy egy takarékpénztár tartozik érdekeltiségébe, ilyen az Általánosnál a Törekvés, a Köztisztviselőknél a Tisztviselők Takarékpénztára, részben úgy, hogy központjuk — tudniillik a Háztartás és Centrum központja: a Hangya — gyűjt betéteket. A Konzumnak a cégében is szerepel, hogy »takarékszövetkezet«, de úgy látszik, ezzel az üzletággal fel kellett hagynia.

Nem tudjuk, ezen a réven mennyi tőkéhez jutottak az említett szövetkezetek. A Tisztviselők Takarékpénztára mindössze 1,947.885 pengő tőkével dolgozott, melynek túlnyomó része: 1,238.204 pengő betét volt. Jelentékenyen nagyobb a Törekvés, melynek üzemi tőkéje 4,666.049 pengőt és ebből a betét 3,959.007 pengőt tett ki. Valószínű, hogy ezen intézeteknek tőkéit elsősorban a patronizáló szövetkezetek vették igénybe és így különösen az Általános körülbelül egész kölcsöntőkéjét a saját pénzügyi intézete által gyűjtött betétek forgatásával fedezte. Ily módon pénzügyi helyzete lényegesen kedvezőbb színben tűnik fel és talán az üzletrészállomány kedvezőtlen helyzete is magyarázatot talál, tudniillik abban, hogy a tagok megtakarított pénzeiket inkább betétként helyezik el, mint hogy üzletrészirtározásukat törlesztenék. A Köztisztviselőknél a betétek legjobb esetben az idegen tőkének mintegy 20%-át fedezték, ami kisebb eredmény, mint az előbbi szövetkezetnél, de szintén jelentős mértékben függetlenítette a Szövetkezet idegen hitelezőktől.

Hogy a mérlegszerű tőke valójában milyen vagyont takar, azt a szövetkezeteknél éppoly kevésbé lehet megállapítani, mint más vállalatoknál. Némi halvány fényt vethet erre a fogyasztási szövetkezetek tulajdonában levő ingatlanok értéke, mely volt az

Általánosnál	674.708 pengő
Háztartásnál	163.617 «
Konzumnál	23.950 «
Köztisztviselőknél	1,780.000 «

értékű, természetesen a mérleg szerint, tehát leértékelve, még akkor is, ha figyelembe vesszük, hogy az üzletrészek valorizációja a titkos tartalékok egy részét bizonyára felemésztette. Így is az ingatlanok értéke valamennyi szövetkezetnél együttvéve 2,642.275 pengőt tesz ki, tehát valamivel többet, mint a saját tőke. Ha az ingatlanok valóságos értékét a mérlegszerűnek kétszeresére tesszük — ami talán megengedett — ez azt jelenti, hogy a fogyasztási szövetkezetek a fővárosban általában háromszorannyi saját tőkével dolgoznak, mint ez a mérlegszerű saját tőkére vonatkozó fentebbi számokból látszik. Pénzügyi helyzetüket tulajdonképpen ezen az alapon kell megítélni.

d) *A fogyasztási szövetkezetek üzletköre.*

A szövetkezetek szempontjából az ideális az volna, ha tagjaikat az összes szükségleti cikkekkel el tudnák látni. Bár e tekintetben nagy fejlődési lehetőségek vannak és a mozgalom haladása csakugyan mind több szükséglet kielégítésével jár, még számos cikk van, melyekkel a szövetkezetek külföldön sem kísérleteztek. Természetesen ez nemcsak tőlük függ, hanem tagjaik életszínvonalának, (például az angol munkás fogyasztási szövetkezetek már tartanak zongorát vagy rádiót) vagy életmódjának (kerékpár a dán szövetkezeteknél fontos cikk) különbözőségétől.

Mindamellettt valószínű, hogy mindig az élelmiszerek lesznek a fogyasztási szövetkezetek főcikkei, mert hiszen az emberi fogyasztásban ezek játszóak a legnagyobb szerepet, különösen azon átlagban véve alacsonyabb életszínvonalú rétegeknél, melyek a fogyasztási szövetkezeteknek tagjai.

Sajnos, csak igen hiányos és kevésbé részletezett adatot szolgáltatottak a szövetkezetek eladási forgalmuknak árúnemek szerint való megoszlását illetőleg, mint ez az alábbi táblázatból kitűnik.

A fogyasztási szövetkezetek által eladott árúk értéke 1926.

Megnevezés	Eladott árúk értéke				
	Általános	Centrum	Háztartás	Konsum	Köz-tisztviselők
	fogyasztási szövetkezetében (pengő)				
Liszt, kenyér, péksütemény	3,832.200	—	1,382.326	—	—
Hús, húskonzerv, zsír, kolbász stb.	4,329.952	—	1,861.479	—	3,067.988
Tej, vaj, sajt, tojás stb.	—	—	1,051.542	—	¹⁾ 19,631.412
Fűszer- és gyarmatárú	—	—	4,217.110	—	—
Cukor	1,989.588	—	1,036.974	—	—
Szeszesital	—	—	426.638	—	—
Zöldség, gyümölcs	—	—	489.231	—	—
Egyéb élelmiszer	—	—	—	—	—
Tűzelőszér	—	—	242.450	—	1,241.490
Ruházati cikk	889.813	—	—	—	1,452.685
Bútor és lakberendezési cikk	—	—	—	—	425.614
Egyéb	6,642.181	—	1,849.437	—	211
Összes forgalom	17,683.734	884.000	12,557.187	4,565.425	25,819.400

¹⁾ Liszt- és kenyérrrel.

Azonban így is világos, hogy a forgalom főképp élelmiszerekből állt. Százalékok szerint felbontani a teljes forgalmi összegeket a táblázat alapján nem lehet, mert az »egyebek« alatt egyiknél olyan is lehet, ami a másikinál a külön megnevezett cikkek közé van felvéve. A legnagyobb tétel, úgylátszik, a fűszer- és gyarmatárúkból kerül ki.

A fővárosi fogyasztási szövetkezetek által eladott cikkek összes értéke 61,509.746 pengő. Mennyi esik ebből a fővárosi lakosság bevásárlásaira, nem tudjuk, mert a szövetkezetek nem mutatják ki a budapesti fiókok forgalmát a környéki és vidéki fiókokétól elkülönítve.

Arra vonatkozólag már van némi betekintésünk, hogy mennyi esik a forgalomból a tagoknak történt eladásokra. Az Általánosnál, mely csak tagoknak ad el, 100, a Köztisztviselőknél 40, a Háztartásnál 65% volna a tagokkal lebonyolított forgalom aránya az összeshez (a szövetkezetek saját, becslésszerű adatai szerint) viszonyítva. Meg kell elégednünk ennyivel, mert további becslések túlságosan ingatag alapokon nyugodnának.

Az Általános Fogyasztási Szövetkezet az egyes árucikkek mennyisége szerint is közli, hogy mennyit vásárolt egy-egy tag. 1926. évi jelentésének ez a kimutatása a következő:

Az áru megnevezése	Mértékegység	Forgalomba hozott mennyiség			
		1913/1914		1926	
		összesen	1 tagra	összesen	1 tagra
Bab	kg	17.734	0.69	69.133	1.13
Borsó	«	5.150	0.20	17.736	0.29
Burgonya	«	356.406	13.77	1,155.165	18.82
Cipőkrém	doboz	38.538	1.49	182.891	2.98
Cukor	kg	563.597	21.78	1,810.006	29.49
Denaturált szesz	liter	93.938	3.63	128.567	2.10
Hagyma	kg	24.474	1.06	184.598	3.01
Káposzta, sav.	«	16.894	0.65	160.007	2.61
Kávé	«	34.582	1.34	47.336	0.77
Lencse	«	18.739	0.72	16.797	0.27
Liszt	«	1,840.930	71.15	7,238.059	117.95
Mosósóda	«	59.180	2.29	129.097	2.10
Petróleum	liter	222.188	8.59	466.358	7.60
Rizs	kg	74.250	2.87	233.751	3.81
Só	«	143.000	5.56	511.017	8.33
Szappan, mosó	«	92.155	3.58	161.174	2.68
Tej	liter	1,381.668	53.40	1,510.149	25.59
Tengeri	kg	210.875	8.15	459.335	7.49
Tojás	darab	655.480	25.33	1,417.135	23.09
Vaj	kg	6.326	0.24	21.402	0.35
Fa	«	1,236.626	47.80	7,640.000	124.50
Szén	«	2,273.085	87.86	4,290.000	69.91
Marhahús	«	44.237	1.71	255.948	4.17
Sertéshús	«	187.382	7.02	490.632	8.—
Borjühús	«	22.291	0.86	259.824	4.23
Birkahús	«	—	—	99.694	1.62
Disznósajt	«	4.805	0.19	17.678	0.29
Kolbász	«	7.240	0.28	19.217	0.31
Parizsi	«	1.216	0.05	23.491	0.38
Szalonna	«	22.115	0.85	75.402	1.23
Zsír	«	40.860	1.58	310.822	5.06

Mindenekelőtt feltűnő, hogy minden egyes cikkből emelkedett a bevásárlás 1913-hoz képest, ami csak a szövetkezett nagyobbfoku igénybevételeből eredhet, mert alig lehet feltenni, hogy tagjainak jövedelme és így fogyasztása megnövekedett volna. Érdekesebb következtetéshez jutunk azonban, ha ideállítjuk a Székesfőváros Statisztikai Évkönyve alapján, hogy a háztartási statisztika szerint mennyit fogyasztott egy munkáscsalád ezekből a cikkekből:

Egy munkás- illetőleg altisztai család
fogyasztása (3·6 fogyasztási egység
és 2.360 pengő évi jövedelem mellett)

Bab	kg	15·50
Borsó ¹⁾	«	5·50
Burgonya	«	694—
Cukor	«	39—
Hagyma	«	15·55
Káposzta	«	12—
Kávé	«	3·46
Lencse	«	0·75
Liszt	«	668·25
Rizs	«	7·75
Só	«	37—
Tej	l	19—
Tengeri (kukoricakása)	kg	2—
Marhahús	«	14·10
Sertéshús	«	2·75
Borjűhús	«	—
Birkahús	«	2—
Szalonna	«	4·75
Zsír	«	32·95

Óvatosnak kell lenni a következtetésben, mert a szövetkezet adatai egy átlag-családra vonatkoznak, a háztartási statisztikáé pedig egy típusnak tekintett konkrét családra; és kérdéses, vajjon az utóbbi megközelíti-e az előbbit. Hogy eltérések vannak, kitűnik abból, hogy például tejből a szövetkezet átlagos tagja és családja jóval többet vásárolt be, mint a háztartási statisztika szerint kimutatott mennyiség. 2360 pengő jövedelmű munkáscsalád azonban nem lehet annyira szegény, hogy azok közé tartozék, kiken a szövetkezet sem tudna segíteni azért, mert még annak az árúi is túl jók és megfizethetetlenek számára. Ha pedig ezt az esetet kizárjuk, vagyis a konkrét munkáscsaládot olyannak fogadjuk el, amely a szövetkezetben vásárolhatna, akkor minél kisebb fogyasztású ilyen családot hasonlítunk össze a szövetkezet átlagtagjával, annál jobbak a szövetkezet esélyei az összehasonlításnál.

¹⁾ 5·3 fogyasztási egységű átszámítva.

Ezek figyelembevételével kell tekintenünk az alábbi számokra, melyek azt mutatják, hogy a szövetkezetnél az egy-egy tag által átlagosan bevásárolt mennyiség hány százaléka a háztartási statisztika szerinti egész fogyasztásnak.

Bab	7·3
Borsó	5·3
Burgonya	27·2
Cukor	75·8
Hagyma	19·4
Káposzta	21·8
Kávé	22·2
Lencse.....	41·0
Liszt	17·5
Rizs.....	49·3
Só	22·5
Tengeri.....	26·7
Marhahús	29·6
Sertéshús	többszörös
Borjűhús	«
Birkahús.....	81·0
Szalonna	25·4
Zsír	15·4

A legtöbb cikknél a fogyasztás egynegyede körül van a szövetkezetben bevásárolt mennyiség. A birkahúsra vonatkozó számmal nem érdemes foglalkozni, mert a húsoknál láthatólag eltérés van a két összeállítás alapja közt.¹⁾ De kiemelkedik a cukor és a rizs is; ezek, úgy látszik, a szövetkezeteknek igen alkalmas cikkek, mert mindenütt nagy a forgalom belőlük. Borsó, vaj, zsír, úgy látszik kevésbé keltek el, aminek különleges okai lehettek a szövetkezetnél az illető évben — 1926 —, mert ezek épen-séggel nem olyan cikkek, melyekben a verseny nagy volna és így nem lehetne számottevőbben olcsóbban adni; viszont másfelől olyan cikkek, melyekben minőségbeli eltérések nagyon is lehetségesek; tehát két okból is alkalmasak a szövetkezeti szétosztásra.

Általában, egy szövetkezetre és egy évre vonatkozó összehasonlítás túl ingatag a következtetésre. De valamit így is mutat és épen azért volna kívánatos, hogy a szövetkezetek a maguk okulására is ilyen összehasonlításokat készítsenek megbízható alapon, ami annál könnyebb volna, mert a Székesfővárosi Statisztikai Hivatal a háztartási statisztikára nagy gondot fordít és erre vonatkozólag további tervei vannak. Felvételének módszereihez kellene alkalmazkodniok a szövetkezeteknek is a tagok átlagbevásárlásainak megállapításánál.

¹⁾ Úgy látszik, az Általános húselosztói kiszolgálak nem tagokat is.

Ami az egy-egy tagra eső évi bevásárlások átlagos értékét illeti, szintén csak az Általános adataiból következtethetünk, mert itt nem zavar a nemtagokkal való forgalom és — tekintve azt, hogy a tagrevíziót is elvégezte — a nem vásárló tagok befolyása. Az eladási forgalomnak a tagok számával való osztása 288 pengőt ad. Ez a háztartási statisztika alapjául szolgáló család 2360 pengős jövedelmének 12·2%-a.

Ilyen szereppel a tagok háztartásában, vajjon tudnak-e a fővárosi szövetkezetek valami árszabályozó hatást kifejteni? Ez a kérdés a szövetkezetek és a kereskedelem harcában egyike a legvitatottabbnak. Sajnos, a rendelkezésre álló statisztikai anyag nem elégséges arra, hogy annak alapján a kiskereskedelem és a szövetkezetek árai között szabatos összehasonlítást tehessünk. A szövetkezeti összehasonlító árstatisztika módszerei külföldön ma már finoman ki vannak dolgozva,¹⁾ nálunk azonban a szövetkezeti statisztika még nem eléggé fejlett a kérdés eldöntéséhez s így nem lehet biztosítani, hogy az összehasonlításra kerülő adatok azonos minőségű árukra vonatkozzanak.

Az Általános Fogyasztási Szövetkezet próbavásárlásokat szokott végezni és azok eredményét időnként lapjában közzéteszi. Bár a képet nagy mértékben lehet befolyásolni a szerint, hogy hogyan válogatja össze a szövetkezet a bevásárolt cikkeket, az eljárást mégis érdekes kísérletnek tekinthetjük a szövetkezeti és kereskedői árak egybevetésére. Ezért egy ilyen összehasonlítást — minden kommentár nélkül — 1927 elejéről alább közlünk.

Á r a k		
a kereskedőnél a szövetkezetben		
k o r o n á k b a n		
1 kg tengeri	3.000	2.750
1 kg Ogg liszt	7.100	7.125
1 kg 2-es liszt	6.800	6.750
½ kg cukor (kristály).....	8.000	8.000
5 dkg kávé	4.500	4.250
1 kis maláta	1.600	1.500
⅙ kg Franck	4.500	4.125
½ kg bab (fűrj)	2.800	2.500
2 dkg bors (egész)	1.800	2.000
2 dkg paprika (édes)	1.400	1.400
5 dkg keményítő (búza)	1.000	700
2 dkg tea	4.000	3.400
1 csomag gyufa	5.000	4.500
¼ kg rizs (olasz)	2.800	2.250
⅙ kg szappan	4.000	3.500
½ kg szóda	1.200	1.000
1 doboz cipőkrém	3.000	3.250
1 kg hagyma.....	3.500	3.500
1 kg burgonya (rózsa)	2.400	1.750
½ kg só	2.500	2.500
Összesen	70.900	66.750

¹⁾ Lásd Internationale Statistik der Genossenschaften c. munkám idevágó fejezetét.

e) *A fogyasztási szövetkezetek saját termelése.*

Valamennyi fogyasztási szövetkezet arra törekszik, hogy azokat a cikkeket, melyeket tagjai közt szétoszt, lehetőleg saját maga termelje is. Az eddigi tapasztalatok szerint ez csak az ipari cikkek tekintetében érdemes, mert azok a kísérletek, melyek saját kezelésben levő mezőgazdasági üzemekkel történtek, nem váltak be. Az ipari cikkek közt azonban egész sorozat van olyan, melyet ma már minden nagyobb szövetkezeti mozgalom saját gyáraiban termel.

A budapesti fogyasztási szövetkezetek — egynek kivételével — több tízezernyi fogyasztót egyesítvén, természetes, hogy a saját termelést iparkodnak fejleszteni. Szervezetileg ennek kétféle módja lehetséges: vagy úgy, hogy a termelő üzem a szövetkezetnek egy osztályát alkotja, vagy úgy, hogy a gyári üzemnek külsőleg külön részvénytársaság a tulajdonosa, melynél azonban a részvénytöbbség a szövetkezeté. A szokásosabb eset — a külföldön is — az utóbbi.

A fővárosi szövetkezetek szervezetileg különálló termelő üzemeiről nem tudunk pontos képet adni, mert, — mint az érdekeltségi kapcsolatoknál oly gyakran, — itt is bizonyos tartózkodás volt tapasztalható az adatok közlésében. Az Általános Fogyasztási Szövetkezet vegyigyára a »Hajnal« Ipari Részvénytársaság. Ugyancsak különálló vegyigyára van a Köztisztviselőknek.

Szervezetileg is a szövetkezetekhez kapcsoltn a következő termelőüzemek működnek:

az Általánosnál húsüzem, hentesüzem, pincészet, konzerv- és péküzem,

a Háztartásnál húsüzem, hentesüzem, kenyérgyár, méhészeti osztály, cipőüzem és asztalosüzem,

a Köztisztviselőknél húsüzem, hentesüzem, pincegazdaság, hántómalom, fűszer- és cukorórlómalom, fehérneművarroda, szabászat és cipészet.

A vegyi üzemek úgy az egyszerűbb cikkeket (mosószeres, háztartási cikkek), mint a finomabb piperecikket gyártották. A termelés értékére vonatkozólag adatunk csak a Köztisztviselőktől van; ez 709.124 pengőt mutat.

A hús- és hentesüzem termelése az Általánosnál 4,339.952 pengőt, a Háztartásnál 2,964.797 pengőt tett ki. Mindkettőnél fedezte a teljes eladási forgalmat ezekből a cikkekből, sőt a Háztartás termelésének 37%-át tovább kellett adni.

A sütődeüzem termelésének értéke az Általánosnál 509.539 pengőt, a Háztartásnál 248.466 pengőt tett ki. Mennyiben fedezte a termelés a szükségletet, nem állapítható meg.

f) *A fogyasztási szövetkezetek üzleteredménye.*

A szövetkezetek üzleteredményét elsősorban, mint üzleteredményt kell megvizsgálni, vagyis abból a szempontból, hogy a forgalomhoz képest milyen haszon mutatkozik és a tőke mennyivel kamatozott. A budapesti fogyasztási szövetkezetek tiszta üzleti feleslegei a forgalomhoz a következő viszonyt mutatják:

Általános	0·3%
Centrum	0·5%
Háztartás	0·3%
Konzum.....	0·9%
Köztisztviselők	1·6%
Valamennyi fogyasztási szövetkezet	0·9%

Üzleti szempontból a Köztisztviselők szövetkezetének sikerült legjobban ez az év és tulajdonképen ennek aránylag magas feleslege emeli az átlagot az 1%-hoz közel. Nagyjelentőséget persze nem lehet tulajdonítani e számoknak, ha tudjuk, hogy bizonyos határok közt mennyire önkényesen lehet megszabni a kimutatott tiszta nyereséget.

Az üzemi tőkéhez való viszony a következő volt:

Általános	1·1%
Centrum	1·2%
Háztartás	2·4%
Konzum.....	5·0%
Köztisztviselők	5·3%
Valamennyi fogyasztási szövetkezet	3·5%

A fogyasztási szövetkezetek feleslege és annak felhasználása. 1926.

Megnevezés	Összes felesleg	Ebből felhasználtatott									
		abszolút számokban					százalékban				
		osztalékra	tartálékra és alapokra	visszatérítésre	közélokra	egyéb célokra	osztalékra	tartálékra és alapokra	visszatérítésre	közélokra	egyéb célokra
		p e n g ő									
Általános Fogyasztási Szövetkezet .	56.648	—	5.600	40.027	800	10.221	—	9·9	70·8	1·4	17·9
Centrum Fogyasztási Szövetkezet ¹⁾	4.148	2.074	1.037	—	1.037	—	50·0	25·0	—	25·0	—
Háztartás Fogyasztási Szövetkezet .	40.792	5.972	560	33.357	—	903	14·6	1·4	81·8	—	2·2
Konzum Fogyasztási Szövetkezet .	39.467	2.699	12.320	20.800	2.400	1.248	6·8	31·2	52·7	6·1	3·2
Köztisztviselők Fogyasztási Szövetkezete	412.140	31.853	—	300.000	8.000	72.287	7·7	—	72·9	1·9	17·5
Összesen Centrum nélkül	549.047	40.524	18.480	394.184	11.200	84.659	7·4	3·4	71·8	2·0	15·4

Tehát az üzemi tőkét is a Köztisztviselők kamatoztatták legjobban, de közel áll ehhez a szövetkezethez a Konzum.

A sajáttőke kamatoztatását a felesleg és a saját tőke viszonyzamai mutatják :

Általános	4·9%
Centrum	7·6%
Háztartás	20·3%
Konzum	53·6%
Köztisztviselők	26·6%
Valamennyi fogyasztási szövetkezet	18·3%

Egészen különleges kamatoztatást tudott elérni a MÁV Szövetkezet, mely úgy látszik, olcsó idegen tőkével dolgozik; de a Köztisztviselők és a Háztartás is sikert mutathatnak fel ezen a téren.

A három adatcsoport egybevetéséből úgy látszik, hogy üzletileg a legeredményesebben a Köztisztviselők Szövetkezete működött.

A szövetkezetek ellen sokszor érvelnek azzal, hogy túlnehézkés az adminisztrációjuk és így amit a tagok részére meg tudnának takarítani, azt felemésztik a költségek, különösen a személyi költségek. Ebből a szempontból helyzetükre két adat világít rá: mennyi volt az alkalmazottjuk a forgalomhoz viszonyítva és hogyan aránylik a személyi kiadások összege a forgalomhoz, illetőleg az összes kiadásokhoz.

A fogyasztási szövetkezetek a következő személyzeti létszámmal dolgoztak :

¹⁾ A Centrum adatai az 1927. évre vonatkoznak.

A fogyasztási szövetkezetek személyzete.

Megnevezés		Általános	Centrum	Háztartás	Köztisztviselők	Összesen
		fogyasztási szövetkezte				
Alkalmazottak száma	árúszétosztásban	tisztviselő.....	91	70	51	148
		munkás.....	467		187	368
	termelésben	tisztviselő.....	7	—	3	.
		munkás.....	231	—	45	.
	Összesen	tisztviselő.....	98	70	54	148
		munkás.....	698		232	368

A Konzum jónak látta erre a kérdésre nem válaszolni. De a Köztisztviselőknél is kár, hogy nem tudjuk, mennyi esett a termelő üzemre. Mert a helyes számítás volna, hogy a forgalmat csak az árúelosztásban működő személyzethez viszonyítjuk; így esne egy alkalmazottra az

Általánosnál	32.300 P
Centrumnál	12.600 «
Háztartásnál	52.800 «

forgalom. Hogy azonban ezek mellé állíthassuk a Köztisztviselőket is, — amire annál is inkább szükség van, mert ez a szövetkezet az eddigiek szerint több tekintetben a legjobb üzleti eredményt mutatja fel, — viszonyítsuk a forgalmat az összes személyzethez. Ez esetben jutott a forgalomból minden egyes alkalmazottra az

Általánosnál	22.200 P
Centrumnál	12.600 «
Háztartásnál	43.900 «
Köztisztviselőknél	50.000 «

A Köztisztviselők a munkaerőt is legjobban használták ki. Hogy a nagyszövetkezetek közül az Általánosnál annyival kedvezőtlenebb a kép, az érthető: mint munkások szövetkezetének alkalmazottait kevésbé szabad megterhelnie.

A személyzeti kiadások kitettek az

Általánosnál	1,809.421 P
Centrumnál	89.285 «
Háztartásnál	516.113 «
Konzumnál	418.307 «
Köztisztviselőknél	446.606 «

Ez a tétel a nyereség-veszteség számla összegének százalékában volt az

Általánosnál	69%
Háztartásnál	43%
Konzumnál	57%
Köztisztviselőknél	23%

Tehát az összes költségből ennyi esett a személyire. Azt kell mondani, hogy a körülbelül egyszinten álló három másik szövetkezettel szemben a Köztisztviselőknél mutatkozik ezen a téren a legnagyobb takarékoság. Ismét érthető, hogy a személyi kiadások legnagyobb százaléka a munkások szövetkezeténél jelentkezik.

A személyi kiadások a forgalom arányában jelentenek az

Általánosnál	10·2%-ot
Centrumnál	10·1% «
Háztartásnál	4·1% «
Konzumnál	9·2% «
Köztisztviselőknél	1·7% «

Ismét a Köztisztviselőknél látszik a helyzet üzleti szempontból a legkedvezőbbnek. Az Általánosnál ismét magyarázatul szolgál munkásszövetkezeti jellege, ellenben az a személyzeti regie-százalék, melyet a Konzumnál és a Centrumnál látunk, meglepően magas: minden pengő bevásárlásnál 9—10 fillér a kiszolgálás költsége, ami szokatlan.

Eddig a fogyasztási szövetkezetek üzleteredménye üzleti szempontból volt a fejtegetések tárgya. Meg kell azonban vizsgálni azt szövetkezeti szempontból is, ami főként azt a kérdést jelenti, hogy mint használtatott az fel és mint oszlott az meg osztalék, tartalék, visszatérítés és köz-célok közt.

Erre nézve a 137. oldalon levő táblázat szolgál felvilágosítással. Sokat használt fel az osztalékra a Centrum, melynek mint kezdő és tőkeszegény szövetkezetnek erre szüksége is volt; a többenél az osztalék a feleslegnek kis részét emésztette csak fel, az Általános pedig — alapszabályainál fogva — osztalékot egyáltalában nem fizetett.

A Centrumot és a Konzumot kivéve igen gyenge a tartalékolás; valamennyi szövetkezet átlagában 3·4%; ez mutatja, hogy a szövetkezetek nem tartották fontosnak, vagy nem tudták alapjaikat dotálni.

Annál nagyobb rész jut visszatérítésre; valamennyi szövetkezet átlagában 71·5%-a az összes feleslegnek. A Háztartás még ennél is többet: 81·5%-ot fordított erre a célra. Ebből az következik, hogy a szövetkezetek legfőbb feladatuknak forgalmuk növelését tekintették.

A közcélokra felhasznált összegek kicsinynek látszó százalékszámai jelentőségükben nyernek, ha meggondoljuk, hogy a rochdalei mintaalap-szabályok is csak a tiszta felesleg $2\frac{1}{2}\%$ -át kívánják kötelezőleg közcélokra fordítani. Az átlag ezt Budapesten megközelítette és egyes szövetkezetek azt jóval meghaladták.

Nem érdektelen az sem, hogy hány százalékos volt az osztalék, illetőleg a visszatérítés. Az előbbi jelentette az üzletrészek névértékének az

Általánosnál	nincs osztalék,
Centrumnál	$5\frac{0}{0}$ -át,
Háztartásnál	$5\frac{0}{0}$ -át,
Konzumnál	$5\frac{0}{0}$ -át,
Köztisztviselőknél	$5\frac{0}{0}$ -át,

Tehát az osztalék egyforma és mérsékelt volt valamennyi szövetkezetnél. Nagyobb a különbség a visszatérítésben, mely a tag bevásárlásaihoz viszonyítva kitett az

Általánosnál	$\frac{1}{2}\frac{0}{0}$ -ot
Centrumnál	$3\frac{0}{0}$ -ot
Háztartásnál	$2\frac{0}{0}$ -ot
Konzumnál	$3\frac{0}{0}$ -ot
Köztisztviselőknél	$3\frac{0}{0}$ -ot

Ezek szerint az Általánosnak sikerült ebben az évben a legkevesebb visszatérítést adni. A szövetkezeti praxis ma már tisztázott elvei szerint a túl magas visszatérítés nem kívánatos; de 3% -nál mindenesetre lehetne magasabb. Úgy a Konzum, mint a Köztisztviselők árúban adták ki a visszatérítést.

g) *A fogyasztási szövetkezetek szociális tevékenysége.*

Többé-kevésbé tekintély kérdése ma már minden fogyasztási szövetkezetnek, hogy tagjairól szociális vonatkozásban is gondoskodják. Nagyrészt ily irányú szolgálatokat jelentenek azok az összegek is, melyeket a feleslegből közcélokra áldoztak, bár ezekben foglaltatnak olyanok is, melyeket mások, nem tagjaik is élveztek.

A fővárosi fogyasztási szövetkezetek szociális működését rendszerbe foglalni nagyon nehéz, mert annyira különböző és szétágazó, az egyes szövetkezeteknél annyira kialakulóban levő valami, hogy inkább csak kísérletekről beszélhetünk.

A Háztartás ilyen munkáról nem számol be, nyilván azért, mert anya-szövetkezete, a Hangya, ebben a tekintetben is összpontosítja a köteléki szövetkezetek teendőit. A Centrum a keresztény főiskolai hallgatók szövetkezete lévén, külön beszámolás nélkül is valószínű, hogy azon az összegben kívül, melyet feleslegéből szánt diákjóléti célokra, évközben is támogatta az ifjúsági intézményeket.

A Konzum főleg vasutasgyermek nevelésére áldoz összegeket. A Köztisztviselők Szövetkezete elsősorban a tagok egészségügyi érdekeit kívánja felkarolni. Evégből egy budapesti szanatóriummal megállapodást létesített, melynek alapján a tagok kedvezményes orvosi vizsgálatban és kezelésben részesülnek. Hasonló szociálhigiénikus alkotás a Háztartással kapcsolatban a Hangya által alapított Erzsébet-kórház.

A legérdekesebb az Általános életbiztosítása. Minden tag, ki valamely év folyamán legalább 400 pengő értékű árút vásárolt be a szövetkezetnél, a »Corvinia« Biztosító Társaságnál elhalálozás esetére biztosítatik, úgy hogy a biztosítási díjat a szövetkezet fizeti. A biztosítási összeg az előző évi bevásárlások értékének 25%-a.

A fővárosi fogyasztási szövetkezeteknek, mint az eddigi fejtegetésekből is kitűnik, az utolsó másfél évtized folytonos létértvaló küzdelmet jelentett. Hogy ilyen körülmények közt nem volt idejük és nem voltak meg kellő mértékben az anyagi eszközeik ahhoz, hogy a külföldi mintákat követve, nagyságuknak megfelelő szociális tevékenységet fejtsenek ki, azon nem lehet csodálkozni. Ez azonban nem jelenti e kötelesség alól való felmentésüket a jövőre nézve is.

3. A hitelszövetkezetek.

a) Általános jellemzés.

Magyarországon, csakúgy, mint Németországban, a hitelszövetkezeti mozgalom a városokban üti fel először fejét és azoknak iparosságát tömöríti. Németországban pár év múlva átveszi a gondolatot a mezőgazdaság és a falusi mozgalom rohamos elterjedése csakhamar maga mögött hagyja a városit. Ma Németországban mintegy tizedrész annyi városi hitelszövetkezet, úgynevezett népbank van, mint falusi, tehát mezőgazdasági hitelszövetkezet. Magyarországon a városi szövetkezetek sorsa még szomorúbb: úgyszólván teljesen kipusztultak; azt a nehányat, mely inkább vidéki városokban a háború előtt még fennállott, elsöpörte a háború és az azt követő időszak; amelyek pedig magukat valahogy átmentették a gazdasági konszolidáció éveibe, azok közül is sok valamelyik bank szárnya alá iparkodott helyezkedni és ma mint annak fiókja működik.

Ami az országra általában, ugyanaz áll a fővárosra is. Ha áttekintjük annak a 32 hitelszövetkezetnek jegyzékét, melyeknek fennállását feltételezhetjük, de melyekből csak 17 szolgáltatott adatokat, alig találunk olyant, melynek cégéből az tűnne ki, hogy valóságos népbank, vagyis olyan hitelszövetkezet, melynek feladata volna kisebb *termelő* exisztenciák termelési célt szolgáló hitelének megszerzését megkönnyíteni. Azoknak a szövetkezeteknek közelebbi szemügyrevétele pedig, melyeknek működésébe a

szolgáltatott adatok alapján betekintést nyerhetünk, azt mutatja, hogy szinte kizárólag olyan tagokból állnak, kik nem mint termelők, hanem mint fogyasztók alakították meg szövetkezetüket.

A fővárosi szövetkezetek általános jellemzésekor már kiemeltük, hogy a hitelszövetkezetek tagjai közt túlnyomóan a tisztviselő elem dominál. A hitelszövetkezetek személyi összetételét részletező és a 143. oldalon foglalt táblázatnak áttekintése csak megerősítheti ezt a megállapítást. Mindössze három olyan szövetkezet van, ahol nem a köz- vagy magánalkalmazottak tennék ki a tagok túlnyomó részét; ezek közül egy iparossegéd, — vagyis munkás, — a másik határozottan munkás-, a harmadik elmosódottan kereskedői jellegű. Ez az utóbbi az egyetlen, melynek tagjai, mint termelők vannak érdekelve a szövetkezetben, mert hiszen a munkások sem mint ilyenek veszik igénybe a szövetkezetet.

Az igazgatósági és felügyelőbizottsági tagok foglalkozása szerinti áttekintés a leghatározottabban a tisztviselőjellegét mutatja, jeléül annak, hogy a vezetésben is jóformán csak ezeknek van szerepük.

A két említett tisztviselőkategória közül a tagok számát illetőleg a köztisztviselők vannak előnyben, azonban a szövetkezetek száma tekintetében majdnem ugyanannyi a magántisztviselői (6), mint a köztisztviselői (7). Ezért az igazgatósági és felügyelőbizottsági tagok közt a magántisztviselők vannak túlsúlyban. Mindenesetre egyes szövetkezetek az igazgatósági és felügyelőbizottsági tagok számában egyébkénti nagyságukhoz képest bizonyos fényűzést fejtenek ki.

Megállapítható az is, hogy a hitelszövetkezeteket bizonyos zárt-körűség jellemzi: nem állnak nyitva általában valamely társadalmi osztálynak (a magán-, a köztisztviselőknél), hanem csak bizonyos hivatal, vagy intézmény személyzetének.

A hitelszövetkezetek személyi összetételének vizsgálatából tehát kitűnik, hogy azok túlnyomólag fogyasztói jellegűek. Feladatuk tagjaik részére fogyasztási kölcsönöket nyújtani. Tehát nem is szigorú értelemben vett hitelszövetkezetek azok, mert nem a közgazdasági értelemben vett hitelnek kistermelők szolgálatában álló elosztó szervei, hanem inkább úgy lehetne megjelölni őket: szövetkezeti kölcsönpénztárak. Működésükben valóban hitelszövetkezeti csak az a tevékenység, mellyel a tagoknak filléreit takarékbetétként gyümölcsöztetik oly módon, hogy a megszorult társak kölcsönigényléseit részben ezekből fedezik.

Természetes azonban, hogy a tagok gazdasági helyzetüknél fogva sem mint üzletrészjegyzők, sem mint betevők nagyobb mértékben rendszerint nem járulhatnak hozzá a szövetkezetek tőkéjéhez. A kölcsönforrásnak valamely külső pénzügyi támogatásnak kell lennie. Ez a támogató vagy az Országos Központi Hitelszövetkezet, vagy az illető intézmény, melynek tisztviselőiből a szövetkezet áll.

Az Országos Központi Hitelszövetkezetnek a fővárosban 9 hitel-szövetkezete van ; ezekből egy : a Baross Szövetség Tagjainak Szövetkezete kereskedelmi, egy : a Budapesti Szobafestő stb. Ipartestületi Szövetkezet iparos jellegű, egy az egyetemi hallgatóké, a többi tisztviselő jellegű. Mindezek nagy mértékben élvezik is, mint látni fogjuk, a központ támogatását. Abból, hogy a 17 adatszolgáltató szövetkezetből 9 az OKH kötelékébe tartozik, látható ennek a központnak a főváros szövetkezeti életében is elfoglalt kiváló helyzete.

Egy része a szövetkezeteknek valamely vállalat tisztviselőiből áll ; ezeknél az üzletrésztöke, a betétek és a kölcsönök nagy része a vállalatból ered. Végül a közintézmények (posta, vasút) alkalmazottaiból alakult szövetkezetek is kezelnek és gyümölcsöztetnek olyan félig-meddig közjellegű pénzeket, melyeknek ilyen módon való elhelyezését az illető intézmény szabályzatai lehetővé teszik.

A fővárosi hitelszövetkezeteket tehát egy messzemenő patronizáltság jellemzi, mely mellett természetesen az önségélynek kevés hely marad. Ily módon a hitelszövetkezeti élet nem mutatja az önerőből való fejlődésnek, a szabad útkeresésnek, a szövetkezeti hitelélet hullámszásának azt a mozgalmas, érdekes és tanulságos képét, amit más országok hitelszövetkezeti élete. Ebből azonban nem következik, hogy ne volna megfelelő jelentőségük az illető társadalmi réteg szempontjából ; ahhoz természetesen, hogy a fővárosi tisztviselőrétegnek, mint egésznek, gazdasági küzdelmében számottevő szerepet játszhatnának, túl kevés és kicsi a szövetkezet.

Rá kell azonban mutatni arra, hogy a fővárosi iparosság az elmondottak ellenére sincsen megfosztva szövetkezeti hitelszervektől. Számára a népbankokat az Iparosok Országos Központi Szövetkezetébe tartozó iparos-szövetkezetek pótolják.

A fővárosi hitelszövetkezetek egyéb jellemző vonásairól csak annyit mondhatunk, hogy az OKH rendszerű ötszörös felelősség itt is a leggyakoribb. 17 hitelszövetkezet közül 8-nál ötszörös, 3-nál pedig négyszeres. Még inkább feltűnik ezen orthodox szövetkezeti elveknek tiszteletben-tartása a szavazati jogoknál. Mindössze 3 szövetkezet nem korlátozta azt, viszont 11, tehát 65% az egyszavazat elvén áll, ami szintén az OKH befolyásának tulajdonítható. Ugyanez áll, ha nem is ilyen mértékben, az osztalék korlátozásánál. 17 hitelszövetkezet közül ugyanis csak 5 van, ahol az osztalék megállapítása korlátlan, 2-nél az üzletrész névértékének legfeljebb 10%-át, 4-nél legfeljebb 6, 6-nál legfeljebb 5 százalékát teheti ki.

Teljesen kötöttek a szövetkezetek abban a tekintetben, hogy kinek állnak szolgálatára. Nincs egy eset sem, hogy nem-tagoknak is adhatnának kölcsönt ; az elmondottak után ebben nincs semmi meglepő. Ellenben az, hogy igen sok szövetkezet ugyanily mértékben megkötötte kezét a takarékbetétek tekintetében is, kevésbé érthető, elvégre pénznek gyümölcsöztetés céljából való

elfogadása, különösen ily egyszerű és áttekinthető üzleti tevékenység mellett, minőt ezek a szövetkezetek fejtenek ki, sok veszéllyel nem járhat, viszont a tőkebeli erősödésnek esetleg nagyon jó szolgálatot tehetne.

b) A hitelszövetkezetek tőkéje.

A hitelszövetkezeteknél a tőke fontosabb, mint a fogyasztásiaknál. Az utóbbiak árúhitelt kapnak és így, ha nehezebben is, aránylag kisebb tőkével, de gondoskodhatnak tagjaikról. A hitelszövetkezetek elsősorban mint kölcsönnyújtók működnek és így fogyasztékos tőkével az igényeket sokkal nehezebben elégíthetik ki.

A 146. oldalon levő táblázat mutatja a fővárosi hitelszövetkezetek tőkéjét. Három van közülük, mely félmilliónál nagyobb és ezen kívül hat, mely 100.000 pengőnél nagyobb tőkét forgat. Tehát majdnem a fele a szövetkezeteknek egészen törpe intézmény.

Saját tőkéjével egy szövetkezet emelkedik ki, az Államvasútiak Szövetkezte, mely az egyetlen 100.000 pengőnél nagyobb saját tőkével rendelkező szövetkezet. Ezenkívül még kettő van, melynek saját tőkéje 50.000 pengőnél több, ellenben öt, melynél az a 10.000 pengőt sem éri el.

Hogy a saját tőke mennyit jelent, attól is függ, hogy hány tag hitel-igényeinek áll szolgálatában. Erre mutatnak rá azok a viszonzyszámok, melyek az fejezik ki, hogy egy-egy tagra mennyi saját tőke esik. Valamennyi szövetkezet átlagában ez a viszonzyszám 19·4 pengő. Tehát nagyon alacsony összeg. Egyesek, a Takarékos és Hitelszövetkezet, a Postatakarékpénztáriak, az OKH Tisztviselők és a Vonatkísérők Szövetkezte kiemelkednek ugyan egy ennek többszörösét jelentő viszonzyszámmal, de ez sem magas. Mindössze hét olyan szövetkezet van, melynél egy-egy tagnak több saját tőke áll rendelkezésére, mint 50 pengő.

Számszerűleg nem mutatható ugyan ki, de valószínű, hogy ebben az aránylag kicsiny saját tőkében is sok szövetkezetnél része van a patronizáló intézménynek, mely nagyobb üzletrészjegyzéssel segítette elő a szövetkezetek megindulását. Ezzel a fővárosi hitelszövetkezetek karitatív jellege még kifejezettebbé válik.

A szövetkezetek tehát kis tőkével dolgoznak. Ezzel szemben azonban azt kell mondani, hogy a saját tőke és az idegen tőke aránya nem épen kedvezőtlen. Valamennyi szövetkezet átlagában 28·0% ez, ami meghaladja azt az arányszámot, ami általában a hitelszövetkezeteknél elő szokott fordulni. Egyeseknél — a Könyvnyomdászok, az Államvasútiak, a MÁV. Irodakezelők Szövetkezeténél és a Takarékos- és Hitelszövetkezetnél — a saját tőke aránya megközelíti a 100%-ot. Tekintve azonban azt, hogy a tőkeerő rendkívül alacsony, az idegen tőke aránylagos kicsiny volta tulajdonképpen nem kedvező jel, mert arra mutat, hogy a saját tőke hiányát nem lehetett idegen pénzekkel oly mértékben pótolni, mint azt a szövetkezet egyensúlya még megengedte volna.

A budapesti hitelszövetkezetek tőkéje. 1926.

Megnevezés	Üzletrészek száma		T ö k e m e g o s z l á s								Üzemi tőke összesen	Egyéb tartozások	Egy tagra esik	Szájtőke az üzemi tőke százalékában
	jegyzett	befizetett	Üzletrészek	Tartalék-alap	Egyéb alap	Szájtőke összesen	Betétek	Kölcsönök	Egyéb tartozások					
										alap				
Budapesti könyvnyomdászok és betűöntők hitelszövetkezete	1.420	1.213	12.130	1.147	1.880	15.157	—	—	403	15.560	—	51.20	97.00	
Bpesti szobafestő, címfestő, mázoló, branyozó és fényező ipartestületi hitelszövetkezete	374	170	7.829	590	118	8.537	11.738	—	3)	27.666	—	27.50	30.00	
Centrum hitelszövetkezete ¹⁾	3.489	3.261	32.619	823	—	33.442	49.323	107.200	3)	189.965	—	55.50	17.50	
Ganz és Isa Danubius r.-t. alkalmazottainak hitelszövetkezete	4.876	836	19.717	2.450	21.021	43.188	113.343	21.555	3)	302.767	—	9.80	14.20	
Hangya szövetkezet tisztviselőinek takaré- és hitelszövetkezete	10.330	10.330	20.660	100	—	20.760	—	92.483	193	113.446	—	22.90	18.30	
Magyar államvasútiak takaré- és segélyszövetkezete	9.808	9.411	40.766	26.604	1) 261.746	329.116	145.999	30.900	28.889	534.904	—	34	61.50	
Magyar-francia biztosító r.-t. alkalmazottainak hitel- és segélyegylete, mint szövetkezet	93	93	186	87	—	273	—	9.734	—	10.007	—	3.40	2.70	
MÁV irodatelez. convertáló szövetk.	139	24	6.287	163	80	6.530	—	—	—	6.530	—	54.50	100.00	
M. kir. postatakarékpénztári alkalmazottak takaré- és előlégesi egyesülete, mint szövetkezet ¹⁾	4.029	3.260	70.486	6.500	6.475	83.461	377.331	30.000	10.649	501.441	—	81.20	16.70	
A Magyar Nemzeti Bank tisztviselőinek takaré- és hitelszövetkezete	505	400	16.000	498	—	16.498	34.000	60.000	—	110.498	—	34.70	15.00	
Az O. K. H. tisztviselőinek takaré- és hitelszövetkezete	276	276	11.040	2.079	1.200	14.319	89.428	97.744	773	202.264	—	77.20	7.10	
Postás takaré- és hitelszövetkezet	220.084	5.728	74.887	3.633	17.145	95.645	278.438	213.079	3.481	590.643	—	6.70	18.80	
Takarék és hitelintézet, mint szöv.	212	20	5.300	—	—	5.300	623	227	—	6.150	—	18	86.50	
A trieszti ált. biztosító társaság magyarországi igazgatóságánál alk. tisztv. segélyegylete, mint szöv.	268	218	497	103	930	1.530	12.416	—	121	14.067	—	7.80	10.90	
Vonatásérők kereskedelmi és hitel-szövetkezete	1.722	1.660	33.728	1.955	5.900	41.583	17.179	110.284	16.018	185.063	—	78.40	22.40	
Igazságügyi segédhivatali tisztviselők hitelszövetkezete	507	2	1.793	267	—	2.060	5.978	7.904	—	15.943	—	4.10	13.00	
Keresztény magántisztviselők hitelszövetkezete	776	678	14.289	1.084	3.203	18.586	8.051	48.320	1.265	76.223	—	6.40	24.20	
Összesen	251.390	31.059	265.099	40.760	313.223	619.082	717.193	692.240	183.216	2.211.731	—	19.40	28.00	
Az 1927. évi adatok összege	7.518	6.521	103.105	7.323	6.475	116.903	426.654	137.200	10.649	691.406	—	—	—	

1) Életbiztosítási díjtartalék. — 2) O. K. H. kölcsön. — 3) Árutartozás. — 4) Még összevonatlan üzletrészek. — 5) Összevont üzletrészek. — 6) 1927. évi adatok. Az összegezésben külön szerepelnek.

Az idegen tőkére fennmaradó 72%-ból 32·4% esik a takaré- és folyószámlabetétekre. Ez is aránylag kedvező volna, ha nem szerepelnének benne egyes szövetkezeteknél oly folyószámlatartozások, melyek nem a tagtól, hanem a hitelszövetkezetnek ebben a formában nyújtott kölcsönökből erednek. Az üzemi tőke egyéb részeire is azt kell fennnünk, hogy az részben a patronizáló intézetektől, illetve az Országos Központi Hitelszövetkezettől, mint központtól való. Mennyi ez a rész számszerűleg, nem lehet pontosan kimutatni a rendelkezésre álló adatokból, de ha nem is valamennyi, a többség kölcsöneinek összegéből minden esetre ez a nagyobb rész.

Ami a tartalékolást illeti, a szövetkezetek adatainak átlagában a tartalékok- az üzletrésztőke 133%-át teszik ki; ha azonban leszámítjuk a MÁV Takaré- és Segélyszövetkezet díjtartalékát, csak 34·3% marad. Ez az arányszám csak azért mondható kielégítőnek, mert a szövetkezetek 1926-ban közel voltak még a felértékeléshez, melynek céljára tartalékaikat részben fel kellett használniok. Figyelemreméltó, hogy a Ganz-gyáriak Szövetkezeténél a tartalékok aránya 119%, ami tekintve a szövetkezetnek alig pár éves fennállását, szép eredmény.

A jegyzett és befizetett üzletrészek összehasonlításánál zavart okoz az, hogy egyes szövetkezetek az előbbieknél a felértékeléssel kapcsolatos, összevonás előtti számot, az utóbbiaknál az összevonás utáni közölték. Vannak azonban egyesek, hol a kettő aránya nagyon kedvezőtlen, az ilyen esetek, mint ahol a jegyzett üzletrészek a befizetethez úgy viszonylanak, mint 507 : 2, 212 : 20, 139 : 24, 4876 : 836 arra mutatnak, hogy vannak szövetkezetek, melyek a sajáttőke képzését nem veszik elég komolyan.

c) A hitelszövetkezetek üzletköre.

a) Passzív üzletek.

Értjük ezek alatt a szövetkezetnek azt a tevékenységét, melynek célja a tag szempontjából megtakarított pénzeinek gyümölcsöztetése, a szövetkezetéből pedig tőkeszerzés. A szövetkezetek gazdasági jelentőségének vizsgálatánál e helyen természetesen az előbbin van a súly.

Azok közül a szövetkezetek közül, melyekről adataink vannak, kilenc számol be takarékbetétgyűjtésről. Ezekből egy figyelmen kívül marad, mert adatai 1927-re vonatkoznak. Hogy a többinél ez az üzletág hiányzik, annak részben az illető szövetkezet sajátlagos feladata, részben az az oka, hogy nincs az OKH kötelékében, sem pedig a Pénzüntézeti Központnak nem tagja és így a törvény szerint nem is foglalkozhat vele.

A fentemlített nyolc szövetkezet idevonatkozó adatai a következők:

	Állomány mérleg szerint		1926 folyamán	
	1925.	1926.	betételés	kifizetés
		p e n	g ö	
Budapesti szobafestő stb. ipar- testületi hitelszövetkezet.....	3.838	11.738	9.200	1.300
Ganz-gyári alkalmazottak hitelszöv.	3.782	17.684	36.065	22.163
Nemzeti Bank tisztviselőinek hitel- szövetkezete.....	18.845	34.981	50.853	34.717
O. K. H. tisztviselőinek hitelszöv.	53.850	89.428	98.955	63.377
Postaszemélyzet hitelszövetkezete .	157.842	196.789	157.960	119.013
Vonatkísérők hitelszövetkezete ...	76.377	17.178	37.457	96.656
Igazságügyi segédhivatal tiszt- viselőinek hitelszövetkezete	5.899	5.978	18.020	17.941
Ker. magántisztviselők hitelszöv. ...	5.874	6.462	12.831	12.243
Összesen	326.307	380.238	421.341	367.410

A betétállomány tehát mintegy 16%-os gyarapodást mutat 1925-tel szemben, de ennek ellenére jelentéktelen, különösen ha összehasonlítjuk azokkal a betétekkel, melyeket a fővárosi hitelszövetkezetek virágzásuk idején forgattak. Jelentékenyebb összegű betéte csak a Postaszemélyzet Hitelszövetkezetének volt, azonban tekintve, hogy ennek tízennégyezernél több tagja van, tulajdonképpen ez sem sok. Aránylag jelentékenyebb a Nemzeti Bank Tisztviselőinek Szövetkezeténél levő betétállomány, mert ez csak 476 tagra oszlik meg.

A betétek után fizetett kamat volt:

3 szövetkezetnél	6%
1 «	7%
2 «	8%
1 «	9%
1 «	7—10%
1 «	8—10%

tehát mindenesetre jóval kedvezőbb a betevőkre nézve, mint akkor bármelyik más pénzintézetnél.

A takarékbetétek felmondási ideje váltakozott azonnal és egy év között; a relative nagyobb rész az azonnal felmondhatókra esett.

Egy-egy betét átlagos összege volt:

a Budapesti Szobafestő h. sz.-nél	1.174 P
a Ganz Alkalmazottak h. sz.-nél.....	1.610 «
az OKH tisztviselők h. sz.-nél	8.943 «
a Postaszemélyzet h. sz.-nél	810 «
a Vonatkísérők h. sz.-nél	660 «
az Igazságügyi Segédtszöv. h. sz.-nél	230 «

Egyes szövetkezeteknél a betétek feltűnően nagyok és nincs kizárva, hogy ezeknél a betét a patronizáló intézmény támogatásának egyik formája.

A folyószámlabetéteket illetőleg 8 szövetkezettől vannak adataink, ezekből azonban kettő 1927-re vonatkozik.

Az adatok azt mutatják, hogy tulajdonképeni folyószámlaforgalom ezeknél a szövetkezeteknél nincs, ami természetes, mert tagjaik betéteiket takarékbetétként helyezik el, kölcsöneiket pedig szintén nem folyószámlakölcsön alakjában kapják. Ahol folyószámlabetét szerepel a szövetkezeteknél, az a szövetkezet részére nyújtott kölcsönnek egyik formája, mely mögött rendszerint ugyancsak a támogató intézmény áll, mint hitelező.

Általában, a folyószámlatartozások után fizetett kamat valamivel alacsonyabb volt a betétekénél, de szintén meghaladta más pénzüintézetek kamatát.

β) Aktív üzletek.

A fővárosi hitelszövetkezeteknek fent vázolt jellegéből következik első sorban, hogy általában kis összegű kölcsönöket folyósítottak. Ezt igazolja a statisztika is az alábbi összeállítás szerint:

	Év végén künnlevő kölcsönök		Egy kölcsön átlagos összege
	darabszáma	összege	
		p e n g ö	
Budapesti könyvnyomdászok stb. hitelszövetkezete	188	15.012	80
Budapesti szobafestő stb. iparosok hitelszövetkezete	309	70.500	228
Ganzgyár alkalmazottai hitelszövet- kezete	2.964	197.964	67
Hangya tisztviselőinek hitelszöv. .	—	115.264	—
Máv. alkalmazottak tak. és hitel- szövetkezete	1.025	124.633	121
Magyar-Francia Biztosító alkalm. hitelszövetkezete	70	9.840	140
Máv. irodakezelők konvertáló szöv.	3	6.559	2.200
Nemzeti Bank Tisztviselőinek tak. és hitelszövetkezete	249	75.000	301
OKH. Tisztviselőinek hitelszöv. ...	101	97.744	965
Postaszemélyzet takarék és hitelszöv.	3.006	566.851	188
Takarék- és hitelintézet	25	227	9
Trieszti Biztosító tisztviselőinek hitelszövetkezete	73	13.326	182
Vonatkísérők szövetkezete	470	181.224	375
Igazságügyi segédhív. tisztv szöv. .	—	17.059	—
Keresztény magántisztviselők szöv.	191	75.990	399
Összesen	—	1,567.193	—

Az átlagszámok mutatják, hogy túlnyomólag a kiskölcsönök fordultak elő. A kölcsönöknek valóságos nagyságszerinti megoszlásából, mint ezt alább a 150. oldalon bemutatjuk, már többet is látunk. Csak az 1926-os adatokat véve figyelembe, esett valamennyi szövetkezet átlagában

az 50 pengőnél kisebb kölcsönökre	7·0%
az 51—100 pengős kölcsönökre	20·5%
a 101—200 « «	12·5%
a 201—500 « «	15·7%
az 501—1000 « «	9·1%
az 1000 pengőnél nagyobb kölcsönökre.....	35·2%

Tehát az évvégi kölcsönkövetelés kétharmadrésze 1000 pengő alatt volt és több mint fele 500 pengő alatt. Figyelembe kell venni, hogy — az 1926. évi adatok szerint — az 1000 pengőnél nagyobb kölcsönök összegének túlnyomó része a Postás Takaré- és Hitelszövetkezetnél folyósított, vagyis annál, amely bekebelezéses kölcsönökkel is foglalkozik. Ha tehát ettől eltekintünk, egész világosan áll előttünk, hogy összességében a kölcsönök túlnyomó része olyan, mely csak megszorult fogyasztók — tisztviselők — megsegítésére szolgálhat. A kölcsönök számát tekintve még inkább dominálnak a kis kölcsönök. Az említett Postaszemélyzet Hitelszövetkezetén kívül csak a Vonatkísérők és az OKH Tisztviselők Szövetkezete olyanok, melyeknél az 1000 pengőnél nagyobb kölcsönök jelentékenyebb részt foglalnak le.

A 151. oldal táblázata 13 fővárosi hitelszövetkezet kölcsöneinek további vizsgálatához szolgáltat adatokat. A kölcsönök kinnlevő összegének 48·8%-a hat hónál rövidebb, 42·5%-a egy évnél hosszabb lejáratú volt. Az egy éven belül visszafizetendő kölcsönök részesedése tehát 57·5% volt. Ez szokott a végső visszafizetési idő lenni a tisztviselőknek fizetésükből való törlesztésre nyújtott kölcsönöknél és épen azért feltűnő, hogy a szövetkezeteknek többször kiemelt jellege mellett a kihelyezett összegnek majdnem fele ezen az időn túl járt csak le.

Ezt a MÁV Alkalmazottak és a Magántisztviselők Szövetkezeténél, továbbá a Postás Takaré- és Hitelszövetkezetnél még érthetővé teszi az a körülmény, hogy ezek jelzálogos kölcsönöket is folyósítottak, bár ezek nem emelkedtek annyira, mint az egy évnél hosszabb lejáratú kölcsönök; de az adatokból nem találunk magyarázatot az egy éven túl esedékes kölcsönök aránylagos nagy szerepére a többi szövetkezetnél. A fogyasztási hitelnél, minő az ezek által folyósított kölcsönök túlnyomó része, semmiesetre sem szokásos — és talán nem is mindig helyes — az ily hosszú lejárat.

A budapesti hitelszövetkezetek kinnlevő kölcsöneinek megoszlása azok összege szerint. 1926.

M e g n e v e z é s	Kinnlevő kölcsönök értéke					
	-50	51—100	101—200	201—500	501—1000	1000—
	p e n g ő					
a) <i>Kölcsönök száma.</i>						
A budapesti könyvnyomdászok és betűöntők hitelszövetkezete	81	56	40	11	—	—
Budapesti szobafestő, címfestő, mázoló, aranyozó és fényező ipartest. hitelszövetk. Centrum hitelszövetkezet ¹⁾	6	72 97	155 128	52 28	20 4	10 3
Ganz és Társa Danubius r.-t. alkalmazottainak hitelszövetkezete	1.870	896	187	11	—	—
Hangya szövetkezet tisztviselőinek takaré- és hitelszövetkezete	—	—	—	—	—	—
Magyar államvasutak takaré- és segélyszövetkezete	—	—	966	—	59	—
Magyar-francia biztosító r.-t. alkalmazottainak hitel- és segélyegylete, mint szövetkezet	—	—	70	—	—	—
Magyar államvasúti irodakezelők convertáló szövetkezete	—	—	—	—	—	3
Magyar királyi postatakarékpenztári alkalmazottak takaré- és előlegezési egyesülete ¹⁾	250	20	210	130	155	139
Magyar Nemzeti Bank tisztviselőinek takaré- és segélyszövetkezete	—	—	—	249	—	—
Az OKH. tisztviselőinek takaré- és hitelsz. Postás takaré- és hitelszövetkezet	873	1.737	31 56	33 135	14 88	27 117
Takarék- és hitelintézet, mint szövetkezet	24	—	1	—	—	—
A trieszti ált. biztosítótársulat magyarországi igazgatóságánál alk. tisztv. segélyegylete	21	14	25	10	—	3
Vonatkísérők kereskedelmi és hitelszövetk.	16	66	155	144	55	34
Igazságügyi segédhiv. tisztviselők hitelszövetk.	9	31	40	87	11	13
Keresztény magántisztviselők hitelszövetk.	—	—	—	—	—	—
Összesen	2.894	2.872	1.656	732	188	207
			70			
927	256	117	338	158	59 159	214
b) <i>Kölcsönök értéke pengőben.</i>						
A budapesti könyvnyomdászok és betűöntők hitelszövetkezete	2.054	4.104	5.610	3.244	—	—
Budapesti szobafestő, címfestő, mázoló, aranyozó és fényező ipartest. hitelszövetk. Centrum hitelszövetkezet ¹⁾	173	3.700 7.520	23.700 20.480	11.600 10.890	12.000 3.400	20.000 108.300
Ganz és Társa Danubius r.-t. alkalmazottainak hitelszövetkezete	72.017	88.325	35.263	2.358	—	—
Hangya szövetkezet tisztviselőinek takaré- és hitelszövetkezete	—	115.264	—	—	—	—
Magyar államvasutak takaré- és segélyszövetkezete	—	—	66.642	—	57.990	—
Magyar-francia biztosító r.-t. alkalmazottainak hitel- és segélyegylete, mint szövetkezet	—	9.840	—	—	—	—
Magyar államvasúti irodakezelők convertáló szövetkezete	—	—	—	—	—	6.559
Magyar királyi postatakarékpenztári alkalmazottak takaré- és előlegezési egyesülete ¹⁾	8.200	1.628	31.540	36.000	104.400	232.000
Magyar Nemzeti Bank tisztviselőinek takaré- és segélyszövetkezete	—	—	—	75.000	—	—
Az OKH. tisztviselőinek takaré- és hitelsz. Postás takaré- és hitelszövetkezet	27.936	84.575	7.401 14.428	13.968 46.087	10.617 64.495	65.758 329.330
Takarék- és hitelintézet, mint szövetkezet	91	—	136	—	—	—
A trieszti ált. biztosítótársulat magyarországi igazgatóságánál alk. tisztv. segélyegylete	692	1.036	3.752	2.846	—	5.000
Vonatkísérők kereskedelmi és hitelszövetk.	672	5.166	22.422	44.872	38.900	69.192
Igazságügyi segédhiv. tisztviselők hitelszövetk.	—	—	—	—	—	—
Keresztény magántisztviselők hitelszövetk.	375	2.507	6.403	32.145	8.280	26.280
Összesen	103.837	304.677	185.757	232.120	134.292	522.119
		9.840			57.990	
			17.059			
1927	8.373	9.144	52.020	46.890	107.800	340.300

¹⁾ 1927. évi adatok. Az összegezésben külön szerepelnek.

A budapesti hitelszövetkezetek kinnlevő kölcsöneinek megoszlása lejárat és alak szerint. 1926.

Megnevezés	Kölcsönök megoszlása az év végén				
	—6	6—12	12—	Kötelez- vények	Váltók
	havi lejáratú kölcsönök				
<i>a) Kölcsönök száma.</i>					
Budapesti könyvnyomdászok és betüöntők hitel- szövetkezete	188	—	—	—	188
Budapesti szobafestő stb. ipartestületi hitelszövet- kezet	309	—	—	—	309
Ganz és Tsa Danubius r.-t. alkalmazottai hitel- szövetkezete	2.964	—	—	2.964	—
Magyar Államvasútiak takaré- és segélyszövet- kezete	—	—	1.025	1.025	—
Magyar-Francia biztosítótársaság alk. hitel- és segély- szövetkezete	—	70	—	70	—
MÁV irodakezelők konvertáló szövetkezete	—	—	3	2	1
O. K. H. tisztviselőinek takaré- és hitelszövet- kezete	—	89	16	99	6
Postás takaré- és hitelszövetkezet	2.666	135	205	3.003	3
A trieszti általános biztosító alkalmazottai segély- egylete mint szövetkezet	—	—	73	73	—
Vonatkísérők kereskedelmi és hitelszövetkezete	470	—	—	9	461
Igazságügyi segédhivatali tisztviselők hitelszövet- kezete	—	—	—	—	—
Keresztény Magántisztviselők hitelszövetkezete	187	—	4	4	187
Összesen	6.784	294	1.326	7.249	1.155
<i>b) Kölcsönök összege pengőben.</i>					
Budapesti könyvnyomdászok és betüöntők hitel- szövetkezete	15.010	—	—	—	15.010
Budapesti szobafestő stb. ipartestületi hitelszövet- kezet	70.502	—	—	—	70.502
Ganz és Tsa Danubius r.-t. alkalmazottai hitel- szövetkezete	197.964	—	—	197.964	—
Magyar Államvasútiak takaré- és segélyszövet- kezete	—	—	124.633	124.633	—
Magyar-Francia biztosítótársaság alk. hitel- és segély- szövetkezete	—	9.840	—	9.840	—
MÁV irodakezelők konvertáló szövetkezete	—	—	6.559	3.420	3.139
O. K. H. tisztviselőinek takaré- és hitelszövet- kezete	—	61.775	35.969	92.384	5.360
Postás takaré- és hitelszövetkezet	126.939	46.087	393.825	541.701	25.150
A trieszti általános biztosító alkalmazottai segély- egylete mint szövetkezet	—	—	13.327	13.327	—
Vonatkísérők kereskedelmi és hitelszövetkezete	181.224	—	—	13.000	168.224
Igazságügyi segédhivatali tisztviselők hitelszövet- kezete	—	—	—	—	—
Keresztény Magántisztviselők hitelszövetkezete	72.570	—	3.420	3.420	72.570
Összesen	664.209	117.702	577.733	999.689	359.955

A kölcsönök darabszáma szerint mindössze 16·2% volt az egy évnél hosszabb lejáratú, ami megerősíti azoknak túlnyomólag fogyasztási hiteli jellegére vonatkozó állításunkat. Hogy azonban az egy évnél hosszabb idejű kölcsönök sem voltak beruházási kölcsönök, mutatja az, hogy egy-egy ilyen kölcsönre átlagosan 435 pengő esett, ami legfeljebb bútor vagy hasonló beszerzésére elég, de semmiesetre telek, ház, kert stb. vásárlására, amiről tisztviselőknél szó lehetne.

A kölcsönök formája szerint 73·5% volt a kötelezvénykölcsön, míg a többi, két elenyésző tételtől eltekintve, váltóhitel. A kölcsönök darabszáma szerint a kötelezvények aránya 86·2%. Tisztviselőszövetkezetnél mindenestre szokatlan, hogy a kölcsönvevőnek váltót kell aláírnia. A magyarázat csak az lehet, hogy erre leszámítolás, vagyis a szövetkezet idegen tőkéjének növelése céljából volt szükség. Két olyan szövetkezet van, mely csak váltóra ad kölcsönt; ezekből egyik a Szobafestő- stb. iparosok szövetkezete, melynél ez érthető. Egyébként a váltókölcsönök kis jelentősége megfelel a fővárosi hitelszövetkezetek tisztviselői jellegének.

Ugyanezen vonásukat emeli ki a kölcsönök fedezetének vizsgálata. Az 1,567.412 pengőnyi összes kölcsön a 16 hitelszövetkezetnél a következőképen oszlott meg:

A fedezet volt:

kezesség (forgatmány)	724.352 P
értékpapír	227.812 «
jelzalog	374.840 «
tisztviselői fizetés	115.264 «
egyéb	125.144 «,

amihez azonban meg kell jegyeznünk, hogy az »egyéb« fedezetű kölcsönöknek is valószínűleg biztosítékaul szolgált az, hogy a kölcsön törlesztését az illető intézmény, melynek a kölcsönvevő tisztviselője volt, a fizetésből levonta. Úgy, hogy a százalékos megoszlásnál az utolsó sort nyugodtan azonosnak vehetjük az utolsóelöttivel és akkor esett a fedezet különböző alakjaiból

a kezességre	45·8%
a lombardra	14·4%
a jelzalogra	23·8%
a fizetésre	16·0%

A kezességi kölcsönök nagy aránya önként következik a kötelezvénykölcsönök túlnyomó voltából, mely utóbbiak egy részénél azonban kézi-zalogot is megkívántak, más részénél pedig egyszerűen az aláírással meg-

elégedtek, tekintettel a szövetkezet »házi« voltára, melynél fogva a fizetésből való kielégítés mindig lehetséges volt.

A kölcsönök csoportosítása azok célja szerint talán a legjellemzőbb. Az erre vonatkozó adatok összesen 1,559.843 pengőről számolnak be, melyből jutott

nyersanyagbeszerzésre	140.427 P, vagyis	9·0%
házzvételre és építésre	389.007 « «	25·0%
konverzióra	198.393 « «	12·7%
fogyasztási célokra	832.016 « «	53·3%

Ime, házzvétel és fogyasztás együttvéve 79·0%-ot, sőt mivel a konvertált kölcsönök is valószínűleg erre a célra szolgáltak, 91·6%-ot tesznek ki. Elsősorban ezeknek finanszírozását szolgálták a főváros hitelszövetkezetei. Nyersanyag- és árubeszerzésre csak kettő nyújtott kölcsönt: a Szobafestő stb. iparosok és a Postások Szövetkezete: sajnos, nem állapíthatjuk meg, hogy az utóbbi mire; lehet, hogy bizonyos saját kezelésében volt, de az év folyamán kötelékéből kivált árúüzemekre.

Házzvételi és építési kölcsönök nyújtásával aránylag sok szövetkezet foglalkozik: 15 közül öt. A Postások és a Magántisztviselők Szövetkezeténél ez, úgy látszik, a legfőbb üzletág, legalább is volt 1926-ban; de jelenkéntény a MÁV Alkalmazottakénál is.

A kamatlábra vonatkozólag adataink nagyon hiányosak. Amennyire ezekből kitűnik, a maximális kamat, amit szövetkezet szedett 15%, de csak egy szövetkezetnél; egynél fordul elő 14%-os, kettőnél 13%-os, a kifejezetten karitatív jellegű tisztviselőszövetkezeteknél is akadt 8 és 10% és csak egy jelentett 5%-os kamatot.

A hitelszövetkezetek üzletkörének részletes áttekintése igazolta, hogy a főváros gazdasági életébe alig kapcsolódnak bele másképen, mint egy aránylag csekély számú tisztviselői és munkástábor fogyasztásának finanszírozásával. Egyetlenegy van: a Budapesti Szobafestő- stb. iparosok Hitelszövetkezete, mely megközelíti a népbank típusát. Ez jóformán az egyetlen, mely a tulajdonképeni hitelszövetkezeti célnak: a kistermelők támogatásának előmozdítására törekszik.

Végeredményben tehát meg kell állapítani, hogy az a tevékenység, melyet az Országos Központi Hitelszövetkezet bizonyos hitelakciók keretében a fővárosban közvetlenül kifejt, jelentékenyebb valódi hitelszövetkezeti tevékenység, mint az összes többi — legalább is adatokat szolgáltató — hitelszövetkezeté együttvéve.

Meg kell külön emlékezni két hitelszövetkezetről, melynek érdekessége, hogy olyan működést is fejt ki, mely ilyeneknél ritkán fordul elő.

A Magyar Államvasutak Takaré- és Segélyszövetkezete biztosítással, sőt némileg fogyasztói szükségletek kielégítésével is foglalkozik. Az elsőt illetőleg »kedvezmény« címén a tagnak elhalálozása esetén a hátramaradottaknak segélyt nyújt (300 pengőt, illetőleg, ha a halál baleset folytán következik be, további 400 pengőt), továbbá a tagnak baleset folytán bekövetkező munkaképtelenség esetén baleseti segélyt (400 pengő), végül nyugdíjbanmenő vagy munkahelyéből kiváló tagnak előleget (60 pengő). Mindezekért az üzletrészen felül külön díjak fizetendőek, melyek a tag életkorával arányosak.

Nyilvánvaló a biztosítási gondolat, bár nem egészen szabályszerűen keresztülvive; mindenesetre a szövetkezet a biztosító intézetek felügyeletére vonatkozó szabályoknak alá van vetve. Ilyen segélyek címén a szövetkezet 1927-ben 82.748·47 pengőt fizetett ki, ami a szövetkezet üzletkörében a biztosítás jelentékeny voltát mutatja, tekintve, hogy künnlevő kölcsönkövetelései ezzel szemben mindössze 124.000 pengőre rugtak.

A tagok fogyasztása érdekében kifejtett működése abban áll, hogy azok részére kedvezményes áron vendégszobákat bocsát rendelkezésre és kedvezményes nyaralást tesz lehetővé.

A Ganz-gyár Alkalmazottainak Hitelszövetkezete a tagok fogyasztásának finanszírozásában annyira ment, hogy nekik közvetlenül árút is ad hitelbe. Főképp ruhaneműt, tüzelőszert, kerékpárt és varrógépet juttatott tagjainak, összesen mintegy 400.000 pengő értékben. Ez mintegy 25%-kal több, mint a folyósított készpénzkölcsön összege, úgy hogy a szövetkezetet a fogyasztásiakhoz is lehetne sorolni. Ezenkívül tagjainak házhelyigénylését is finanszírozni törekszik.

d) *A hitelszövetkezetek üzleteredménye.*

A vázolt üzletkör ismeretében azt kellene gondolni, hogy a hitelszövetkezeteknek — egy-két kivételtől eltekintve — kiadásuk alig van és főként alkalmazottakra nem igen van szükségük.

Azt találjuk azonban a túloldali táblázaton, hogy a 15 szövetkezet összesen 55 alkalmazottat foglalkoztat, ami egyre 3·7 munkaerőt jelent. Ezek nagy része azonban a kimutatás szerint csak tiszteletdíjat élvezett, kiknek évi javadalmazása mindössze néhány száz pengő volt. A három nagyobb hitelszövetkezet: a Ganz Alkalmazottaké, a Postásoké és az Államvasútiaké azonban tekintélyes alkalmazotti létszámmal dolgozik és jelentékeny személyzeti költséget visel.

A budapesti hitelszövetkezetek üzleteredménye és annak felhasználása 1926.

A szövetkezet cége	A szövetkezet mérleg szerinti feleslege	Ebből felhasználtott				Osztalék számlákra	A szövetkezet alkalmazottainak száma	Személyi kiadások a veszteség-számla szerint		
		tartálék- lásra	osztalékra	közvetlőre	egyéb célra				A szövetkezet alkalmazottainak száma	Személyi kiadások a veszteség-számla szerint
A budapesti könyvnyomdászok és betűöntők hitelszövetkezete	1.228	173	1.055	—	—	10	3	1.120		
Budapesti szobafestő stb. ipartestületi hitelszövetkezet	792	79	442	5	266	7	4	5.944		
Ganz és T. Danubius r.-t. alkalmazottainak hitelszövetkezete	1.203	755	448	—	—	5	1)	25.163		
Hangya szövetkezet tisztviselőinek takaré- és hitelszövetkezete	1.818	750	1.033	—	35	5	—	—		
Magyar államvasutiak takaré- és hitelszövetkezete	8.880	7.959	34	—	887	5	2)	31.490		
Magyar-Francia Biztosító r.-t. alkalmazottainak hitel- és segélyegylete	348	99	—	249	—	—	—	—		
Magyar államvasúti irodakezelők konvertáló szövetkezete	5	5	—	—	—	—	2	—		
Magyar Nemzeti Bank tisztviselőinek takaré- és segélyszövetkezete	3.110	311	1.552	374	873	10	—	120		
Az O. K. H. tisztviselőinek takaré- és hitelszövetkezete	447	45	298	32	72	5	2	970		
Postás takaré- és hitelszövetkezet	6.371	1.411	4.000	—	960	6	3)	17.603		
Takarék és hitelintézet, mint szövetkezet	134	50	—	—	84	—	—	—		
A triezsti Ált. Biztosító Társulat magyarországi igazgatóságánál alkalmazott tisztviselők segélyegylete	141	100	24	—	17	5	—	—		
Vonatkísérők kereskedelmi és hitelszöv. Igazságügyi segédhivatali tisztviselők hitelszövetkezete	2.767	400	2.367	—	—	8	3	4.198		
Keresztény magántisztviselők hitelszöv.	174	64	90	20	—	5	2	1.286		
	932	170	729	33	—	6	3	1.600		
Összesen	28.350	12.371	12.072	713	3.194	—	55	89.494		

A fővárosi hitelszövetkezetek kimutatott tiszta feleslege a táblázat szerint 28.351 pengőt tett ki. Ez a következő arányban áll a tőkéhez :

	Felesleg aránya saját üzemi tőkéhez	
	%	%
Könyvnyomdászok szövetkezete	8·1	7·9
Szobafestők	9·3	2·9
Ganzgyáriak	2·8	0·4
Hangya tisztviselők	8·8	1·6
Államvasutiak	2·7	1·7
Magyar-Francia tisztv.	127·5	3·5
Máv. irodakezelők	0·1	0·1
Nemzeti Bank tisztviselők	18·9	2·8
OKH tisztviselők	3·1	0·2
Postások	6·7	1·1
Takarék és hitelintézet	2·5	2·2
Triezi bizt. tisztviselők szövetkezete	9·2	1·0
Vonatkísérők	6·7	1·5
Igazságügyi segédhiv. tisztv.	8·4	1·1
Keresztény magántisztviselők	5·0	1·2
Valamennyi szövetkezet	4·6	1·3

1) 11 tisztviselő, 2 munkás.
2) 9 tisztviselő, 1 altiszt.
3) 11 tisztviselő, 1 altiszt.

Az átlagos tiszta felesleg még a szokásos osztalék mérvét sem éri el. Ez ugyan egyfelől azt mutatja, hogy a szövetkezetek tulajdonképpen csak azért tudtak nyereséget kimutatni, mert tartalékaik kamataira semmit sem számítottak, de másfelől, tekintve a szövetkezetek jellegét, mely a legtöbbnél »altruista« a szó legszorosabb értelmében, azt kell mondanunk, hogy ez helyesen van így; tulajdonképpen még a tartalékok növelése sem lehet elég erős indok amellett, hogy a szövetkezet nagyobb feleslegeket gyűjtsön tisztviselői tagjai által fizetett magasabb kamatokból. Természetesen nem lehet elfelejteni, hogy a tagok, amennyire a közölt adatokból kiténik, így is fizettek 10—12—13%-ot kölcsöneik után, ami ugyan valamivel mérsékeltebb, mint a folyó kamat lett volna ilyen kis fogyasztási kölcsönöknél, de elég magas ahhoz, hogy a szövetkezetnek számottevő feleslege maradjon, ha nem túlnagy a költség.

A személyi kiadások a saját tőkének 14·5%-át, az üzemi tőkének 4%-át teszik ki. Vagyis, ha az egész üzemi tőke — mondjuk — 14%-kal lett volna kihelyezve, a dologi kiadásokra és az idegen pénzek kamataira már csak 10% maradt volna. Nem lehet elzárkózni annak kijelentésétől, hogy ez a személyi költségzsámlya kissé magas. Mennyi a dologi kiadás %-a, nem tudjuk, de semmi esetre sem több 1—2%-nál, úgy hogy az idegen pénzek után fizetett kamatra marad 8—10%, tekintve azt, hogy a saját tőkét nem terhelte kamat. Hogy mit fizettek a szövetkezetek a takarékbetétek után, azt láttuk, de minden jel arra mutat, hogy a patronizáló intézetek is kamatot szedtek — általában és átlagosan — azok után az összegek után, melyeket különböző formában rendelkezésre bocsátottak, ami helyes volt, mert az ingyen pénzek rendszerint könnyelmű üzletvezetésre csábítják a szövetkezeteket.

Valamennyi szövetkezetnél általában a feleslegnek 43·6%-a került a tartalékba. Ez rendkívül erős mértékű tartalékolás. A kedvező átlagarányt azonban elsősorban az idézi elő, hogy a legnagyobb szövetkezet, az Államvasútiaké feleslegének közel 90%-át tartalékolta, amely összeg valamennyi szövetkezet által a tartalékba utalt összegnek 64%-a. Ha ettől eltekintünk, az arányszám 22·7%-ra esik. Ez is elég szép, mint átlag és azt mutatja, hogy bármily kicsinyek is ezek a hitelszövetkezetek, megvan bennük az érzék a szövetkezeti pénzügyi politikához és a törekvés, hogy megerősödjének.

A feleslegnek 41·1%-a osztatott szét, mint osztalék; eltekintve az említett legnagyobb szövetkezettől, az átlagos arányszám 56·1%. Mivel a legtöbb szövetkezet alapszabályaiban céljaként azt is hirdeti, hogy »az üzletrészek kamatoztatása által a takarékossgot előmozdítsa«, illő is, hogy tisztességes, a betétek után elérhető kamatot meghaladó osztalékot fizessen.

Hogy a fővárosi hitelszövetkezetek 1926-ban mennyi osztalékot fizettek, a 156. oldalon levő táblázat tünteti fel. Túlnyomó az 5%, két esetben 10% az osztalék. Három szövetkezet volt, mely nem fizetett osztalékot,

noha kettő megtehetette volna ; ezeken kívül az Államvasutiak Szövetkezete — az, amely oly erősen tartalékolt — csak a kötelező jegyzést meghaladó üzletrészek után fizetett osztalékot, ami nagyon egészséges gondolat, mert kifejezésre juttatja azt, hogy tulajdonképen az alapszabályszerű üzletrész lejegyzése olyan kötelesség, melyért osztalék nem jár.

Ezeknél a szövetkezeteknél is jutott átlagosan 2·5% közcélokra. De tulajdonképen csak öt szövetkezet áldozott valamit erre a célra és csak kettő számottevő összeget. Az utóbbiak jóléti alapot képeztek.

4. Az iparosok szövetkezetei.

a) Általános jellemzés.

Huszonhat iparösszvetkezetet tekinthetünk fennállóknak és ezekből tizenhat szolgáltatott adatokat. Az, hogy nem mindenikről lehet beszámolni részletesebben, azért sajnálatos, mert éppen a nem válaszolók közt található oly iparághoz tartozó szövetkezetek, melyek az adatokat szolgáltatók közt nincsenek képviselve — hentesek, szűcsök, nőiszabók, kárpitosok, könyvkötők, mészárosok, szíjgyártók szövetkezetei — és így vizsgálataink annyiban sem teljesekek, hogy nem terjednek ki minden iparágra. Természetesen nem lehet tudni, a fennállóknak feltételezettek valóban működnek-e még ; annyi azonban valószínű, hogy, mint az előbbi felsorolásnak a táblázatokkal való összehasonlításából is kitűnik, a fővárosi iparösszvetkezeti mozgalom egész sereg iparágára kiterjedt.

A huszonhat szövetkezet iparágak szerint a következőképen oszlott meg :

asztalosipar	5	szövetkezet
építőipar	5	«
szabóipar	5	«
bőripar	3	«
húsipar	2	«
szűcsipar	1	«
kárpitosipar	1	«
könyvkötőipar	1	«
szíjgyártóipar	1	«
háziipar	1	«
fehérműtisztítóipar	1	«

A huszonhat szövetkezetből 14 ¹⁾ — még pedig asztalosszövetkezetek mind, az építőiparosok szövetkezeteiből négy, a szabóiparosok szövetkezetei

¹⁾ E 14 szövetkezetből csak 13-ra vonatkozólag küldött be adatokat az IOKSz. Így a 8000 főnyi iparossággal bíró Cipészek és Csizmadiák Termelő- és Beszerző-Szövetkezetére nem terjeszthetjük ki vizsgálódásainkat. Igaz, hogy ma már ez is felszámolóban van.

közül kettő — az Iparosok Országos Központi Szövetkezetének, egy pedig az Országos Központi Hitelszövetkezetnek kötelékébe tartozik.

Mivel adataink csak tizenhat szövetkezetről számolnak be, az elmondandók tulajdonképpen az IOKSz szövetkezeteinek leírását tartalmazzák. Tehát ismét nem nagyon változatos a kép és egy erős központi intézmény messzemenő irányítása alatt álló mozgalmat mutat be. De a valóságtól épen ezért nincs messze, mert az eddigi tapasztalatok szerint az iparoszövetkezeteknek szükségük van erős központra, nemcsak azért, hogy hitelt nyújtson részükre, hanem hogy ellenőrizze és irányítsa őket.

Az iparos szövetkezetek közül — mint említettük — 16 küldött be adatokat. Ezek közül a

Budapesti Egyenruha- és Sapkakészítő Kisiparosok Anyagbeszerző és Termelő Szövetkezete, mely 1920-ban alakult, a részvényesek korlátlan felelősségét mondja ki, szavazatjoguk korlátolt, még pedig 5 üzletrészre. Az üzletrészek átruházhatók és az osztalék a felesleg 65%-áig korlátolt.

Kézműiparosok Árúcsarnokszövetkezete 1922-ben alakult, egyszeres felelősséget kíván, a szavazatjog a tagok számára van korlátozva, az üzletrész igazgatósági engedéllyel átruházható, az osztalék 5% és az osztalék kifizetése után fenmaradó nyereség fele szintén osztalékra fordítandó.

Országos Magyar Háziipari Szövetség Szövetkezete, mely 1926-ban alakult, a tagokat csak az üzletrész névértékének erejéig teszi felelőssé, minden üzletrész szavazatjoggal bír, igazgatósági engedéllyel átruházható és az osztalék 5%.

Asztalosok Anyagraktár Szövetkezete 1920-ban alakult, felelősség a névérték kétszerese, 100 üzletrésznek van egy szavazati joga, az üzletrész átruházható és 5% osztalékot fizet.

Budapesti Asztalos Ipartestület védnöksége alatt álló Bútorcsarnok Szövetkezet 1896-ban alakult, felelősség a névérték kétszerese, 100 üzletrésznek van egy szavazati joga, az üzletrész átruházható és 5% osztalékot fizet.

Budapesti Építőipari Szövetkezet, felelősség a névérték kétszerese, 100 üzletrésznek van egy szavazati joga, az üzletrész átruházható és 5% osztalékot fizet.

Keresztény Szabóiparosok Szövetkezete 1919-ben alakult, felelősség az üzletrész névértékének kétszerese, szavazati jog illet meg minden 100 részvényt, igazgatósági engedéllyel ruházhatók át az üzletrésznek, 5%-kal kamatoznak.

Budapesti Műasztalos Mesterek Lakásberendező Szövetkezete 1910-ben alakult, felelősség az üzletrész névértékének kétszerese, szavazati jog illet meg minden 100 részvényt, igazgatósági engedéllyel ruházhatók át az üzletrészek, 5%-kal kamatoznak.

Budapesti Épület- és Műbútorasztalosok Szövetkezete 1920-ban alakult, felelősség a névérték kétszerese, 100 üzletrésznek van egy szavazati joga, az üzletrész átruházható és 5% osztalékot fizet.

Egyesült Fővárosi Műasztalosok Szövetkezete 1900-ban alakult, felelősség az üzletrészek névértékének kétszerese, 10 szavazatjog illet meg minden üzletrészt, azonkívül minden üzletrészre egy szavazatjog esik. Az üzletrészek átruházhatók és 5%-kal kamatoznak.

Budapesti Cipész- és Csizmadiamesterek Szövetkezete 1926-ban alakult, felelősség a névérték kétszerese, 100 üzletrésznek van egy szavazati joga, az üzletrész átruházható és 5% osztalékot fizet.

Budapesti Szabóiparosok Hitel- és Termelőszövetkezete 1900-ban alakult, felelősség az üzletrész névértékének négyszerese, szavazatjog illet meg minden 100 üzletrészt, amelyek igazgatósági engedéllyel átruházhatók, és 5%-kal kamatoznak.

Építőiparosok Szövetkezete 1925-ben alakult, felelősség az üzletrész névértékének kétszerese, szavazatjog illet meg minden 100 üzletrészt, amelyek igazgatósági engedéllyel átruházhatók és 5%-kal kamatoznak.

»Üttörő« *Építő és Karbantartó Szövetkezet* 1926-ban alakult, felelősség az üzletrész névértékének kétszerese, szavazatjog illet meg minden 100 üzletrészt, amelyek igazgatósági engedéllyel átruházhatók és 5%-kal kamatoznak.

Féhrneműtisztítók Anyagbeszerző Szövetkezete 1920-ban alakult, felelősség az üzletrész névértékének kétszerese, szavazatjog illet meg minden 100 üzletrészt, amelyek igazgatósági engedéllyel átruházhatók és 5%-kal kamatoznak.

A központhoz való tartozás élénken kiténik a fenti adatokból. A szövetkezeti jelleget mutató vonások tekintetében majdnem teljes egyöntetűség uralkodik. Tipikus a kétszeres felelősség, a százat meg nem haladó szavazatjog — mely azonban az IOKSz mintaalapszabályai szerint rendesen úgy van megállapítva, hogy csak 10 üzletrészig igazodik utóbbiak számához, azon túl csak több üzletrésszel jár egy-egy — és az 5%-ra korlátolt osztalék. A legnevezetesebb eltérés: az Egyenruha-, sapkakészítők »korlátlan és egyetemleges« felelőssége viszont annál érdekesebb, mert talán az egyetlen esete az ilyen messzemenő szavatosságnak; a megjelölés azonban túloz, mert egyetemleges felelősséget a szó jogi műértelmében a magyar jog nem ismer, tehát csak a korlátlan szavatosságot jelentheti.

A személyi összetételre vonatkozó és a 161. oldalon foglalt táblázat is nagy homogenitást mutat. Más, mint iparosmester alig szerepel a tagok közt. A Keresztény Szabóiparosok Szövetkezetében aránylag sok a szabónő.

Ellenben nagy a változatosság a tagok száma tekintetében. Az imént említett szövetkezetnek, továbbá a Budapesti Szabóiparosok és az Asztalosok Anyagraktár Szövetkezetének taglétszáma kiemelkedően nagy és az általában szokásost is meghaladja. Vannak azonban olyan szövetkezetek is, melyeknél épen csak a törvény által megkívánt taglétszám gyűlt össze, ami alig lehet elegendő az életképes működéshez.

A budapesti iparösszvetkezetek személyi összetétele. 1926.

	Tagok száma	E b b ő l		Egyéni tagok						Igazgatósági tagok						F elhgyelőbizottsági tagok									
		nőtag	fogl személy	önálló iparos		értelmiség és szabadglialkikozás		közalkalmazott		magaalkalmazott		egyéb		önálló iparos		értelmiség és szabadglialkikozás		közalkalmazott		magaalkalmazott		egyéb			
				8	26	2	2	3	10	—	3	7	—	2	—	3	—	3	—	—	—	—	—	—	—
Budapesti egyenruha, sapkakészítő kisiparosok szövetezete	8	—	—	8	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Kézműiparosok árucarmoka szövetezete	26	—	—	26	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Orsz. Magy. Házilipari Szövetség szövetezete.	15	2	2	—	3	10	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Asztalosok anyagraktárszövetezete	842	—	2	840	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Budapesti asztalosiparrestület védnöksége alatt álló bútorsarmokszövetezete	74	1	1	73	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Budapesti építőipari szövetezete	9	—	—	6	2	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Magas építőipari szövetezete	11	—	—	4	7	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Kereszteni szabóiparosok szövetezete	1,057	85	5	1,042	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Budapesti műasztalosmesterek lakásberendező szövetezete	28	—	—	28	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Budapesti épület- és bútorsztalosok szöv.	45	1	—	45	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Egyesült fővárosi műasztalosok szöv.	26	—	—	26	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Budapesti cipész- és csizmadiamesterek szövetezete	370	—	1	369	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Budapesti szabóiparosok hitel- és termelőszövetezete	778	—	3	775	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Építőiparosok szövetezete	9	—	—	8	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Úttörő- építő- és karbantartószövetezete.	21	—	—	20	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Fehérműtisztítók anyagbeszerző szöv.	59	13	—	57	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Összesen . . .	3,378	102	14	3,327	10	3	13	11	83	2	1	4	5	47	1	2	6	—	—	—	—	—	—	—	—

Az 1926-os Fővárosi Statisztikai Évkönyv kimutatása szerint van a fővárosban 22.128 iparos. A tárgyalt szövetkezetek tagjainak számához (3378) hozzá kell adni a Cipészek Termelő és Beszerző Szövetkezetének tagjait (8000), így a teljes taglétszám: 11.378, kerekén 50%-át tenné ki az iparoságnak, sőt ha az adatokat nem szolgáltató többi szövetkezetet is tekintetbe vesszük, a szövetkezetekbe tömörült iparoság arányszámát még magasabbra kell tennünk. A magas arányszámban nincs semmi valószínűtlen, mert ma csakugyan minden iparos szívesen bemegy a szövetkezetbe; más kérdés, hogy milyen érdeklődést mutat azután, a belépésen túl.

Hogy mekkora műhellyel bíró mesterek vannak együtt a szövetkezetekben, kitűnik abból, hogy az IOKSz kötelékébe tartozók — mert csak ezekről vannak adataink — tagjainál összesen 15.710 munkás dolgozott. És pedig:

5 asztalosszövetkezetnél	2.810
4 építőipari szövetkezetnél	170
2 szabóipari szövetkezetnél	1.550
1 cipészipari szövetkezetnél	11.000
1 fehéreneműtisztító szövetkezetnél	180

vagyis egy-egy tagra jutott:

az asztalosszövetkezeteknél	2·7 munkás
az építőipari szövetkezeteknél	4·7 «
a szabóipari szövetkezeteknél	0·8 «
a cipészipari szövetkezetnél	1·4 «
a fehéreneműtisztítói szövetkezetnél .	3·3 «

Tehát a legnagyobb üzemek az építőipari szövetkezeteknél vannak, ami különben természetes.

Azt lehet mondani, hogy kissé sok az igazgatósági tag; 5·6 jut egy-egy szövetkezetre átlagosan. Mintha itt is előbukkanna az ipari szövetkezeteknek az a gyakori betegsége, hogy minden tag a szövetkezetben épügy vezetni akarna, mint azt a saját műhelyében megszokta. Úgy az igazgatóság, mint a felügyelőbizottság tagjai túlnyomórészen iparosok.

Természetes, hogy a szövetkezetek is a kisipar mai problémáihoz tapadnak működésükkel. Elsősorban a hitel és az értékesítés megkönnyítésében kell segítségül jönni tagjaiknak. A hitel szempontjából jobb, ha annak megoldásában olyan szövetkezetek működnek közre, melyeknek tagjai különböző iparághoz tartoznak, mert így a pénzkereslet és pénzkínálat nem ugyanazon időben lép fel valamennyi tagnál és ezáltal bizonyos kiegyenlítődség lehetséges a szövetkezeteken belül. Ezért jobb ott a helyzet, ahol különböző foglalkozású tagokat egyesítő népbankok is rendelkezésre állnak az iparoság hiteligenylésének. A fővárosi szövetkezetek szakmák szerint alakulnak meg, amiből következik, hogy a hitelnyújtási funkció

teljesítésében nagy mértékben külső támogatásra vannak utalva. Ezt úgyszólván kizárólag az IOKSz nyújtja nekik, amennyiben annak kötelékébe tartoznak. Hogy az a két szövetkezet, mely minden köteléken kívül áll, mennyire nélkülözi a tőkét és evvel a működés lehetőségét, az ki fog tűnni a későbbiekből.

A fővárosi iparösszvetkezetek működésében legalább is akkora szerepe van a tagok hitelellátásának, mint az egyéb — értékesítési és beszerzési — funkcióknak. Ebből következik, hogy a külső hitelforrás igénybevétele a szövetkezetek nagyságához képest erős és így a szövetkezeti önsegítségnek — legalább ezidőszerint — kevés szerep jut. Bármennyire ki nem elégtő is ez szövetkezeti szempontból, érthető, mert hiszen a viszonyok igazán nem olyanok, hogy épen a kisiparosoktól lehetne elvárni, hogy saját maguk erejéből tudjanak talpra állni. Ezt a csodát még a szövetkezetek sem művelhetik.

Épen azért azt, hogy a szövetkezeti gondolat mennyire vert gyökeret az iparosság körében, nem annyira a tőke szempontjából, mint inkább ott lehet majd megítélni, ahol e szervezkedési forma nehezebb és a tagok részére megkötöttséget jelentő tevékenységét: a közös beszerzést és értékesítést vizsgáljuk.

b) Az iparösszvetkezetek tőkéje.

3,316.653 pengő üzemi tőke áll az iparösszvetkezetek rendelkezésére, mint azt a 164. oldal táblázata részletezve is kimutatja. Ez az összeg mintegy 50%-kal több annál, melyet a hitelszövetkezetek forgatnak. Ez az összehasonlítás is mutatja a hitelszövetkezetek aránylag kis jelentőségét a fővárosban.

Eltekintve a Cipézmesterek Szövetkezetétől, mely 1926-ban alakult és erre az évre nem mérlegelt, továbbá a Kézműiparosok Árucarnok Szövetkezetétől, melynek úgyszólván nincs tőkéje, a fennmaradó 14 szövetkezet mindegyikére átlagosan 237.000 pengő üzemi tőke esik. Eszerint egész tekintélyes intézeteknek kell azokat tartanunk. Egy-egy tagra jut 1100 P. Mily jelentékeny tőkebeli felkészültséget jelentenek ezek a számok, kitűnik abból, hogy például a németországi Deutscher Genossenschaftsverband kötelékében is — mely hasonló kézművesipari alakulatoknak világszerte legnagyobb szervezete — egy szövetkezetre átlagosan 110.000 pengő, egy-egy tagra pedig 130 pengő üzemi tőke jutott 1925-ben. E számokat a IOKSz általános ismertetésénél közöltekkel összehasonlítva azt is megállapíthatjuk, hogy a budapesti iparösszvetkezetek tőkeviszonyai 1926-ban jelentékenyen kedvezőbbek voltak, mint a vidékieké. E különbséget azonban, sajnos, nem a tagok erőfeszítéseinek, hanem az állami támogatás fokozódásának köszönhetik.

A budapesti iparoszövetkezetek tőkéje. 1926.

Megnevezés	Üzletrészek száma		T ő k e m e g o s z l á s						Üzemi tőke összesen	
	jegyzett	befizetett	Üzletrész	Tartalék-alap	Egyéb alap	Seját tőke összesen	Betétek	Kölcsönök		Egyéb tartozások
Asztalosok anyagraktárszövetkezete	5.662	5.662	56.620	41.790	12.891	111.301	33.289	451.400	100.734	696.724
Budapesti asztalosipartestület védnöksége alatt álló bútorszarnokszövetkezet	1.768	1.768	70.720	25.121	1.841	97.682	6.216	326.470	34.754	465.122
Budapesti épület- és bútorszatosok szövetkezete	754	754	7.730	6.493	—	14.223	—	—	238.397	252.620
Budapesti műasztalosmesterek lakásberendező szöv. Egyesült fővárosi műbútorszatosok szövetkezete	2.270	2.270	22.699	—	—	22.699	—	44.661	45.715	113.075
	3.359	3.359	33.587	700	—	34.287	—	113.795	7.061	155.143
Összesen asztalosipari	13.813	13.813	191.356	74.104	14.732	280.192	39.505	936.326	426.661	1.682.684
Budapesti építőipari szövetkezet	1.236	1.236	49.440	13.732	—	63.172	—	541.400	38.287	642.859
Magasépítőipari szövetkezet	135	135	9.932	1.599	—	11.531	—	1.687	87.604	100.822
Uttfőrd, építő- és karbantartószövetkezet	540	540	123.492	84	—	576	—	—	—	576
Építőiparosok szövetkezete	253	253	17.068	3.797	4.525	25.390	—	—	—	25.390
Összesen építőipari	2.164	1.747	76.932	19.212	4.525	100.669	—	543.087	125.891	769.647
Budapesti cipész- és csizmadiamesterek szövetkezete	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Kézműiparosok árucsarnoka mint szövetkezet	43	29	—	84	—	—	85	—	14	99
Összesen cipészipari	43	29	84	1	—	85	—	—	14	99
Budapesti szabóiparosok hitel- és termelőszövetk.	1.906	1.176	14.194	19.811	4.008	38.013	67.947	26.698	21.498	154.156
Keresztény szabóiparosok szövetkezete	2.130	1.390	10.650	2.984	—	13.634	—	34.294	158.787	206.715
Összesen szabóipari	4.036	2.566	24.844	22.795	4.008	51.647	67.947	60.992	180.285	360.871
Budapesti egyenruha- sapkakészítő kisiparosok anyagbeszerző- és termelőszövetkezete	188	188	1.880	234	921	3.035	—	—	—	3.035
Fehérműtisztítók anyagbeszerző szövetkezete	408	408	4.078	239	—	4.317	—	—	—	4.317
Orsz. Magy. Házipari Szövetség szövetkezete	2.480	2.480	496.000	—	—	496.000	—	—	—	496.000
Különfélék összesen	3.076	3.076	591.956	473	921	503.352	—	—	—	503.352
Valamennyi összesen	23.132	21.231	795.174	116.585	24.186	935.945	107.452	1.540.405	732.851	3.316.653

Az iparösszvetkezetek tehát mindenképen a főváros legtökeerősebb szövetkezetei. Egyes szövetkezeteknél a tagok számához képest rendkívül nagy a tőke; így a Budapesti Építőipari Szövetkezetnél az egy tagra eső átlagos tőke 71.000 pengő, a Háziiparinál pedig 33.000 pengő. Vannak természetesen olyanok, melyek messze elmaradnak; így a Szabóiparosok Szövetkezeténél ez az arányszám mindössze 198 pengő. Már ez az összehasonlítás is mutatja, hogy az üzemi tőke nagysága függ attól is, hogy milyen a tőkeszükséglet abban az iparágban, melyben a tagok működnek. Az sem szorul magyarázatra, hogy a fővárosi iparosok szövetkezeteinek jelentékenyen több tőkére van szükségük ahhoz, hogy tagjaikon némileg segíthessenek, mint az olyan hitelszövetkezeteknek, minőkről az előző fejezetben volt szó.

Valamennyi 14 szövetkezetnél együttvéve 28·2% a saját tőke. Ez az arány is kedvező, de nagy mértékben a Háziipari Szövetkezetnek köszönhető, mely 1926-ban 496.000 pengő üzletrésztőkével alakult; a jelentékeny összeget természetesen nem a kis háziipart űző exisztenciák teremtették elő, hanem részben a Háziipari Szövetség, részben az Országos Központi Hitelszövetkezet, melyeknek alakítása a szövetkezet. Ha tehát ettől eltekintünk, akkor a saját tőke átlagos arányszáma egyszerre leszáll 15·6%-ra; ezt sem lehet csekélynek mondani. A főbb iparágak szerint a helyzet a következő:

5 asztalösszvetkezetnél saját tőke	16·7%
4 építő	« « «	13·1%
2 szabóipari	« « «	14·3%

Lényeges különbségek nincsenek és még azt sem lehet mondani — ami pedig természetes volna — hogy az egyes iparágak nagyobb tőkét igénylő természete szerint csökkenne a saját tőke aránya.

A tartalékolás tekintetében azonban nem állanak oly jól ezek, mint a hitelszövetkezetek. Valamennyit összevéve a tartalékok és alapok az üzletrésztőkének 17·7%-át jelentik; ezen a téren tehát még sok a tenni-való, annál is inkább, mert áruüzlettel is foglalkoznak és így több a lehetőség veszteségekre. A legkedvezőbb a helyzet a Budapesti Szabóiparosoknál, ahol a tartalékok 168%-ra emelkedtek; igaz, hogy az intézmény már 28 éve áll fenn. Tulajdonképpen gyorsabb ütemű fejlődésre mutat az Asztalosok Anyagraktárszövetkezetének 96·6% tartaléka, mert ez a szövetkezet csak 1920-ban alakult.

Az utóbbi szövetkezetnek jelentékeny rejtett tartaléka is van, mert ingatlana a mérlegben 1410 pengővel szerepel. Kívülről két szövetkezet számol be ingatlanról, a Magasépítőipari és a Szabóiparosoké, de már olyan értékeléssel, mely mellett nagy titkos tartalék nem igen marad.

Az üzletrészek befizetése tekintetében a helyzet kedvező, mert csak 8·2% befizetetlen.

Takarékbetétek gyűjtésével csak három szövetkezet foglalkozik és így valamennyit összefoglalva, azoknak a tőke szempontjából jelentőségük nincs; azonban a Budapesti Szabóiparosok Szövetkezeténél az üzemi tőke 44%-át fedezik a betétek.

Az idegen tőke szempontjából a legfontosabb, mennyi ered abból a központtól. Nyolc szövetkezet jelent központi kölcsönt és ezeknél utóbbi az üzemi tőkének 55·8%-a. Ezt a szövetkezetek túlnyomólag árúhitel alakjában kapják. Érdekes, hogy annak a két szövetkezetnek, melyek köteléken kívül állanak, kölcsönei egyáltalában nincsenek.

c) Az iparösszövetkezetek üzletköre.

Az IOKSz kötelékébe tartozó iparösszövetkezetek tagjainak mai helyzetében, mikor azokat elsősorban a hitel hiánya, illetőleg drágasága nyomja, legfőbb feladata ezen hitelszükségletnek kielégítése. Sajnos, a kérdőívek épen ebben a tekintetben vannak hiányosan kitöltve. Adatok közlése helyett meg kell elégednünk a hitelnyújtás módozatainak ismertetésével.

Amint a IOKSz szövetkezeteinek, úgy ezek is tagjaiknak szabályszerint csak árúhitelt nyújtanak, vagyis hitelbe adnak a termeléshez szükséges anyagokat és eszközöket. Készpénzhitelnek három esete van: *a)* az építőipari szövetkezeteknél építkezések kivételére, *b)* bútorszarnok szövetkezeteknél a tagok beraktározott termelvényeire előlegképen, a beraktározott értéknek legfeljebb 40%-áig és *c)* kivételes esetben a tagok üzemében foglalkoztatott tagok és munkások béreire.

Különleges elbírálás alá esik a Budapesti Szabóiparosok Szövetkezete, mely, mint cégeből is kitűnik, hitelüzlettel is foglalkozik és ennek megfelelőleg takarékbetéteket gyűjthet. Ennél természetesen, amennyiben tőkije van, nem kivételes a készpénzhitel.

A hitel ma mindig váltó ellenében folyósítatik, kezesség, esetleg bekebelezés mellett. A három hó letelte után a tartozást meg lehet hosszabítani, szabály szerint azonban csak akkor, ha a tartozás egynegyedrészt a tag letörlesztette. Ha a tag nős, a szövetkezet kívánságára a váltót a feleségnek is alá kell írnia. Az igazgatóság és felügyelőbizottság tagjai részére való hitelfolyósításhoz a Központ hozzájárulása szükséges; ugyancsak szüksége ez akkor is, ha egy tagnak a szövetkezeti üzletrésztőke 10%-ánál nagyobb kölcsönt szavaznak meg.

A kölcsön után legfeljebb 2%-kal nagyobb kamatot lehet szedni, mint amennyit a szövetkezet a központnak fizet.

A szövetkezetek árúüzlete a következő ágakra oszlik:

a) nyersanyag, szerszámok, félgyártmányok beszerzése vagy közvetítése a tagok részére,

b) közös termelőüzemek berendezése a tagok részére; ebben az esetben a tag mint munkás bér ellenében dolgozik a közös műhelyben, természetesen jutalék (visszatérítés) formájában a béren felül is részesedik a vállalkozás hasznában;

c) tagjainak termelvényeit értékesíti vagy azok értékesítését közös raktár tartásával, kiegészítő iparcikkek (bútorhoz kép, szőnyeg stb.) beszerzésével és eladásával elősegíti,

d) a tagokat vállalkozásaikban, a vállalkozás megszerzésében, bánatpénz és óvadék letételében támogatja.

E különböző üzletköröket összefoglalva elsősorban is kitűnik, hogy az »összes eladási forgalom« az építőipari vállalkozások értékével együtt (168. oldal) alig haladja meg a szövetkezetek összes üzemi tőkét. A tőke tehát nem forog gyorsan, aminek oka az lehet, hogy aránylag soká fekszik a beszerzés, illetőleg értékesítés megkönnyítésére adott hitelekben.

Az anyagbeszerzés négy szövetkezetnél volt számottevő üzletág. Ezek azok, melyeknél a táblázatban nagyobb mennyiségű »eladott saját árú« van beállítva. Ennek a forgalomnak összege 852.460 pengő, melynek felénél több az Asztalosok Anyagraktár Szövetkezetére esik.

Az anyagbeszerzéssel foglalkozó szövetkezetek nem-tagoknak is adnak el; hogy ez utóbbinak értéke mennyit tett ki, nem állapítható meg, szóbeli információk szerint sokkal kevesebbet, mint a tagok részére történt eladások. A nem-tagoknak történt beszerzés értéke a táblázatban az idegenek részére történt saját árúeladások összegében foglaltatik. Ugyanez tartalmazza azonban azon eladások értékét, mely *a)* részben a szövetkezet által a tagoktól fix áron átvett termelvények továbbadásából, *b)* részben a szövetkezet saját termelő üzemeiben előállított termelvények eladásából származik. Utóbbi címen az IOKSz-nak is történtek eladások, melyet a táblázat mint ilyeneket külön tüntet fel. E két összeg (57.040+671.280 pengő) együttvéve (728.320 pengő) sem haladja meg a tagok részére történt beszerzéseket, vagyis a most részletezett tevékenység mindegyike a valódi szövetkezeti beszerzés mögött marad.

Szövetkezeti termelőüzeme két szövetkezetnek van: a Cipészeknek és a Budapesti Szabóiparosoknak; az egyik öt, a másik kilenc munkást foglalkoztat műhelyében és az »eladott saját árú« értéke sem nagy.

Az IOKSz-nak és idegeneknek a beraktározott és bizományi árúból történő eladások az értékesítő tevékenységet jelentik. Az építőipari szövetkezetektől eltekintve, ennek értéke összesen 1,096.190 pengő volt. Ebből látható, hogy a beszerzési és értékesítési tevékenység körülbelül egyenúlyban vannak. Az értékesítésnek mintegy 8%-a ment a központon keresztül (90.760 pengő) és alig valamivel több a külföldön történt értékesítés (92.480 pengő).

Az IOKSz kötelékébe tartozó budapesti szövetkezetek eladási forgalma. 1926.

M e g n e v e z é s	Eladott árúk értéke						Eladási forgalom összesen		Árúkészlet értéke	
	Szövetkezeti tagoknak belföldre		IOKSz-nak		Idegeneknek		Eladási forgalom összesen	saját árú és anyag	beraktározott árú	bizományi árú
	belföldre	saját árú belföldre	beraktározott és bizományi árú belföldre	saját árú belföldre	kültföldre	kültföldre				
							448.710	—	—	—
Asztalosok anyagszertárszövetkezete	448.710	—	—	—	—	—	448.710	270.000	—	—
Budapesti asztalosiparosok védn. alatt álló bútorgarnok szövetkezet	278	—	46.560	86.900	383.640	—	517.378	69.470	402.340	55.990
Budapesti épület- és bútorasztalosok szövetkezete	—	—	16.600	28.400	178.990	—	223.990	—	120.000	20.000
Budapesti műasztalosmesterek lakásberendező szövetkezete	—	—	12.400	1.940	153.600	1.720	169.660	518	120.064	3.120
Egyesült fővárosi műbútorasztalosok szövetkezete	—	—	15.200	15.150	213.160	—	243.510	1.272	208.490	14.860
Asztalosipar összesen	448.988	—	90.760	132.390	929.390	1.720	1.603.248	341.260	850.894	93.970
Budapesti építőipari szövetkezet	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Magasépítőipari szövetkezet	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
»Úttörő építő és karbantartó szövetkezet	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Építőipar összesen	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Cipészek és csizmadiaiak termelő és beszerző szövetkezete	303.192	—	—	23.260	—	—	326.452	74.540	—	—
Cipészipar összesen	303.192	—	—	23.260	—	—	326.452	74.540	—	—
Budapesti szabóiparosok hitel- és termelőszövetkezete	28.480	57.040	—	173.520	—	—	259.040	24.760	—	—
Keresztény szabóiparosok szövetkezete	—	—	—	342.110	74.320	—	416.430	126.790	42.110	—
Szabóipar összesen	28.480	57.040	—	515.630	74.320	—	675.470	151.550	42.110	—
Fehérműtisztítók anyagbeszerző szövetk. ..	71.800	—	—	—	—	—	71.800	12.000	—	—
Fehérműtisztítók összesen ..	71.800	—	—	—	—	—	71.800	12.000	—	—
Valamennyi szövetkezet összesen	852.460	57.040	90.760	671.280	1.003.710	1.720	3.840.970	579.350	893.004	93.970

1) Teljesített építési vállalkozások értéke. — 2) A teljesített építési vállalkozások értékeivel együtt.

Az IOKSz-nak egyik főtörekvése, hogy egyes iparágaknak, melyeknek valamikor jó piacuk volt a külföldön, különösen a bútóriparnak, az elhelyezési lehetőségeket újból megnyissa. Ezen a téren még nagy feladatok előtt áll. Az azonban érthető, hogy a külföldi értékesítés túlnyomóan a központ közvetítésével történik. Az értékesítési tevékenység 93%-a a négy bútóripari szövetkezet működésének eredménye. Kívülük csak a Keresztény Szabóiparosoknál lehet ilyenről beszélni.

A három építőipari szövetkezet külön elbírálás alá esik, mert ezeknél a szövetkezet csak a munka megszerzésében és finanszírozásában működik közre. 1,164.000 pengő értékű vállalkozást bonyolítottak le, melynek túlnyomó része közmunka volt (állami építkezés).

Az egyik szövetkezet, az Egyenruha-sapkakészítő Kisiparosok tagjai csak bér munkát vállalnak, tudniillik a megrendelő, többnyire közhatóság által szolgáltatott anyagból elkészítik a sapkát. Ez a szövetkezet tehát inkább munkavállaló szövetkezet, mert nem iparosok, hanem munkásokként egyesültek benne a tagok. 1926-ban mintegy 33.000 db sapkát szállított.

d) Az iparösszvetkezetek üzleteredménye.

A 170. oldalon levő táblázatból négy szövetkezet hiányzik, mert három 1926-ban még nem mérlegelt, egy pedig nem működött. Az adatokat szolgáltató szövetkezetek három szakmához tartoznak és ha nem is adtak meg minden felvilágosítást, némi áttekintést mégis nyújtottak.

Az üzleteredmények semmi esetre sem voltak nagyon kedvezők. Három szövetkezet veszteséggel zárta az évet. A többinél is a felesleg szerény. Csak azokat a szövetkezeteket véve, melyek feleslegükről beszámoltak, ennek aránya a saját tőkéhez:

3 asztalösszvetkezetnél	6·9%
3 építőipari «	6·9%
2 szabóipari «	9·7%

Az eladási forgalomhoz a felesleg aránya:

3 asztalösszvetkezetnél	1·4%
2 építőipari «	0·11%
1 szabóipari «	0·17%

Az eredményt annál kedvezőtlenebbnek kell mondanunk, mert hiszen hasznot nemcsak az árüzletben, hanem a kölcsönökön is lehetett elérniök.

Az igazgatósági jelentések és magának az IOKSz-nak évi jelentése is a kedvezőtlen konjunktúrát hozza fel okul. Lehetetlen azonban, hogy fel ne tűnjön a táblázatból a személyi kiadások aránylagos nagy volta.

A budapesti iparösszvetkezetek üzleti feleslege, 1926.

M e g n e v e z é s	Mérlegszerű		A nyereség felhasználtatott				Osztalék az üzletész szájakéknél	Személyi kiadások	Alkalmazottak száma
	nyereség	vesztés	tartalom- lásra	vissza- terítésre	egyéb célra	pengő			
Asztalosok anyagraktárszövetkezete	4.329	—	—	2.831	—	1.498	5	43.765	34
Budapesti műasztalosmesterek lakásberendező szöv. . . .	—	3.034	—	—	—	—	—	4.160	5
Budapesti asztalosmesterek védműksége alatt álló bútort- csarnokszövetkezet	4.897	—	1.415	3.484	—	18	5	46.619	11
Budapesti épület- és bútortasztalosok szövetkezete	—	1.791	—	—	—	—	—	7.360	5
Egyesült fővárosi műasztalosok szövetkezete	7.611	—	761	1.679	—	5.171	5	15.228	8
Asztalosipari szövetkezetek összesen	16.837	4.825	2.176	7.974	—	6.687	—	117.132	63
Budapesti Építőipari szövetkezet	1.238	—	1.238	—	—	—	—	33.562	6
Építőiparosok szövetkezete	5.585	—	5.083	502	—	—	4	43.990	5
Magasépítőipari szövetkezet	64	—	64	—	—	—	—	480	2
Építőipari szövetkezetek összesen	6.887	—	6.385	502	—	—	—	78.032	13
Budapesti egyenruha, sapkakészítő kisiparosok anyag- beszerző és termelő szövetkezete	870	—	87	217	566	—	65	—	—
Budapesti szabóiparosok hitel- és termelő szövetkezete	—	19.195	—	—	—	—	—	106.378	16
Keresztény szabóiparosok szövetkezete	730	—	94	532	104	—	5	—	16
Szabóipari szövetkezetek összesen	1.600	19.195	181	749	670	—	—	106.378	32
Mindössze	25.324	24.020	8.742	9.225	670	6.687	—	301.542	108
%-ban	100	—	34.5	36.5	2.6	26.4	—	—	—

A személyzeti költség volt :

	A saját tőke	Az eladási forgalom %-ában
3 asztalösszövetkezetnél	43·4	8·7
2 építőipari «	45·6	3·0
1 szabóipari «	279·8	41·1

Csak az építőipari szövetkezetnél lehet egészséges arányról beszélni.

A felesleg elsősorban osztalékfizetésre és meg nem nevezett célokra — valószínűleg az igazgatóság és felügyelőbizottság javadalmazására — használtatott fel. Két építőipari szövetkezetnél látunk csak erősebb tartalékolást.

Visszatérítést csak a szabóipari szövetkezetek fizettek, különösen az Egyenruha-sapkakészítők, kik — mint munkásszövetkezet érthetőleg — a felesleg 73%-át erre fordították.

A felesleg vizsgálata valamint egyéb megfigyeléseink is azt mutatják, hogy az iparösszövetkezetek javulásához a viszonyoknak, de talán azok ügy- és üzletvitelének is, erős változására van szükség. Enélkül feladatainknak teljesen nem felelhetnek meg. Pedig mindenesetre azok közé a szövetkezetek közé tartoznak, melyeknek — a fogyasztási és munkás-termelőszövetkezetekkel együtt — a fővárosban igen nagy feladataik és széleskörű fejlődési lehetőségeik vannak.

5. A beszerző és értékesítő szövetkezetek.

a) Általános jellemzés.

Negyven olyan szövetkezetet tekinthetünk a fővárosban fennállóknak, mely ebbe a csoportba sorolható. Összefoglaló képet adni róluk lehetetlen, nemcsak azért, mert aránylag kevés — mindössze tíz — szolgáltatott többé-kevésbé adatokat, de azért is, mert úgy szövetkezeti jelleg, mint gazdasági cél tekintetében a legmesszebbmenő változatosságot találjuk.

Tulajdonképen az iparösszövetkezetek is idetartoznak, mert foglalkoznak úgy a beszerző, mint az értékesítő tevékenységgel. Üzletkörüknök a hitelre való kiterjesztése és egységesebb jellegük miatt külön tárgyalásuk kívánatos volt. A szorosán véve ebbe a csoportba tartozó szövetkezeteknél a hitelintézeti jellegnek semmi vonása sem található meg és ha nyújtanak is hitelt, csak abban a keretben, amint az az árúüzletekben általában szokásos.

Általában, az idetartozó alakulatok közül igen sok van olyan, mely cégeből kivehetőleg szövetkezeti formájú kereskedelmi vállalkozás. Amint valamikor a hitelszövetkezet cégére mögött törpe »bankok« bújtak meg, úgy vált a beszerző és értékesítő szövetkezeti forma kedvelté az inflációs években, mikor egyrészt nagy volt az árúüzleti konjunktúra, de kevés a tőke, másrészt egyes élelmes egyének a kereskedelemmel!enes közhangulat ellen a maguk számára védelmet, vállalkozásuk részére pedig támaszt véltek találni a szövetkezeti formában. Hogy ezekből az álképződményekből mennyi maradt fenn 1926 végéig, nem tudjuk, de alig hihető, hogy valódi szövetkezeti alakulások lehetnek azok, melyek valami hangzatos, a mezőgazdaságra utaló cégszöveggel kis teréz- vagy lipótvárosi utcát jelentettek be a cégbíróságnál címként.

Ezek közül a kétes szövetkezetek közül egy sem küldte vissza a kitöltött kérdőívet, ami gyanunkat megerősítheti. Époly kevésbé kell sajnálni, hogy nem tudunk semmit azokról, melyek a cégszövegből kitűnőleg kisebb jelentőségű országos vagy vidéki szövetkezetek és csak székhelyük Budapest. A főváros gazdasági életében ezeknek szerepük nincs.

Ellenben érdekes volna azokról az alakulatokról többet tudni, melyek voltaképen gyáraknak értékesítő szervezetei, tehát kartelfélék szövetkezeti formában. Három ilyenről van tudomásunk, azonban a kérdőívet csak egy töltötte ki.

Nemcsak az adatot szolgáltató, de az összes fennálló szövetkezet sem jelent annyit Budapest közgazdaságában, mint az eddig tárgyalt vagy tárgyalandó szövetkezeti ágak bármelyike. Ez természetes is; a szövetkezeti beszerzés és értékesítés igazi területe a mezőgazdaság, tehát az a termelési ág, melynek a fővárosban semmi szerepe sincsen.

A fejtegetések körének mindezekből adódó szűk voltaért azonban kárpótolhat az, hogy épen azok közt a szövetkezetek közt, melyeknek semmi okuk nem volt homályban maradni, egy-két igen érdekes alakulat van.

Az e csoportba tartozó szövetkezetek: az 1926-ban alakult »Lympha« Állatgyógyászati Szövetkezet, az 1909-ben alakult Magyar Állatorvosok Gazdasági Szövetkezete, az 1906-ban alakult Országos Állategészségügyi és Gazdasági Szövetkezet, az 1922-ben alakult »Sera« Állatorvosok Beszerző Szövetkezete, s a Magyar Szövegírók, Zeneszerzők és Zeneműkiadók Szövetkezete, mely még 1907-ben alakult. Ide tartoznak továbbá a »Vasakarát« Termelő, Beszerző és Értékesítő Szövetkezet 1924-ből, a »Tébe« Kiadóvállalat mint Szövetkezet 1923-ból, a Budai Gyümölcsértékesítő és Központi Szeszfőző Szövetkezet, a »Méh« Magyar

Méhészek Értékesítő Szövetkezete 1911-ből, a »Honszeretet« Gazdasági Szövetkezet 1920-ból.

A szövetkezeti jellegre jellemző adatok a következők: a tíz beszerző és értékesítő szövetkezet közül az üzletrészen túlmenő szavazatosságot csak egy szövetkezet, a Budai Gyümölcserképező és Központi Szeszfőző Szövetkezet követel meg. Két szövetkezetnél érvényesül a szavazatjogra vonatkozó tiszta szövetkezeti elv, ezenkívül kettőnél az egy-egy tag által gyakorolható szavazatjog korlátozott. Aránylag sok szövetkezet kötötte meg az üzletrészátruházást és pedig 10 közül 5. Pregnánsan érvényesül a szövetkezeti karakter az osztalékkorlátozás tekintetében, mert csak két szövetkezetnél korlátlan annak mérve, ellenben van egy, mely az üzletrészek gyümölcösözését is egészen kizárja.

A fentemlített kivételektől eltekintve valamennyi szövetkezetnél a felelősség az üzletrészek egyszeres névértékére terjed ki, a szavazatjog korlátlan, az üzletrészek átruházhatók s az osztalék 5—6% között váltakozik.

Általában azok a szövetkezetek, melyekről be tudunk számolni, az úgynevezett altruista jelleget alapszabályaikban eléggé tiszteletben tartották és ez megerősíti azon említett feltevésünket, hogy ebből a szövetkezeti csoportból épen az adatot szolgáltatók azok, melyekkel szövetkezeti szempontból foglalkozni érdemes.

A személyi összetételre vonatkozó és a 174. oldalon közölt táblázat mutatja az idetartozó szövetkezetek különféleségét. Tekintve azt, hogy az állatorvosoknak nem kevesebb, mint négy szövetkezetük van, nem lephet meg az értelmiségi szabadfoglalkozásuk nagy aránya; de tulajdonképen a Lympha tagjai is, kik mint köztisztviselők vannak jelezve a kérdőívén, állatorvosok, akik úgylátszik, közszolgálatban állanak. Az értelmiségiek arányát növelik a Szövegírók stb. szövetkezetének tagjai is. A közalkalmazottak a Mész és a Honszeretet szövetkezetekben szerepelnek, ami az utóbbinál, célját tekintve, kissé meglepő. Ugyanez a két szövetkezet adja a magánalkalmazottakat. Segéd és munkás a Vasakarat tagjaiból kerül ki. Az egyéb foglalkozásúak túlnyomó része mezőgazdasági foglalkozású, kik a Budai Szeszfőző és kis részben a Mész tagjai.

Az igazgatósági és felügyelőbizottsági tagok foglalkozásszerinti megoszlása nagyjából megfelel a tagok összetételének.

Mindenesetre ezeknek a szövetkezeteknek személyi összetétele is azt mutatja, hogy a fővárosi szövetkezeti mozgalom tulajdonképeni hordozói a nem szorosán vett termelői pályán levők.

b) A beszerző és értékesítő szövetkezetek tőkéi, üzletköre és üzleteredményei.

A szövetkezetek nagy változatossága mellett erőltetett volna azoknak további vizsgálatát sematizálni, hanem helyesebb lesz azokat csoportonként, illetőleg egyenként tárgyalni.

α) Az állatorvosok szövetkezetei.

A szérumok és a műszerek standardizált volta mellett önként adódik, hogy a közös beszerzés nagy előnyökkel és aránylag könnyen történhet. Ez magyarázza meg, hogy négy szövetkezet is alakult erre a célra. Tekintve azt, hogy az említett cikkek gyártása egy-két vállalat kezében összpontosul, valószínű, hogy a szövetkezetek megalakítása ezek kezdeményezésére is történt — emellett bizonyos jelek is szólnak — és így azok nemcsak beszerző szervezetek, hanem egy-egy érdekelt vállalat értékesítő szervei is, mely utóbbi oldalról természetesen működésük nem szövetkezeti. Az egyik szövetkezet céljának megjelölésénél első helyre »mezőgazdasági cikkek« beszerzését helyezi, de hogy ebből mekkora forgalmat ért el, annál kevésbé állapítható meg, mert még nem zárt le teljes üzletét.

A három mérlegelő szövetkezet tőkeviszonyai a következők:

	Saját tőke	Idegen tőke	Összes tőke
	p	e n g	ő
Lympha	294	3.080	3.374
Állatorvosok Gazdasági szövetkezete	21.204	44.189	65.393
Sera	4.214	2.556	6.770

Számottevő saját tőkéje tehát csak az egyik szövetkezetnek van. Ennél, de nemkülönbén a Seránál a saját és idegen tőke aránya is egészséges. Ha azonban a tagok számát tekintjük, az ehhez arányban álló tőke egyiknél sincsen.

A szövetkezetek főtevékenysége a beszerzés. Ennek összes értéke volt

a Magyar Állatorvosoknál	136.452 pengő
a Seránál	37.200 «

Elég szép forgalom a tőkéhez képest, annál is inkább, mert mindkét szövetkezet hitelben is ad el, az egyik személy szerint változóan, a másik 300 pengővel limitált összegig. A beszerzések majdnem teljesen a tagok részéről történtek.

A felesleg volt

a Lymhánál	79 pengő
a Magyar Állatorvosoknál	1.258 «
a Seránál	7.339 «

Az utóbbinál a legkieielégítőbb. A Sera egyszersmind az egyetlen, mely visszatérítést fizetett, még pedig feleslegének 78%-át fordította erre a célra. Mindenik szövetkezet tartalékolt és alapszabályszerinti mértékű osztalékot is fizetett.

β) A Magyar Szövegírók, Zeneszerzők és Zeneműkiadók Szövetkezete.

Nagyon érdekes alakulat, mert egészen új téren tett kísérletet a szövetkezeti gondolattal: a szellemi tulajdon védelmében. Célja tagjainak és ezek jogutódainak védelme, különösen a szerzői díjak érvényesítése, beszédese és kezelése; emellett tagjainak segítése is.

De érdekes a szövetkezet azért is, mert talán az egyetlen Magyarországon, mely tagjait messzemenő mértékben megköti egy a belépéskor a tag által aláírt kötelező nyilatkozattal. A tag nem lehet más, ugyan ezen céllal bíró belföldi társulat tagja; tartozik összes műveinek pontos jegyzékét a kiadó megjelölésével az igazgatósághoz beküldeni, írói álnevét bejelenteni; nem adhat engedélyt oly művek előadására, melyet a szövetkezet kezel, de nem is tilthatja be az ilyen művek előadását; belépéskor kötelezi magát, hogy összes műveinek nyilvános előadási jogát az alapszabályokban meghatározott fenntartásokkal a szövetkezetre ruházza át.

Ugyanaz a gondolat ez, mely az amerikai mezőgazdasági értékesítő szövetkezeteknél ma már elengedhetetlen: a szövetkezet csak úgy vállalkozhat eredményes értékesítő tevékenységre és tag érdekeinek képviselésére, ha a tag termelvényeit csak a szövetkezet útján értékesíti. A tapasztalatok után enélkül semmiféle téren — mezőgazdaságin sem — volna szabad értékesítő szövetkezetekkel kísérletezni.

Az amerikai és azt mondhatni, legmodernebb szövetkezeti elvek szerint való szervezkedést megtaláljuk az értékesítési eredmények felosztásában is. A befolyó szerzői jogdíjak nem a tag által megállapított értékesítési összeg kiadásával, tehát nem egyénekenként osztatnak szét, hanem egy héttagú bizottság által »a tagok működésének eredményessége alapján, a bizottság legjobb belátása szerint.« Önkéntelenül is az amerikai poolok alap gondolatára lehet ebben ráismerni.

Osztalék nincs, hanem a jogdíjakon felül megmaradó összeg tartalékolásra, nyugdíj és segélyalap képzésére használtatik fel. Tehát az altruista jelleg teljes mértékben érvényesül.

A szövetkezetben főként zeneszerzők vannak. Ezek műveinek előadásáért 328.286 pengőt vett be a szövetkezet. Egyéb forgalma is nagy lehet, mert 12 tisztviselővel dolgozik, jelentékeny összegű adót fizetett és mérlegszerű feleslege 61.627 pengő volt. Ez utóbbiból 51.137 pengőt utalt a nyugdíjalapba.

Kitűnik mindezekből, hogy a szövetkezet nemcsak a legérdekesebb, de a legjelentékenyebb alakulatok egyike is és hogy működésével a tagok is megvannak elégedve, mert máskülönben nem érhetett volna el ilyen eredményeket. Ilymódon egyszersem súlyos bizonyítéka annak, hogy a szövetkezeti értékesítés nem megoldhatatlan probléma nálunk sem, ha a helyes elveken épül fel és hogy a tagok értékesítési szabadságának megkötése sem elérhetetlen, ha cserébe a szövetkezet helyes és szakszerű üzletvezetés révén a tagnak előnyöket tud nyújtani.

γ) Mezőgazdasági szövetkezetek.

A fővárosban a mezőgazdálkodásról csak külterületeken vagy azok közvetlen közelében lehet szó, de itt is inkább mellékes foglalkozásképpen, vagyis oly módon, hogy az alapján véve fogyasztói háztartás saját állatjától iparkodik a tejet kapni, vagy kiskertben maga termeli magának a gyümölcsöt, zöldséget, mézet stb.

Ebbe a körbe tartozik a szövetkezetek közül kettő: a Budai Szeszfőző és a Méh. Különösen az utóbbinak sok a köztisztviselő tagja, bizonyára kisemberek, kik valahol künn fekvő kertecskéjükben egy pár kaptárral bibelődnek. A szövetkezetnek ambíciói azonban ezen messze túlmennek, mert célja volna az is, hogy a méhészeti cikkek előállítására gyárat létesítsen. Egyelőre azonban csak 19.640 pengő saját és 14.423 pengő idegen tőkével rendelkezik. A szövetkezet azonban nem önálló, hanem a Méh r.-t.-gal szerződéses viszonyban áll, úgy hogy saját magának nagy tőkére nincs is szüksége. Üzletrészei közt jelentékeny rész alapítványi, vagyis a Méh által jegyzett. Beszerzési forgalma 91.288 pengő, értékesítési forgalma 245.000 pengő volt; az előbbinek 36·4, az utóbbinak 30·7%-a a tagokkal bonyolítottatott le. Az értékesített méz teljes egészében (1300 q) kivitelre került. Az üzleti felesleg 1419 pengő volt, melyből visszatérítést fizetett.

A Budai Szeszfőző a Fructushoz tartozó szövetkezetek mintájára alakult, azonban egyelőre, úgy látszik, az infláció okozta bajokból még nem rekonstruálták, bár működik, mert egy munkása van.

δ) A »Tébe« Kiadóvállalat, mint Szövetkezet.

A Takarékpénztárak és Bankok Egyesületéhez tartozó intézetek szövetkezete könyvek, folyóiratok, térképek, grafikonok, naptárak, üzleti nyomtatványok, irodai segédeszközök, felszerelések, papírneműek és hasonlók megszerzése, előállítása, értékesítése és kiadása céljából. Tehát a jelzálogszövetkezetek mellett egy másik példája annak, hogy ott, ahol számukra előnyöket ígér, a bankok is megtalálják a szövetkezeti formát. De a legfőbb érdekessége talán az, hogy noha a fővárosban székel valamennyi szövetkezeti

központ, a szövetkezeteknek még sincs hasonló intézményük. Mert a Pátia nyomdai r.-t. nem azonos jellegű.

A Tébe szövetkezete elég tekintélyes tőkével: 64.798 pengővel működik. 574.486 pengő összes értékű beszerzési forgalmat bonyolított le. Ebből eredő feleslegét részben tartalékolta, részben osztalékként használta fel.

ε) Egyéb beszerző és értékesítő szövetkezetek.

Az adatokat szolgáltató hátralevő két szövetkezet közül az egyik: a Vasakarát 1926-ban fennállt ugyan, de jelenleg már felszámolás alatt van. Kár, mert eredeti elgondolással indult: ócska- és hulladékvasat, gépalkatrészeket és hasonlót a tagok munkaerejének közös műhelyben való átdolgozásával használhatóbbá tenni és tovább adni. Tehát tulajdonképpen munkásszövetkezeti tevékenységen lett volna a súly.

A másik szövetkezetnek, a Honszeretetnek célja az alapszabály szerint »a tagok gazdasági, termelési, értékesítési és fogyasztási szükségleteinek lehetőség szerinti biztosítása, a lánckereskedelem teljes kizárásával. A tagok saját produktumainak nagyban és kicsinyben való eladása. Célja továbbá, hogy saját vagy bérelt gazdaságokon gazdálkodást folytasson. Tagjai közt bizományi és közvetítői ügyleteket lásson el, valamint a munkaalkalmat közvetítse. A tagok erkölcsi és anyagi védelme.« Célja egyszóval sok minden és mindenféle, egy kicsit talán sok is és olyan is, amit nem lehet érteni. (Bizományi és közvetítői ügyeket a tagok közt?) Mindebből azonban egyelőre csak a bérlet valósult meg, mert bevételének túlnyomó részét ezen a címen mutatja ki a zárszámadás. Hogy a bérlet hogyan függ össze a tagok (köz-tisztviselők) »keresetével vagy gazdaságával« (Keresk. törv. 226. §!), az adatokból nem tűnik ki.

6. A lakásszövetkezetek.

a) Általános jellemzés.

Ezeknek legkedvezőbb talaja mindenütt a világon a nagyváros, mert hiszen itt merülnek fel a lakásproblémák elsősorban. Adódik ez abból, hogy a lakosságnak aránylag nagyrésze tisztviselő és munkás, kiknél a lakáskérdés megoldása nehéz feladat, mert a magánvállalkozást kevés haszonnal kecsegteti. Érthető tehát, ha Budapesten is 45 ilyen szövetkezetet tekinthetünk fennállónak, melyek közül — a többihez képest aránylag sok: — 25 be is számolt működéséről.

A lakáskérdés szövetkezeti megoldásában négyféle szövetkezeti alakzat működhet közre. Az egyik csak a házépítéshez szükséges tőke előterem-

téséről gondoskodik. Amerikában, Angliában building and loan societies néven ismerik ezeket. Ilyen nálunk nem fordul elő. A másik, az úgynevezett családház építő szövetkezet, melynek feladata különálló családi házak »nagyban való« építésével és az építés finanszírozásának előmozdításával segíteni tagjain, kiknek a házak egyéni tulajdonukba mennek át. Ilyen a fővárosban a Tisztviselők Kertváros Szövetsége, mely az állam és a főváros támogatásával nagyszabású akcióra készül, annak kivitelében is már jelentős lépéseket tett, de eredményekről még nem számolhat be, mert az építést még nem kezdette meg.

A kontinensen, ahol az érdekelt néprétegeknek sem jövedelmi viszonyai, sem igényei nem érték még el azt a fokot, hogy az önálló családi ház sürgetőleg jelentkező szükséglet és elérhető cél volna, a túlnyomó a szorosabb értelemben vett lakásszövetkezet, melynél a szövetkezet bérházat épít vagy vesz (esetleg csak bérel, de ez a fővárosban nem fordul elő) és ily módon juttatja tagjait lakáshoz. A tárgyalt lakásszövetkezet mind ilyen.

A negyedik típus az otthon- és szanatóriumszövetkezet, mely lakáson kívül egyébről (ellátás, üdülés, gyógykezelés) is gondoskodik tagjai részére. Négy ilyenről van tudomásunk a fővárosban; ezeket elkülönítve tárgyaljuk.

A fővárosi lakásszövetkezetek tehát abba a csoportba tartoznak, mely közös bérházban nyújt lakást tagjainak. De e csoporton belül is külön típust alkotnak, az úgynevezett társasház szövetkezetet. A ház a szövetkezet tulajdona; de az egyes lakrészek felett a tag szabadon rendelkezik, tehát azt akár üzletrészeinek átruházásával, mint azokkal járó jogosítványt, akár pedig egyszerű bérbeadással másnak is átengedheti. Mindkét esetben azonban köteleiségeiért felel, tehát anyagi kötelezettségei alól csak akkor szabadul, ha az új lakó azokat átvállalja és ehhez az igazgatóság hozzájárul. Egyéb tekintetben pedig az új lakó is alá van vetve a lakás használatára vonatkozó és a tagok egyéb kötelezéseit megszabó rendelkezéseknek. Az új tag felvételébe és a bérlő megválasztásába az igazgatóság beleszólhat.

Mivel azonban a ház karbantartása a szövetkezet dolga, a lakók közti összhang felett annak van joga örködni és a hitelezőkkel szemben is az felel, nyilvánvaló, hogy a szövetkezet az, mely a tagot lakáshoz juttatja; tehát a lakásszövetkezeti jelleg nem vesz el.

A társasházi jelleg az oka annak is, hogy minden szövetkezetnek csak egy háza van. Előfordul a fővárosban is, hogy egy alakulat több házat épített, de ilyen esetekben is minden ház a maga érdekelttségével külön szövetkezetet alkot.

A tagok túlnyomó része, mint a 180. oldal táblázata is mutatja, tisztviselő és pedig azoknak több mint fele köztisztviselő. Itt is jelentkezik tehát a fővárosi szövetkezeti mozgalom tisztviselői, illetőleg értelmiségi alapjellege.

E tekintetben azonban a főváros már nem üt el annyira más nagyvárosok szövetkezeti életétől, mint más szövetkezetek tekintetében, bár külföldön hasonló városokban a lakásszövetkezetekben sokkal nagyobb mértékben vesz részt a munkásság. Nálunk utóbbi sem jövedelem, sem igények tekintetében nincs a megfelelő színvonalon. Noha így e mozgalomnak az átlagos tisztviselői jellege megvan, az egyes szövetkezetek összetételében azt tapasztaljuk, hogy majdnem mindeniknél képviselve van mindenik egyéb fontosabb főbb foglalkozási csoport is. Ez igen egészséges tünet; a különböző foglalkozási csoportok jelenléte különböző jövedelműek részvételét jelenti, úgy fel, mit lefelé a tisztviselői átlagstandardtól számítva. Mivel pedig a bérházak célszerű beosztása többnyire megkívánja, hogy az átlagos tisztviselői lakásnál kisebb és nagyobb lakások is legyenek, így könnyebben akad az utóbbiakra is lakó.

Az sem meglepő, hogy ezeknél a szövetkezeteknél a legnagyobb a nők aránya tagok közt (23·6%), mert hiszen a nyugdíjasok, a járadékos özvegyek is azok közé tartoznak, kik szívesen keresik az olcsó, de mégis rendes lakás lehetőségeit.

Természetes az, hogy egy-egy szövetkezet tagjainak száma nem nagy, mert hiszen a legtöbbször csak egy bérháza van és alig akad olyan tag, aki ne tartana igényt egyszersmind lakásra is.

Az igazgatóság és felügyelőbizottság tagjainak foglalkozásszerinti megoszlása megfelel a tagok összetételének.

Felmerül azonban a kérdés, hogy miből építették ezek a szövetkezetek a házakat, mikor csupa olyan tagjuk van, kik tőkével nem igen tudnak hozzájárulni, ellenben lakást igényelnek. A kérdést azért lehet már itt, az általános jellemzésnél felvetni, mert nyomában a fővárosi lakásszövetkezeteknek egy olyan vonására bukkanunk, mely azokat a külföld hasonló alakulataitól megkülönbözteti. E mozgalom legnehezebb problémája mindennütt a tőke előteremtése. A házakban fekvő tőke általában kevés kamatot hoz és különösen keveset bír el az olyan ház, ahol luxuslakások nincsenek. Emellett a házban fekvő tőke immobilizálva is van. Mindezek miatt a lakásszövetkezetek rendes körülmények közt nem bírják el a bankkölcsönök terheit és szaporodásuknak előfeltétele, hogy olcsóbb kamatozású kölcsönökhöz jussanak altruista forrásból; rendszerint vagy valamely politikai testület (állam, község) vagy valamely vállalat (a maga alkalmazottai és munkásai szövetkezetének) nyújt kamatmentes vagy igen olcsó, 2—3%-os kölcsönt.

Ezeknek a szövetkezeteknek tehát általában — legalább is a kontinensen — jellemzője a külső pénzügyi erőre való támaszkodás. Annál meglepőbb, hogy épen Magyarországon és elsősorban a fővárosban, — noha nálunk az állami támogatás ma úgyszólván az egész szövetkezeti mozgalmat gyökeréig átítatta — ez a külső támogatás általában hiányzik a lakásszövet-

kezeteknél. Sokkal nagyobb mértékben támaszkodnak az önerőre, az önszervezésre, mint bárhol másutt, vagy mint bármely más szervezetnél nálunk. Ebben kétségkívül a hivatalos szociálpolitika egyik hiányát vagy részben helytelen irányát kell látnunk; ami pedig a szervezeteket illeti, azokra nézve bizonyos mértékben elismerést hív ki ezen vonásuk, másrészt azonban, mint látni fogjuk, veszélyt is jelent.

Mindenesetre, a lakásszervezetek elég előkelő helyet foglalnak el a fővárosi szervezetek életében, már számuknál fogva is. Annál meglepőbb, hogy semmiféle közös szervet maguknak még nem hoztak létre, holott ennek kétségtelenül sok előnyét láthatnák.

Ami a szervezetek jellemvonásait illeti, egyetlen szervezetnél sem fordul elő nagyobb felelősség, mint az üzletrész névértéke által határolt. Az üzletrész is mindenütt átruházható, de többnyire csak az igazgatósági engedélyével. Nyolc esetben van a szavazati jog korlátozva, tehát csak egyharmadrésznél, ami akkor, mikor az üzletrésztőkéhez való hozzájárulásban nagyobb különbségek vannak, érthető. Az osztalék korlátozásának, vagy korlátlanágának értelme nem igen van, mert felesleg a szervezeteknél ritkán marad. Ami végül a nem-tagok részére való lakásnyújtás kérdését illeti, e tekintetben a szervezetek, magyarázat nélkül is érthető okokból, többnyire orthodoxok.

b) A lakásszervezetek tőkéje.

A társasházzervezetek már az alakulás előtt meghatározott telken építendő, meghatározott terjedelmű, a tagok részére szükséges lakásokat magukban foglaló bérház építésére és kezelésére alakulnak. A telek és építés költségei, vagyis a szükséges tőke nagysága tehát már az alakuláskor ismeretes. Ugyancsak ismeretes az is, hogy ebből mennyi várható az építés megkezdésekor a tagok jegyzéséből. Ez utóbbit felosztják üzletrészekre és minden tag annyi üzletrészt vesz át, amennyi az általa igényelt lakás nagyság, fekvés stb. szerinti értékének az egész ház értékéhez viszonyítva megfelel.

A további tőke megszerzése kölcsön útján történik. A kölcsönt a tagok befizetéseiből és a szervezetek esetleges feleslegéből törlesztik. A tagok törlesztési részleteit hozzáadják a ház karbantartási költségeihez és e kettő együttvéve a járulék, vagyis a lakás igénybevétele díja. Lehetséges az is, hogy a felvett kölcsönért való szavatosságot is felosztják a lakók közt lakrészeik értéke arányában, erre szintén üzletrészeket jegyeznek le a tagok, melyeknek értékét azonban nem kell beköltözéskor befizetniök, hanem egy meghatározott üzletrésztörlesztési terv szerint.

Az eredmény mindkét esetben ugyanaz, hogy idővel a ház teljesen ki van fizetve és fennáll a lehetősége annak, hogy minden tag a maga lakásrészének valóságos és teljes (telekkönyvi) tulajdonába lépjen. Ezért ezek a

szövetkezetek rendszerint meghatározott időre (50 évre) alakulnak, melynek letelte után a közgyűlés dönt, hogy mi történjék tovább: a ház megmaradjon-e tovább is szövetkezetinek, vagy pedig a tagok mindegyike átveszi a maga tulajdonát.

A szövetkezetek tőkehelyezete tehát nagymértékben függ attól, hogy mióta áll fenn, mert rendes körülmények közt a fennállás idejével egyenes arányban csökken a kölcsöntőke. Ezt szemlélteti a társasházszövetkezetek tőkéjét bemutató táblázat is a 184. oldalon. Mint a 99. oldalon közölt kimutatásból kitűnik, e szövetkezeteknek közel a fele 1914 előtt alakult és így tartozásainak nagyrésztét le is törleszthette. Kilenc olyan szövetkezet van, melynek 1926-ban semmi és 5 olyan, melynek jelentéktelen kölcsöntartozása van. Ezzel szemben vannak egyesek, ahol a kölcsöntőke többszöröse a saját tőkének, ami azonban nagyobb bajt nem okozhat, mert hiszen fedezve van az ingatlan értékében.

Az újonnan alapított szövetkezetek azok, amelyeknél aránylag nagy kölcsön terheli a házat. Ezeket az egy-két év előtti kedvezőtlen kamatviszonyok közt vették fel. Lehetséges, hogy az akkori helyzetben a kölcsönök kedvezők voltak, de viszont valószínű az is, hogy még a kölcsön teljes letörlesztése előtt a hitelviszonyok lényegesen kedvezőbbek lesznek. Fel kell tételeznünk, hogy a szövetkezetek a kölcsön felvételekor a viszonyok megváltozása esetére a konverzió jogát fenntartották maguknak; mert enélkül a kölcsön terhei egyszerre súlyosakká válhatnak és olyan szinten tarthatják a lakók hozzájárulását, mely meg fogja haladni a béreket. Ez pedig természetesen sok kellemetlenséget vonna maga után a szövetkezet és a tagok közt és végeredményben az emberek kedvét is elvonná az öröklakásoktól.

Nem lehet elhallgatni azt az aggodalmat, hogy az utóbbi évek nem voltak alkalmasak a szövetkezeti házépítésekre, különösen úgy, ahogy a fővárosi szövetkezetek egy része épített; túlnyomó részben kölcsönből, még pedig a pénzpiac akkori viszonyainak megfelelő kamatfeltételű kölcsönből, mikor pedig, mint említettük, még normális viszonyok közt is rendszerint igen kedvező kamatozású közpénzek szükségesek ahhoz, hogy a szövetkezet valóban olcsóbb lakáshoz juttathassa tagjait.

Azok a szövetkezetek, melyek régebben alakultak és koronakölcsönöket vettek fel mindennemű valorizálási klauzula nélkül, természetesen annál kedvezőbb helyzetben vannak, mert tartozásuk semmivé lett, ezzel szemben vagyonuk a ház értékében alig csökkent. Azonban mindaddig, míg a valorizáció teljesen le nem kerül a napirendről, egészen nyugodtan ezek sem alhatnak; ha mégis lesz valorizáció, annak arányától vagyoni helyzetük nagymértékben függni fog. Egyik szövetkezet igen helyes előrelátással erre is felkészült és tartozása összegének megfelelő értékű olyan záloglevelet vásárolt össze, melyet valorizálás esetén a hitelező pénzügyintézet valorizált törlesztésül elfogadni tartozik.

A budapesti lakásszövetkezetek főkéje. 1926.

M e g n e v e z é s	Üzletrészek száma	T ö k e m e g o s z l á s						Üzleti tőke összesen	Egyéb tartozások	Kölcsönök	Egyéb tartozások	Üzemi tőke összesen	A szövetkezet tulajdonában levő ingatlanok mérleg szerinti értéke
		p e n g											
		Üzletész	Rendes tartalek	Egyéb tartalek	Saját tőke összesen	Kölcsönök	Egyéb tartozások						
Bathányi-u. 46. sz. házsövetkezet	5.000	400.000	—	—	400.000	256.500	—	—	656.500	—	—	1)640.000	
Bercsenyi-u. 9. sz. házsövetkezet	3.000	240.000	—	—	240.000	142.500	—	—	382.500	—	—	1)320.000	
Budafoki-út 19. sz. társasházsövetkezet	12.480	233.002	—	—	233.002	258.599	—	—	491.601	—	—	1)421.000	
Bpest, I., Alkotás-u. 11. sz. társasházsövetkezet	1.140	142.500	—	1.655	144.155	—	1.564	—	146.719	—	—	142.980	
Bpest, VII., Ilka-u. 26. sz. társasház résztulajd. szöv.	9.002	179.200	400	—	179.600	—	—	—	179.600	—	—	179.231	
Bpest, I., Kékgolyó-u. 15. sz. házipítősövetkezet	1.509	120.720	10	—	120.730	2.826	—	—	123.556	—	—	1)475.600	
Bpest, II., Tölgyfa-u. 8. sz. ház résztulajd. szöv.	367	44.040	—	—	44.040	480	3	—	44.523	—	—	44.520	
»Centrum» házipítő és ingatlanvállalat, mint szöv.	112	1.120	653	—	1.773	4.045	—	—	5.818	—	—	6.084	
Fadrusz-u. 5. sz. társasházsövetkezet	3.096	129.985	—	—	129.985	—	—	—	129.985	—	—	50.000	
Horthy Miklós-út 22. sz. »Új otthon» társasházsöv.	12.210	264.469	192.303	8.800	465.572	161.472	1.867	—	628.911	—	—	440.000	
Bpest, I., Horthy Miklós-út 84. sz. ház résztulajd. szövetkezete	707	70.700	54.148	1.464	126.312	13.241	391	—	139.944	—	—	120.000	
Lágymányosi-u. 7. sz. házsövetkezet	3.000	240.000	—	—	240.000	51.210	—	—	291.210	—	—	1)240.000	
Lógodi-u. 9. sz. házsövetkezet	2.500	200.000	—	—	200.000	142.250	—	—	342.250	—	—	1)300.000	
Lógodi-u. 31. sz. házsövetkezet	1.400	112.000	—	—	112.000	39.830	—	—	151.830	—	—	1)120.000	
Lövőház-u. 34. sz. házsövetkezet	1.300	104.000	—	—	104.000	51.210	—	—	155.210	—	—	1)130.000	
Molnár-u. házipítősövetkezet Budapesten	712	41.296	374	6.400	48.070	—	—	—	48.070	—	—	1) 48.000	
»Parkház» házipítősövetkezet	370	55.500	55.256	32	110.788	—	131	—	110.919	—	—	108.821	
»Szent Gellért» házipítősövetkezet	1.600	40.000	7.932	—	47.932	—	—	—	47.932	—	—	48.000	
Tiszti és tisztviselői társasházépítő szövetkezet	1.601	160.500	190	—	160.690	560.782	—	—	721.472	—	—	—	
Tisztviselők Aréna-út 64. sz. házipítősövetkezte	1.995	7.980	—	—	7.980	—	—	—	7.980	—	—	6.686	
»Tűzhely» által létesített Várlok-u. 8. sz. társassöv.	608	91.200	—	68.842	160.042	8.800	504	—	169.346	—	—	160.000	
Vasutas hivatalnokok közös házána szövetkezete	4.440	88.800	—	—	88.800	3.229	—	—	92.029	—	—	88.800	
Vasúti tisztviselők Kmetty-utcai házsövetkezete	952	57.120	—	46.440	103.560	—	—	—	104.680	—	—	104.000	
Villányi-út 4. sz. társasházsövetkezet	1.085	39.060	5.826	—	45.442	—	—	—	45.603	—	—	45.000	
Nyugdíjas katonatisztek otthona szövetkezet	509	10.180	413	—	10.593	78.400	—	—	88.993	—	—	88.190	
Összesen	70.695	3,073,372	317,505	134,189	3,525,066	1,775,374	5,741	5,306,181	—	—	—	—	

1) Becslésszerű forgalmi érték, nem mérlegszerinti.

Mivel a szövetkezetek legnagyobb része a kölcsönből és a karbantartásból eredő költségek összegét osztja fel járulékképen a tagok közt, tartalékolásra nem igen van lehetőség. Jelentősége természetesen megvolna: ha akár egyes járulékok be nem folyása, akár nagyobb szabású tatarozások miatt valamely évben a kiadások felszöknek, nem igen lehet a tagoktól a szokásosnál jelentékenyen magasabb járulékokat szedni, mert ennek megfizetésére azok nem igen képesek. Ilyenkor jó, ha a tartalékhoz lehet nyúlni.

Az összes szövetkezeteket véve tekintetbe, a kimutatott tartalékok alig néhány százalékot tesznek ki. Ezek egy része is valószínűleg a felértékeléskor állott elő annak folytán, hogy a háznak nem egész értékét vették igénybe az üzletrészek valorizálásához, hanem bölcs előrelátással tartalékokat is képeztek. A helyes az volna, ha a járulékokat inkább kissé emelnék és a többletet tartalékolásra használnák fel; így fedezetet találna az elmúlt évek alatti általános elhanyagolás után előbb utóbb minden szövetkezeti háznál szükségessé váló alapos rendbehozás, de ezenkívül az esetleges valorizációs-teher is, legalább részben. Azonban bizonyos az is, hogy a tagokat, mint lakókat, igen nehéz volna rávenni, hogy nagyobb járulékot fizessenek.

A régebben fennálló szövetkezeteknél természetesen a tulajdonképeni tartalék a ház értékében volt elrejtve mindaddig, míg azt a felértékelésre nem kellett nagyobb mértékben igénybevenni. Egyes szövetkezeteknél az ingatlan mérlegszerinti értéke kis összegben van beállítva, úgy hogy itt tényleg kell nagy tartaléknak lennie. Azoknál a szövetkezeteknél, melyek a ház becsértékét közölték, az összes üzemi tőke, vagyis a passzívák és a vagyon összehasonlításából meg lehet állapítani, vannak-e tartalékok, vagy pedig ellenkezőleg, már az üzletrésztőke sincs fedezve. A táblázat áttekintése azt mutatja, hogy az ingatlan becsértékét jelentő szövetkezetek mindenikénél az utóbbi eset forog fenn, feltéve, hogy a becsérték helyesen van megállapítva és a szövetkezetnek más vagyona nincs. Ha lakbérének a jelenlegi építkezési költségek kamatainak megfelelő 100%-ra való emelkedése bekövetkezik és ezáltal a háznak hozadéki értéke is emelkedni fog, remélhetőleg ezeknek a szövetkezeteknek a vagyona is megfelelően többet fog érni és így a tagok irányában fennálló tartozások is fedezetet nyernek.

c) *A lakásszövetkezetek üzletköre és üzleteredménye.*

Egyes külföldi államokban a lakásszövetkezetek takarékbetéteket is elfogadnak tagjaiktól, részben azért is, hogy azok gyümölcsöztetését lehetővé tegyék, de főként azért, hogy ily módon maguk is tőkéhez jussanak. Utóbbi szempontból azonban a betétek csak bizonyos százalékig használhatók fel, mert hiszen a házban fekvő tőke immobilizálva van, holott a takarékbetétek a szövetkezet szempontjából rövidlejáratú tartozást jelentenek.

A budapesti lakásszövetkezetek lakásai és lakói. 1926.

M e g n e v e z é s

	A szövetkezet tulajdonában levő házak száma	Ezekben levő bérlmények száma		Lakások száma lakásnagyság szerint						Lakók közli szövetkezeti tag			
		lakások	üzletek	1 szoba-konyha		2 szoba-konyha		3 szoba-konyha, fürdőszoba			4 szoba-konyha, fürdőszoba		5 szoba-konyha és nagyobb
Batthány-u. 46. sz. házzszövetkezet	1	76	4	10	6	46	14	—	—	—	—	—	
Bercsényi-u. 9. sz. házzszövetkezet	1	28	4	8	—	4	12	3	—	—	—	—	
Budafoki-út 19. sz. társasházzszövetkezet	1	22	—	1	—	4	3	10	7	—	—	—	
Budapest I., Alkotás-u. 11. sz. társasházzszövetkezet	1	34	1	3	—	10	17	4	—	—	—	—	
Bpest, VII., Ilka-u. 26. sz. társasház résztulajd. szövetk.	1	42	—	3	—	14	17	7	1	—	—	36	
Bpest, Kékgyólyó-u. 15. sz. házépítőszövetkezet	1	20	—	—	—	—	10	10	—	—	—	20	
Budapest, II., Tölgyfa-u. 8. sz. ház résztulajd. szövetk.	1	21	2	2	—	9	8	2	—	—	—	13	
»Centrum» házépítő és ingatlanvállalat m. szövetk.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Fadrusz-u. 5. sz. társasházzszövetkezet	1	16	—	—	—	8	8	—	—	—	—	16	
Horthy Miklós-út 22. sz. »Új Otthon» társasházzszövetk.	1	24	—	2	—	11	2	7	—	—	—	2	
I. ker., Horthy Miklós-út 84. sz. résztulajd. szövetk.	1	22	—	—	—	1	13	8	—	—	—	19	
Lágymányosi-u. 7. sz. házzszövetkezet	1	23	—	4	—	3	7	5	—	—	—	—	
Lógodi-u. 9. sz. házzszövetkezet	1	21	—	—	—	5	7	8	—	—	—	—	
Lógodi-u. 31. sz. házzszövetkezet	1	8	—	1	—	1	—	6	—	—	—	—	
Lövőház-u. 34. sz. házzszövetkezet	1	16	—	1	—	9	—	—	—	—	—	—	
Molnár-u. házépítőszövetk. Budapesten	1	7	—	—	—	3	3	—	—	—	—	—	
»Parkház» házépítőszövetkezet	2	21	1	1	—	2	10	7	—	—	—	—	
»Szent Gellért» házépítőszövetkezet	1	23	5	4	—	2	1	12	2	—	—	16	
Tiszti és tisztviselői társasházzszövetkezet	2	40	—	—	—	2	34	4	—	—	—	40	
Tisztviselők Aréna-út 64. sz. házépítő szövetkezete	1	29	—	—	—	1	20	8	—	—	—	—	
»Tűzhegy» által létesített Várook-u. 8. sz. társasházzszövetk.	1	36	—	2	—	10	18	5	—	—	—	36	
Vasúti tisztviselők közös házának szövetkezete	1	16	—	2	—	1	5	5	—	—	—	13	
Villányi-út 4. sz. társasházzszövetkezet	1	24	2	2	—	2	13	8	—	—	—	22	
Nyugdíjas katonatisztek otthona szövetkezet	1	16	—	—	—	2	5	9	—	—	—	13	
	1	4	1	—	—	1	—	1	—	—	—	2	
Összesen ...	26	589	20	47	14	146	233	129	—	—	—	20	

A mi lakásszövetkezeteink betéteket nem gyűjtenek és általában mással nem foglalkoznak, mint alakulás után a ház felépítésénél a tulajdonost megillető jogok gyakorlásával, majd pedig a ház kezelésével.

A 186. oldal táblázata szerint az adatokat szolgáltató szövetkezetek 589 lakást és 20 üzlethelyiséget jelentenek. Ez a lakásmennyiség a fővárosban elenyészően kevés.

Az üzlethelyiségeknek a társasházaknál különleges jelentőségük van. Ezeket többnyire nemtagok veszik bérbe, a szokásos bérekért. A háznak ezen részei ilyenformán jobban jövedelmeznek, mint a lakások és könnyítik a taglakók járulékkerheit.

A szövetkezeti lakások nagyságszerinti megoszlása a következő:

1 szoba, konyhás lakás	8·0%
2 « «	2·4 «
2 « konyha, fürdőszobás lakás	24·8 «
3 « « « «	39·5 «
4 « « « «	21·9 «
5 szobás és nagyobb «	3·4 «

Az egyszobás és fürdőszobanélküli kétszobás lakások bizonyosan a ház-mesterlakások. Tehát mondhatjuk, hogy a lakásszövetkezetek csak fürdőszobás lakásokat építettek, számolva azzal, hogy alakulásukkor a tisztviselőrétegnek igényei általában már megkivánták ezt a kényelmet. A legtöbb a háromszobás lakás, amiből látszik, hogy a közepes jövedelmű elemek vannak főként képviselve a tagok között. Bizonyos eltérések a szövetkezetek közt e tekintetben vannak, mert például a Budafoki-úti Szövetkezetnél a lakások egyharmadrésze 5 szobás és nagyobb, ezzel szemben a Batthyány-utcai Szövetkezetnél nincs 3 szobásnál nagyobb lakás. A lakások áttekintése is mutatja, hogy a munkásságnak a fővárosban kevés része van a lakásszövetkezetekben; az adatokat nem szolgáltató szövetkezetek közt van egy-kettő, mely munkások alapítása.

A lakók túlnyomó részben tagok; mutatják azon szövetkezetek adatai is, melyek erre a kérdésre kielégítő választ adtak, mert hiszen önként adódik a lakásszövetkezetek természetéből, hogy csak ritka esetben adja a tag a maga lakrészét bérbe.

Az alapszabályok minden szövetkezetnél kötelelességeket rónak a tagokra a kellemes együttlakás biztosítására. E kötelelességek megszegéséért végső esetben a tagot ki is lehet zárni. Rendszerint annyit kívánnak meg a tagtól, mint ami a bérházak házirendjében szokott lenni (durva és összeférhetetlen magatartás, a lakás rongálása), de van olyan szövetkezet is, mely megtiltja például kutyák tartását.

A társasházszövetkezeteknél elv az, hogy a lakókra annyi járulékot oszt fel, amennyi volt a kiadása. Ezért minden közgyűlés a következő évre előirányzatot is készít. Néhány szövetkezetre vonatkozólag a bevételeket és kiadásokat az alábbi táblázat mutatja be. Az első, ami feltűnik az, hogy a szövetkezetek legnagyobb része veszteséggel zárta az évet. Vagyis kevesebb hozzájárulást szedett be, mint amennyi kiadás felmerült. A veszteséget át kell vinnie a következő évre és előbb-utóbb vagy behajtania a tagokon, vagy leírnia a tartalékalapból, vagy leírni az üzletrészek értékét. Előbb-utóbb tehát a tagnak kell megfizetnie azt és ezért érthetetlen a tagok idegenkedése a járulékok megfelelő mértékben való megállapításától, ami miatt pedig gyakori a panasz. Mint a táblázat is mutatja, a tagoknak rendszerint sikerül e helytelen álláspontjukat érvényesíteni. El lehet képzelni, hogy ilyen körülmények közt a karbantartás tekintetében is sokszor túltakarékosak, ami viszont a ház értékének csökkenését vonja maga után, tehát szintén a tagokat károsítja. Igen kevés az olyan szövetkezet, melynek mérlegéből az tűnne ki, hogy az évi veszteséget rendkívüli tatarozások okozták.

A budapesti lakásszövetkezetek bevételei és kiadásai 1926-ban.

A szövetkezet cége	Lakók járuléka és bérei ¹⁾	Költségek a háza, leírás	Adók	Egyéb kiadások ²⁾	Feltesleg (+) vagy veszteség (-)	Lakók járuléka szobánként egy évre
	p e n g ő					
Alkotás-u. 11. sz. szövetk.	11.391	11.048	—	1.089	—	126
Fadrusz-u. 5. sz. szövetk.	7.314	7.598	—	—	— 244	182
Horthy Miklós-út 22. sz. szövetk.	6.020	8.253	—	9.668	— 12.902	83
Horthy Miklós-út 84. sz. szövetk.	14.507	16.276	8.579	2.136	— 15.379	197
»Parkház« szövetk.	10.489	3.933	4.081	1.415	+ 1.060	162
»Szent Gellért« szövetk.	11.147	5.994	5.153	—	— 53	153
Tiszti és tisztv. társasházszövetk.					— 10.762	—
Tisztviselők Aréna-úti szövetk.	10.122	4.279	5.227	616	—	108
»Tűzhely« társasház szövetk.	18.102	5.940	4.869	9.008	— 1.714	180
Ilka-u. 26. sz. szövetk.	12.399	4.585	6.053	760	—	108
Vasutas hivatalnokok szövetk.	3.331	6.468	—	—	— 3.137	62
Vasutas tisztviselők szövetk.	7.095	7.175	—	—	— 80	88
Nyugdíjas katonatisztek szövetk.	4.543	2.106	1.714	196	+ 517	—
Összesen	116.460	76.480	35.676	24.888	—	—
			7.175			

Sok a panasz az adóteher miatt is, mely, mint látjuk, tényleg a költségeknek többnyire a felét teszi ki. A szövetkezetek nem a tényleges járulék

¹⁾ Ezekon kívül előfordultak egyéb különböző kisebb jövedelmek is.

²⁾ Kamat vagy előző évi veszteség.

alapján fizetik az adót, hanem az adóalap az az összeg, mely mint bér befolyyna, ha a szövetkezet bérbeadó háztulajdonos módjára állapítaná meg a bért. Nehéz ebben méltányosságot találni és jogos az a kívánság, hogy ha az állam a kisembereknek ezen igazán altruista alakulatait már tőkével nem támogatja, legalább adóterhükön könnyítsen.

Hogy a járulékok mit jelentenek összehasonlítva a bérekkel, melyeket bérházakban a főbérlok fizetnek, azt hozzávetőleg megállapíthatjuk, ha a járulékok összegét elosztjuk a szobák számával. Mint a táblázatból láthatjuk, az egy-egy szobára eső évi bér 62 és 197 pengő közt váltakozik. Most épülő új házakban a nem épen fényüzéssel kiállított lakások évi béréből egy-egy szobára esik legalább 800 pengő a központi fűtés és melegvízszolgáltatás nélkül; de a békebeli bér is volt 4—5—600 korona a házak minősége és fekvése szerint. Szemmellátható a nagy különbség a szövetkezeti lakások javára. Ha azonban a csekély hozzájárulás miatt a karbantartást elhanyagolják, a különbség csökken, mert a tőkevesztéssel részben kiegyenlítődik. Azt is figyelembe kell venni, hogy a házban a tagoknak tőkéjük fekszik és így ennek kamatait is hozzá kell adni a járulékokhoz. Erre nézve számítást nem lehet felállítani, de valószínű, hogy még így sem érik el a jelenlegi rendszertől 85%-os béreket sem, annál kevésbbé az aranybéreket.

A társasházzövetkezeteknek nemcsak 1926-ban nem volt feleslegük, de ez általában ritkán fordul elő náluk, mert a legtöbb alapszabály úgy szól, hogy míg a házra tartozás van, addig a tagok semmit sem kapnak. Ahol mégis nyereség volt, abból a tartalékot növelték.

d) Az *otthonszövetkezetek*.

Ezek közé azokat a szövetkezeteket soroljuk, melyek különböző vonatkozásban az otthont pótolják vagy kiegészítik: lakáson kívül ellátást adnak, a társas érintkezésre szükséges helyiségeket és berendezéseket (olvasó, játékszoba, étterem, stb.) nyújtják a tagoknak, betegség esetén gyógykezelést, szanatóriumi ellátást biztosítanak stb.

A fővárosban öt ilyen szövetkezetről van tudomásunk; ezekből kettő munkások alakulata és cégében kifejezetten otthonszövetkezetnek nevezi magát. Egyikök főkép mint lakásszövetkezet működik, de emellett a fent vázolt tevékenységet is kifejti. Hasonló alakulata a középosztálynak a Nyugdíjas Katonatisztek Otthona Szövetkezet, mely lakásokhoz juttatja tagjait, de átutazó tagjainak szállást ad és azok részére penziót is tart fenn.

A többi otthonszövetkezet szanatóriumi szövetkezet. Kettőről vannak közelebbi adataink: a Budapesti Polgári és Tisztviselői Szanatórium Egyesülete-ről és a Fővárosi Kereskedők Iparosok és Tisztviselők Szanatórium Szövetkezetéről. Mindkettő bizonyos előre kiszámíthatatlan esetekben áll csak a tag rendelkezésére, a betegség esélyeinek anyagi vonatkozásai tekin-

etében akar segíteni a tagon, tehát alapgondolatukban hely jut a biztosítás eszméjének is. Mégis nem tartoznak a biztosító szövetkezetekhez azért, mert nem egyszerűen egy pénzüsszeggel kárpótolják a tagot, hanem egyenesen a szolgáltatást nyújtják, tehát a fogyasztási szövetkezetekkel is rokonok.

Jellemzésükre elegendő a Polgári Szanatórium Egyesületet megismerni. A tagok havi 2 pengő, hozzátartozók után havi 1 pengő tagdíjat — tehát nem üzletrészt — fizetnek. Ezért az alapszabályok szerint igényük van, ha háromhavi tagság után az alapszabályokban felsorolt betegségek valamelyikébe esnek, az alantiakban szabályozott feltételek mellett az egyesületi tagokat ellátó szanatóriumban nyújtandó ellátásra, kötszerre évente összesen és együttesen 30 napon át. Ezen tagok a szanatóriumban szabadon választott orvosuk által kezelgethetik magukat.

A rendes tagnak joga van továbbá arra, hogy törvényes *hitestársának* havi 1— pengő, 4 éven felüli, de 18 éven aluli *gyermekének* pedig — számukra való tekintet nélkül — összesen 1— pengő pótdíj mellett három havi tagság, illetve a pótdíjfizetés kezdetétől számított három hónap után hasonló kedvezményeket szerezzen, mint amilyenek őt megilletik, de a neje, továbbá gyermekei által igénybevett betegnapok a részére kikötött betegnapokba beszámíttatnak. Ha rendes tag a szanatóriumba felvétetik, az általa szabadon választott orvosát ő tartozik honorálni, de az egyesület műtéti beavatkozás esetén az igazgatóság által megállapított feltételek szerint készpénz segélyt nyújt, maximum 160 pengő erejéig.

A szanatóriumban a betegnek közös szobában való ellátásra és az orvos által előírt diéta szerinti reggelire, ebédre és vacsorára van igénye.

A tagok csupán az egyesülettel szerződéses viszonyban álló szanatóriumban való tartózkodásuk alatt — mint bennfekvő betegek — nyernek ellátást. Ambulans gyógykezelésben a tagok nem részesülnek.

Szanatóriumi felvétele jogosítanak sérülések, mindazon sebészi megbetegedések, szem-, fül-, orr- és gégemegbetegedések, amelyek műtéti kezelést és okvetlen kórházi ápolást igényelnek, továbbá nőgyógyászati betegségek, melyeknek műtéti gyógykezelése okvetlen szükséges, illetve ezen műtéttel kapcsolatban okvetlen kórházi kezelésre és ápolásra szorulnak, végül bel- és idegbetegségek a feltétlenül kórházi kezelést és ápolást igénylő megállapított heveny esetekben.

Mindkét szövetkezet altruista jellege kifejezésre jut alapszabályaiban, amelyek szerint ugyan csak egyszeres a felelősség, de az üzletrész átruházhatatlansága és az egy tag egy szavazat elve ki van mondva. Az egyik szövetkezet az osztalékot is korlátozza 5%-ban.

Működésük terjedelméről jelentéseikből nem lehet képet alkotni. A tagok száma 1872 volt, de hogy mennyi vette igénybe a szolgáltatást, nem tűnik ki. Aránylag kevés tőkével dolgoznak: az egyik 2210, a másik 1736 pengő tőkét mutat ki.

7. Munkások termelőszövetkezetei.

a) Általános jellemzés.

A termelésre (és nem fogyasztásra) irányuló szövetkezetek közül azok tartoznak ebbe a csoportba, melyekben a tagok mint bér munkások vannak érdekelve. Termelési szövetkezet az iparosok raktár vagy árúcsarnok szövetkezete, vagy a gazdák értékesítő vagy feldolgozó (például vaját gyártó) szövetkezete is, de ezekben a tagok mint vállalkozók vesznek részt. Ellenben a munkás azért lép be a termelőszövetkezetbe, hogy jobb munkafeltételekkel és főként jobb bérért tudja értékesíteni munkaerejét, azáltal, hogy a szövetkezeti termelés eredményeképpen előálló vállalkozói nyereség mintegy hozzáno munkabéréhez.

A munkástermelőszövetkezeteknek különböző nehézségek állnak útjában, melyeket — az eddigi tapasztalatok szerint — csak kivételesen tudnak legyőzni. A tőke és a piac kérdése náluk a fő, épen ezért boldogulni többnyire csak akkor tudnak, ha e kettőt külső segítséggel szerzik meg. Ebből következik, hogy legtöbbször valamilyen más intézményre: egy fogyasztási szövetkezetre, a szakszervezetre vagy az államra támaszkodnak.

Nálunk a munkásszövetkezetek — amennyiben általában valamilyen kapcsolatban állnak — csak a szakszervezettel tartanak összeköttetést. Utóbbi természetesen inkább erkölcsi, mint anyagi tekintetben jelent valamit és sokszor viszonzásképpen megkívánja az egyéb munkásmozgalmi célok anyagi támogatását.

A fővárosi munkás termelőszövetkezetek kettőt kivéve, akár szervesen, akár lazábban, de kapcsolatban állnak a munkásmozgalommal; ez így van a legtöbb országban.

Természetes az, hogy az ilyen szövetkezetek inkább a nagyobb gyáripari göcpontokon találhatók és Magyarországot illetőleg is azt lehet mondani, hogy a fővároson kívül alig fordulnak elő. Külön elbírálás alá esik a munkástermelőszövetkezeteknek munkavállaló szövetkezet néven ismert válfaja, mely nálunk a földmunkásokat szokta összefoglalni és természetesen inkább a vidéken van helye.

Budapesten 20 munkás termelőszövetkezetről van tudomásunk, melyek közül 10 szolgáltatott adatokat. A szakmák közül a fennállónak vehető szövetkezetek közt képviselve vannak: az építő-, a kocsigyártó-, a bőr-, a cipő-, a vas- és fém-, a kazánkovács-, a hús-, a szabó-, a kárpitos-, a bádogos- és szerelő-, a sütő- és cukrász, az üveg-, a pékipar; ha tehát nem is tudjuk, hogy mindezekben az iparágakban valóban működik-e egy-egy szövetkezet, kétségtelen, hogy a kísérlet ilyennek létesítésére legalább is megtörtént. A munkásszövetkezeti mozgalom eszerint elég élénknek és mindenestre általánosnak, legalább is sok szakmára kiterjedőnek mondható.

Abba a tíz szövetkezetbe, melyről adataink szólnak, 1105 tag tömörült (193. oldal táblázata). A 21 testületi tag túlnyomó része szakszervezet. A női tagok is természetesen munkásnők és érdekes, hogy nagyobb részük épen a cukrászipari szövetkezetnél van.

Túlnyomó része a tagoknak bér munkás. Az értelmiségieket a Mérnökök Szövetkezete adja; tulajdonképpen ennek tagjai is munkások, kik szellemi munkaerejüket tiszteletdíjnak nevezett bérért értékesítik. Általában a munkás fogalmát nem lehet mindig technikailag teljesen szigorú értelemben venni. A süteménykihordók jutalék ellenében szokták munkájukat végezni, tehát nem valódi munkabért kapnak, hanem bizonyos vállalkozói nyereség-félét, a földmunkások munkaeszközöket is visznek magukkal a munkaadóhoz, tehát tőkekamatszerű elem is van jövedelmükben. Mindkét esetben a túlnyomó mégis a munkabér; különösen a társadalmi és gazdasági helyzet tekintetében ezek a munkások teljesen egy elbírálás alá eshetnek a szoros értelemben vett munkásokkal.

Egy-egy szövetkezetre átlag 110 tag esik, ami aránylag nagy szám az fajta szövetkezeteknél.

Úgy látszik, hogy a szövetkezetek a vezetőség összeállításában is megőrzik munkásjellegüket és inkább csak a felügyelőbizottságba fogadnak be könyvvizetéshez értő magántisztviselőket. Ellenben az ügyvezetésben már nagyobb szerep jut a képzett embereknek, mert három munkásszövetkezetnél találunk ilyen vezetőket.

Ami a munkásszövetkezetek általános adatait illeti, csupán azt jegyezzük meg, hogy kettő kivételével a felelősség mindenütt egyszeres, a kordélyos és fuvaros vállalkozó szövetkezet az O. K. H. kötelékébe tartozik és így az ötszörös felelősség érthető. Szokatlanul hat ugyanez azonban a vas- és fémpipari szövetkezeteknél, amint általában nincs sok értelme a többszörös felelősségnek a munkásszövetkezeteknél, mert nincsen semmiféle vagyon, amely fedezné az üzletrészt meghaladó felelősséget.

Túlnyomó az egy tag egy szavazat elve, mindössze két kivétel van, melyek közül az egyik, ahol a szavazatok száma nincs maximálva, kissé meg is lep. Annak is e szövetkezetek természetében rejlik a magyarázata, hogy az üzletrész csak kevésnél ruházható át. Az egy műhelyben való békés együttműködés, mikor hiányzik a független munkaadó fegyelmű hatalma, csak úgy képzelhető el, ha bizonyos baráti szorosabb kapcsolat tartja össze a tagokat; azt pedig, kit vesznek fel ebbe, érthetőleg teljesen maguk akarják megválogatni. Az osztalék tulajdonképpen ott is korlátozott, ahol nem az üzletrészek százaléka jelöli meg határát, hanem az a felesleg bizonyos százalékaiban van megállapítva; alapjában véve így is ki van zárva, hogy a felesleg a munkabér után fizetett visszatérítéstől elvonva a tőke jutalmazására szolgáljon.

A budapesti munkás-termelőszövetkezetek személyi összetétele. 1926.

M e g n e v e z é s	Tagok száma	E b b ő l		Egyéni tagok			Igazgatósági tagok			Felügyelőbizottsági tagok			
		nőtag	jogi személy	értelmiség és szabadoglálkozás	munkás	magnáalkalmazotti	Ünálló iparos és kereskedő	magnáalkalmazotti	Ünálló kereskedő és iparos	értelmiség és szabadoglálkozás	munkás	magnáalkalmazotti	Ünálló kereskedő és iparos
Alapkő, építőipari munka és termelőszövetkezet	118	—	13	5	100	—	—	9	—	—	1	6	—
Autó- és kocsigvár termelőszövetkezet	174	3	1	—	172	1	—	5	1	—	—	5	—
Budapesti vas- és fémpari termelőszövetkezet	68	3	4	—	40	8	16	1	3	2	—	1	2
Gyáripari és kazánkovácsok termelőszövetkezte	161	—	—	—	159	2	—	—	5	2	—	5	—
Húsipari munkások termelőszövetkezte	56	—	1	—	52	—	3	—	7	—	—	3	—
Magyarországi sütőmunkások termelőszövetkezte	199	2	2	—	189	—	8	—	7	—	—	5	—
Mérműkők orsz. földmérő- és parcellázószövetkezte	53	—	—	1	53	—	—	3	—	—	4	—	—
Süteménykihordók termelő- és bevásárlószövetkezte	96	3	—	—	96	—	—	—	5	—	—	3	—
Fővárosi fagyaltkészítők és utcai árúsok szövetkezte	135	20	—	—	134	—	1	—	—	—	—	3	—
Budapesti kordélyos- és fuvarosvállalkozó szövetkezet, mint az OKH tagja	45	2	—	—	45	—	—	—	5	1	—	3	—
Összesen	1.105	33	21	58	987	11	28	4	46	6	—	34	2

) 2 műegyetemi tanár és 51 mérnök.

A munkás termelőszövetkezetek valódi szövetkezeti jellegének fokát azon lehet mérni, hogy a termelőüzemben foglalkoztatottak közül milyen arányban vannak a nem-tag bérmunkások a tagokhoz. Mert ha a szövetkezet több bérmunkást foglalkoztat, mint amennyi tagot, akkor nyilvánvaló a kapitalista hajlam, melyet — főként a munkásfelfogás szerint — a bérmunka alkalmazásával elért vállalkozói nyereség jellemez. Ebből a szempontból csak az Alapkő ellen merülhetne fel kifogás, ahol a foglalkoztatott nem-tag bérmunkások száma: 512, a többenél mindenütt kevesebb a bérmunkás, mint a foglalkoztatott tag. Az Alapkőnél azonban figyelembe kell venni, hogy az építőiparban mindig aránylag sok kisegítő, alantasabb munkát végző, vagyis szakkifejezéssel élve, tanulatlan munkásra van szükség (adogató, felvonót kezelő, habarcsot keverő, stb.); ezeknek az elitebb munkásokból alakult szövetkezetben helyet adni annál nehezebb volna, mert hiszen alkalmaztatásuk és munkájuk is gyakran változik; egyszerű napszamosok ezek.

Annak a másik követelménynek, hogy viszont minden tagnak egyszersmind a szövetkezetnél alkalmazott munkásnak is kell lennie, — mert ha csak üzletrészes a szövetkezetben, már csak »tőkéjével« van abban érdekelve, — nem lehet általában helytadni. A szövetkezet mindig annyi tagot tud foglalkoztatni, amennyi munkásra az üzemben szükség van az adott pillanatban. Az sem lehet hivatása, hogy a tagot a szövetkezeti üzembe kényszerítse, ha az másutt kedvezőbb munkafeltételekkel dolgozhat. Ezáltal igazolva lehet nem-tag munkások foglalkoztatása olyankor is, mikor nem minden tag dolgozik a szövetkezetben.

b) *A munkás-termelőszövetkezetek tőkéje.*

A tőke előteremtése e szövetkezeteknél a legnagyobb problémák egyike. Meglátszik ez a 195. oldal táblázatán is. Az Alapkőtől eltekintve saját tőkéjük a szövetkezetnek igen kicsiny. Az Alapkő nagymértékben élvezi a Magyar Építészek és Mérnökök Országos Szövetségének támogatását, mely anyagiakban is kifejezésre jutott; nagy tőkéjének nyilván ez egyik magyarázata. A többenél pedig itt is igazolódik az, hogy a munkásszervezetek támogatása csak erkölcsi.

A szövetkezeti tőke nagysága ezeknél a szövetkezeteknél relativ: függ attól, minő természetű az üzem. Míg például a vas- és fémipari termelőszövetkezetnél különböző, néha igen költséges gépekre van szükség, addig egy földmunkászvállalkozószövetkezetnél tulajdonképpen csak akkora tőke kell, amennyivel a munkabért előlegezni lehet (még bánatpénzre sem nélkülözhetetlen, mert ez alól az 1923. évi XI. törvénycikk értelmében a munkavállaló szövetkezetek fel vannak mentve). Úgy, hogy e szövetkezetek tőkebeli felkészültségét nem lehet általában, hanem csak szövetkezetenként megítélni.

A budapesti munkás-termelőszövetkezetek tőkéje. 1926.

M e g n e v e z é s	Üzletrészek száma		T ő k e m e g o s z l á s					Üzemi tőke összesen	
	jegyzett	befizetett	Üzletrészek	P e n g ő					
				Tartalékalap	Egyéb alap	Saját tőke összesen	Kölcsönök		Egyéb tartozás
»Alapkő« építőipari munka és termelőszövetkezet	4.565	4.502	264.743	—	—	264.743	111.044	136.434	1) 512.221
Autó és kocsigyár termelőszövetkezet	—	98	6.125	533	—	6.658	4.000	8.813	19.471
Budapesti vas- és fémpipari termelőszövetkezet	194	160	9.969	9.296	344	19.609	10.500	21.319	2) 51.428
Gyáripari és kazánkovácsok termelőszövetkezte	2.353	2.353	4.706	—	1.200	5.906	4.000	12.917	22.823
Húsipari munkások termelőszövetkezte	167	79	—	—	—	—	—	—	—
Magyarországi sütőmunkások termelőszövetkezte	569	569	7.446	6.660	—	14.106	19.250	15.753	49.109
Mérrőkök orsz. földmérő és parcellázó szövetkezte	79	79	3.160	114	—	3.274	—	—	3.274
Süteménykihordók termelő és bevásárló szövetkezte	210	210	4.200	6.056	—	10.256	—	1.935	12.191
Fővárosi fagyaltkészítők és utcai árúsok szövetkezte	135	135	1.080	—	—	1.080	—	—	1.080
Budapesti kordélyos és fuvaros vállalkozó szövetkezet	160	85	1.700	730	—	2.430	4.000	—	6.430
Összesen	8.432	8.270	303.129	23.389	1.544	328.062	152.794	197.171	678.027

1) És 120.235 pengő értékű ingatlan.
2) És 80.000 pengő értékű ingatlan.

Egyes szövetkezetek aránylag rendkívül erős tartalékokat gyűjtöttek : a Vas- és Fémipari, továbbá a Sütőmunkások Szövetkezeténél utóbbi majdnem 100 százaléka az üzletrésztőkének, sőt a Süteménykihordók Szövetkezeténél jelentékenyen afelett van. Az Alapkönek nincs tartaléka, ellenben 120.000 pengő mérlegszerű értékű ingatlannal rendelkezik. Pénzügyileg erős alapot ad a Vas- és Fémipari Szövetkezetnek tekintélyes értékű ingatlana is.

Az üzletrészek befizetése, mint a táblázatból látható, kielégítően történik, mert a legtöbb szövetkezetnél nincs, vagy alig van be nem fizetett üzletrész.

A saját és idegen tőke aránya e szövetkezeteknél 48·4%. Tehát a legkedvezőbb valamennyi szövetkezeti csoport közül. Az ok kettő lehet : vagy nincs is szükség nagyobb tőkére, vagy nem lehet kapni nagyobb tőkét, mert nincs rá reális fedezet ; mindkét eset együtthatásának eredménye a kölcsöntőke alacsony arányszáma. A tartozások túlnyomó része árutartozás, a kölcsönök az üzemi tőkének mindössze 22·5%-át teszik ki. Érdekes volna tudni, kitől valók a kölcsönök ; ez azonban az adatokból nem derül ki. Egy szövetkezetről tudjuk, hogy nagyobb hitele van az egyik szövetkezeti takarékpénztárnál és egy fővárosi nagybanknál. Ugyanaz a szövetkezet tárgyalásokat kezdett a németországi munkásbankokkal egy nagyobb kölcsön ügyében ; fedezetül a heti bérből az egy munkanapra eső bért a szövetkezet mindaddig visszatartaná, míg a kölcsön törlesztve nincs.

c) A munkás-termelőszövetkezetek üzletköre.

Ebből a szempontból a Mérnökök, s a Kordélyos és Fuvarosvállalkozók Szövetkezetét elkülönítve kell tárgyalni.

A tulajdonképeni munkás-termelőszövetkezetek 1926. évi termelésének értéke a rendelkezésünkre álló adatok szerint a következő volt :

Alapkö	575.924 P
Autó- és kocsigyár szövetkezet	7.289 «
Vas és fémipari szövetkezet	113.887 «
Gyáripari és kazánkovácsok szövetkezete	64.270 «
Sütőmunkások szövetkezete	125.563 «
Süteménykihordók szövetkezete	142.254 «

Egyes szövetkezetek tehát tőkéjükhöz viszonyítva tekintélyes forgalmat bonyolítottak le. Az Alapkőnél a termelésnek valamivel több, mint egynegyedrésze a műkő(sírkő)-üzemre esik, a többi magasépítés. Az Autó- és Kocsigyár Szövetkezetnél 40% volt a javítás, 60% az újmunka. A Vas és Fémipari Szövetkezet tevékenysége lakatosmunkák végzéséből állt. A Sütőmunkások és a Süteménykihordók péktermékeket termeltek.

Technikailag önálló és teljes termelvényt produkáló tehát csak az Alapkő és a két sütőipari szövetkezet tevékenysége volt, a többi inkább járulékos természetű munkát végzett. Már ebből is kitűnik a munkástermelő-szövetkezetek bizonyos fokú önállótlanága termelési szempontból.

Megerősödik ez a benyomás, ha tevékenységüket az elhelyezés szempontjából nézzük. Már utaltunk rá, hogy a piac, illetőleg az értékesítés kérdése sok bajt szokott okozni ezeknek a szövetkezeteknek, mert az eladási versenyre a legkülönbözőbb okok miatt nincsenek úgy felkészülve, mint a gyárak. Tulajdonképeni munkaterük a megrendelésre és nem a raktárra készülő termelés.

Ha ebből a szempontból vizsgáljuk e szövetkezeteket, azt találjuk, hogy csakugyan

az Alapkőnél	90%-a
az Autó- és kocsigyárszövetkezetnél	100%-a
a Vas- és fémipari «	85%-a
a Húsipari munkások szövetkezeténél	100%-a
a Süteménykihordók «	100%-a

a termelésnek megrendelésre, tehát biztos átvevő részére és nem raktárra, vagyis a nyílt piac számára történt; valószínű, hogy nagyjából ugyanez áll a többi ilyen szövetkezetre is, amivel ismét egy vonást nyertünk a munkás-termelőség-szövetkezetekről megalkotható azon általános benyomásunkhoz, — nemcsak a fővárosiakat illetőleg, hanem általában, — hogy voltaképpen még csirájául sem tekinthetők a kollektivista gyáripari termelési organizációnak, hanem épen ellenkezőleg, bizonyos ipari termelési tevékenységet inkább a kézműnek megfelelő feltételek mellett — mert hiszen a biztos piac: a megrendelés a kézmű fennállásának egyik feltétele — tudnak csak folytatni, amiből következik, hogy ma még akkor is, ha minden előfeltételt képező körülmény fennforog, csak olyan iparágakban és olyan területen boldogulnak, melyekben a kézmű ma is versenyképes. A munkás-termelőség-szövetkezetek fentebb ismertetett működése (épületlakatosság, karosszériagyártás stb.) is ezt látszik igazolni.

Fennmarad még a kérdés, hogy kinek szállítanak e szövetkezetek, vajjon részesülnek-e legalább olyan formában valami támogatásban, hogy bizonyos munkákat náluk rendelnek meg olyan tényezők, melyeknek támogatásáról szó lehetne?

Négy szövetkezetnél, mely erre nézve adatokat szolgáltatott, az összes szállítás a következőképpen oszlott meg:

	Az összes termelésből átvettek		
	közhatóság	szövetkezet	mások
	p	e n g ö	
Alapkő	52.000	64.000	460.000
Vas- és fémipari szövetkezet	—	—	113.887
Gyáripari és kazánkovácsok szövetkezte	19.791	4.311	38.567
Sütőmunkások «	—	—	125.563

Sem az állam, sem a város, sem a szövetkezetek nem tartoznak a munkás-termelőség-szövetkezetek nagy rendelői közé. Különösen a fogyasztási szövetkezetek vannak azon az állásponton, hogy nekik versenyképes árú kell; előnyben tehát a szövetkezeti termelvény nem részesülhet csupán azért, mert szövetkezeti. A termelőség-szövetkezetek Budapesten általában — elfogulatlan megállapítások szerint is — minőségileg elsőrendű árút szállítanak. Úgy látszik, ár tekintetében még nem állják a versenyt, mert nincs olyan nagy termelési forgalmuk, mint a hasonló vállalatoknak és így a költségek sem oszlanak meg eléggé.

A *Mérnökök Országos Földmérő Szövetkezetének* célja, hogy a magyar mérnökök tömörítése és megfelelő jogi, kereskedelmi és gazdasági szakértők alkalmazása által úgy a földbirtokreform során szükségessé vált nagytömegű földmunkálatok, mint általában közérdekű földmérői munkálatok gyorsabban, szabatosabban és tagjaira nézve előnyösebben legyenek végezhetőek.

Hogy a szövetkezet működést fejtett ki, csak abból következtethetjük, hogy három tisztviselőt alkalmazott. Nyereséget nem mutat ki, valószínűleg mindent, ami az adminisztrációra rá nem ment, mint tiszteletdíjat elszámolt tagjaival.

Mint kísérlet, mindenesetre érdekes.

A *Budapesti Kordélyos és Fuvarosvállalkozók Szövetkezetének* célja a tagok anyagi helyzetének javítása munkavállalás, munkaeszközök beszerzése, a tagok munkához való juttatása és hiteligenyeik kielégítése által. 1926-ban főként a millenáris versenypálya átalakítása körül végzett földmunkákat és a dohányjövedék részére fuvarozást. A teljesített munka összes értéke 27.000 pengő, egy-egy tagra esik tehát 840 pengő. A munkálatok legnagyobb részét — 21.500 pengő értékben — az állam részére végezték; 800 pengő értékű munkát szövetkezetek rendeltek meg, a többit magánosok. Meg kell jegyezni, hogy a dunaparti teherpályaudvaron a sónak átrakását már három éve a Mindszenti munkavállaló szövetkezet végzi.

d) A munkás-termelőség-szövetkezetek üzleteredményei.

Adataink a következők:

	Felesleg p e n g ő	Veszteség n g ő
Alapkö	2.371	—
Autó- és kocsigyártószövetkezet	—	1.755
Vas- és fémipari szövetkezet	1.145	—
Gyáripari és kazánkovácsok szövetkezete ..	4.117	—
Sütőmunkások szövetkezete	—	17.095
Süteménykihordók szövetkezete	—	18
Kordélyos- és fuvaroszsövetkezet	380	—
Összesen...	8.013	17.868

Az eredményeket összegezve, a veszteség jóval több, mint a felesleg. Ez másutt, külföldön is gyakori eset ezeknél a szövetkezeteknél. Így aztán nehéz ítéletet mondani arról, volt-e valami előnyük a tagoknak a szövetkezetből. Mert a veszteség oka lehet az is, hogy nagyobb munkabért fizettek a szokásosnál és ez esetben a tag előnyhöz jutott, természetesen csak átmenetileg, a szövetkezet tőkájének rovására. De ha a veszteség oka rossz üzletmenet rendes munkabér mellett, akkor a tagnak nem volt semmi előnye, sőt esetleg adósságot szerzett.

Hogy ott, ahol volt felesleg, mennyi haszna volt a tagnak, csak a Gyár-
ipari és Kazánkovácsok Szövetkezetének adataiból következtethetünk. Ez feleslegéből 600 pengőt tartalékolt, a többi 3517 pengőt feltehetőleg szétosztotta. Személyi kiadásai 30.334 pengőt tettek ki; a kettő összehasonlításából kiderül, hogy mintegy 10% munkabérpótlékot adhatott, ami elég jelentékeny. A Vas- és Fémipari Szövetkezet feleslegének 82%-át tartalékolta.

A szövetkezetek általában napi nyolc — a Fuvarosok és Kordélyosok 9 órai munkaidőt jelentenek — és három szövetkezet kivételével a szokásos munkabért fizették tagjaiknak; az előbbieket 8—10%-kal magasabban ennél. Mindhárom azon szövetkezetek közé tartozik, melyek felesleget tudtak kimutatni, ami nagyon szép eredmény a munkás-termelőszövetkezetek különben nem sok kilátást nyújtó viszonyai közt.

A munkás-termelőszövetkezetek a legérdekesebb szövetkezeti alakulatot alkotják, mert bennük joggal a kollektív termelés előrehintett — ha nagy fejlődéssel nem is kecsegtető — csiréit látják. Ez magyarázza meg szoros kapcsolatukat a szociáldemokráciával is. Épen ezért érdekes lesz néhányat közelebbről bemutatni.¹⁾

Nemcsak a fővárosi, de az összes magyarországi munkás termelőszövetkezetek közt a legnagyobb az Alapkő Szövetkezet. Alakulását két évi propaganda előzte meg, amivel elérték azt, hogy a tagok tisztába jöttek a cél helyes értelmével. Hetvenkét taggal és a MÉMOSZ nagy anyagi és erkölcsi támogatásával kezdte meg működését és hamarosan eredményeket mutatott fel. A legtöbb építést, melyre pályázott, sikerült megkapnia, mert ajánlata a legolcsóbb volt. Ennek titka, hogy lemond a vállalkozói nyereség egy részéről és hogy a tagok becsületes munkát végeznek. Ez épen építkezésnél jelent sokat, a munkások szétszórtnak, szobákban és állványok közt elbújva dolgoznak, ahol a henyelés könnyű, mert nehéz az ellenőrzés. Az Alapkő tapasztalatai szerint tagmunkásai 20—30%-kal többet produkálnak ugyanazon idő alatt, mint a bérmunkások.

Üzemüket már a második évben sírkőfaragással egészítették ki, melynek ma már fióktelepe is van Újpesten. Ez az üzem technikailag állítólag a legmodernebb az országban. Jelentőségét mutatja, hogy a műiparban a szövet-

¹⁾ *Peringer* Mihálynak a Közgazdasági Egyetem Szövetkezeti Szemináriumában tartott felolvasása alapján.

kezet órabérei az irányadók. Az építőiparban is elértek egy 16 filléres általános munkabéremelést.

E szép sikereknek egyik oka azonban a szövetszervezetek kívül fekvő azon körülményben is rejlik, hogy megalakulása egybeesik az építőipari konjunktúra kezdetével.¹⁾

A Budapesti Autó- és Kocsigyártó Termelőszervezet kezdetben kézi-üzemű kocsigyártásra rendezkedett be és négy taggal dolgozott. Az üzem berendezését maguk a tagok éjjel készítették. Gyakran előfordult ekkor még, hogy szombaton nem volt együtt a bérfizetéshez szükséges összeg; ekkor apró kölcsönökhöz fordultak és főhitelezőjük egy jószívű vásárcsarnoki kofa volt. A kömmün bukásakor kezdődik fellendülésük. Sikerült megszerezniök az autótaxivállalat megrendeléseit és ezzel bebizonyítani megbízhatóságukat. Az úgynevezett kistaxik karosszériáit kizárólag a szövetszervezet gyártotta. De volt idő, mikor 300 lófogatú kocsira is volt megrendelésük. Mind e nagy vállalkozások lehetővé tették a gépüzemre való áttérést.

A virágzás magára vonta a szakszervezet figyelmét, mely gyámkodása alá akarta vonni a szövetszervezetet, de utóbbi sikeresen ellenállt, a zavargó elemeket sikerült kiküszöbölnie és ma nyugodtan és sok bizalommal néz a jövőbe.

A legrégebbi fővárosi munkás termelőszervezet a Vas- és Fémipari Munkások Termelő Szervezete, mely 1905-ben — mint ez külföldön gyakran előfordul — munkáskizárás alkalmából alakult. Eleinte az Országos Központi Hitelszervezet is támogatta nagyobb kölcsönrel. Ma már a szövetszervezet kiheverte a nehézségeket, melyeket a kölcsön megvonása és egy 12.000 aranykoronás veszteség okozott és saját házában 30 munkást foglalkoztat.

A Magyarországi Sütőmunkások Termelőszervezete 1920-ban 400 szakmunkással alakult meg. Támogatta a szakszervezet és ma is jelentős hitelt élvez az egyik szövetszervezeti takarékpénztártól. Ennek mindenesetre sok része van abban, hogy üzeme fejlődik, fióktelepe is van, hol négy munkás dolgozik. A többi sütőüzemmel békésen megfér és árpolitikájában hűségesen követi azokat.

Ez a néhány részlet alkalmas ugyan arra, hogy bizonyos sikerekről beszámoljon, de egyszersmind arról is meggyőzhet, hogy nagy várakozásokat a szövetszervezeti mozgalmnak valamennyi ága közül ehhez szabad legkevésbé fűzni.

8. Kereskedői szövetszervezetek.

a) Általános jellemzés.

A kereskedőknek, kik annyit panaszkodnak a szövetszervezetek ellen, önkéntelenül adódhat, hogy maguk is ugyanezzel a szervezkedési formával védekezzenek: a nagyban beszerzés, esetleg termelés közös intézésével.

¹⁾ Azóta (1928-ban) a szövetszervezet fizetési zavarokba és a csőd szélére került.

Emellett értékesítés céljából is szövetkezeti formában tömörülhetnek, nem ugyan a kiskereskedők, hanem a gyárak, melyek mint termékeik eladói úgy jogilag, mint gazdaságilag kereskedők is. Utóbbi esetben azonban a kartell-tendenciák nagyon csábítók lehetnek és az ilyen esetekben alaposan meg kell vizsgálni az alapszabályokat és a szövetkezet működését, hogy az említett, egészen nemszövetkezeti törekvést kizárhassuk.

A tíz szövetkezet közül, melyek a fővárosban fennálló szövetkezetek ezen csoportjába esnek, egy van olyan, mely gyárak alakulása lévén, az említett szempontból gondosabb vizsgálat alá kell, hogy vétessek. A többi kiskereskedők beszerzési szervezete és megtaláljuk közöttük a kiskereskedelem legkülönbözőbb ágait: a baromfi-, a dohány-, a fűszer-, a sertés-, a gyógyszerkereskedőket és a kávémérőket is. Ezek közül több van, mely nemcsak kész cikket szerez be, hanem arra is van közös üzeme, hogy a cikket a fogyasztásra alkalmasabb formába átalakítsa.

Négy kereskedői szövetkezet küldött be kitöltött kérdőívet, még pedig: a Fűszerkereskedők Elosztó és Termelő Szövetkezete, mely 1919-ben, a Magyar Fedéllemezgyárak Bevásárló és Eladási Szövetkezete, mely 1926-ban, a Terla Gyógyszertártulajdonosok Laboratóriuma mint Szövetkezet, mely 1926-ban és a Baross-Szövetség tagjainak szövetkezete, mely 1921-ben alakult.

A vagyoni felelősség kettőnél egyszeres, kettőnél ötszörös. A szavazati jog kettőnél korlátolt, kettőnél korlátlan, az üzletrészek átruházása csupán kettőnél van megengedve. A Terlánál az osztalék korlátlan, míg a másik háromnál 5—5%, melynek felosztása után fenmaradó összeg azonban szintén osztalékra fordítandó.

Mint látjuk, a jellemző vonások szerint a négy szövetkezet nagyjából megoszlik két csoportra; az osztalék azonban csak egynél korlátlan. Ez az egy is nem kereskedőké, hanem gyáraké: a Magyar fedéllemezgyárak bevásárló és eladási szövetkezete, úgy hogy ebből a szempontból a valódi szövetkezeti jelleg ennél sem aggályos. Azonban, ha kartellszerű működést fejt is ki, a hasznot úgyis a forgalom megoszlása arányában juttatja tagjaihoz. Ez tehát nem döntő, úgyszintén az üzletrész átruházhatatlansága sem, mert hiszen ép a kartellek csak külön szerződéssel és valamennyi tag beleegyezésével szoktak valakit felvenni. Viszont a szavazati jog korlátlan volta, ami ennél a szövetkezetnél megvan, lehetővé teszi a tőkeérdekeltség arányában való befolyást az alakulás irányításába, ami annyit mindenestre megenged, hogy a valódi szövetkezeti célokat kérdéssé tegyük; ezt azonban annál is inkább, mert csupán gyárak a tagjai.

A szövetkezetek személyi összetétele a következő:

A budapesti kereskedői szövetkezetek személyi összetétele. 1926.

Megnevezés	Tagok száma	Ebből		Egyéni tagok				Igazgatósági tagok		Felügyelő biz. tagok			
		nőtag	jogi személy	önálló iparos	önálló kereskedő	értelmiség és szabadfogl.	egyéb	önálló iparos	önálló kereskedő	egyéb	önálló kereskedő	magánalkalmazott	egyéb
Fűszerkereskedők szövetk.	207	8	—	—	207	—	—	—	8	—	5	—	—
Fedéllemezgyárak szövetk.	8	—	—	8	—	—	—	8	—	—	—	5	—
Terla szövetkezet	51	2	—	—	51	—	—	—	7	—	5	—	—
Baross-Szövetség szövetk.	926	138	4	—	859	38	25	—	6	3	5	—	—
Összesen	1.192	148	4	8	1.117	38	25	8	21	3	15	5	—

Mint látjuk, a tagok majdnem kizárólag kereskedők, s köztük aránylag szép számmal vannak kereskedőnők. A nyolc önálló iparos a nyolc gyár. A gyógyszerészeket is természetesen kereskedőknek tekintettük. Az igazgatóság és felügyelőbizottság tagjainak foglalkozás szerint való megoszlásában is csak a fedéllemezgyárak szövetkezete okoz eltérést az általános összetételtől; itt természetesen a vezető igazgatók és a főbb tisztviselők foglalnak helyet a szövetkezet vezetőségében.

b) A kereskedői szövetkezetek tőkéje.

A tőkeviszonyokat a következő táblázat mutatja:

A budapesti kereskedői szövetkezetek tőkéje. 1926.

Megnevezés	Jegyzett	Beizetett	Üzletrész	Tartalék-	Egyéb alapok	Szállt tőke összesen	Kölcsönök	Egyéb tartozások	Üzemi tőke összesen
	üzletrészek		tőke						
	p e n g ő								
Fűszerkereskedők szövetk.	256	63	25.600	10.400	2.754	38.754	50.714	4.959	94.427
Fedéllemezgyárak szövetk.	97	97	15.520	3.104	—	18.624	—	—	18.624
Terla szövetkezet.	51	21	1.360	6.800	—	8.160	—	—	8.160
Baross-Szövetség szövetk.	1.045	132	11.254	352	516	12.122	874.883	32.396	919.401
Kereskedői szöv. összesen .	1.449	313	53.734	20.656	3.270	77.660	925.597	37.355	1.040.612

Ezek a szövetkezetek igen kevés saját tőkével rendelkeznek: átlagukban annak aránya az üzemi tőkéhez csak 7·5%; a Baross Szövetkezetnél pedig még sokkal kevesebb: 1·3⁰/₀. Igaz, hogy kereskedői beszerzésről lévén szó, nagy áruhiteltek lehetségesek, bár a táblázat szerint ez nagyobb arányban egyik szövetkezetnél sem fordult elő. Kölcsöntőkével is csak két szövetkezet dolgozott, még pedig elsősorban a Baross Szövetkezet, mely az Országos Központi Hitelszövetkezet kötelékébe tartozik és kiadósan igénybevehette ennek pénzügyi támogatását.

Feltűnően kedvezőtlen a jegyzett és befizetett üzletrészek számának aránya, ami újabb bizonyítéka a szövetkezetek kedvezőtlen tőkeviszonyainak. A tartalékok átlagban 44%-ot tesznek ki, a Terlánál azonban 500%-ot; persze az általában csekély tőkénél ez nem sokat jelent.

c) *A kereskedői szövetkezetek üzletköre és üzleteredménye.*

A kereskedői szövetkezetek által a tagoknak juttatott árúk összes értéke volt:

a Fűszerkereskedőknél	3,597.856 P
a Fedéllemezgyáraknál	4,120.000 «
a Terlánál	10.188 «
a Baross Szövetkezetnél	4,382.071 «

Ezekből kitűnik, hogy három kereskedői szövetkezet forgalmának nagyságával mindjárt a nagy fogyasztási szövetkezetek után következnek. Egyszersmind látható az is, hogy a kis tőke ellére is aránylag hatalmas forgalmat tudtak elérni, támaszkodva elsősorban a kereskedői hitelképességre.

A forgalmazott árucikkek a nagyjából egyenlő működési körű Fűszerkereskedőknél és Baross Szövetkezetnél a következők voltak: elsősorban cukor, azután juhtúró, petróleum, csokoládé, gyarmatárú, rizs, szappan, vegyi szerek, vagyis majdnem mindazok a cikkek, melyek a leggyakoribb kiskereskedői cikkek. A másik két szövetkezetnél tagjaik foglalkozásának megfelelő különleges cikkek adták a forgalmat.

A Fűszerkereskedőknek kávépörköldéjük és fűszermalmuk, tehát termelőüzem-féljük van; a Terla laboratóriuma is ilyennek tekinthető.

A két szorosabb értelemben vett kereskedői szövetkezet hitelezett is, még pedig a tagok tartozása a mérleg szerint volt:

a Fűszerkereskedőknél	81.644 P
a Baross Szövetkezetnél	245.790 «

tehát a forgalom 2·3, illetve 5·6%-a, ami igazán nem sok. A hitel természetesen 45 és 60 napos. Egy-egy tagra esett 394, illetőleg 265 pengő összegű hitelezés.

Az üzleteredmények a következők :

A budapesti kereskedői szövetkezetek üzleteredménye. 1926.

M e g n e v e z é s	Összes felesleg (+) vagy hiány (-)	Ebből felhasználtott				Osztalék	Visszatérítés	Személyi kiadás (P)	Alkalmazottak száma
		osztalékra	tartalékba	viszatéri- tésre	egyéb célra				
		p e n g ő							
Fűszerkereskedők szövetk.	+ 210	—	—	—	210	—	—	25.370	27
Fedéllemezyárak szövetk.	— 3.234	—	—	—	—	—	—	18.570	4
Terla szövetkezet	+ 3.090	816	1.674	600	—	10	5	—	5
Baross szövetkezet	— 1.654	—	—	—	—	—	—	49.553	33
Kereskedői szövetkezetek	+ 3.300								
összesen ..	— 4.888								69

Két szövetkezet veszteséggel zárta az évet, de a másik kettőből is egynél a felesleg a forgalomnak csak 0·0058 %-a. Annál szebb az üzleteredmény a Terlánál: 30·3%.

A két szorosabb értelemben is kereskedői szövetkezet tekintélyes személyzeti létszámmal dolgozik. Egy-egy alkalmazottra a forgalomból mindkettőnél pontosan egyforma összeg: 133.000 pengő jut, tehát azt sem lehet mondani, hogy túlnagy volna az adminisztráció. A szövetkezetek a kedvezőtlen üzleti viszonyokat okolják a ki nem elégitő üzleteredményekért és ez valószínűleg az egyetlen ok is.

Érdekes volna tudni, mit jelentettek számszerűleg az előnyök, melyeket a szövetkezetek tagjaiknak nyújtani tudtak. Abból, hogy valamennyi szövetkezet tekintélyes forgalmat tudott elérni, következtethetjük, hogy a tagok meg vannak működésükkel elégedve.

9. A segélyező (biztosító) szövetkezetek.

A szövetkezés alap gondolatának: a társadalmi és gazdasági szolidaritás alapján való szervezkedésnek, mint tudjuk, a különféle segélyegyletek voltak az előhírnökei Magyarországon és a fővárosban is. Egyidőben nagy számmal alakultak, de a nyugdíjintézetek szaporodásával, valamint annak következtében, hogy a szakszervezetek a segélyezés különböző formáit munkakörükbe vonták, jelentőségük és ezzel számuk is leapadt. Ma már csak ötről tudunk a fővárosban.

Céljuk, hogy tagjaikat azok állandó díjbefizetései alapján betegség, baleset, rokkantság, munkaképtelenség vagy halál esetén segélyben részesítsék. A biztosítási alap gondolat meg van ebben is, de nem tisztán. Ezért helyesebb segélyezésnek megjelölni munkakörüket. Szövetkezeti jellegük sem teljes, mert anyagi bázisukat nemcsak a tőke alkotja, melyet a tagok

képeznek, hanem ezenkívül állandó tagdíjakat is szednek. Emellett szervezetük is eltér a szövetkezetekétől és általában a kereskedelmi társaságokétól; épen ezért többnyire »egylet« a nevük. Mindamellett a szövetkezetek cégjegyzékében szerepelnek és ez indokolja, hogy róluk is be kell itt számolni.

Az infláció óriási károkat okozott az egyleteknek, meglepő, hogy ennek ellenére aránylag szép tőkével rendelkeznek.

A segélyzőszövetkezetek saját tőkéje:

Caritas betegsegélyző szövetkezet.....	35.756 pengő
Magántisztviselők országos nyugdíjgyesülete .	1,659.420 «
Magyar élet- és járadékbiztosító intézet	44.645 «
Magyarországi munkások rokkant- és beteg- segélyző intézete	4,517.346 «

E tőkék azonban nagyobb vagyonokat jelentenek, mert mindegyik szövetkezeteknek vannak ingatlanai. Különösen a Munkások Rokkantegylete volt előrelátó; házainak egyrészét a pénzromlás ideje alatt vette, ennek köszönheti aránylag nagy vagyonát, mely 12 budapesti és négy vidéki házból áll.

Segélyezési tevékenységük nagyságáról fogalmat adhatnak a következő számok:

Caritas kiadott betegsegélyezésre különféle címenek	65.844 pengőt
Magántisztviselők nyugdíjgyesülete kifizetett segélyezésre	80.746 «
Magyar élet- és járadékbiztosító kifizetett segélyezésre.....	11.140 «
Munkások rokkantegylete kifizetett segélyezésre	1,032.174 «

Ezek az összegek természetesen igen sok tagra oszlanak meg, hiszen magának a Munkások Rokkantegyletének tízezrekre megy taglétszáma. Az utóbbi például 40 évi tagság után a következő összegeket fizeti nyugdíj-segélykép:

	H a v o n t a	Segély
	Tagdíj	pe n g ő
1 osztályú tag	—30	30—
2 « «	—40	40—
3 « «	—50	50—
4 « «	—60	60—
5 « «	—80	80—
6 « «	1—	100—
7 « «	2—	200—
8 « «	3—	300—

A magántisztviselőknél a tagdíj különböző a biztosítás rendszere és a tag életkora szerint, a legkedvezőbb esetben évi 7·35%-kal kezdődik.

Mondani sem kell, hogy az altruista jelleg itt teljesen megvan, ha nem is a szövetkezeteknél szokásos formákban intézményesítve. Azoknál, melyek alakilag is szövetkezetek, szintén megtaláljuk a díjvisszatérítést.

Az üzleteredmény nemcsak attól függ, mennyi segélyt kell kifizetni, hanem az adminisztrációtól is. A személyi kiadások voltak :

	A segélyek % -ában	A bevételek
Caritas	35·4	16·8
Magántisztviselők	20·2	1·6
Élet- és Járadékbiztosító	510·0	9·4
Munkások Rokkantegylete	6·1	1·7

Legreálisabbnak a Munkások Rokkantegylete látszik.

Érthetetlen az Élet- és Járadékbiztosítónál a horribilis kiadás a segélyekhez képest.

E szövetkezeteknek vidéki tagjaik is vannak, de a legtöbb közülök mégis fővárosi.

VI. Összefoglalás.

A főváros szövetkezeti mozgalmának vizsgálatát befejezve, önkéntelenül az a megállapítás kínálkozik, hogy az voltaképen szűk és — a fogyasztástól eltekintve — Budapest gazdasági életének nem nagy jelentőségű területét foglalja magában, legalább is ami az 1926 évvégi helyzetet illeti. Az olvasóban önkéntelenül fel is támadhatott az a gondolat, hogy mi értelme van valamin, ami túlnyomó részében legfeljebb egy többé-kevésbé biztató fejlődés kiindulópontjának tekinthető, ennyire a részletekbemenően vizsgálni.

A szövetkezeti mozgalom épen azért, mert a mai gazdasági rendszer általános alapelveitől eltérő szervezettel akarja vajudó korunk sok közgazdasági problémáját megoldani, nemcsak ott tarthat számot érdeklődésre, ahol a maga biztos útját már megtalálta, hanem ott is, ahol azt még keresi, vagy ahol azt, miután már megtalálta, ismét eltévesztette. Ezért nem felesleges egy még oly kezdő és kicsiny mozgalom alapos vizsgálata sem. Emellett azonban bizonyos módszertani érvekre is hivatkozhatunk.

Szerte a világon elismerik a statisztikai módszer fontosságát a szövetkezeti probléma kritikai fejtegetésénél. Ennek ellenére az irodalom nem tud felmutatni olyan szövetkezeti munkát, mely mindkét említett követelménynek eleget tesz: elsősorban statisztikai alapon következtet és amellet kritikai is. Nem pedig azért, mert bár úgy a hivatalos, mint a nem-hivatalos statisztika és úgy az általános közgazdaságtan, mint az annak egyik ágát képező szövetkezeti politika részéről ily irányú törekvés kétségkívül megállapítható, hiányzik az adatanyag, mely egyrészt kellő szövetkezetpolitikai szempontok szerint, másrészt kellő részletességgel gyűjtetett volna össze.

A jelen munka és az azzal kapcsolatos statisztikai adatfelvétel erre nézve szolgált kísérletül és mint ilyen nemcsak Magyarországon, de egész Európában az első. Csak az Északamerikai Egyesült-Államok mezőgazdasági minisztériumának kiadványai közt találunk hasonló irányú szövetkezetstatisztikai munkákat. A szövetkezeti politikai szempontoknak a statisztikai vizsgálatokban való alkalmazását eredeti statisztikai felvétellel megkísérteni: ez volt a munkának, mondjuk, statisztikai célja és

ezért, ha a vizsgálat alá vont jelenségcsoport szűk köre miatt változatos és meglepő eredmények nem is adódtak, a teljesítmény statisztikai értéke nem csökkent.

Volt azonban a munkának egy szövetkezetpolitikai célkitűzése is, melynek jelentőségét hasonlóképpen nem csökkenthette az, hogy nem nagy, izmos és virágzó mozgalomra irányult. Épen a statisztikai módszer tette lehetővé, hogy a budapesti szövetkezetek helyzetének megítélésében függetleníthessük magunkat a szövetkezetektől eredő és ennek következtében többé vagy kevésbé, de mindig érthetőleg propagandisztikus célú forrásmunkáktól. Így lehetővé vált a magyar szövetkezeti élet egy darabjának képét tisztán szövetkezetpolitikai szempontok szerint és kritikailag megrajzolni. Így felfogva is töretlen úton jártunk, mert a legújabb magyar szövetkezeti viszonyokról ilyen munka még nem jelent meg.

A vizsgálódások kiindulópontja az volt, hogy a szövetkezeti mozgalomnak meg vannak a maga alapfeltételei. Azt kellett megállapítani, hogy ezeknek az alapfeltételeknek a főváros szövetkezetei mennyiben felelnek meg. Ebből önként adódott a további cél: a fejtegetések eredményeképpen megállapítani, van-e a szövetkezeteknek számottevő szerepük a főváros gazdasági életében, vannak-e kilátásaik nagyobb szerepre és ha igen, mit tehetnek a szövetkezetek és esetleg a főváros ennek érdekében. Az út végéhez érve, itt az ideje az összefoglaló következtetések levonásának.

A fogyasztási szövetkezetektől eltekintve a szorosabb értelemben vett budapesti szövetkezeti mozgalom az ország szövetkezeti életében nem bír azzal a jelentőséggel, mely arányban állna a főváros szerepével az ország közgazdaságában. Sőt a multhoz viszonyítva is a mozgalom súlypontja az említett kivételtől eltekintve a fővárosról áttolódott a vidékre. Ez magában véve nem kelthet meglepetést, sőt megfelel a szokásos fejlődésnek. A nagyvárosokat mindenütt nehezebb volt meghódítani a mozgalomnak. A szövetkezeti élet társadalom-lélektani előfeltételei itt kevésbé vannak meg: az emberek egymást kevésbé ismerik, egymásra kevésbé vannak ráutalva, egymáshoz kevesebb érzelmi — szomszédsági — kapocs fűzi, kevesebb bennük az idealizmus, mely szükséges ahhoz, hogy távolabbi előnyök reményében individualizmusukat korlátozzák, a lakosság összetétele kevésbé egyöntetű, miáltal az érdekellettek is nagyobbak és az érdekezésség tudata nehezebben sűrűsödik ki. De nem kevésbé fontos az is, hogy a nagyvárosok gazdasági élete sok tekintetben kevesebb okot szolgáltat a szövetkezeti panacea alkalmazására: a verseny élesebb, mint falun, tehát monopolhelyzetek nehezebben alakulhatnak ki; a jó beszerzés, előnyös hitelszerzés, az adott viszonyoknak megfelelő értékesítés könnyebben érhető el. Végül nem utolsósorban az is figyelemre méltó, hogy úgy a közttestületeknek, elsősorban

magának a városnak, mint a társadalomnak szociális munkássága a nagyvárosokban mindenütt tevékenyebb, mint az, mely a vidék lakosságát veszi gondjaiba; ezáltal a szövetkezeteknek kevesebb szociális tennivalójuk marad és az egyénekben az önsegítés kényszerítő szükségességének érzete is lassabban ébred fel.

Mindezek következtében még ott is, ahol, mint Magyarországon, a szövetkezeti gondolatot előbb a korral mindig gyorsabban haladó nagyváros kapja fel, a vidéki környezetnek megfelelőbb volta előbbutóbb érezteti hatását és így a vidék a szövetkezeti mozgalom fontosabb színterévé kúzd fel magát. Kétszeresen áll ez olyan országokban, amelyeknek gazdasági élete a mezőgazdaságon épül fel, azon a termelési ágon, mely természeténél, de meg a vidéki gazdasági életbe illeszkedésénél fogva is a mozgalomnak több irányt és nagyobb területet nyújt a kibontakozásra.

Más oldalról azonban bizonyos, hogy a nagyvárosokban élő társadalmi osztályok helyzete sürgetőleg kívánja a szövetkezeti szervezkedést. Erre munkában több ízben reámutattunk. Ebből pedig az következik, hogy ha a szövetkezeti élet túlsúlyának a vidékre való eltolódása érthető is, nem szükségképeni az, hogy a nagyvárosi szövetkezeti mozgalom a maga sajátlagos területén is elmaradjon a vidékével szemben.

Ebből a szempontból Budapest szövetkezeti életét, ha a vizsgálatból levont eredmények a mozgalom híveit talán nem is elégtették ki minden tekintetben, egészben véve kielégítőnek kell mondanunk, különösen ami a fogyasztási szövetkezeteket illeti. Ezen a téren a főváros nem maradt el, sőt a fejlődés eddigelé azt mindinkább a vidék fölé emeli. Ezzel nem akarjuk azt mondani, hogy a falusi fogyasztási szövetkezeti mozgalom kedvezőtlenebb helyzetben van. Kétségtelen, hogy a fővárosi fogyasztási szövetkezetek fejlődése erősebb, mint a vidéki szövetkezeteké és különösen ma, az inflációs gazdálkodás ideje után, szilárdabb alapokon is nyugszik. Igaz, hogy ezen a téren vannak még bizonyos korszerű feladatok, melyeket ezután kell megoldani. Ilyen elsősorban a szövetkezeti önsegítés erősebb igénybevétele és a függetlenség alaposabb kiéptése. A fogyasztási szövetkezetek egy része még mindig túlsók támaszt keres a maga erején kívül, legyen annak forrása akár az állam, akár más intézmény. Megnyugtató csupán az, hogy a gazdasági újjáépítés ideje óta e tekintetben bizonyos haladást lehet észlelni.

A helyzetnek ez a javulása minden bizonnyal gyorsabb ütemben történék, ha a fogyasztási szövetkezetek elfogadnák és alkalmaznák a külföldi tapasztalatok eredményeit, melyek azt mutatják, hogy modern szervezési technikával bámulatos eredmények érhetők el. E feladatot csak az üzleti vonatkozásokra korlátozni egyoldalúság volna; bár kétségtelen, hogy ezen a téren is van még tennivalójuk szövetkezeteinknek. A fogyasztóhoz közelebb jutni: ezt kell még megoldaniok. Ehhez tartozik

a szétosztószervezet tökéletesítése, a vásárlóközönségnek a modern reklám és propaganda eszközeivel való meggyőzése, a fogyasztó kényelem-szeretetének kielégítése, annak, ahol csak lehet a saját utcájában, sőt a saját háza előtt való kiszolgálása — házhoz szállítás autókon, »guruló« hús- és fűszerfiókok, — végül pedig annak a nehéz feladatnak megoldása, hogy tag és nem-tag vásárló közt csak az előnyökben, de ne abban a tekintetben legyen különbség, hogy az utóbbinak kisebb-nagyobb adminisztrációs alkalmatlanságokon kell időnkint átesnie, amelyektől a magánkereskedelemben meg van kímélve. Mindezek és az egész nagydetaillüzleti szervezés tekintetében a modern nagyáruházak és »chain store«-ok sok követendő útmutatást nyújthatnak.

Viszont a fővárosi szövetkezeteknek abban az irányban is sokat kell még tenniök, hogy a tag jusson hozzájuk közelebb; annál is inkább, mert a szövetkezetek a mi viszonyaink közt mammut-szervezetek, melyeknél az egyszerű tagsági kötelék, mely a falun kapocs, semmit sem jelent. Tagjaikat nemcsak mint vásárlókat, hanem mint a szövetkezet vagyonában tulajdonrészrel bíró, a szövetkezet sorsában anyagi kockázattal érdekelt és a szövetkezet ügyeibe való betekintésre, sőt annak irányítására igényt tartó egyéneket is magukhoz kell vonzaniok és kapcsolniok. A tag ne csak a közgyűlési meghívóból tudja meg, hogy neki a szövetkezet más, mint a kereskedő; legyenek véleményére kíváncsiak a szövetkezeti üzemet, a kiszolgálást, az áruk minőségét, a személyzetet illetőleg. Magyarazzák meg neki időről-időre a szövetkezet helyzetét, nehézségeit, terveit. Neveljék őt a valódi szövetkezeti életre és nyújtsanak neki szociális tekintetben is annyit, amennyit csak lehet. A legvégzetesebb tévedés volna a szövetkezetek részéről azt hinni, hogy mindez »elmélet« és a szövetkezet üzleti érdekeinek szempontjából a gyakorlatban semmit sem jelent. Épen ellenkezőleg, az anyagi felvirágzás előfeltételeinek — üzletrészjegyzés és a szövetkezetben való vásárlás — nagy megerősödése fog bekövetkezni az eszmei vonatkozások intenzív ápolásával. Ha ez elmarad, a fogyasztási szövetkezetek menthetetlenül a nagy detail-vállalatokhoz válnak hasonlóvá nemcsak kívülállóknak, de a tagok szemében is.

Különösen nagy fontosságot tulajdonítunk annak, hogy a szövetkezetek szem előtt tartsák a háziasszonyok szerepét a gazdasági életben. A háziasszony a fogyasztási üzemnek vezetője, kinek kezén a nemzeti jövedelemnek legalább fele, a szövetkezetek útján felhasznált egyéni jövedelmeknek pedig jóval nagyobb része megy át. Ha nem is ők a tagok, nem megoldhatatlan, hogy a fogyasztási szövetkezet a fogyasztási üzemekkel: a háztartásokkal rajtuk keresztül tartsa fenn az összeköttetést. Amíg ez meg nem történik, amíg a háziasszonynak a szövetkezetben más szerepe nincs, mint hogy ott vásárol, addig a szövetkezet és a fogyasztó közt mindig marad egy szakadék, melynek kárát az előbbi szenvedni meg.

El kell ismerni, hogy mindezen feladatok megoldására az idő tulajdonképpen csak most következett el, mert a fővárosi fogyasztási szövetkezetek mai arányokban való kifejlődése a háborus és az azt követő évekre esik és a legutóbbi években más, sürgősebb feladatok voltak előtérben. De éppen azok az anyagi pillérek, melyeket vizsgálódásaink során, ha kissé repedezetteknek is, de még mindig teherbíróknak és megerősíthetőknak ismertünk meg, nemkülönben a főváros gazdasági életében megismert kvantitatív jelentőségük azzal a megnyugtató szolgálattal, hogy e feladatok megoldására hamarosan sor kerülhet és ezzel a főváros fogyasztási szövetkezetei belső erő és megalapozottság tekintetében is ugyanolyan helyet foglalhatnak el a nemzetközi szövetkezeti életben, mint aminő tekintélyük van ma ugyanott nagyságuknál fogva.

A fogyasztói szövetkezésnek másik ága: a lakásszövetkezetek, bár a fővárosi szövetkezeti életben második helyen következnek, lényegesen kisebb szerepet játszanak, mint a fogyasztásiak. Fejlődésük is, a viszonyok kényszere folytán, kevésbé megnyugtató. A nagy és drága kölcsönökre gondolunk itt, melyekkel az újabbak építettek. Pedig éppen ezen a téren lehet sokat tenni és itt kapcsolódhat szerencsésen egybe a városnak, mint közjogi testületnek szociális tevékenysége az érdekeltek öntevékenységeivel. Amennyire kívánatos minden egyéb téren a szövetkezeti életnek az állam és más közjogi testületek anyagi segítségétől való lehető tartózkodás, annyira kívánatos itt ebben a vonatkozásban is az együttműködés. A lakáskérdés, helyesebben a lakás-szükséglet kielégítésének fokozódó szocializálódását napjainkban nem lehet észre nem venni. Elég arra utalni, hogy míg egyéb téren a lakosság szükségletéről való hatósági gondoskodás és minden gazdasági megkötöttség már régen megszűnt, vagy legalább is erősen korlátozódott, ezen a téren az átmenet a szabad gazdálkodáshoz még ma sem fejeződött be s e feladatok megoldásába a szövetkezeteket és rajtuk keresztül az érdekelteket belevonni szükséges.

A fővárosnak nem szabad teljesen magára hagynia a lakásszövetkezeti mozgalmat, melynek igen életképes csiréit találtuk ismertetésük során; sőt azokat be kell állítania a maga lakáspolitikájának szolgáltaiba amennyire lehetséges. A lakásszövetkezeti formában könnyű megtalálni a municipális és az egyéni erőknél azt az összefoglalását, mely sok tekintetben kielégítőleg és gyorsabb ütemben is enyhítheti a lakásínséget.

A fővárosnak meg kell találnia a módját annak, hogy a lakásszövetkezetek alakulását kölcsönök nyújtásával támogassa. E kölcsönöknek feltételeit szociális szempontok szerint kell megállapítania, vagyis úgy lejárta, mint kamat tekintetében a célnak megfelelő kedvező módon. Ezzel jár természetesen az is, hogy csak oly pénzek lesznek felhasznál-

hatók a lakásszövetkezetek támogatására, melyeknél a szövetkezeteknek kedvező, tehát a fővárosra üzleti szempontból kedvezőtlen kölcsönök lehetőségek. A főváros ilyen összegekkel rendelkezik ma is és fokozatosan többel fog rendelkezni a jövőben; idetartoznak mindazon pénzek, melyeknek elhelyezésénél nem annyira a magas kamatozás, mint a biztonság, a reális fedezet a fontos. Tehát bizonyos alapok, alapítványok pénzei, melyeknél a hosszú lejárat, ami a lakásszövetkezeti kölcsönök első követelménye, nem ütközik akadályokba.

Ha pedig a főváros a maga pénzeiből nem rendelkezne elegendő tőkével erre a célra, az államnak kell előtérbe lépnie, hogy anyagilag segítse a lakásszövetkezeteket. A társadalmi biztosítás széleskörű kiépítésével az állam rendelkezése alá tekintélyes tőkék kerülnek, melyeknek hivatása csupán az, hogy biztosítási tartalékot képezzenek. Nem tudjuk, hogy ezeknek elhelyezését és gyümölcsoztetését hogyan tervezik az illetékesek, de rá akarunk mutatni arra, hogy Németországban épen ilyen természetű forrásokból kerültek ki azok a kölcsönök, melyek a lakásszövetkezeti mozgalmat úgy felvirágoztatták. Úgy illenek, hogy a szociális eredetű és szociális célú összegek gyümölcsoztetése is szociális érdekek szolgálatában történjék. De ettől eltekintve is, a házban való elhelyezés megfelel ez alapok természetének, hiszen magánbiztosítók is ily módon helyezik el díjtartalékaik jórészét.

Az iparosszövetkezeti mozgalom a harmadik ágazat, melynek talaja lehet a nagyvárosban, ha nem is oly mértékben, mint az eddigi kettőnek. Az iparosszövetkezetek száma Budapesten és tagjaik számaránya alapján megállapított jelentőségük kielégítő volna. Kevésbé áll ez rájuk egyéb tekintetben. A budapesti iparosszövetkezetekben a saját erőre való támaszkodás és a függetlenség oly kevés, hogy az elmélet boncoló embere szinte nem is szívesen alkalmazza rájuk a szövetkezet szót.

Kétségtelen az is, hogy csupán árúhitel az iparosság helyzetének enyhítésére nem elég. Előbb-utóbb meg kell szervezni a pénzhittel való ellátás szövetkezeti szervezetét; van sok iparos, akinek egyáltalában csak pénzhitel kell, aki a szövetkezetbe csak ily feltétellel hajlandó belépni és valószínűnek tartjuk, hogy a sajáttőke gyűjtése tekintetében is több eredmény mutatkoznék ezeknél a szövetkezeteknél. Az iparos is, mint mindenki, szeret ott beszerezni, ahol jól esik, és ha keze e tekintetben meg van kötve, önkéntelenül az a gyanuja támad, hogy másutt jobban vásárolhatott volna; ez mindig bizonyos tartózkodást fog előidézni azokkal a szövetkezetekkel szemben, amelyeknél csak árúban lehet kölcsönhöz jutni.

Épen a kisiparosság pénzhittel való ellátásának kérdése vezet át bennünket a fővárosi hitelszövetkezeti kérdéshez. A mai budapesti hitelszövetkezetek túlnyomó része, mint láttuk, karitatív intézmény, egészen kis és egészen szűkkörű tevékenységi körrel. Ezek a maguk feladatainak

idővel mind fokozottabb mértékben tehetnek eleget, de tulajdonképeni hitelszövetkezeti mozgalom belőlük sohasem fog kinőni; abban termelőnek kell résztvenniök és a termeléssel kapcsolatos hitelforgalom ellátásának kell lenni-e a célnak. Az iparosok, a kereskedők, a kisebb gyárosok a városi hitelszövetkezeti mozgalom természetes anyaga; ezenkívül mint betevők, mint pénzüket gyümölcsöztetők a tisztviselők, járadékosok, háztulajdonosok stb.

A fővárosi hitelszövetkezeti mozgalom annak idején ezen rétegek körében indult meg. Ebből a mozgalmából jóformán semmi sem maradt. Tehát előről kell kezdeni a munkát, ha egyszer e népbankok hiánya érezhető lesz. Szükségtelen volna ezt az időt siettetni; majd ha eljön a szükséglet, eljönnek az emberek is hozzá. Legfeljebb arról lehetne szó, hogy a fővárosi és vidéki városi szövetkezeti kisbankok megmaradt roncsait közös kötelékbefoglalással próbáljuk megmenteni. Ezt a szerepet az OKH vállalhatná, de célszerűbbnek tartanók, ha feladata végeztével, mikor a beteg felépült, újból szabad elhatározásukra bízna, vajjon vele akarnak-e maradni, vagy pedig külön köteléket kívánnak alakítani.

Ami végül a munkások termelőszövetkezeteit illeti, e tekintetben a fővárosiak helyzete sem jobb, sem rosszabb, mint azoké a szövetkezeteké szokott lenni, amelyek magukra vannak utalva. Egyesek átmenetileg jól működnek, — különösen fennállásuk elején, — mások bajokkal küzdenek, ismét mások épen csak hogy fennállanak. Így van ez mindeniütt, ahol az állam vagy a munkásmozgalom anyagilag nem támogatja a szövetkezeteket. Maga Gide is, aki sok időt szentelt e sajátlagosan francia eredetű szövetkezetek tanulmányozásának, kénytelen beismerni, hogy saját erejükből nem igen boldogulnak; ő az államra rója a köteleltséget, hogy tőkével ellássa a szövetkezeteket. Ezek az intézmények joggal tarthatnak igényt a támogatás különböző formáira és különösen arra, melyet az 1923. évi XI. törvénycikk a földmunkások vállalkozó szövetkezeteinek biztosít közmunkáknál. Épen az utóbbi tekintetben a főváros kísérletet tehetne, vajjon e szövetkezetek igénybevétele nem nyújtana-e módot bizonyos nagyobb megrendelések és szállítások pontos, kifogástalan és amellet szociális szempontokat is szolgáló lebonyolítására.

Érdekes alakulatokat ismerhettünk meg a kereskedőszövetkezetekben is, melyek a főváros legnagyobb szövetkezeti szervezetei közé tartoznak. Ezen a téren is sokat lehetne még elérni és a kiskereskedelmen segíteni, ha ez az ága a szövetkezeti életnek gondos irányítás alá kerülne, mint Németországban, ahol éppen a célirányos vezetés hatása alatt erősödött meg és terjedt el.

Magyar Tudományos Akadémia
Könyvtára 55329/1951. sz.

